

АЛЪМАНАХЪ

У.Н.С.

1988

ALMANAC
of the
Ukrainian
National
Association

FOR THE YEAR

1 9 8 8

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1988

РІЧНИК 78

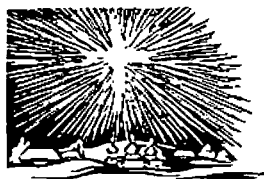

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”
Джерзі Сіті — Нью Йорк

Редактор: ЗЕНОН СНИЛИК
Коректор: ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА
Обкладинка: БОГДАН ТИТЛА

Printed in U.S.A.

"Svoboda" — 30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

Счень - January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Боніфатія, мч.	НАЙМ. ХР. ВАС. ВЕЛ.
2 20 С	Ігнатія Богоносця, свцц.	Сильвестра папи
3 21 Н	перед РІЗДВОМ — ОТЦІВ	перед ПРОСВІЧЕННЯМ
4 22 П	Анастасії, вмч.	Собор 70 Апостолів
5 23 В	10 мучеників у Криті	Навечір'я Богояв. Теопемта
6 24 С	Навечір'я Різдва, Євгенії, мч.	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.
7 25 Ч	РІЗДВО ХРИСТОВЕ	Собор Івана Христителя
8 26 П	Собор Пресв. Богородиці	Юрія, Омеляна, Домін., пр.
9 27 С	Степана, первомуч.	Полієвкта, мч.
10 28 Н	по РІЗДВІ	по ПРОСВ., Григорія
11 29 П	Дітей у Вифлеємі вбитих	† Теодосія Вел., пр.
12 30 В	Анісії, мч., Зотіка, пр.	Тетяни, мч.
13 31 С	Меланії Римлянки, пр.	Єрмила і Стратоніка, мч.
14 1 Ч	НАЙМЕН. ХР., ВАС. ВЕЛ.	Отців із Синаю і Раїфи, Ніни
15 2 П	Сильвестра папи	Павла і Івана, пр.
16 3 С	Малахії прор., Гордія, мч.	Поклін оковам Ап. Петра
17 4 Н	перед ПРОСВ., Соб. 70 Ап.	32 п. ЗШЕСТЯ, † Антонія Вел.
18 5 П	Навечір'я Богояв., Теопемта	Атанасія і Кирила, Олекс.
19 6 В	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.	Макарія преподобного
20 7 С	Собор Івана Христителя	† Євтимія Великого, пр.
21 8 Ч	Юрія, Омеляна, Домініки, пр.	Максима, ісп. Неофіта, мч.
22 9 П	Полієвкта, мч.	Тимотея, ап., Анастасія, пр.
23 10 С	Григорія з Нісси, Дометіяна	Климентія, свцц.
24 11 Н	по ПРОСВ., † Теодосія Вел. пр.	про МИТАРЯ Й ФАРИСЕЯ
25 12 П	Тетяни, мч.	† Григорія Богослова
26 13 В	Єрмила і Стратоніка, мч.	Ксенофонта і Марії, пр.
27 14 С	Отців із Синаю і Раїфи, Ніни	† Перен. моцїв Івана Золот.
28 15 Ч	Павла і Івана, пр.	Єфрема із Сирії, пр.
29 16 П	Поклін оковам Ап. Петра	Пер. моцїв Ігнатія Богоносця
30 17 С	† Антонія Великого, пр.	Трьох Святителїв
31 18 Н	про МИТАРЯ Й ФАРИСЕЯ	про БЛУДН. СИНА, Кира і Ів.

Лютий - February

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Макарія преподобного	Трифона, мч.
2 20 В	† Євтимія Великого, пр.	Стрітення Господнє
3 21 С	Максима, ісп., Неофіта, мч.	Симеона й Анни, прор.
4 22 Ч	Тимотея, ап., Анастасія, пр.	Ісидора, пр.
5 23 П	Климентія, свящ.	Агафії, мч.
6 24 С	Ксені Римлянки, пр.	Вукола, пр.
7 25 Н	про БЛУДН. СИНА , † Григорія	М'ЯСОП. , Партенія і Луки
8 26 П	Ксенофонта і Марії, пр.	Теодора, Страт., Вмч.
9 27 В	† Перен. мощів Івана Золот.	Никифора, мч.
10 28 С	Єфрема із Сирії, пр.	Харлампія, мч.
11 29 Ч	Пер. мощів Ігнатія Богоносця	Власія, свц.
12 30 Ч	† Трьох Святителів	Мелетія з Антіохії, свт.
13 31 С	Кира й Івана, безср.	Мартиніяна, пр.
14 1 Н	М'ЯСОПУСНА , Трифона, мч.	СИРОПУСНА , † Кирила, ап.
15 2 П	СТРІТЕННЯ Господнє	Онисима, ап., 1-ий д. В. Посту
16 3 В	Симеона й Анни, прор.	Памфіла і Порфїрія, мч.
17 4 С	Ісидора, пр.	Теодора Тирона, вмч.
18 5 Ч	Агафії, мч.	Льва, папи Римського
19 6 П	Вукола, пр.	Архипа, ап.
20 7 С	Партенія і Луки, пр.	Льва Катанського, свт.
21 8 Н	СИРОПУСНА , Теодора, страт.	1 ПОСТУ , Тимотея, пр.
22 9 П	Никифора, 1-ий д. В. Посту	Найд. мощів у Євгенії
23 10 В	Харлампія, мч.	Полікарпа із Смирни, свц.
24 11 С	Власія, свц.	† 1 і 2 Найд. Гол. Івана Хр.
25 12 Ч	Мелетія з Антіохії, свт.	Тарасія, свт.,
26 13 П	Мартиніяна, пр.	Порфїрія з Газі, свт.
27 14 С	† Кирила, ап. Слов'ян	Прокопія Декаполїта, ісп.
28 15 Н	1 ПОСТУ , Онисима, ап.	2 ПОСТУ , Василія, ісп.
29 16 П	Памфіла і Порфїрія, мч.	Касіяна, пр.

Бережень — March

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 16 В	Теодора Тирона, вмч.	Євдокії, прмч.
2 18 С	Льва, папи Римського	Теодота, свц.
3 19 Ч	Архипа, ап.	Євтропія, Клеоніка і Вас.
4 20 П	Льва Катанського, свт.	Гарасим, пр.
5 21 С	Тимотея, пр., Євстахія	Конона, мч.
6 22 Н	2 ПОСТУ , Відн. мц. у Євгенії	ХРЕСТОПОКЛІННА
7 23 П	Полікарпа із Смирни, свц.	Василя, Єфрема і ін. мч.
8 24 В	† 1 і 2 Найд. Гол. Івана Хр.	Теофілакта, ісп.
9 25 С	Тарасія, свт.	† 40 мучеників із Севасті
10 26 Ч	Порфірія з Газі, свт.	Кодрата й інших муч.
11 27 П	Прокопія Декаполіта, ісп.	Софронія, патр. Єрусал., свт.
12 28 С	Василя, ісп.	Теофана, ісп.
13 29 Н	ХРЕСТОПОКЛІННА	4 ПОСТУ , П. мц. Никифора
14 1 П	Євдокії, прмч.	Венедикта, пр.
15 2 В	Теодора, свц.	Агапія й інших муч.
16 3 С	Євтропія, Клеоніка, і Вас.	Савина і Папи, муч. (Поклони)
17 4 Ч	Гарасима, пр.	Олексія, пр.
18 5 П	Конона, мч.	Кирила з Єрусалиму, свт.
19 6 С	42 мучеників в Аморії	Хризанта і Дарії, мч.
20 7 Н	4 ПОСТУ , Василя	5 ПОСТУ , Отців вбитих
21 8 П	Теофілакта, ісп.	Якова, ісп.
22 9 В	† 40 мучеників із Севасті	Василя, свящ.
23 10 С	Кодрата й ін. муч. (Поклони)	Никона, прмч., учнів його
24 11 Ч	Софронія патр. Єрусал., свт.	Захарії, прор., Артемона
25 12 П	Теофана, ісп.	БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОР.
26 13 С	Перен. мощів Никифора, свт.	Собор Арх. Гавриіла
27 14 Н	5 ПОСТУ , Венедикта, пр.	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ
28 15 П	Агапія й інших муч.	Іларіона, пр., Стефана, чуд.
29 16 В	Савина і Папи, муч.	Марка, пр., Кирила, пр.
30 17 С	Олексія, пр.	Івана Ліствичника, пр.
31 18 Ч	Кирила з Єрусалиму, свт.	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсти)

Квітень - April

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Хризанта і Дарії,	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
2 20 С	Отців вбитих у ман. св. Сави	ВЕЛИКА СУБОТА
3 21 Н	КВІТНА (Вербна), Якова, ісп.	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТ.
4 22 П	Василія, свц.	Світлий понеділок
5 23 В	Никона, прмч., учнів його	Світлий вівторок
6 24 С	Захарії, прор., Артемона	† Методія, ап.
7 25 Ч	ВЕЛ. ЧЕТВЕР, БЛАГОВІЩ.	Юрія, пр.
8 26 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	Іродіона і ін. ап.
9 27 С	ВЕЛИКА СУБОТА	Євпсихія, мч.
10 28 Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТ.	ТОМИНА, Терентія
11 29 П	Світлий понеділок	Антипи, свц.
12 30 В	Світлий вівторок	Василія, ісп.
13 31 С	Іпатія, пр.	Артемона, свц.
14 1 Ч	Марії Єгиптянки, пр.	Мартина, папи, ісп.
15 2 П	Тита, прп.	Аристарха і ін. ап.
16 3 С	Никити, ісп.	Агапі й Ірини, мч.
17 4 Н	ТОМИНА	МИРОНОСИЦЬ, Симеона
18 5 П	Теодула й Агатопада, мч.	Віктора, івана, пр.
19 6 В	† Методія, ап.	Івана Староп., пр.
20 7 С	Юрія, пр.	Теодора, пр.
21 8 Ч	Іродіона і ін. ап.	Януарія, свц.
22 9 П	Євпсихія, мч.	Теодора, пр. Віталія
23 10 С	Терентія й ін. мч.	† Юрія, великомученика
24 11 Н	МИРОНОСИЦЬ, Антипи	про РОЗСЛАБЛЕНОГО
25 12 П	Василія, ісп.	† Марка, ап. і єван.
26 13 В	Артемона, свц.	Василія, свц.
27 14 С	Мартина папи, ісп.	Симеона, свц.
28 15 Ч	Аристарха й ін. ап.	Ясона і Сосипатра, ап.
29 16 П	Агапі й Ірини, мч.	9 мучеників в Кизиці
30 17 С	Симеона, прп. Акакія, сп.	† Якова, ап. брата Івана Бог.

Травень - Мау

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 Н	про РОЗСЛАБЛЕНОГО	про САМАРЯНКУ
2 19 П	Івана Староп., пр.	Атанасія Вел., свт.
3 20 В	Теодора, пр.	† Теодосія печ., пр.
4 21 С	Януарія, свц.	Пелагії, мч., Славомира
5 22 Ч	Теодора, пр., Віталія	Ірини, мч., Никифора, пр.
6 23 П	† Юрія великомученика	Йова многострадального
7 24 С	Сави Стратилата, мч.	Поява Чес. Хр., Акакія
8 25 Н	про САМАРЯНКУ	про СЛІПОНАРОДЖ.
9 26 П	Василія, свящ.	† Перен. м. св. Миколая
10 27 В	Симеона, свц.	† Симеона Зилоти, ап.
11 28 С	Ясона і Сосипатра, ап.	† Кирила і Методія, ап. Сл.
12 29 Ч	9 мучеників в Кизиці	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ
13 30 П	† Якова, ап. брата Ів. Богос.	Гликерії, мч.
14 1 С	Єремії, прор.	Ісидора, мч.
15 2 Н	про СЛІПОНАРОДЖ.	ОТЦІВ, Пахомія
16 3 П	† Теодосія Печ., пр.	Теодора Осв., пр.
17 4 В	Пелагії, мч., Славомира	Андроніка й ін. ап.
18 5 С	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодота, Петра, Діонісія, мч.
19 6 Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	Патрикія, свц., й ін. муч.
20 7 П	Поява Чес. Хр., Акакія	Талалея, мч.,
21 8 С	† Івана Богослова	† Константина й Олени
22 9 П	ОТЦІВ	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА
23 10 П	† Симона Зилоти, ап.	Пресвятої Трійці
24 11 В	† Кирила і Методія, ап. Сл.	Симеона Дивногор., пр.
25 12 С	Єпіфанія і Германа, свт.	† З Найд. голови Івана Хр.
26 13 Ч	Гликерії, мч.	Карпа, ап.
27 14 П	Ісидора, мч.	Терапонта, свц.
28 15 С	Пахомія Великого, пр.	Никити, пр.
29 16 Н	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА	ВСІХ СВЯТИХ
30 17 П	Пресвятої Трійці	Ісаакія Далмат., пр.
31 18 В	Теодота, Петра, Діонісія, мч.	Єрмія, ап., Єрмея, мч.

Червень - June

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Патрикія, свц., й ін. муч.	Юстина Философа, мч.
2 20 Ч	Талалея, мч.	Пресвятої Євхаристії
3 21 П	† Константина й Олени	Лукиліяна й ін. муч.
4 22 С	Василиска, мч.	Митрофана, свт.
5 23 Н	ВСІХ СВЯТИХ	2 після ЗШЕСТЯ , Доротея
6 24 П	Симеона Дивногор., пр.	Висаріона, Іларіона, пр.
7 25 В	† З Найд. голови Івана Хр.	Теодота, свц., Богдана
8 26 С	Карпа, ап.	Теодота Страт., вмч.
9 27 Ч	Пресвятої Євхаристії	Кирила Олександрійського, свт.
10 28 П	Никити, пр.	Христа Чоловіколюбця
11 29 С	Теодосії, прмч.	Сострад. Пр. Богородиці
12 30 Н	2 після ЗШЕСТЯ , Ісаакія	3 після ЗШЕСТЯ , Онуфрія
13 31 П	Єрмія, ап., Єрмея, мч.	Акилини, мч.
14 1 В	Юстина, філософа, мч.	Єлисея, прор., Метод. свт.
15 2 С	Никифора, ісп.	Амоса, прор., Єроніма, пр.
16 3 Ч	Лукиліяна й ін. муч.	Тихона з Амапуни, свт.
17 4 П	Христа Чоловіколюбця	Мануїла, й ін. муч.
18 5 С	Сострад. Пр. Богородиці	Леонтія, мч.
19 6 Н	3 після ЗШЕСТЯ , Висаріона	4 після ЗШЕСТЯ , † Юди Тадея
20 7 П	Теодота, свц., Богдана	Методія, свц.
21 8 В	Теодота Страт., вмч.	Юліяна з Тарсу, мч.
22 9 С	Кирила Олександрійського свт.	Євсевія, свц.
23 10 Ч	Тимотея, свц.	Агриппини, мч.
24 11 П	† Вартоломея і Варнави, ап.	Різдво Івана Христителя
25 12 С	Онуфрія, пр., Петра Атон.	Февронії, прмч.
26 13 Н	4 після ЗШЕСТЯ , Акилини	5 після ЗШЕСТЯ , Давида
27 14 П	Єлисея, прор., Метод. свт.	Самсона, пр.
28 15 В	Амоса, прор., Єроніма, пр.	Перен. моцїв Кира й Івана
29 16 С	Тихона з Амапуни, свт.	Петра і Павла , Верх. Ап.
30 17 Ч	Мануїла, й ін. муч.	† Собор 12 Апостолів

Липень - July

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 П	Леонтія, мч.	Косми і Дам'яна, безср.
2 19 С	† Юди Тадея, ап.	† Пол. Ризи Пр. Богород.
3 20 Н	5 після ЗШЕСТЯ , Методія	6 після ЗШЕСТЯ , Якінта
4 21 П	Юліана з Тарсу, мч.	Андрея Крит, свт.
5 22 В	Євсевія, свц.	† Атанасія Атонського, пр.
6 23 С	Агрипини, мч.	Сисоя Вел., пр.
7 24 Ч	Різдво Івана Христителя	Томи й Акакія, пр.
8 25 П	Февронії, прмч.	Прокопія, вмч.
9 26 С	Давида, пр.	Панкратія, свц.
10 27 Н	6 після ЗШЕСТЯ , Самсона	7 після ЗШЕСТЯ , † Антонія
11 28 П	Перен. мощів Кира й Івана	Ольги, кн. Київ., Евфимії
12 29 В	Петра і Павла , Верх. Ап.	Прокла й Ларія, мч.
13 30 С	† Собор 12 Апостолів	Собор Архангела Гавриїла
14 1 Ч	Косми і Дам'яна, безср.	Акили, мч.
15 2 П	† Полож. Ризи Пр. Богор.	† Володимира, кн. укр.
16 3 С	Якінта, мч.	Антіногена, свц.
17 4 Н	7 після ЗШЕСТЯ , Андрея	8 після ЗШЕСТЯ , Марини
18 5 П	† Атанасія Атонського, пр.	Якінта і Єміліяна, мч.
19 6 В	Сисоя Вел., пр.	Макрини, пр.
20 7 С	Томи й Акакія, пр.	† Іллі пророка
21 8 Ч	Прокопія, вмч.	Симеона, пр.
22 9 П	Панкратія, свц.	Марії Магдаліни, мирон.
23 10 С	† Антонія Печерського, пр.	Трофима, Теофіла, мч.
24 11 Н	8 після ЗШЕСТЯ , Ольги, кн.	9 п. ЗШЕСТЯ , † Бориса і Гліба
25 12 П	Прокла й Ларія, мч.	† Успіння св. Анни
26 13 В	Собор Архангела Гавриїла	Єрмолая, свц., Параскевії
27 14 С	Акили, мч.	† Пантелеймона, влмч.
28 15 Ч	† Володимира, кн. укр.	Прохора, Ніканора й ін.
29 16 П	Антіногена, свц.	Калініка, мч.
30 17 Ч	Марини, мч., Богдана	Сили, Силуана й ін. ап.
31 18 Н	9 після ЗШЕСТЯ , Якінта	10 після ЗШЕСТЯ , Євдокіма

Серпень - August

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліянський:	Григоріанський:
1 19 П	Макрини, пр.	7 Макавейських мучеників
2 20 В	† Ллі, прор.	Перен. мощів Стефана
3 21 С	Симеона, пр.	Ісаакія, Далматія, Фавста
4 22 Ч	Марії Магдалини, мирон.	7 молодців з Ефезу, мч.
5 23 П	Трофима, Теофіла, мч.	Євсигнія, мч.
6 24 С	† Бориса і Гліба, мч.	Преображення Господнє
7 25 Н	10 п. ЗШЕСТЯ, † Усп. Анни	11 Після ЗШЕСТЯ, Дометія
8 26 П	Єрмолая, свц. Параскевії	Єміліяна, исп.
9 27 В	† Пантелеймона, влмч.	† Матія, ап.
10 28 С	Прохора, Ніканора й ін.	Лаврентія, архид., і мч.
11 29 Ч	Калиника, мч.	Євпла, мч.
12 30 П	Сили, Силуана й ін. ап.	Фотія й Анікити, мч.
13 31 С	Євдокима, пр.	Максима, исп.
14 1 Н	11 п. ЗШЕСТЯ, Макав., мч.	12 п. ЗШЕСТЯ, П. м. Теодосія
15 2 С	Перен. мощів Стефана	УСПІННІЯ ПР. БОГОРОД.
16 3 В	Ісаакія, Далматія, Фавста	Діюмида, мч.
17 4 С	7 молодців з Ефезу, мч.	Мирона, мч.
18 5 Ч	Євсигнія, мч.	Флора і Лавра, мч.
19 6 П	Преображення Господнє	Андрея Страт., мч.
20 7 С	Дометія, пірмч.	Самуїла, прор.
21 8 Н	12 після ЗШЕСТЯ, Єміліяна	13 після ЗШЕСТЯ, Тадея
22 9 П	† Матія, ап.	Агатоніка, мч.
23 10 В	Лаврентія, архид., і мч.	Луппа, мч., Іриня, свц.
24 11 С	Євпла, мч.	Євтиха, свц.
25 12 Ч	Фотія й Анікити, мч.	Вартоломея і Тита, ап.
26 13 П	Максима, исп.	Адріяна і Наталії, мч.
27 14 С	Перен. мощів Теодосія Печ.	Пімена, пр.
28 15 Н	13 п. ЗШ., УСП. ПР. БОГОР.	14 після ЗШЕСТЯ, Мойсея
29 16 П	Діюмида, мч.	† Усік. Голови Івана Хрест.
30 17 В	Мирона, мч.	Олександра, Івана і Павла
31 18 С	Флора і Лавра, мч.	† Пол. Пояса Пр. Богородиці

Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

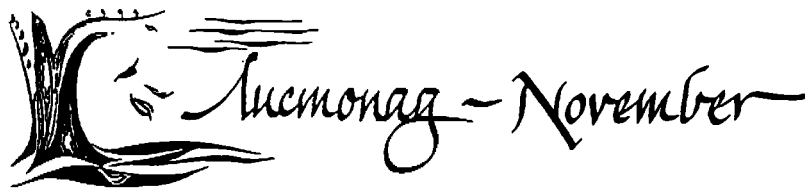
н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Ч	Андрея, Страт., мч.	† Початок церковного року Маманта, мч.
2 20 П	Самуїла, прор.	Антима, свц., Теоктиста
3 21 С	Тадея, ап., Васси, мч.	
4 22 Н	14 п. ЗШЕСТЯ, Агатоніка	15 після ЗШЕСТЯ, Вавила
5 23 П	Лупша, мч., Іриня, свц.	Захарії, прор.
6 24 В	Євтиха, свц.	Чудо Арх. Михаїла.
7 25 С	Вартоломея і Тита, ап.	Созонта, мч.
8 26 Ч	Адріана і Наталії, мч.	Різдво Пресв. Богородиці
9 27 П	Пімена, пр.	Йоакима й Анни, Северіяна
10 28 С	Мойсея пр., Августина, єп.	Минодори, Митрод., Нимфод.
11 29 Н	15 п. ЗШ., † Усік. Гол. Івана Хр	16 після ЗШЕСТЯ, Теодори
12 30 П	Олександ. Івана, Павла, свт.	Автонома, свц.
13 31 В	† Полож. пояса Пр. Богородиці	Корнилія, мч.
14 1 С	† Початок церковного року	Воздвиження Чесного Хр.
15 2 Ч	Маманта, мч.	Никити, влмч.
16 3 П	Антима, свц., Теоктиста	Євфимії, влмч.
17 4 С	Вавила, свц., Мойсея, пр.	Софії, Віри, Надії, Любови
18 5 Н	16 після ЗШЕСТЯ, Захарії	17 після ЗШЕСТЯ, Євменія
19 6 П	Чудо Арх. Михаїла	Трофима і Савватія, мч.
20 7 Н	Созонта, мч.	Євстатія і Плакиди, мч.
21 8 С	Різдво Пресв. Богородиці	Кондрата, ап.
22 9 Ч	Йоакима й Анни, Северіяна	Фоки, свц., Йони, прор.
23 10 П	Минодори, Митрод., Нимфод.	Зачаття Івана Христителя
24 11 С	Теодори, преподобної	Теклі, мч.
25 12 Н	17 після ЗШЕСТЯ, Автонома	18 п. ЗШЕСТЯ, Євфросимії
26 13 С	Корнилія, мч.	† Івана Богослова, ап.
27 14 В	Воздвиження Чесного Хр.	Каллістрата і друж. мч.
28 15 С	Никити, влмч.	† Харитона, ісп.
29 16 Ч	Євфимії, влмч.	Киріяка, пр.
30 17 П	Софії, Віри, Надії, Любови	Григорія, свц.

Жовтень ~ October

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 С	Євменія, пр.	Покров Пресв. Богородиці
2 19 Н	18 після ЗШЕСТЯ, Трофима	19 після ЗШЕСТЯ, Кипріяна
3 20 П	Евстатія і Плакиди, мч.	Діонісія, свц.
4 21 В	Кондрата, ап.	Єродея, свц.
5 22 С	Фоки, свц., Йони прор.	Харитини, мч.
6 23 Ч	Зачаття Івана Хрестителя	† Томи, ап.
7 24 П	Теклі, мч.	Сергія і Ваха, мч.
8 25 Ч	Євфросинії, пр.	Пелагії, пр.
9 26 Н	19 п. ЗШЕСТЯ, † Івана Богосл.	20 після ЗШЕСТЯ, † Якова
10 27 П	Каллістрата і друж. мч.	Євлампія і Євламπίї, мч.
11 28 В	† Харитона, ісп.	Филипа, дяк., Теофана, мч.
12 29 С	Киріяка, пр.	Прова й ін. мч., Косми, пр.
13 30 Ч	Григорія, свц.	Карпа й ін. мучеників
14 1 П	Покров Пресв. Богородиці	Назарія, Гервасія й ін. мч.
15 2 С	Кипріяна, свц.	Євтимія пр., Лукіяна, мч.
16 3 Н	20 після ЗШЕСТЯ, Діонісія	21 після ЗШЕСТЯ, Лонгина
17 4 П	Єродея, свц.	Осії, прор., Андрія, прмч.
18 5 Н	Харитини, мч.	† Луки, ап. і Єван.
19 6 С	† Томи, ап.	Йоїла, прор., Уара, мч.
20 7 Ч	Сергія і Ваха, мч.	Артемія, вмч.
21 8 П	Пелагії, пр.	Іларіона Вел., пр.
22 9 С	† Якова Алфеева, ап.	Аверкія, свт.
23 10 Н	21 після ЗШЕСТЯ, Євлампія	22 після ЗШЕСТЯ, Якова
24 11 П	Филипа, дяк., Теофана, мч.	Арети, й ін. мч.
25 12 В	Прова й ін. мч., Косми, пр.	Маркіана і Мартирія, мч.
26 13 С	Карпа й ін. мучеників	† Димитрія Великомученика
27 14 Ч	Назарія, Гервасія й ін. мч.	Нестора, мч.
28 15 П	Євтимія, пр., Лукіяна, мч.	Параскевії, Неоніли, мч.
29 16 С	Лонгина сотника, мч.	Анастасії, прмч., Артемія
30 17 Н	22 після ЗШЕСТЯ, Осії	23 після ЗШЕСТЯ, Зиновія
31 18 П	† Луки, ап. і Єван.	Стахія й ін. ап.

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріянський:
1 19 В	Йоїла прор. Уара, мч.	Косми і Дам'яна, чуд., безср.
2 20 С	Артемія, вмч.	Акиндина й ін. мч.
3 21 Ч	Гларіона Вел., пр.	Акипсима й ін. мч.
4 22 П	Аверкія, свт.	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.
5 23 С	Якова, ап.	Галактіона, мч.
6 24 Н	23 після ЗШЕСТЯ , Арети	24 після ЗШЕСТЯ , Павла
7 25 П	Маркіяна і Мартирія, мч.	Єрона й ін. мч., Лазаря
8 26 В	† Димитрія Великомученика	Собор Михаїла Архангела
9 27 С	Нестора, мч.	Матрони, пр.
10 28 Ч	Параскевії, Неоніли, мч.	Родіона, Єраста, Олімпа, ап.
11 29 П	Анастасії, прмч., Артемія	Вінкентія, Віктора, мч.
12 30 С	Зиновія і Зиновії, мч.	† Йосафата, свц., Ніля, пр.
13 31 Н	24 після ЗШЕСТЯ , Стахія	25 п. ЗШ. , † Івана Золотоуст.
14 1 П	Косми і Дам'яна, чуд., безср.	† Филипа, апост.
15 2 В	Акиндина й ін. мч.	Гурія, Самона, Авіва, мч.
16 3 С	Акипсима й ін. мч.	† Матея, ап. і сван.
17 4 Ч	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	Григорія Неокес., еп.
18 5 П	Галактіона, мч.	Платона і Романа, мч.
19 6 С	Павла, исп.	Авдія, прор., Варлаама
20 7 Н	25 після ЗШЕСТЯ , Єрона	26 після ЗШЕСТЯ , Григорія
21 8 П	Собор Михаїла Архангела	Введ. в Храм Пр. Богород.
22 9 В	Матрони, пр.	Филимона й ін. апост.
23 10 С	Родіона, Єраста, Олімпа, ап.	Амфілохія і Григорія, свт.
24 11 Ч	Вінкентія, Віктора, мч.	Катерини, вмч.
25 12 П	† Йосафата, свц., Ніля, пр.	Климентя, папи, Петра, свц.
26 13 С	† Івана Золотоустого, свт.	Алипія, пр.
27 14 Н	26 після ЗШЕСТЯ , Филипа	27 після ЗШЕСТЯ , Якова
28 15 П	Гурія, Самона, Авіва, мч.	Стефана, прмч.
29 16 В	† Матея, ап. і сван.	Парамона і Філумена, мч.
30 17 П	Григорія Неокес., еп.	† Андрія, апост.

Грудень - December

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 Ч	Платона і Романа, мч.	Наума, прор.
2 19 П	Авдія, прор., Варлаама	Авакума, прор.
3 20 С	Григорія, пр., Прокла, свт.	Софонії, прор.
4 21 Н	27 л. Зп., Введ. в Хр. Пр. Бог.	29 після ЗШЕСТЯ, Варвари
5 22 П	Филимона й ін. апост.	† Сави Осв., пр.
6 23 В	Амфілохія і Григорія, свт.	Миколая Чудотворця, свт.
7 24 С	Катерини, вмч.	Амвросія, свт.
8 25 Ч	Климентя, папи. Петра, св.	Патапія, пр.
9 26 П	Алипія, пр.	Непороч. Зач. Богородиці
10 27 С	Якова, мч., Палладія, пр.	Мини. Ермогена, й ін. мч.
11 28 Н	28 після ЗШЕСТЯ, Стефана	ПРАОТЦВ, Даниїла
12 29 П	Парамона і Філумена, мч.	Спиридона, пр.
13 30 В	† Андрія, апостола	† Ореста, Євгена й ін. мч.
14 1 С	Наума, прор.	Тирса, Левкія й ін. мч.
15 2 Ч	Авакума, прор.	Єлевтерія, свц., Павла
16 3 П	Софонії, прор.	Агтея, прор.
17 4 С	Варвари, вмч., Івана Дамаск.	Даниїла, прор.
18 5 Н	29 після ЗШЕСТЯ, † Сави	ПЕРЕД РІЗДВОМ, ОТЦВ
19 6 П	Миколая Чудотворця, свт.	Боніфатія, мч.
20 7 В	Амвросія, свт.	Ігнатія Богоносця, свц.
21 8 С	Патапія, пр.	Юліянії, мч.
22 9 Ч	Непороч. Зач. Богородиці	Анастасії, вмч.
23 10 П	Мини, Ермогена, й ін. мч.	10 мучеників у Криті
24 11 С	Даниїла стовпника, пр.	Навеч. Різдва, Євгенії, мч.
25 12 Н	ПРАОТЦВ	РІЗДВО ХРИСТОВЕ
26 13 П	† Ореста, Євгена, й ін. мч.	Собор Пресв. Богородиці
27 14 В	Тирса, Левкія й ін. мч.	Степана, первомученика
28 15 С	Єлевтерія, свц., Павла	Мучеників у Нікомидії
29 16 Ч	Агтея, прор.	Дітей у Вифлєсмі вбитих
30 17 П	Даниїла, прор.	Анісії, мч., Зотіка, пр.
31 18 С	Севастіяна і друж., мч.	Меланії Римлянки, пр.

ХРИСТИЯНСТВО В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Написав ІВАН ЛЕСЬКО

Ювілей, як святочне відзначення якоїсь важливої події, з перспективи часу дає нагоду до рефлексій про історію і значення такої події в житті людини, нації чи людства. До таких рефлексій спонукує також ювілей 1000-річчя християнства в Україні.

Як народження, наука і діяльність Христа стали зворотним епохальним етапом в історії людства, так охрищення українського народу в 988-му році Володимиром Великим стало переломовою подією в історії України. І як Христос-Бог воплотився, щоб повернути людині образ і подобу Богу, спасти її від гріха, так князь Володимир як рівноапостольний посередник Христа дав українському народові нове духове обличчя, навів його на спасенний шлях.

Про життя і характер поганської Русі-України маємо двоякі свідчення тогочасних візантійських і арабських авторів, як, зрештою, подвійним був етнічний склад її населення: слов'янський і нордійсько-варязький. Маючи на увазі варягів і їх нищівні походи на Візантію, ці історики писали, що „варвари-русь” — нагід жорстокий і немилосердний, який не знає ласки до людей. Натомість безпосередніх предків українського народу — словен і антів зображують вони як миролюбних, покірливих і людяних, але й свободолюбних і тому відважних та і войовничих, коли цього вимагали обставини. Згадано теж про їхню зрізничкованість і розсвареність, що доводили до конфліктів і кривавих міжусобиць.

Проте, суттєвими, позитивними рисами слов'янських племен можна вважати людяність і миролюбність. Зберігали вони також культ предків й обожнювали природу як вищу силу. Ці риси були в певній мірі співзвучними з ідеалами християнства й цим можна б пояснити, що в Києві християнській вірі не ставлено опозиції, як це було, наприклад, у північних землях.

Все ж таки, ці наші предки почитали ідолів і жили поганськими звичаями, подібними до тих, що їх апостол св. Павло згадує у сучасних йому поган, навернених на християнство. „Ви знаєте, — писав він, — що коли ви були погани, вас до німих ідолів нестримно тягнуло (I Кор. XII, 2). І ви були мертві вашими провинами і гріхами, в яких ви колись звичаєм цього світу жили, ... виконуючи примхи тіла

і природних нахилів (Ефес. II, 1-3). Які ж плоди ви тоді мали? Того ви тепер соромитесь, бо кінець їхній — смерть. Тепер же, звільнившись від гріха і ставши слугами Богові, маєте ваш плід на освячення, а кінець — життя вічне в Христі Ісусі, Господі нашім” (Рим. VI, 21-23).

Через охрищення звільнився від гріха також князь Володимир і весь український нарід, ставши учасниками нового Божого життя.

Христову віру прийняв український нарід і його вищі верстви радо, як на це вказує також щире практикування християнських засад у їхньому дальшому житті. Численні церкви, монастирі, багата християнська література — це зовнішні ознаки живого росту нової віри. Щира молитовність, пости, великодушна жертвенність на Боже й діла милосердя, як теж паломництва і велике число чернечих покликань,— вказують на її живучість у серцях вірних.

Так, наприклад, про монахів Печерського монастиря, які служили зразком для суспільства, читаємо в літописі, що „постили вони по дню і по два «в тижні», інші їли тільки житний хліб з водою, інші варену городину, а жили в любові”.¹ Про жертвенність київських князів свідчить призначувана ними десятина доходів на Церкву, фундування храмів і монастирів, що стало також звичаєм бояр і згодом козацької старшини. Широко розвинена була харитативна діяльність. Досліджуючи цей період нашої історії, російський вчений Г. (Ю.) Федотов приходить до висновку, що „київське християнство було, мабуть, найкращим зреалізуванням Христової науки в усій історії християнства; воно не мало свого продовження на Московщині”². Греки, що колись називали український нарід „варварами півночі”, два століття після смерті Володимира Великого вважали його вже „найбільш християнським народом”.³

Жорстокі колись, войовничі варяги втихомирилися, перейшли на мирний спосіб життя, стали спокійними й людяними. Коли ще за Володимирових часів згадується про велику кількість розбійників у краю, то з поступовим прониканням християнських засад в українському суспільстві це явище зникає зовсім. Арабський „духовник” Павло Алепський, побувавши за часів Богдана Хмельницького в половині XVII століття на Україні, ствердив рішуче, що там „зłodіїв і грабіжників нема. Зате релігійна ревність українських людей — козацького люду — доводила його і його супутників до здивування. Він бажав тим людям Божого благословення за їхню побожність, поміркованість у житті, гарне виховання дітей і за гарні співи в Богослуженнях.”⁴

Приблизно два століття після Алепського, німецький мандрівник і вчений Й. Г. Коль на основі судових актів Австрійської монархії писав, що на сході імперії, в Галичині, грабунки й душогубства такі рідкісні, як у протилежному її кінці, на італійському заході — такі часті.⁵

Наче підсумовуючи ці голоси, М. Костомаров писав у „Книгах битія українського народу” (1845), що слов’яни приймали Христову

віру, як ні один інший народ. „Бо не хотіла Україна іти вслід язиків (поган), а держалась Закону Божого, і всякий чужестранець, заїхавши в Україну, дивувався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу”.

Світлим прикладом української релігійності служать козаки, які вважаються репрезентантами української нації так, як, наприклад, джентлмени в англійців чи шляхтичі в поляків. Титулюючи себе „лицарями Хреста святого” й оборонцями віри благочестивої православної, жили вони згідно з цим званням. Французький інженер Боплян, який жив довгий час серед козаків, писав у своїх Записках про Україну, що козаки дуже шанують свята й пости, які займають вісім або дев'ять місяців у році, і під час них ніхто не їсть м'яса.

Історик української Козаччини Д. Яворницький пише, що Богослужби в Січовій церкві відбувалися кожного дня. Її царські ворота були вилиті з чистого срібла, ікони оздоблені золотими шатами, церковні ризи ковані чистим золотом. Словом, „яка віра, така й офіра”: Ніде з такою пошаною не ставилися до духівництва, як на Запоріжжі. Були козаки незвичайно щедрі у „подавнях” на церкви, монастирі й духовних осіб. У мирні часи вони двічі на рік ходили на прощі, кожне діло зачинали молитвою. Про такі пороки як крадіж і розпушта в них навіть не згадувалося. Чимало козаків жили самітньо в лісах або річкових плавнях поза Січчю, щоб там щиріше віддаватися релігійним практикам.

Єднаючи в собі моральну й мілітарну силу, українське козацтво було пострахом для тогочасної світової потуги — Отоманської імперії; воно й поклало кінець польській великодержавності, що наступала на українську віру й культуру.

ДЖЕРЕЛА Й ХАРАКТЕР УКРАЇНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ

Глибока українська релігійність кориниться в українській національній психіці з її кордоцентричністю (зосередженням довкола серця) і перевагою почувань, серед яких перше місце займає *любов*. Ці елементи зближують українців до Христової релігії і прощення, оскільки любов з усіх почувань підніс Христос до ступня найвищої чесноти. Важливу роль грають тут також такі українські риси як інтровертизм, індивідуалізм (у позитивному розумінні), інтуїтивна настанова тощо. *)

Тому нічого дивного, що в українській літературі й філософії від найдавніших часів головну вагу кладеться на культуру серця й почувань. Починаючи від літераторів Київської Русі, через І. Вишенського, Г. Сковороду, П. Юркевича до Т. Шевченка, П.

*) Суть інтуїтивної настанови в тому, що „в ній бачиться, сприймається і переживається почуття повноти і безмежностей; предметом зоглядання є світ змісловий і світ душі”. (Ол. Кульчицький за К. Ясперсом).

Куліша, Лесі Українки та інших, ці елементи становлять провідні мотиви літературної творчості. (Основний твір П. Юркевича має назву „Філософія серця“). Відомий російський критик В. Белінський писав, що в житті простого українського народу „є стільки благородного, людяного, що там знайдуться всі почуття, якими багата висока людська натура. Любов у них — основна стихія життя”. ⁶

Український інтровертизм, як спрямування психічної енергії на внутрішнє духове життя людини, знаходить у релігії мірило цінностей, орієнтаційний дороговказ. Таким дороговказом для Г. Сковороди було св. Письмо, яке він ставив понад усі інші книги і на його основі доходив до філософічних висновків.

Тому, коли на Заході віра й побожність є радше актом розуму, а в москалів домінує релігійний формалізм, тоді „в релігійній сфері в українців перемагає духова справа, — писав М. Костомаров, — і зовсім немає розколів і відступництва від Церкви задля обрядів і формул; їм на гадку не прийде, чи треба два або три рази співати 'алилуя', чи цими або іншими пальцями треба робити знак хреста. А в москалів саме на цьому — на формі, на обряді, збудований релігійний світогляд”.

В українців є „міцне почуття Божої всеприсутности, душевна скруха, внутрішня розмова з Богом, таємне думання про Божу волю над собою, сердечний порив у світ до невідомого, таємного, радісного”. ⁷

Натомість західні Церкви кладуть більшу увагу на льюальність і прив'язання своїх членів до Церкви як інституції та на зовнішнє почитання Бога і зв'язані з цим обряди й церемонії. „Деяким народам легше поклонитися Христові, ... ніж чинно перейняти своє життя Його приявністю, Його світлом”, — писав православний митрополит Йоан (Теодорович). ⁸

Тут, мабуть, і ключ до зрозуміння порівняльної завваги Й. Г. Коля про український схід й італійський захід Австрійської монархії. Цим теж можна б пояснити легковажне, якщо не глумливе ставлення поляків до „учцівих русінуф” („чеснотливих українців”). М. Драгоманов був вражений розбіжністю між зовнішніми виявами польських студентів, його університетських колеґ, та їхнім поступованнєм у щоденному житті.

А втім і деякі сучасні західні мислителі цінять вище таку суспільність, що виховує добрих людей і громадян, понад таку, що зосереджується на продукції і споживанні матеріальних дібр і наукових досягненнях. (М. Шлік, В.С.Могем, Е. Фромм і ін.) Англійський королевич Чарлз у промові на святкуваннях 350-річчя Гарвардського університету 4-го вересня 1986 року сказав, що, втративши ідеали, перейняті від греків, „ми, здається, забули, ... що добра людина, — як сказали б греки, — є шляхетніша істота, ніж добрий технолог”. Він попереджував зібраних, що західній світ є

загрожений технологією, яка тріумфує над людиною⁹.

З інтровертизмом тісно в'яжеться індивідуалізм української вдачі — високе цінення людини як такої, як істоти створеної на образ і подобу Божу. Концепція індивіда, зроджена в юдейській релігії, була удосконалена Христом. Людина, обдарована розумом і свobodною волею, маючи свobodний вибір між добром і злом, повинна рiшатися на добро та змагати до духового, морального пiднесення.

Розуміється, що український інтровертизм й індивідуалізм не слід змішувати з егоїзмом. Навпаки — ці риси, що змагають до ушляхетнення людини в душі Христової любови, зроджують соціальність української вдачі. Релігійність Київської Руси мала характер наскрізь соціальний, — твердить Г. (Ю.) Федотов. „Віра чинна любов'ю” (Галат. V6) співжиття громади в душі проявлялися в широко закроєній харитативній діяльності князів, духівництва і цілого суспільства. З релігійних мотивів улегшувано долю рабів і челяді, дружинники перед походом складали обіти милостині для вбогих. Взаємна допомога і уважливність до потреб і долі ближніх стали звичаєм українського народу. Звідси теж особливе почитання доброго св. Миколая, що всім „на всякий час помагає”.

В християнській релігії знайшов сильного союзника також український демократизм. Релігія як царина духова не сміє підлягати контролі матеріальної державної влади. Ця незалежність дає запоруку свободи духу і змогу культурної творчості. Вона є суттєвим елементом демократії у протилежності до тоталітаризму чи державної диктатури, що узурпує собі право кермувати всіма ділянками людського життя. Звідси теж їх повсякчасне вороже ставлення до релігії. Історичні джерела доводять, що в Київську епоху Русь-Україна мала всі передумови духової свободи, її Церква була незалежна від держави. На Україні вірні беруть також активну участь у церковних справах — у виборі священників і, подекуди, навіть єпископів. *)

З демократизмом споріднена релігійна толеранція українців — відсутність релігійного фанатизму й нетерпимости у відношенні до інаковірних. Такий фанатизм, „нетерпимість до чужих вір, презирство до чужих народів” бачить Костомаров знову у москалів. На релігійний фанатизм на Заході вказують численні запеклі релігійні війни в XVI-му столітті.

В українців на фанатизм не дозволяє щирість і простота віри,

*) В наступі Латинської Церкви з її принципом номінації клиру згори українці бачили небезпеку, що їхня Церква може опинитися в руках чужих, від них незалежних і тому воювали проти цього. Так само українська православна ієрархія довго і терпеливо опиралася переходові під автократичну зверхність Московського патріярха, не бажаючи втратити своєї автономії, яку мала під номінальною зверхністю патріярха Царгородського. З відродженням цієї Церкви в 1919 році уведено автокефальність.

оскільки фанатизм зроджується з поборювання сумнівів. Цим пояснюється факт, що українці з давніх часів попри любов до своєї Церкви мали однаково багато пошани як для православного Царгороду, так і для католицького Риму. (Духовні греки обурювалися таким релігійним індивідуалізмом, що „сую і ону віру Бог дал”, і намагалися змінити таку настанову). Для автора Галицько-Волинського літопису католик це передусім християнин. Папу зве він „отцем”, хоч одночасно заявляє свою вірність „вірі греческій”. Автор „Історії Русів” схвалює „згоду чисту обох головних релігій, римської та руської, за короля Баторія, і такі відносини хвалить Шевченко (у вірші „Ляхам”). У конституції Орлика з 1710 року була гарантована повна свобода віровизнань в Україні, що існували б поруч „головної віри — православної”.

В Західній Європі релігійну свободу введено щойно після Французької революції, а далекойдучий екуменізм в дусі толеранції до всіх віровизнань схвалено на II-му Ватиканському Соборі (1962-65).

Наведені притаманності української релігійності надали їй національного характеру. *) Вже в перших століттях після прийняття Христової віри в Україні віра стала називатися руською, зглядно — українською. Про козаків Боплян писав, що „вони грецької віри, яку на своїй мові звать руською”. Так зветься вона і в „Історії Русів”, як і загалом: православна віра стала знаменем української національності. Під релігійними гаслами велася там боротьба за інтереси національні, політичні, соціальні.

Маючи це на увазі, сучасний історик Української Церкви Г. Лужницький стверджує, що ця Церква в минулому була пронизана свого роду „ународженою” („ународовленою”? — І.Л.) релігією і від часів Володимира Великого й до сьогодні „не хотіла бути й не буде ні латинською, ні грецькою, ні уніятською, ні греко-католицькою, а на румовищах атеїзму і в добі грядущого екуменізму, маючи в основі Кирило-Методіївський угольний камінь і клич, 'а всетаки е Бог над нами', стане в другому 1000-річчі Церквою України”.¹⁰

З другого боку — щире ставлення українського народу до християнської віри й Церкви придбало йому опінію й епітет „релігійного народу”, тобто релігійність стала одною з його національних рис. В минулих століттях підкреслювали цю рису майже всі мандрівники-чужинці, ясніє вона і до сьогодні. Видатний російський комуністичний письменник М. Горький у повісті „Мать” пише, що росіянам легко позбутися релігії і стати комуністами, бо християнська релігія була їм накинена царем. Але біда з українцями. Для них Церква — це поезія, краса, частина їхнього життя. „В них

*) Зрештою, національним впливам підлягають навіть найбільш універсальні релігії, включно, наприклад, з католицькою, що має основні риси старо-римського ладу (домінантна настанова, адміністративна справність, політичність тощо).

релігію викоринити важко”.¹¹ І справді — американський журналіст, що відвідав Україну в 1986 році, пише в журналі „Нешенал Джеографік” за травень 1987 року, що українці належать до найбільш побожних народів у Советському Союзі. (І тому чи не подвійна це іронія, що в тому ж Советському Союзі українцям відмовляється право святкувати ювілей 1000-річчя християнства на своїй батьківщині, бо виключне право на це присвоєє собі Москва).

Такі були б підсумки і рефлексії про ролі християнства в Україні з нагоди його 1000-річчя. Одначе ювілей обходимо не тільки для відзначення досягнень пройденого періоду й заохоти до дальших, але й для усвідомлення можливих недоліків і помилок, щоб їх оминати в майбутньому.

Тому порівняльну аналізу релігійності українців на тлі інших народів не слід розуміти як якісь фарисейські претенсії українців на монополію побожності. Релігійність західних народів і москалів має також чимало позитивних рис, яких бракує українцям. Згадати б хоч адміністративну справність Католицької Церкви, повсякчасну достатню кількість кандидатів на неодружене священство в неї, її місіюну діяльність і ріст тощо. (Французький соціолог А. Ле Бон пише, що в боротьбі морально рівних собі сил виграє та, що краще zorganizована).

З другого боку — стан сучасної української релігійності не можна вважати ідеальним. Українська Церква перейшла декілька історичних криз, що негативно вплинули на духове життя і мораль її вірних. Наступ ворожих сил на українську віру й Церкву після упадку української державности мав на меті знецінити цю віру в очах православних як меншевартну релігію. Адміністративні шикани, плянова корупція православних ієрархів, неполадки в церковному житті осягнули намічену мету й привели до церковного роздору.

Українська Церква під Росією стала зняряддям царського самодержавія і русифікації, вихолощуючись ступнево з духовних цінностей під правлінням насиланих російських ієрархів. Шевченко уболівав над упадком громадської моралі й різними нехристиянськими вчинками своїх земляків. Злочини з мотивів ненависти і клясової заздрости, гріхи супроти батьків, кривдження вдів тощо пояснював він рабською психікою, витвореною наслідком національного поневолення. („...„Яка правда у людей, мій сину! ... Та другої і не буде .В невольниках-людях”). Пороками цієї ж психіки є й „укрита злість, облудлива покірність”, параліч суспільного і національного життя, осуджені Франком („Мойсей”). Зникли такі шляхетні громадські риси як соціальність і співжиття в душі християнської любови, демократична свобода, змагання до християнських чеснот.

Брак духовного співжиття і національної солідарности уподібнює українське суспільство до купи піску з незв'язаними зі собою

зеренцями, що, за словами Митрополита Андрея Шептицького, є причиною недержавності. „Соціальні в'язання в українців зовсім слабкі”, — твердить теж один сучасний філософ, — під цим оглядом українці є скрайнім противенством до жидів. Українці не знають духу солідарности, не створили ніяких форм соціальної культури, яких шпилевим виявом є держава”.¹² Словом, любимо Україну уявну, на словах, але не любимо себе взаємно, — нам байдужа Україна реальна.

Катастрофічні наслідки для релігійного життя українців мав теж розгром Церкви атеїстично-комуністичним режимом. Заперечуючи Бога та знижуючи людину до рівня біологічного споживача хліба, комуністи нехтують суть людини, як істоти із свободним користуванням розумом і волею, єдинотворчих чинників поступу й культури. Зайво й згадувати, що в таких умовах не може бути мови про справжній демократизм.

Тому в добі, коли християнську релігію намагаються заступити різні „-ізми”, знижуючи людство до примітивного стану безвольних роботів, єдиним рятунком є поворот до Христової науки і повноцінного життя, яке вона дає. І так, як перед 1000 роками християнства, релігія видвинула український нарід із поганства, піднесла його до моральних і культурних висот та причинилася до створення могутньої держави, так може вона дивинути цей нарід із сучасного незавидного положення.

Спасеним поштовхом до цього міг би бути цей ювілей, що ставить нам перед очі модель релігійності наших предків часів Київської Русі-України і Козаччини та пригадає український національний ідеал „Будь людиною!” Справжньою, повноцінною людиною, що її створив Христос.

Бібліографічні примітки

- 1) М. Грушевський. Історія України-Руси, т. III, ст. 417
- 2) Цит. у: М. Чубатий. „До діялогу треба справузнати”. „Свобода”, ч. 129 11 липня, 1969.
- 3) G. Vernadsky. *Kievan Russia*. 1948, p.70
- 4) М. Грушевський, там же, т. IX, ст. 985
- 5) В. Січинський. „Чужинці про Львів”. „Наш Львів”, 1953, ст. 187.
- 6) В. Белинский. *Собрание сочинений*. 1893, т. II, ст. 904
- 7) М. Костомаров. „Две русския народности”. „Собрание сочинений”, 1903, Кн. I, ст. 60.
- 8) З Різдяного послання 1959-го року. „Свобода”, 6. I, 1959.
- 9) „Свобода”, ч. 172, 10 вересня, 1986, ст. 1.
- 10) „Науковці відзначили 1000-річчя хрищення України-Руси”. „Свобода”, ч. 203, 23 жовтня, 1984, ст. 4.
- 11) А. Стебельська. „Українська культура серед моря чужих культур”. „Жіночий Світ”, ч. 11-12, листопад-грудень, 1982, ст. 5.
- 12) Юл. Вассиян. „Нотатки-думки”. „Твори”, т. I, 1972, ст. 270.

Уляна КРАВЧЕНКО

ПІД ПОКРОВОМ ПРЕЧИСТОЇ ДІВИ (1037-1937)

О, ні! То не блакитний міт,
ні казка опалева, —
 то справді Дія,
 то так було!
Тоді — давно Вона, Марія
Та Мати Божа й неба королева,
взяла і Київ наш і нарід наш
 під свій покров.
І нині, —
 хоч ворогів насипа
 ввесь край руїною покрила,
Вона витає там —
в Акрополі — зруйнованій твердині
 на сторожі стоїть.
Її любов
 і досі зберігає нас.
Вона — у тьмі стоїть
 показує нам шлях...
І ми — хоч у брязкотях оков —
йдемо до сонця-правди —
 до мети.

Ні, то не сон, не мрія —
 то справжня Дія,
 то так було —
Вона на поміч скоро,
Владаркою і Матір'ю нам стала
 давно...
Тоді сам князь наш, Мудрий Ярослав,
і город свій, і нарід свій
Її, Марії Діви, під покров віддав...
Тоді наш князь верх Золотих Воріт
здвигнув для Неї храм
Святого Благовіщення.

І залунав архангельський привіт
І стався і для Києва привітом:
— О, радуйся, Обрадованная,
з Тобою Бог!

Возрадуйся і ти, великий граде,
благословенний ти —
підеш до перемог...

Минуло дев'ятсот Господніх літ,
і нам — та приснопам'ятна подія
життя і сили вічним джерелом...
Не сміє спогад в безвістях пропасти...
Ніхто не сміє відбирати влади
Її —

Вона, Марія світосяйна,
і нині, як давно,
Володаринею сердець
і наших душ...

У вірі радісній
живучости народу — тайна.
Не поглотив нас татарин,
Не поглотить і нащадок його...
Душа народу в глибинах своїх
скриває силу-міць на творчий чин.

Тремтить над Києвом ще блиск заграви...
Настануть знов дні розквіту Держави,
вільний відкриється нам шлях,
Як в днях —
коли то Ігор йшов на Дон —
коли то хвилями Босфорських вод
Олег плив здобувати Царгород,
Як в днях могутности і слави...

Ні! — то не сон —
не мрія...
І тільки ворогам крізь згар і дим
пице Її незрима —
Вона ж, Марія, Мати Божа,
на Україні присносуща
держить над нами омофор...
Її любов
нас береже-спасає,
Народу хор
хвалу Її співає...

УНІВЕРСАЛІЗМ ХРИСТІЯНІЗМУ НА ФОНІ ПСИХОІСТОРИЇ УКРАЇНИ

Написав ОЛЕКСАНДЕР ДОМБРОВСЬКИЙ

Ми — на порозі епохального ювілею Тисячоліття офіційного християнства в Україні. Свідомість тих релігійно-історичних і zarazом унікальних роковин двотисячолітньої давнини побуджує нас до особливих багатоперспективних рефлексій, бо імперативи почувань і думки творять унісон на тлі духовости людини, особливо в унікально-важливих моментах життя як одиниць, так і людського колективу в поході людського духу до надземських вершин. Скільки то варіантів згаданих рефлексій є можливих у зв'язку з нашим Тисячоліттям — релігійно-церковно-історичного, психокультурного аспекту. Всі вони заслуговують на увагу на сторінках студійних праць і популярних публікацій як глибинний контекст цілої капітальної проблематики на широкому тлі християнізації людства та з мультиперспективних позицій психокультурних властивостей окремих народів і суспільств .

У світі науки розглядають часто генезу й феномен християнізму через призму історичного матеріалізму, заходячи в сліпу вулицю світоглядного лабіринту, при деградації людини до тваринного рівня та наближенні її до понять економічно-соціального й політичного зоологізму. Історичний матеріалізм і його речники не здали іспиту наукової й світоглядної зрілості в теоретичному й життєво-практичному аспекті й опинилися у рядах духових банкрутів. Бо матерія аж ніяк не може засісти на троні найвищого Підмету історії всесвіту.

Матерія є мертвою, а Дух оживлює її Словом своєї творчої сили. В тринітарному понятті Божества те Слово-Логос, як Друга Особа Божа, взяло участь у закладанні підвалин всесвіту разом з Отцем. Тому євангеліст Іван каже, що „На початку було Слово, а Слово було в Бога й Богом було Слово... і без Нього нічого не сталося, що сталося”. Коли наступила „повня часу”, Слово стало тілом і мешкало між нами, а ми бачили славу Його, славу Єдинородного від Отця, повне ласки й правди.

В цих словах зрадагованої з євангельською простотою реляції криється правда Божественної містерії акту інкарнації, а з тим і генези християнізму. Заповіджений колись патріярхом Яковом, прийшов Месія — Шільо на початку доби римського цесарства

після кривавих соціальних заворушень та боротьби тріумвірів за владу в Римі.

В історіографії були різні підходи до інтерпретації джерельних даних у євангеліях синоптиків і четвертій євангелії (Івана) стосовно біографічного матеріалу Ісуса з Назарету й самої Його особи. Вони вагаються між признаванням історичної постаті Великого Учителя з Назарету. й, з другого боку — між заперечуванням історичности так званого „мітичного Христа”, отже міту, який щойно згодом мав пройти процес історизування на тлі штучно спрепарованих історично-хронологічних і географічно-топографічних даних.

Сьогодні головні представники підсоветської науки придержуються ще тієї збанкрутованої концепції. Можна сказати без пересади, що, коли б історики застосували таку строгу аналізу й суб'єктивно-нещадну гіперкритику інших джерельних даних про біографічні матеріали відомих з античної історії постатей, то ми були б змушені вважати сьогодні такі загально признані історичні постаті, як Кир, Камбіз, Дарій, Олександр Македонський, Ганнібаль, Цезар і багато інших мітичними постатями, а дані про них ми були б змушені вважати мітографічними матеріалами.

Сама ота різюча нерівність у трактуванні історичних джерел до біографічних даних Божественного Учителя з Назарету й, з другого боку, — інших історичних постатей з античної доби компромітує представників історичного матеріалізму й авторів про так званого „мітичного Христа”, які в досліджах над писаннями новозавітного канону розминулися безцеремонно з елементарними принципами наукового об'єктивізму.

Каменем преткновенія, каменем спотикання, на шляху дослідів біографічного матеріалу Ісуса з Назарету є для представників історичного матеріалізму євангельські реляції про чудеса, що їх історики — матеріалісти а priori відкидають як мітографічний матеріал, який, мовляв, обнижує науково-історичну вартість та тим самим і вірогідність джерела. В даному випадку вони беруть живцем на варстат чи під мікроскоп дослідів елементи надземно-трансцендентального характеру й, згляйхшальтувавши їх нецеремонно з елементами земного історичного процесу, трактують їх однаково при оцінці й інтерпретації явищ, подій і фактів.

Як не як, а це є нігілістичне відношення до всього, що існує поза матеріальним світом, у той час, коли релігія є справою не лише розумового чинника, але й віри, опертої, очевидно, на розумовологічних премісах. Якраз гармонійна синтеза преміс розумовологічного чинника і віри творить шляхом індукційної методи силлогізм релігійно-світоглядového аспекту. Тому не помиляються ті, які твердять, що теологія, подібно як і математика, належить до апіорних наук.

Дехто з дослідників ультраматеріалістичного світогляду не завагався закласифікувати навіть постать Савла з Тарзу, пізнішого апостола Павла, *in partibus infidelium* як мітичну фігуру, — а це вже переходить межі наукової поваги.

Критикуючи євангельський стиль реляцій Ісусового біографізму, представники історичного матеріалізму, а навіть дехто з кіл так званої ліберальної теології, уважають, що євангеліям бракує історичної поваги. Згадані круги роблять помилку, якої не сміють допускатися фахові історики.

Ці круги оцінюють явища, події й факти давноминулого з позицій і можливостей сьогоднішнього дня, замість оцінювати їх з позицій доби й умовин, у яких згадані явища виникли. Згідно з вимогами цих кіл, явища й події євангельської тематики, які виникли далеко від імперсько-культурного центру над Тибром, бо на далеких периферіях римської імперії — на території „варварської” Юдеї з головною постаттю невідомого, незрозумілого й байдужого пересічному мешканцеві римської столиці назаретського Равві — Учителя „юдейського суевіря” (марновірства і забобону) — згадані явища й події повинні були найтися на сторінках Історії Тацита з докладним фактологічним матеріалом біографізму, точними хронологічними даними про Ісуса з Назарету, а може ще до того — згідно з вимогами модерної історіографії.

Важко тут не писати сатири. Як не як, а приходиться ствердити, що не євангеліям, а неповажним вимогам ультракритичних дослідників і лібералів бракує уже не лише наукової поваги, але елементарних вимог розуміння шляхів античної історіографії й джерельних матеріалів логографічного стилю з далеких периферій тодішньої імперії. А євангелисти не були не то істориками, але навіть логографами в розумінні поняття, наприклад, грецької передгеродотової логографії.

В аспекті гіперкритики новозавітного канону представники ліберальної теології далеко не відійшли від представників історичного матеріалізму з тою хіба різницею, що коли перші реагують на ортодоксальну інтерпретацію християнських біблістів поблажливо усмішкою, другі не цураються „академічних” виявів мілітантно-го атеїзму, заслонюючись принципами „дійсної” науки.

Християнізм, як духовий феномен у гльобальних рамках історичного процесу, є перш за все релігією Об’явлення. Необмежений вузькими рамками конфесійно-церковних понять і періодизації історично-хронологічного характеру та географічних вимірів, християнізм у цілому своєму контексті універсальних ідей, пов’язаних з трансцендентальним світом і земним буттям, є понад Часом і Простором, бо „на початку було Слово-Логос”, а згідно з Листом до Жидів „Ісус Христос вчора, сьгодні й той же на віки вічні”. Отже християнізм зі своїм духовим коренем, христологією, є універсальний у необмежено хронологічному — віковичному й панкосмічному аспекті. Бо звільнена актом спасення на Голготі від влади „князя світа цього” — диявола — наша планета буде ревіндикована до панкосмічної домени Божого Царства разом зі спасеними.

У зв’язку з тим до речі буде наголосити ідею універсалізму спасення як основний сотеріологічний фактор христології, бо наш

Господь Христос прийшов на землю спасти всіх людей без різниці расового, національного, соціального походження і стану чи статі. А індивідуалізація ідеї спасення полягає у тому, що кожна людина має індивідуальний доступ до Христа, який є її особистим Спасителем у певному відрізненні від принципу старозавітного ягвеїзму, де приналежність до Ізраїля була особливо важною у есхатологічному аспекті.

В усіх згаданих атрибутах універсального формату на фоні християнізму, де христологія займає перше місце в ієрархії найвищих ідеологічних понять, христоцентрична система є основою, тобто Христос як Друга Особа в тринітарному понятті Божества є центром цілої релігійної системи з усіми конвенціями вищесказаного. Він особисто зреалізував ідею спасення та став Основником новозавітного християнізму в розумінні поняття новозавітної еклезіології у відрізненні від старозавітної Синагоги (старозавітний протохристиянізм на фоні ідеї приходу Месії — Шільо). Той же Христос є одвічним Центром панкосмічного правопорядку як Цар всесвіту, „без якого нічого не сталося, що сталося”, бо Отець віддав усе в Його руки, отже найвищий Підмет історії не лише нашої планети, але всесвіту.

Такий є теологічний виклад про Христа в Листах павлінізму, де автор, апостол Павло, сам з походження фарисей і знавець старозавітного канону, тобто головно Мойсеєвого Закону, викладає з глибоким знанням христологію на фоні старозавітного ягвеїзму й символіки церемоніального закону. Тому в дальшій конвенції особливої важности христологічного чинника християнство перших віків нашої ери опинилось у вирі христологічних спорів, що відбулося ідеологічно-догматичним відгомном у нікейському *credo*, де христологічні правди стали основним змістом. Як своєрідне модерне *pendant* до христологічних спорів перших віків нашої ери, в XIX столітті виринуло між представниками тодішньої науки також питання христології з тією різницею, що коли в перших віках христологічні спори мали догматичний характер, то в XIX столітті появилася нещадна критика на „науковій” базі з негачією достовірности евангельських реляцій, зі запереченням Божеського походження Ісуса з Назарету (наприклад, Renan), а навіть запереченням історичности постаті Учителя та тезою про так званий „міт про Христа” (Drews).

До речі буде пригадати, що течії соціалістично-марксистського напрямку XIX століття стимулювали антирелігійні, зокрема антихристиянські концепції й виступи. Сьогодні вони втратили своє акутно-мілітантне становище на Заході й покутують ще на Сході Європи, гальванізовані всіма можливими середниками атеїстичним советським режимом. І вкінці паралельно з універсалізмом ідеї спасення поступає постулат голошення евангелії в душі того ж універсалізму, зформульований евангелистом Матеєм: „І буде проповідувана евангелія Царства по всьому світу на свідкування всім народам, а тоді прийде кінець”.

Постулят голошення евангелії в універсальному масштабі пов'язується тут з есхатологічним поняттям „часу кінця”, тобто закінчення світової історії з поновним приходом Христа та започаткуванням Божого Царства. В тому дусі закінчується остання Книга новозавітного канону — Апокаліпса обітницею есхатологічного аспекту: „Так, прийду скоро. Амінь, прийди, Господи Ісусе!”.

Автор Апокаліпси — Іван, засланець на Патмосі, немов вкладає в духовні уста Христовій Церкві слова побажання — „... прийди, Господи Ісусе”, пов'язуючи таким чином екклезіологічне поняття з есхатологічним — ідеєю Другого Адвенту.

Немає сумніву, що есхатологія є основним психологічно-динамічним нервом кожної теологічно розвиненої релігійної системи. Тим більше вона (есхатологія) є психологічно-екклезіологічним нервом релігії Об'явлення — християнізму, завершеним сотеріологією — ідеєю спасення через благодать Господа й Спаси нашого Ісуса Христа, бо, за словами апостола Павла, спасаємося вірою у Христа — Спасителя.

Церква апостольської доби була без політичних впливів і матеріальних благ, без пурпури, золота й мармурів, без зовнішніх прикрас і блискучої форми літургійних обрядів, але мала „першу любов” і ревність прозелітизму та численні криваві сліди мартирології головно з часів Нерона й Доміціяна. А пролита невинно людська кров є добрим ґрунтом, на якому виростають ідеї, що за них переслідують, — а особливо релігійні рухи.

Христова Жертва в першу чергу, а відтак кров мучеників і вогонь „живих смолоскипів Назорея” розпалили велику духову пожежу, в якій згоріли античні релігії й культу, а на їх місце появився і зацарював тріумф Христової Науки. Місійні подорожі апостола Павла й інших ревнителів „нової віри” поширювали круги визнавців. Геополітичне положення країни евангелій у серці трьох континентів також сприяло поширенню християнізму, який утвердився головно на Європейському континенті в наслідок своєрідних психо-культурних умовин та європеоцентричних феноменів історичного процесу. Ідеологічно-догматичне обличчя апостольської Церкви було характерне визнанням тринітарного поняття Божества з наголошенням христологічних правд особливо з есхатологічним мотивом („і паки грядущого со славою судити живих і мертвих, Єгоже царствію не будет конца”) вірою в Святого Духа (не заторкуємо тут проблеми походження Святого Духа — *Filioque*, чи лише від Отця, або компромісову формулу — від Отця через Сина ісходячого), далі слідує: екклезіологічна частина („во єдину, святу, соборну й апостольську Церкву”) і вкінці віра у воскресення мертвих і життя „будущаго віка”, отже вічності. Це основна наука апостольської Церкви, як подано в нікейському *credo* згідно з основними принципами новозавітного канону.

До того долучувався етично-моральний постулят в дусі Декалогу. Все інше було сформульоване пізніше на основі авторства патристики й середньовічно-церковної теології.

В процесі диференціації цивілізації західньоримського і східньоримського царства, з відмінними культурами романсько-германського й, з другої сторони, — греко (romeo) — орієнтально — „варварського” стилю, почали кристалізуватися дві окремі психокультурно-екклезіастичні гемісфери цілої християнської ойкумени. Наростаючий між ними духовий антагонізм, а згодом і конфлікт причинився і до догматичних різниць, що остаточно створило два відрубні й ривалізуючі зі собою світи християнського Орієнту й Окциденту з остаточно розколом у XI столітті.

Широка проблематика романських і візантійських впливів на церковно-культурне життя окремих слов'янських народів є особливою і складною темою з різними концепціями й теоріями на тлі духовості східноєвропейського і середньоевропейського слов'янського світу при пов'язанні розумових чинників з емоційними, а релігійно-конфесійно-церковних чинників з національними.

Довгі століття й історично-національно-культурні фактори традиції різблять душу одиниць і людського колективу. Вони не раз сильніші від догматизму. До того всього долучується політичний чинник, який на протязі довгих століть при своєрідних геополітично-психокультурних впливах відігравав велику роль. Все ж таки в історії обох Церков — Орієнту й Окциденту, є знаменний факт спільності перших сімох Соборів, що могло б бути евентуальною базою для діалогу й екуменізму. Психокультурно-історично-традиційні різниці є тут, мабуть, сильніші від догматичних, при чому акутне питання папського примату може мати більш історично-престижево-пріоритетний характер на тлі вікової ривалізації, ніж характер догматичний.

Проблему походження Святого Духа ми вже згадали. Інші дрібніші справи-розходження можуть бути залишені совісті й індивідуальному розумінню вірних, бо екклезіологічне поняття не пов'язане з духовим тоталітаризмом і нетолеранцією в аспекті, очевидно, дрібних нюансів ідеологічно-догматичного характеру. Універсалізм християнізму відноситься до спільних цілій християнській ойкумені. основних правд на базі спільного й авторитетного всім християнам джерела віри — Біблії, тобто Божого Слова, інспірованого Святим Духом.

Ідучи цим шляхом, нав'язуємо духово до прадавньої традиції апостольської Церкви, до її ревности у вірі й ділах, та до безпосереднього духовного зв'язку з Христом — особистим Спасителем, який сказав, згідно з реляцією евангелиста Івана, самаритянці, що правдиві звеличники Бога будуть його почитати в душі і правді. Бо проблему апостольської традиції (в теології — апостольська сукцесія) треба перш за все розуміти в ідеологічно-догматичному аспекті в парі з історично-екклезіологічно-канонічним (шляхом хіротонії). Універсалізм християнізму в географічному масштабі цілої християнської ойкумени є необмежений у історично-хронологічному аспекті та перш за все мериторичному (ідеологічно-догматично-

му) аспекти, бо Христова Наука, як і її Божественний Автор, ніколи не міняється („Ісус Христос вчора, сьогодні й той же на віки” — Лист до Жидів).

Якою Христова Наука була в часі нашого Господа й Спасителя та його учнів — апостолів, такою мусить залишитися без змін і людських додатків. А обов'язком Церкви є стояти на сторожі ідеологічно-догматичної чистоти Христової Науки й етично-моральної практики серед вірних шляхом навчання і прикладу для збереження тяглості апостольської традиції й ортодоксальної віри з центральною постаттю Христа-Спасителя.

Така є мініатюрна картина християнізму з перспективи історично-ідеологічного універсалізму в Часі й Просторі та завдання Церкви на фоні її навчально-місійної діяльності й змагань з антихристиянськими й безбожницькими силами Зла. Немає сумніву, що вселенсько-екклезіастичний чинник має обов'язок перед Богом виступати й діяти як *Ecclesia militans*, бо, згідно зі словами самого Христа, Він приніс на землю не мир, а меч, очевидно, в духовному розумінні, в аспекті змагань між Добром і Злом, — христологічним і з другого боку, сатанологічним чинником на тлі універсального історичного процесу нашої планети. Змагання між Христом і „князем світа цього” мають універсально-мілітантний характер, бо, згідно з Писанням, „який зв'язок Світла з Темрявою і Христа з Дияволом?”

На фоні екклезіології синтезується органічно ідея з чином, тобто догматизм з етично-моральним постулятом як моноліт теорії й практики, бо Христос не лише навчав, але й чинив добро людям, включно з найбільшою унікальною Жертвою за гріхи людства. І в тому також універсалізм і невмирущість Його надземного месіанізму. Тому християнізм є релігією любови й благодаті й саме тим основно відрізняється від інших релігійних систем. В христології й її ідеї спасення виявляється максимально психологічний фактор оптимізму в протилежність, наприклад, до песимістичного поняття буддиської нірвани. В тому аспекті можна говорити про різниці на тлі психології окремих релігійних систем.

Антропоцентризм у новозавітній ідеї спасення (Бог стає людиною й вмирає за спасення людини) та євангелія — благовість, добра вість, є джерелом оптимізму. Бо, згідно з євангелистом Іваном, „так Бог полюбив світ, що дав Сина свого, щоб кожний, хто вірує в Нього, не загинув, але мав життя вічне”. Якраз у цьому криється Божественна містерія атрибутів любови, правди й святости християнізму, завершеного в Слові, „яке стало тілом... і ми бачили славу Його.”

В тому аспекті криється капітальна різниця між релігією об'явлення і, з другого боку, релігійними системами, автором яких була людина на шляху еволюції людської духовости від фетишизму, анімізму й тотемізму до вищих уявлень трансцендентального світу включно з більш заавансованими формами політеїзму агрикультурного чи урбаністичного стилю.

Уже в апостольській добі почалося голошення євангелії не лише в Палестині, але й у сусідніх країнах і на європейському материк (головно східна частина середземноморського басейну). Положення території України в геополітично-культурній атмосфері середземноморсько-чорноморської смуги сприяло вчасним впливам християнізму, які з Балканів і Малої Азії доходили на північне побережжя Понту, а звідтіля водними магістралями, головно Дніпром, просувалися на північ. То був, згідно з нашим найстаршим літописом „Повістю временних літ“, прадавній торговельний шлях — „путь із варяг у греки“. Тим шляхом купці привозили товари між скандинаво-балтицькою смугою і, з другого боку, з середземноморсько-чорноморським грецьким світом, і туди проникали культурні впливи з грецького Півдня. На тому тлі прадавні комунікаційно-культурних слідів виник, правдоподібно, як відгомін вчасних впливів християнізму, переказ про перебування апостола Андрія на Київських горах.

В III столітті могла існувати на території південної України християнська Громада й дуже можливо на тлі тієї старохристиянської традиції, а також традиції ранньоісторичного протокиївського поселення міг виникнути переказ про апостола Андрія Первозваного на Київських горах, як можлива історично-традиційна й духовна підбудова до політичних аспірацій Києва в аспекті поняття Третього Риму. Аналіза варіантів цього переказу та їхнє насвітлення в дусі конфронтації й погодження східнохристиянської й західнохристиянської інтерпретації виявляють духа ривалізації обох Церков у аспекті еклезіястичного примату серед християнської ойкумени. Тут постать апостола Андрія може виступати як антидот зі сторони християнського Орієнту до постаті апостола Петра, авторитету християнського Окциденту, в пов'язанні з концепцією папського примату й апостольської сукцесії.

Деякі представники католицької інтерпретації вважають цей переказ візантійською версією пізніших часів. Проте, не зважаючи на те, що пізніша інтерполяція чи модифікація цього переказу не виключені, то все ж таки не можна відкидати цілком його скелет, бо деякі джерельні дані дають підставу більше ніж припускати про існування найстаршої традиції, можливо з III —IV століть, про перебування апостола Андрія у „Скитії“, яку мусіла правдоподібно попередити усна традиція, невиключено, десь з кінця апостольської доби. Апостоли Андрій і Петро — брати, їх у даному випадку використано на тлі духовної ривалізації між обома християнськими світами — Орієнтом і Окцидентом.

На тлі оповідань і переказів про місійні подорожі апостолів, у тому й апостола Андрія, виникла в перших століттях християнська апокрифічна література. До речі буде пригадати, що стосовно апокрифічної літератури в зв'язку з переказом про апостола Андрія як католицька сторона закидає представникам Східної Церкви тенденційність в інтерпретації переказу про апостола Андрія, так

— і православна сторона може закинути католицьким кругам таку ж саму тенденційність при інтерпретації апокрифічних матеріалів про апостола Петра. Впливи еkleзіастично-психо-культурного й навіть політичного фактору на тлі ривалізації є тут очевидні в тодішній атмосфері психоісторії взаємовідносин між обома християнськими гемісферами. Щоправда переказ про перебування апостола Андрія на Київських горах у цілому своєму контексті не витримує наукової критики, то все ж таки він являє з себе відгомін ранньоісторичних традицій християнства на території України та вчасного символічного значення Києва в його ранньоісторичній стадії протокиївського поселення — остої на Сході Європи в процесі вчасних етапів кристалізування історично-духовного поняття Третього Риму.

Остаточна справа в даному випадку не в історично-джерельному аспекті вартости андріївського переказу, а в його моральному значенні й символізмі протягом століть на шляху духово-культурного післанництва України на Сході Європи. Якраз у цьому післанництві завершується ідея історично-традиційного й психокультурного значення андріївського переказу.

Чи морально-символічна харизма андріївського переказу має якесь відношення до психоісторії України-Руси? Правда, що Україна загубила на шляху мандрівки століть своє золоте руно історично-харизматичного призначення Золотоверхого Києва в дусі віщого андріївського переказу на користь агресивної Москви в аспекті узурпованого нею становища Третього Риму, але залишилася психокультурна позолота з тієї ж харизми Призначення, яка навіть після Святої Руїни все відживала й відживає, як той мітичний птах, — фенікс з попелів історизму, немов те кльоване хижим орлом тіло Прометея до нового історичного життя. Та позолота Золотоверхого є тією невмирущою харизмою та надією в Бозі на відзискання втраченого золотого руна історичного Призначення Матері русько-українських городів.

Психоісторія також має свої закони, зосереджені в лябіринті психології окремих народів і кермовані всемогучою рукою найвищого Підмету історії й Законодавця. В переказі про перебування апостола Андрія Первозваного на Київських горах зіткнувся символічно універсалізм „нової віри” на фоні психоісторії протоукраїнських автохтонних племен з геополітично-психокультурними умовинами перехресних впливів зі середземноморсько-чорноморського Півдня, малоазійського й центральноазійського Сходу та романо-германського Заходу, що також сприяло впливам універсалізму. Бо згадані геополітично-цивілізаційні фактори з бігом століть прищепили душі народу над Дніпром-Славутою виразні тенденції в напрямі психокультурного універсалізму, навіть іноді коштом власних національних інтересів, чи то в напрямі візантинізму, чи пізнішої концепції східноєвропейського православ'я, очолюваного чинниками московської Півночі, а в останньому часі — в напрямі

туманного світового комунізму марксистсько-ленінської редакції.

При тенденціях до універсалізму є на українському ґрунті нахил до еkleктизму. І так, наприклад, українська сторона тяжить до політичного окциденталізму, але при тому гравітує до психокультурного орієнталізму включно з церковною обрядовістю. Українська Католицька Церква являє з себе клясичний приклад вищесказаного. Образово кажучи, це медаля з двома сторонами: з одного боку — римський догматизм і, з другого боку — східня обрядово-літургійна форма. При чому це друге є більш популярне, ніж перше. Звичайно, тут грали ролю політичні моменти в умовах агресивного польського католицизму, від якого треба було відокремитися обрядом. А поза тим, в обличчі універсальної постаті Христа, маліють ще більше дрібні церковно-доктринально-обрядові й канонічні справи. Це іноді дуже субтельні нюанси на фоні психоісторії, що вимагають аптекарської ваги історіософічних критеріїв мислення.

Вже саме геополітичне положення території України визначило її автохтонному населенню гравітувати в напрямі психокультурного універсалізму. Фіномосковська Північ була відділена від південно-східньої Європи на протязі праісторичних, ранньоісторичних і вчасносередньовічних часів широкою смугою майже непрохідних пралісів. Згодом згадана Північ принесила своїм примітивізмом, жорстокістю і тиранією руїну та політичне й духове поневолення на українську територію. Центральнoазійські степи з їхніми кочовниками також виявилися руїницьким чинником у відношенні до квітучої хліборобської культури широкої плити українського чорнозему десь від доби Трипілля аж до середньовіччя. Але зате зі сторони малоазійських висококультурних центрів, а згодом новоперської держави Сасанідів ішли культурні впливи на територію України. І вкінці з Малої Азії прийшли перші більш відомі нам християнські впливи на наші землі.

Східньо-середземноморсько-чорноморська смуга зі своїми цивілізаційними особливостями архіпелагів Егейського моря (світ егейської культури) та гелленською цивілізацією південно-балканського півострова й заселеного йонськими колоністами малоазійського побережжя була цивілізаційно-культурним продуцентом духових і матеріальних дібр, що йшли в напрямі території України. А грецькі колонії на північному чорноморському побережжі були економічно-культурним посередником між гелленським світом і, з другої сторони, згідно з висловом Гердера, зі Степовою Гелладою — українською територією.

Згодом на місце античної Геллади прийшла Візантія, східньоримська держава ромеїв — духово-політична синтеза таких компонентів, як римська державність, грецька культура, християнство, й „варварські” (в розумінні грецького поняття: го барборос) впливи. Візантійські впливи на українську духовість — це окрема і широка тема для студій, зокрема в цілому контексті психоісторії України. З теренів Західньої Європи йшли сухопутними й водними,

особливо торговельними шляхами римські впливи на Схід. Нахідки римських монет на теренах України й присутність римської військової залоги в Тавриді-Криму свідчать про згадані впливи. Отже територія України була великанським тереном довговікового перехрещування впливів Сходу, Заходу й Півдня з усіма дальшими наслідками психокультурного, церковно-духовного й політичного аспекту.

В калейдоскопі цих впливів грецький інтелектуалізм, римський державотворчо-правний прагматизм й східні містичні елементи схрещувалися на землях України в широкому вахлярі універсалізму ідей. На фоні кавзальности психоісторичного процесу духовна структура й ментальність протоукраїнського й згодом українського етнічного колективу була під переможними впливами універсалізму ідей. Як не як, а це було своєрідне психологічне pendant до християнського універсалізму. Різьблена антропологеографічними факторами душа народу українського Півдня з буйною природою і лагідним підсонням відповідала своїм лагідним успосібленням і оптимізмом вимогам християнської ідеології й етично-моральних засад. Це було якраз у протилежність до непривітно-жорстокого світу фіно-московської Півночі, де шамани-волхви робили збройні опозиції проти християнства й забивали християнських місіонерів.

Так отже християнський універсалізм здобув пригожий ґрунт на фоні психоісторії України-Руси. Навіть сьогодні, в умовах жорстоких антирелігійних переслідувань советських чинників, християнство є більше закорінене в новітніх катакомбах на Україні, ніж на московській Півночі. Це не випадковість, а довговікові, непеможні закони кавзальности історичного процесу взагалі, а зокрема психоісторичного процесу на території України. Це стає ще більш наглядним, коли беремо під науково-дослідний мікроскоп антропологічні (соматологічні й психологічні) різниці в аспекті типології москвина як азіято-слов'янина і, з другого боку, — українця, слов'янина з евентуальною домішкою іранської крові. Згадані антропологічні якості ніяк не виелімінувати з психоісторії того чи іншого народу. Антропологеографічні, економічно-культурні й геополітичні різниці між московською Північчю й русько-українським Півднем були завеликі й були цивілізаційними антиподами східнього європеїзму, що не могло не залишити помітних слідів на фоні психоісторії згаданих народів у світлі можливо найбільш науково-об'єктивних дослідів.

Північні євразійські простори відрізнялися від південних особливо тим, що під час, коли Північ заселявали фіно-монгольські й північно-слов'янські племена (які пройшли процес расово-етноплемінного змішування), то Південь була в загальному слов'янська з іранськими елементами, які в вирі великого переселення народів у значній мірі винищили себе взаємно. Частина подалася на Захід, а осілі іранські племінні групи стопилися у південно-слов'янському, прото-русько-українському субстраті й таким чином прийняли частково участь у процесі етногенези українського народу.

Така була різниця у етногенетичному аспекті між Північчю і Півднем Євразії, а в тому — і Сходу Європи. Правда, флюктуація іранських племен між Дніпром і лівобережжям Волги наносила багато шкоди й руїни протослов'янським хліборобським племенам (предкам українців), але, з другого боку, євразійський номадизм викликавав динамізм історичного процесу, основний збірний фактор великого переселення народів, у процесі якого загинув античний світ і виникло середньовіччя. А з перехідною добою античного світу в хронологічному напрямі до середньовіччя синхронізується питання племінно-державної організації антів, прототипу пізньої державної організації Київської Русі над Дніпром, яка приступила до родини християнських народів європейської цивілізації актом офіційного прийняття християнства за українського князя Володимира Великого.

В наслідок свого геополітичного положення Україна перебувала у сфері духовости між візантійським Орієнтом і романським Окцидентом. Вправді розкол наступив щойно в половині XI століття, але вже за патріарха Фотія розвогнувся антагонізм на тлі питання, між іншим, про походження Святого Духа та глибших різниць церковно-політичного характеру й ривалізації обох цивілізацій романського Окциденту й візантійського Орієнту. В психоісторії України заступлені елементи обох гемісфер християнської ойкумени, а від доби Реформації ще й протестантський чинник. В симбіозі орієнталізму й окциденталізму на українському ґрунті можна говорити про застосування геґеліанізму в розумінні творення з тези й антитези української синтези шляхом еклектизму. То був би український духовний феномен в екклезіастично-психокультурному розумінні з узглядненням українського історичного традиціоналізму й консерватизму зі спільним духовим знаменником науки апостольської Церкви й християнської етики в дусі Декалогу. Справу догматизму залишаємо теологам у сучасній добі діалогу й екуменізму.

Так, отже, християнський універсалізм трансцендентального походження зі своєю христоцентричною системою панкосмічного масштабу доповнює і завершує універсалізм на українському ґрунті з його геополітично-психокультурним та екклезіологічно-плюралістичним аспектом (при різних конфесіях тієї самої релігії) й той феномен є основним змістом психоісторії України. В цьому аспекті історично-психокультурно-церковна традиція промовляє більше до душі народу, ніж проблеми дрібних догматичних розходжень. Тому релігійно-конфесійні конфлікти типу західноєвропейської Реформації й Контр-Реформації на тлі догматичних розходжень не мають психологічних підстав на українському ґрунті. Вони далекі українській ментальності.

Зате є глибоке розуміння для поняття Церкви як національно відпорного чинника на денационалізаційну політику окупанта у відношенні до українства. Це розуміння витворилося протягом століть у специфічних умовах української історії, в яких Церква відогравала

особливу ролью не лише в релігійному, але й національному житті народу. Це розуміє ворог у сучасній добі, який вважає українську Церкву (абстрагуючи від конфесійних різниць!) твердиною не лише релігійного, але й національного духу, живу синтезу змагань за релігійне й національне життя народу. В даному випадку християнство як релігія є ворогом Москви, а український християнство є подвійним ворогом московсько-російсько-советської імперської системи, бо тут релігійне є органічно пов'язане з національним поняттям того народу який є сіллю в оці московско-російського імперіалізму, байдуже якого — білого, червоного чи якогось іншого кольору.

Це можна завважити на фактах діаметрально різного ставлення московсько-російсько — советських чинників до очолюваного патріархом московського православ'я (на беззастережних послугах партії й уряду) і — з другого боку, до української Православної й Католицької Церков. Першої — підданій під зверхність московського патріарха, а другої — зліквідованій офіційно й існуючій в новітніх катакомбах за царювання червоних московських неронів. Громади різних конфесійних відтінків українського евангелізму не є у кращому положенні. Різні форми мартирології українського Божого люду й його Церков — це окрема сторінка новітньої психоісторії України, писана невинною кров'ю на скрижалях новітніх мучеників за віру й нарід.

В асоціації понять мартирологія українського народу та його мучеників за віру нагадує духову атмосферу римського амфітеатру й конаючих у ньому перших християн, а це все завершується ідеєю найбільшої Жертви на Голготі. Блаженні страждаючі, бо вони будуть потішені!

На тлі цієї мартирології, від найвищої Жертви на Голготі до людських жертв включно, земне сполучається з надземним, творячи невмирущу синтезу Божественного з людським, Творця зі своїм сотворінням, Христа з Його Церквою шляхом інспіраційного чинника (Святого Духа). Бог з'єднується з людиною у її змаганнях за осягнення найвищого ідеалу сотеріологічного аспекту — вічного життя. Завелика для тісних людських сердець і умів є надземна містерія духовної злуки глибоко віруючої й страждаючої людини з Христом, який сам пережив Страсті.

Людський колектив — нарід є підданий тим самим законам збірної психології, а особливо тоді, коли всі надії на земні „реалітети“ заводять, і в часах народного лихоліття залишається лише одна надія на Божу поміч. В таких випадках земний фактор і метафізика психоісторичного процесу сполучається разом на етапах — від історичного реалізму й прагматизму до ідеальних тонкощів філософії історії, а звідти шляхом контемпляційних рефлексій до містики й метафізики історизму, де всевладно царює Логос — найвищий Підмет історії.

У зв'язку з тим виринає питання: чи можна говорити про метафізику історичного процесу? Якщо предвічний Логос, „без

якого нічого не сталося, що сталося", за словами євангелиста Івана, являє з себе дійсно найвищий Підмет історії, то не лише можна, але й треба говорити во ім'я об'єктивних постулатів історичної правди, слабого відблиску абсолютної Правди. Якраз Логос (Слово Боже) є досконало-ідеальним завершенням абсолютної Правди. Бог є всесильний перш за все Правдою своєю.

Повертаючись до заголовку нашої теми: універсалізм християнізму на фоні психоісторії України, — до речі буде наголосити ідею, що Христос як максимальна й універсально мультиперспективна духовна велич в безконечному Часі й Просторі, альфа й омега, пролог і епілог історичного процесу в панкосмічному вимірі й хронологічному масштабі вічності є досконалим завершенням універсалізму і, як найвищий Підмет історії має повну контролю над психоісторією України, де в містиці страждань земне-реальне єднається з „іраціональним” — з метафізикою Божого допущу й разом харизмою духовно-культурного післанництва на Сході Європи, в пов'язанні з надією на щастя майбутніх поколінь українства в умовах власної державности. Свідомість унікального значення Ювілею 1000-ліття Християнства мусить наблизити нас до Христа з об'нову душі народу в поході на височини духовости на дальших етапах психоісторії України.

Яр СЛАВУТИЧ

ХРИСТОС

*На скрипт не склавши й куцого рядка,
З метким стилетом будучи в розлуці,
Підняв Христос найбільшу з революцій,
Якій дзвенить прослава гомінка.*

*Снажної віри збурена ріка
Тече потужно в radoщах і муці.
Ні Магомет, ні Будда, ні Конфуцій
Не згасять згаги, що гуде палка.*

*О неповторне арамейське слово!
Тебе несли апостоли у світ,
Щоб вічна правда саяла святково.*

*І взяв назавжди Божий Заповіт
На тло скрижаль, сумирне і пречисте,
Твоє навчання, всемогутній Христе.*

Вифлеєм, 1966.

„КНЯЗЬ РУСІВ, МОГУТНИЙ І БАГАТИЙ ВОЛОДАР, ДЕРЖАВ МЕНЕ МІСЯЦЬ У СЕБЕ...”

(НІМЕЦЬКИЙ ЄПІСКОП ПРО ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО І ПРО
ХРИЩЕННЯ ПЕЧЕНІГІВ)

Написав АДОЛЬФ ГЛАДИЛОВИЧ

ЦІННИЙ ДОКУМЕНТ

В німецькому місті Касселі зберігається в Крайовій Бібліотеці єдина в світі копія листа, що його написав у кінці 1008 або на початку 1009 року єпископ Бруно з Кверфурту до німецького цесаря й короля Генріха Другого. Для українців цей лист цінний тим, що в ньому Бруно звітує Генріхові про своє двократне перебування в Києві в князя Володимира Великого й про свою місіонерську діяльність серед печенігів, які кочували тоді на території південної України.

Мені пощастило ознайомитися з перекладом цього листа з латинської мови на польську, коли натрапив на книжку „Письменство часів Болеслава Хороброго”¹), в якій його опубліковано. Книжка вийшла невеликим тиражем (2500 примірників) 1966 року в Державному науковому видавництві у Варшаві. В ній поміщено, в перекладі з латинської мови, „Перше житіє св. Войцеха (Адальберта) Івана Канапаріюса й три твори Бруна з Кверфурту: „Друге житіє св. Войцеха”, „Житіє п'ятьох братів мучеників” і „Лист до короля Генріха II”. Переклав ці твори Казімеж Абгаровіч; вступ і коментарі до них опрацювала Ядвіґа Карвасінська.

До XVIII століття ніхто листом Бруна не цікавився, а єдиний відпис листа зберігся в непомітному збірнику граматичних правил і то, мабуть, тільки з уваги на його стилістичну вартість.

БРУНО З КВЕРФУРТУ

Єпископ Бруно народився коло 974 року в Саксонії. З доручення римського папи Сильвестра II він присвятив себе місіонерській праці серед інших народів. Він вів її в Польщі й в Угорщині, а згодом серед печенігів і прусів.

До печенігів Бруно вирушив в кінці 1007 року. Дорога до них вела через Київ. Він прибув туди на початку 1008 року і місяць

1. Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1966.

перебував у князя Володимира Великого. Його місіонерська праця в печенігів мала деякі успіхи. В серпні 1008 року висвячено для них у Києві єпископа. На початку 1009 року Бруно вибрався до прусів і згинув 14-го лютого того ж року на русько-ятвязькому пограниччі. Церква проголосила його святим.

В ГОСТЯХ У ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

„Ми вирушили, — пише Бруно в листі, — в дорогу до печенігів, найжорстокіших з усіх поган. Князь русів, могутній і багатий володар, держав мене місяць у себе. Затримуючи мене проти моєї волі під приводом, наче б я добровільно шукав своєї згуби, він завзято старався, щоб я не йшов до такого нерозумного народу, де зовсім не здобуду душ, тільки найду смерть і то найганебнішу”.

Цікаво, що в листі Бруно не називає князя Володимира по імені. Виглядає, що цей володар був такий відомий у Західній Європі, що вислів „князь русів” у листі вистачав для того, щоб знати, про кого мова.

Бруно нарікає, що князь відмовляв його від наміру навертати кочовиків на християнство. Але той краще, ніж німецький гість, знав їхню жорстокість і не хотів, щоб єпископ-місіонер, якому було тільки тридцять чотири роки, марно згинув з їхніх рук.

ПРОЩАННЯ З КНЯЗЕМ НА КОРДОНІ ЙОГО ДЕРЖАВИ

Коли ж князь переконався, що його гість не змінить своєї постанови, докладав усіх зусиль, щоб допомогти йому в його місіонерській праці в печенігів.

„Нарешті, коли він побачив, що нічого не поробиш, — каже далі Бруно,— перелякало його якесь видіння про мене негідного. Два дні він вів мене особисто зі своїм військом аж до самої границі своєї держави, границі, яку через неприятелів, що тудою тинялися, оточив був дуже сильною й довгою огорожею. Там він зіскочив з коня на землю. Я з товаришами йшов попереду, а він зі своїми достойниками за нами. Він став на одному горбі, а ми на другому. Я ніс Христовий хрест, обнявши його руками, і співав величну пісню „Петре, чи любиш мене? Паси вівці мої!” Коли скінчено антифон, князь післав до нас свого достойника з такими словами: „Я запровадив тебе туди, де кінчається моя земля, а починається неприятельська. Ради Бога, прошу тебе, не занепашуй мені на сором свого молодого життя. Я знаю, що завтра перед третьою годиною (пополудні) ти марно й без причини скуштуєш гіркої смерті!” Я відповів: „Хай Бог відкриє тобі рай так, як ти нам відкрив дорогу до поган!”

У ПЕЧЕНІГІВ

Поки перейду до дальшої розповіді Бруна, згадаю, що Володимир Січинський у своїй незвичайно вартісній книжці „Чужинці про Україну”, яка появилася вже кількома виданням і є у перекладі на англійську мову, цитує тільки ту частину листа Бруно, в якій описане

перебування цього єпископа в князя Володимира до часу, коли вони попросилися на кордоні Володимирової держави²).

Про дальший етап своєї подорожі Бруно розповідає такими словами: „Два дні ми йшли й ніхто нам не шкодив. Третього дня, тобто в п'ятницю (27-го лютого 1008 року), всіх нас, що чудом стільки разів уникнули рук ворогів, які нас зустрічали: тричі — рано, опівдні й під час нони (коло третьої пополудні), зі зігнутими карками вели на страту. Так наказав Бог і наш вождь Петро³. В неділю ми прийшли до більшого зборища людей. Нам продовжили час життя аж до хвилини, коли збереться увесь народ, що його скликали гінці. Отож у наступну неділю (7-го березня) коло дев'ятої години дня (тобто, коло третьої години по полудні) кличуть нас на збори. Бичують нас як коней. Надбігає незліченне поспільство з очима, жадними крові, і видає пронизливий крик. Тисячею топорів, тисячею мечів, добутих з піхв, над нашими карками грозять, що потнуть нас на куски. Мучили нас аж до ночі й волочили в різні боки, доки можні цієї землі не вирвали нас у бійці з їхніх рук і, як розсудні люди, вислухавши нашу заяву, не переконалися, що ми прийшли до їхньої країни з добрим наміром”.

Як наказав предивний Бог і найдорожчий Петро, ми п'ять місяців перебували серед цього народу й обійшли три частини його землі. З четвертої, якої ми не торкалися, прийшли до нас кращі вісті.

Коли менш-більш тридцять душ прийняло християнство, ми по Божому велінню уклали мир, якого, як вони казали, ніхто, крім нас, не міг би був укласти. „Цей мир, — кажуть вони, — твоє діло. Якщо він буде тривалий так, як ти запевняєш, ми всі радо залишимося християнами. Якщо той князь русів хитатиметься в зберіганні вірності, ми будемо мусіти прямувати до війни, а не до християнства”.

ПОВЕРНЕННЯ ДО КИЄВА І ВИСВЯЧЕННЯ ЄПИСКОПА ДЛЯ ПЕЧЕНІГІВ

Тому я вернувся, — каже Бруно, — до князя русів і він, щоб їх (печенігів) ради Бога вдоволити, дав їм свого сина як заложника (коло 8-го серпня 1008 р.). Ми висвятили також єпископа з-поміж наших і той (тобто, Володимир) посадив його разом зі сином у середині країни”.

Бруно не подає, хто були ті „ми”, що висвятили єпископа для печенізьких християн. В книжці „Письменство часів Болеслава Хороброго” додано до цього місця Бруниного тексту примітку: „Про цього єпископа брак дальших відомостей”.

Бруно радіє з успіхів у печенігів і каже: „І так на більшу славу й честь Бога Спасителя запанувало християнське право серед найгіршого й найжорстокішого народу з-поміж усіх поган, що живуть на землі”.

2. Володимир Січинський *Чужинці про Україну*. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. Друге виправлене і значно доповнене видання. Культурно — наукове Видавництво УНО, Прага — 1942.

3. „Наш вождь Петро”, „найдорожчий Петро” — апостол св. Петро.

„А я, — читаємо далі в листі, — вирушаю тепер до прусів, куди піде передо мною Той, що мене провадив і все це вчинив і тепер чинить, — ласкавий Бог, і мій пан — найдорожчий Петро“.

В дальшому Бруно пише Генріхові про справи, які не стосуються України й печенігів.

Яке щастя, що принаймні один відпис цього листа зберігся до наших часів! Інакше ми були б нічого не знали про перебування німецького єпископа в княжому Києві й про допомогу, яку він одержав від нашого „могутнього й багатого володаря“ в наворотанні печенігів на християнську віру.

„ВІН ПРИЙНЯВ СВЯТУ ХРИСТІЯНСЬКУ ВІРУ...“

Важливим чужим джерелом відомостей про події, які відбувалися в Україні наприкінці десятого й у двох перших десятиліттях одинадцятого віку, є „Хроніка“, що її написав латинською мовою німець Тітмар (деколи звуть його Дітмаром). Читаючи колись в одній з моїх улюблених книжок — „Чужинці про Україну“ Володимира Січинського¹: уривки з Тітмарової „Хроніки“, я не думав, що матиму ще нагоду ознайомитися з оригінальним текстом „Хроніки“. І от несподівано попав мені торік до рук польський переклад і латинський оригінал цього твору разом з доброю передмовою й докладним поясненням його перекладача Маріяна Зигмунта Єдліцького²).

ТІТМАР І ЙОГО „ХРОНІКА“

Тітмар, син саксонського графа, народився 25-го липня 975 року. В 1004 році він став священником, а п'ять років пізніше — єпископом у місті Мерзебурзі. Брав участь у війнах з польським королем Болеславом Хоробрим. Помер у Мерзебурзі 1-го грудня 1018 року.

Свою „Хроніку“ він почав писати в 1012 році і вів її майже до самої смерті. Його твір має вісім книг. В ньому він описує панування німецьких цесарів Генріха I, Оттона I, Оттона II, Оттона III і Генріха II й події, які за них відбувалися.

Про деякі події, що відбувалися в Україні, він згадує в четвертій і в шостій книзі „Хроніки“ й докладніше про них пише в її останніх двох книгах. Володимира Великого й Ярослава Мудрого він у ній титулує королями.

1) Володимир Січинський, *Чужинці про Україну* — Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. Друге видання, Культурно-наукове Видавництво УНО, Прага 1942.

2) KRONIKA TITMARA, Z łacińskiego tekstu przetłumaczył, wstępem poprzedził i komentarzem opatrzył Marian Zygmunt Jedlicki, Obok tłumaczenia tekst oryginalny. Instytut Zachodni. Poznań 1952.

„ЕПИСКОП ДЛЯ РУСИ“

Перша згадка про Русь („Русція“) в „Хроніці“ пов'язана з подією, яка відбувалася в Німеччині в 968 році. Того року цар Оттон I, за дорученням римського папи Івана XIII, підвищив до гідності магдебурзького архієпископа „знаменитого й у кожному відношенні відомішого духовника Адальберта з Тревіра“. „Його монаха, — пише Тітмар, — іменували були раніше єпископом для Руси, але погани звідти його прогнали.

В примітці до цієї згадки коментатор „Хроніки“ М. З. Єдліцький дає таке пояснення: „Він (Адальберт) був так званим місійним єпископом. Такий єпископ мав надзвичайний характер. Його призначали для даного краю, не визначаючи докладно меж його дієцезії. Його завданням було навернути поган і тому йому давали дуже широку владу. Він не належав до жодної існуючої митрополії, а підлягав прямо Апостольській Столиці. Місія такого єпископа кінчалася з хвилиною, як закріпилося християнство в наверненій країні. Тоді місійне єпископство ліквідували, а на його місце впроваджували нормальну церковну організацію, яка ґрунтувалася на архієпископствах і на підлеглих їм єпископствах“.

Зробити це в Україні Адальбертові не вдалося.

„КОРОЛЬ РУСІВ ВОЛОДИМИР“

Перша згадка про Володимира Великого в „Хроніці“ коротка. Розповідаючи в четвертій книзі про дітей польського короля Болеслава Хороброго, Тітмар каже, що його третя дочка є дружиною короля Володимира („peris Вльодемірі“) і що він буде про це говорити пізніше.

Допіру в сьомій книзі „Хроніки“ він знову пише про Володимира й цим разом присвячує йому аж три уступи.

„В своїй дальшій розповіді — каже він — мушу згадати про беззаконну поведінку короля русів Володимира („peris Рускорум Вльодемірі“). Він узяв собі з Греції дружину Олену. Вона була заручена за Оттоном Третім і йому її хитрим підступом відмовили. За її намовою він прийняв святу християнську віру, але не прикрасив її добрими ділами, бо був великим і страшним розпусником і завдав важкого удару кволим данайцям (грекам)“.

До цих Тітмарових слів М. З. Єдліцький робить таке зауваження: „Повідомлення Тітмара тільки частинно згідне з правдою. А саме, правдою є, що Оттон III старався про руку візантійської князівни та що з цією справою, без сумніву, пов'язане німецьке посольство, яке вислано до Константинополя в 995 році. Зате неправдиво є вістка, що Володимир повінчався з князівною Оленою, бо він від 989 року був одружений з князівною Анною, дочкою царя Романоса II“.

Причина Тітмарові неприязні до Володимира ясна — йому здається, що цей володар відбив його цареві наречену...

Але він має ще одну важливу причину не любити Володимира — він лихий на нього за те, що цей ув'язнив був у Києві капеляна Святополкової дружини Райнберта, колишнього єпископа на балтицькому Помор'ї, де цей єпископ „нищив і палив святині зі статуями ідолів і очистив море, в якому мешкали злі духи, вкинувши

в нього чотири камені, помазані святою олією, і скропивши його свяченою водою”.

„Того саме єпископа, — пише хроніст, — згаданий король (себто, князь Володимир. — А. Г.) казав спіймати разом із своїм сином і невісткою, коли довідався, що син з намови Болеслава потайки змовляється проти нього. Опісля він казав його замкнути в окремій келії”. Там Райнберт помер. „Сидячи безпечно в небі, цей єпископ, — запевняє Тітмар свого читача, — сміється з погроз цього несправедливого мужа і, озброєний подвійною чистотою (тобто, земною й небесною), жде на вогонь помсти, який досягне цього розпусника”. З такою зневагою й ненавистю пише німецький хроніст-єпископ про нашого великого володаря, якого Церква проголосила святим!

Навіть ім'я Володимир, яке, на його думку, значить „влада миру”, не подобається Тітмарові. Він уважає, що Володимир неслухно носив таке ім'я, бо не користувався справжнім миром.

Тітмар признає, що Володимир „дуже щедро роздавав милостиню”, але пояснює це його бажанням таким чином „змазати пляму свого гріха”.

Свою розповідь, в якій він ні словом не згадує про хрищення Руси 988 року, Тітмар кінчає такими словами: „Досягнувши похилого віку, цей король помер після довгого панування. Поховали його у великому місті Києві („Куєва”) в церкві Христового мученика й папи Климента, побіч його вищезгаданої дружини. Їхні саркофаги стоять на виду посередині церкви. Його владою поділилися сини. І здійснилися у всьому Христові слова. Боюся, що станеться те, що заповідає голос правди, який каже: „Кожне королівство, яке в собі самому поділене, буде спустошене”, тощо. Нехай усе християнське суспільство молиться, щоб Бог схотів змінити в цій країні свій вирок”.

Церква, яку Тітмар називає церквою Климента, — це Володимирова Десятинна церква. В цій церкві були мощі святого Климента, римського папи, що згинув на вигнанні мученичою смертю в Херсонесі на Криму 97 року. Володимир Великий привіз звідти його мощі до Києва.

КИЇВ ТРИДЦЯТЬ РОКІВ ПІСЛЯ ХРИЩЕННЯ РУСИ—УКРАЇНИ

З інших київських церков Тітмар згадує монастир св. Софії. Він каже, що 14-го серпня 1018 року Болеслава й Святополка „архієпископ цього міста урочисто привітав з мощами святих й різними іншими прикрасами в монастирі святої Софії, який попереднього року згорів через нещасливий випадок”.

Про тогочасний Київ він пише із захопленням: „В цьому великому місті, яке є столицею королівства, є більше ніж чотириста церков і вісім ринків, а люду невідома сила. Так, як у всій цій країні, в ньому живе багато рабів (так з погордою Тітмар називає купців, яких частина й справді колись утекла з неволі) і моторних данців.

Вони досі чинили з успіхом опір печенігам, які їх безупинно турбували, та перемагали також інших ворогів”.

Про ці речі Тітмар чув від очевидців — німецьких вояків, які прибули в Київ з Болеславом. Його розповідь про велич Києва може комусь видаватися перебільшенням, але не так думає М. З. Єдліцький, який, покликуючись на кількох російських істориків, каже в своїй примітці: „Вищезгаданий переказ, який підкреслює велике господарське значення тогочасного Києва, повністю заслуговує на вірогідність. В тому часі Київ, завдяки специфічним умовам збільшеного вже тоді в міжнародному масштабі товарового обороту, виріс понад загальний рівень господарського життя країни”.

Слід додати, що, незалежно від обставин, які сприяли господарському розвитку Києва, головною причиною надзвичайного розквіту тодішнього економічного і культурного життя столиці було хрищення Руси-України 988 року, довершене святим Володимиром.

Микола ЩЕРБАК

ПАМ'ЯТНИК СВ. ВОЛОДИМИРОВІ

*Він стоїть, Великий Володимир,
На Горі високій над Дніпром!
З Ним, із Князем, все пережили ми,
Сподівались, вірили й були ми
Під Його покровом і хрестом.*

*Все пройшло: і гунни і монголи —
Пройде і північна орда...
Тільки він, наш охоронець волі,
Огляда пани широкополі,
Нашу землю рідну огляда.*

*Все згоріло і пішло із димом,
Все сплигло розбурханим Дніпром,
Тільки Він, Великий Володимир,
Оживляє силу і надію
Животворним праведним хрестом!*

МІСІЯНІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ҐЕНЕЗИ ХРИСТІЯНІЗМУ

Написав ОЛЕКСАНДЕР ДОМБРОВСЬКИЙ

Досліди над генезою християнізму вдержані збичайно в конвенційних рамках історичної схеми з усталеним хронологічним і географічно-топографічним тлом та головним персонажем апостольської Церкви, з центральною постаттю історичного Основоположника християнізму — Божественного Учителя з Назарету. Виходячи з заложення конкретних історичних даних, дослідники синхронізують генезу християнізму з початками нашої ери, тобто від доби появи на палестинському ґрунті й учительської діяльності на галилейських узгір'ях Ісуса з Назарету.

Такий підхід до згаданої теми з науководослідних позицій реального історизму є оправданий. Але існує ще й глибший підхід теологічного аспекту, який, як друга сторона тієї самої медалі, доповнює історичний підхід шляхом мікроаналізи Книг старозавітного канану, особливо в світлі поняття старозавітного месіянїзму. Справа власне в тому, що христологічна тематика виходить у ретроспективному аспекті далеко поза рамки євангелій, павлінізму (науки св. ап. Павла) й інших Листів новозавітного канону; її початки сягають, головнo своєю символікою, до Книг Мойсеевого пентатевху (п'ятикнижжя) при описі патріархальних відносин і згодом церемоніального Закону, є вона провідним тенором месіянїстичних ідей на фоні старозавітного профетизму від доби перед Ісходом до доби після Ісходу, з останньою Книгою Малахії включно. При тому до речі буде пригадати духовно-ідеологічну єдність старозавітного канону. Старозавітний ягвеїзм є монотеїстичною релігійною системою, а не монолатрією, як дехто з ліберальних дослідників думає.

Як монотеїзм, старозавітний ягвізм є ідеологічним прототипом — Pendant до новозавітного монотеїзму — християнізму. Ягве — Бога Отця часто згадував Ісус, який, як Син, є пов'язаний з Отцем у розумінні тринітарного поняття Божества. Тому, згідно з євангелистом Іваном, Ісус каже апостолові Филипові: „Хто видів мене, видів Отця”, а в іншому місці каже: „Я і Отець одно”.

Знаменним явищем Книг Старого Завіту є те, що там згадується лише Бога Отця (Ельогім, Ягве, Адонай, Шаддай), а майже не згадується Сина. Промовчування істини тринітарного поняття Божества можна пояснювати виелеміновуванням на тодішньому етапі низького поєзму духовости ранньоантичного жидівства всіх можливих понять релігійно-психологічного аспекту, які в тодішніх умовах серед поганського світу могли б приводити гебреїв до політеїзму (багатобожжя). Лише в Приповістях Соломонових (30:4) говориться про Того, що домує на небі, має власть над вітрами, водою і всіма кінцями світу (натуралістичний мотив) зі запитом: як і ім'я Його і яке Його Сина? В даному випадку автор Приповісток згадує не лише Ягве, але й Його Сина. В першому розділі Листа до Жидів автор коментує деякі місця зі Старого Завіту (псалми), які мають виразні христологічні нотки. Але поза тим подибуємо відносно досить багато місць у старозавітних Книгах, які головню шляхом символіки є характерні христологічною тематикою. На початку Книги Битія при реляції про сотворення світу подана назва Ельогім, найправдоподібніше множинне означення тринітарного поняття Божества, отже включно з христологічним поняттям.

Коментування множинної назви Ельогім як *pluralis maiestatis* або реманенту політеїзму представниками історичного матеріалізму мабуть не видержує академічно-теологічної дискусії в цілому контексті старозавітної проблематики. Навіть погляд про наявність двох окремих редакцій у початкових розділах Книги Битія (так званих –ельогіста й ягвеїста) не послаблює по суті концепції про реманент ідеї тринітарного поняття Божества в множинному вислові Ельогім. Коли при реляції креаціонізму взяти до уваги ще й дальші слова, що „Дух Божий уносився над водами”, то матимемо скомплектоване поняття тринітарного розуміння Божества.

В третьому розділі Битія зі заповіддю ворогування між змієм і жінкою, згадку про її насіння вважають теологи протоевангелію — першою благою вістю про прихід Месії. Це найстарший христологічний мотив старозавітної редакції, зформульований у душі первісного месіянїстичного стилю. Крім того находимо тут сатанологічний мотив, персоніфікований змієм, та еклезіологічний мотив, персоніфікований жінкою і розвинений згодом у Пісні Пісень (пов'язання Христа з Його Церквою) та в новозавітній редакції — в картині жінки з Апокаліпси, розд. 12.

До речі буде пригадати, що в Біблійній екзегезі (богословській науці, що займається пояснюванням тексту св. Письма) є дві концепції у зв'язку з інтерпретацією 12 розділу Апокаліпси — еклезіологічна й маріологічна. Христологічний мотив находимо також у Біблійній реляції (Книга Битія 14:18-20) про війну царів, тобто родоначальників, у яку був замішаний також патріярх Авраам в цілі визволення сина свого брата Лота з полону. Згідно з Біблійною реляцією, „Мелхиседек, цар Салемський, виніс хліб і вино, був же він священник Бога вишнього”. Мелхиседек благосло-

вив Авраама. Слід пригадати, що то була доба перед Мойсеєм і перед наданням євреям церемоніального Закону, пов'язаного зі священством з покоління Леві. В добі Авраама начальник — патріарх сповняв обов'язки священика, тобто посередника між своїм родом і Божеством.

Постать Мелхиседека, Салимського царя (цар миру) оповита тут містичним серпанком особливої сакральної таємничості. Автор Листа до Жидів подає цікавий коментар до постаті Мелхиседека: „Сей бо Мелхиседек, цар Салимський, священик Бога вишнього... цар правди, а потім і цар Салимський, чи то цар миру, без батька, без матері, без родоводу, ні почину днів, ні кінця життя не маючи, уподоблений же Сину Божому, пробуває священиком вічно. Дивіться ж, який великий той, кому й десятину дав Авраам патріарх із вибраного” (7:1-4).

Господь Ісус Христос походив з покоління Єгуди, а не Леві, тобто з Аронового роду, тому автор Листа до Жидів називає його Архиереєм по чину Мелхиседека (5:10). В псалмі 110 з виразним христологічним мотивом (на його покликуються автор Листа до Жидів - 1:13) сказано: Ти священик по віки по постанові Мелхиседека. Отже не по чину Арона з покоління Леві, лише по чину Мелхиседека, бо Христос походив з покоління Єгуди. Атрибути, що їх вичисляє автор Листа до Жидів (цар правди й миру, без батька й матері, без родоводу, без початків і кінця життя), пасують якраз до христологічного мотиву й нагадують початок евангелії Івана про Логос-Слово, „що стало тілом... повне благодаті й правди”.

Пророк Ісаї, названий теологами старозавітним евангелистом (у нього відносно багато місць месіяністично-христологічного й есхатологічно-сотеріологічного аспекту), називає Месію „Дивний, Порадник, Бог кріпкий, Отець будучого віку, Князь миру” (9:6). Представники так званої ліберальної теології розрізняють Ісаю від Девтеро-Ісаї (розд. 40-60) в наслідок того, що в Девтеро-Ісаї є згадка про перського царя Кира, а, згідно з поглядом теологів, Ісаї (VIII ст. до Х р.) не міг назвати по імені Кира (VI ст. до Христа), тобто назвати на коло два століття раніше.

Та месіяністичні нотки знаходять як у Ісаї, так і в розділах 40-60, приписуваних так зв. Девтеро-Ісаї. Особливо розд. 9 і II Ісаї має виразні месіяністично-христологічні нотки, а разом з тим есхатологічно-сотеріологічні прогнози на майбутнє. В приписуваних Девтеро-Ісаї розділах (44:28 і 45:1) називається Кира Божим пастирем і помазанником, за дозволом якого буде відбудований Єрусалим і побудований храм, знищені в часі вавилонської неволі. Це досить виразні симптоми політизованого месіяністичного ідеї, яке поширилося між античним жидівством екзильної доби й згодом запустило ще глибші корені в духовості античного жидівства післяекзильної доби. Якщо вже допустити концепцію пізнішої інтерполяції, чи вставки в Книзі Ісаї, то насувається простіша й більш правдоподібна концепція.

Пізніший редактор, чи радше той, хто переписував Книгу Ісаї в добі Кира чи вже після нього, міг вставити ім'я перського царя у тих місцях, в яких була мова про Божого вибранця, що має відіграти особливу роллю в часі упадку Вавилону та відбудови Єрусалиму й святині в зв'язку з дозволом на поворот жидів з вавилонської неволі до своєї батьківщини. Отже подія упадку Вавилону й повороту жидів з неволі могла бути передсказана пророком, а саме ім'я Кира могло бути інтерпольоване пізнішим редактором чи переписувачем. Бо згідно з представниками екзегези, важко припустити, щоби Ісаї з VIII ст. до Христа міг назвати ім'я перського царя зі VI ст. до Христа. Ми не находимо другого такого явища в старозавітному профетизмі й це є безпрецедентним та не вміщується у критерії поняття самої інспірації в цілому контексті Біблійних пророцтв.

В Книгах старозавітного канону находимо месіянстично-христологічні мотиви, які являють з себе pendant до деяких реляцій з біографічного матеріялу Ісуса з Назарету, поданого в євангеліях, особливо в синоптиків. Слід згадати пророцтво Михея (VIII ст. до Христа), де він каже: „І ти, Вифлеєме — ти Ефрато, хоч ти малий між тисячами в Юдеї, але з тебе вийде мені Той, що має бути Володарем в Ізраїлі, а його народини — від початків, від днів вічності” (5:2).

Це місце нагадує початок четвертої євангелії. У пророка Захарії (VI ст. до Хр.) сказано: „а вони одважать плату мені — тридцять срібняків” (11:12). Розділ 53-ої Книги пророка Ісаї присвячений описові життя, страстей і смерті Месії та відповідає окремим моментам опису з євангелій. Тенором цілого розділу є месіянстично-христологічний мотив антропоцентричного стилю. Месія представлений тут як погорджена й страждаюча Людина (нагадується вислів Пилата-Ессе Номо! згідно з реляцією євангелиста Івана), що за словами Ісаї „взяв болесті й недуги наші на себе”, отже як Людина страждав за людей — грішників.

Мабуть найбільше атакованою й оспорюваною частиною старозавітного канону є Книга пророка Даниїла, яку представники ліберальної теології й екзегети на підставі „критичної аналізи” спихають зі VI століття до II століття до нашої ери, точніше до доби Макавеїв (коло 160 року до Хр.) Аргументом до спихання Книги Даниїла до II століття перед Христом є головню те, що представники ліберальної теології й екзегети синхронізують описані Даниїлом події про „дорікання” Всевишньому й гноблення святих Всевишнього (7:25) одним зі згадуваних пророком „рогів” (тобто царств) з добою гноблення жидів, сплюндровання єрусалимської святині й заборони жидівського культу з боку сирійського Антіоха Епіфана. Та екзегетичне пов'язування даного місця пророцтва Даниїла зі сирійським Антіохом Епіфаном не промовляє до переконання після переведення глибшої мікроаналізи даного тексту, бо згадані в пророцтві події треба віднести до пізнішого часу. Тому концепція хронологічного спихання Книги Даниїла до II століття до Хр., тобто до доби Макавеїв, не переконує.

Але в даному випадку нас цікавить питання месіянстично-христологічного мотиву в Книзі Даниїла. І так в 9-му розділі при хронологічному з'ясуванні „сімдесяти тижнів” є згадка про „Помазанця-Князя”, який буде знищений (відданий на смерть) і „утвердить завіт із многими”. В 7-му розділі цієї Книги є представлена картина Божого Суду, де згадується „Син чоловічий ...і дано йому власть, славу й царство, щоб усі народи, племена й язики Йому служили”. Тут месіянстично-христологічний мотив пов'язується з ідеєю Божого Царства з Царем-Месією (есхатологічний мотив), названим „Сином чоловічим”, тобто терміном з новозавітного канону. До речі, з усіх старозавітних Книг Даниїл (7:13) є єдиним місцем, де виступає термін „Син чоловічий”. Поза тим згаданий термін виступає часто в євангеліях, раз у Діяннях Апостолів (розд.7) і два рази в Апокаліпсі (розд. 1 і 14).

Як у 53-му розділі Книги пророка Ісаї, так і тут у терміні „Син чоловічий” виступає Месія — людина, яка зійшла з небесних висот (у євангелиста Івана — „*verbum caro factum est*”) на Землю, щоб служити людству, страждати й вмерти за нього згідно з пляном спасення упалої людини. Під час, коли в старозавітній добі релігійна система ягвеїзму має виразний теоцентричний характер, то в новозавітному каноні, на фоні християнізму, основним тенором „нової віри” є антропоцентрична система релігії, бо „так Бог полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоби кожний віруючий в Нього не погіб, а мав життя вічне” (Іван 3:16). Месія — Христос став Людиною, страждав і помер за людину, а своїм Воскресенням запевнив людині воскресіння і шлях до вічного життя, тобто, як говорить у воскресній пісні, смертю смерть поборов і тим, що в гробах, життя дарував.

Окрему позицію в месіянстично-христологічній тематиці старозавітного канону як прологу до християнізму творить глибока символіка церемонального Закону. Церемоніальний Закон старозавітного ягвеїзму був цілком пов'язаний зі жертвоприношенням, особливо з нагоди різних свят. Покоління Леві було затрунене при святині, а обов'язки священників сповняли ті, що були пов'язані родинними вузлами з домом Арона, який був первосвященником. Згідно з Листом до Жидів (особливо 5-ий і 7-ий розділи) становище первосвященника було символічною тінню Христа як Первосвященника небесної святині по чину Мелхиседека. Крім того жертвенна тварина, особливо пасхальне ягнятко, символізувало новозавітне Ягня — Христа, який став Жертвою за гріхи світу. Тому Іван Хреститель, побачивши Ісуса, сказав: „Ось Агнець Божий, що бере на себе гріхи світа”.

Особливою символічною картиною з христологічним (а також сатанологічним) мотивом на фоні Біблійної есхатології є одно з основних свят старозавітного церемоніалу — свято Примирення (Судний день — Йом Кіппур), коли первосвященик входив раз у рік до Свята Святих і кропив кров'ю жертвовного звіряти за гріхи Ізраїля.

А перш за все мусів спокутувати за власні гріхи й гріхи свого дому кров'ю жертвовного звіряти.

Первосвященик (Арон) кидав жереб стосовно двох козлів, з яких один був жертвований як символ новозавітного Ягняти-Христа, а на другого козла (Азазеля) клав символічно гріхи цілого Ізраїля (сатанологічний мотив) і випускав його в пустиню, де козел гинув (3-тя Книга Мойсея,16-ий розділ).

В пов'язанні з тією символікою есхатологічного аспекту, де виступає христологічний і побіч нього паралельно сатанологічний мотив (жертвний козел і козел-Азазель, „темний демон пустині”), характерним явищем є те, що Месія-Христос є новозавітним Первосвящеником по чину Мелхиседека й рівночасно Агнцем, принесеним у жертву за гріхи людства. Він як Первосвященик сам себе приніс у Жертву. Тим Його Первосвященство перевищує становище старозавітного первосвященика з Аронового дому.

В загальному, церемоніял старозавітної системи ягвеїзму був, згідно зі словами автора Листа до Жидів (8:5 і 10:1), тінню новозавітних ідей, а особливо христології з її сотеріологічним поняттям. Христоцентрична система старозавітного, ортодоксального месіянізму й церемоніялу є основним фактором духовно-ідеологічної єдності старозавітного й новозавітного канону на базі однієї й тієї самої в принципі релігії Об'явлення монотеїстичної системи (не монолатрії!), а далі спільного інспіраційного чинника й основної цілі — Божого пляну спасення людини при головній участі Месії-Христа, згідно зі словами автора Апокаліпси (13:8) — „Агнця заколеного від основи світа”, тобто призначеного на Жертву від основи світу. Отже, призначений на Жертву від основи Світу Агнець найшов своє місце в глибокій символіці церемоніялу старозавітної системи ягвеїзму — духовно й ідеологічно спорідненого кореня й прототипу новозавітної Правди з основним тенором христології.

Як подано вище, месіяністична ідея христологічного стилю просякла старозавітний церемоніял і профетизм передекзильної, екзильної й післяекзильної доби (перед Ісходом, під час Ісходу і після Ісходу). Але її впливи не поминули також і світогляду античного жидівства, який підлягав еволюційним чинникам у залежності від часу й обставин. Месіяністична ідея на ґрунті античного жидівства сягає патріархальних часів. Слова Христа. „Авраам, отець ваш, рад був видіти день мій, та він увидів і зрадів” (Іван 8:56) потверджують, що патріарх Авраам був перейнятий месіяністичною ідеєю і очима свого серця „бачив” вірою Месію та радів Його майбутнім приходом. Патріарх Яків висловив на ложі своєї смерті пророцтво месіяністичного характеру: „Не буде віднятий скиптр від Єгуди, ані палиця пануючого з поміж його ніг, аж поки не прийде Шільо й до нього навернуться народи” (I Кн. Мойсея, 49 розд.).

Гебрійське слово Шільо (Герой) має тут месіяністичне поняття, синонім Месії. Поняття шільоїзму на психо-соціо-релігійному й загально історичному ґрунті архаїчної й пізнішої доби античного

жидівства було доволі широке: від архаїчно-ранньоісторичного поняття героя в соціо-примітивному житті патріархального ладу, через більш скристалізоване поняття у релігійному аспекті, тобто поняття Месії, післаного Єговою духовного Провідника-Помазанця й релігійного Реформатора, до поняття політичного провідника, який поведе античний Ізраїль на шлях перемоги над ворогами й політичної могутності.

Еволюція поняття шільїзму була зумовлена з одного боку прогресом духовности античного жидівства старшої доби на фоні росту його психо-культурно-інтелектуального рівня й згодом розвитку еклезіастично-теологічних понять тодішньої Синагоги, а з другого боку — політичними відносинами головно екзильної й післяекзильної доби. Розділення жидівської держави після смерті Соломона на Ізраїль і Юду, а далі втрата державности Ізраїля, а згодом Юди, та асирійська й вавилонська неволя викликали психо-політичну реакцію античного жидівства й змагання за відновлення таких чи інших форм теократично-державного життя при рівночасній відбудові зруйнованої святині та при повероті полонених з неволі.

На тлі тих політичних відносин позначається еволюція месіянїстичної ідеї в напрямі політизовання месіянїстичного ідеалу. Переслідування жидів за сирійського Антіоха Епіфана та збещення єрусалимської святині насильно впровадженням поганським культом (жалюгідний шлях впровадження у життя гелленїстичної культури!) посилили ще жидівську реакцію в добі Макавеїв (II ст. до нашої ери), а тим і політичні тенденції та амбіції в напрямі реставрації могутності Ізраїля з доби Давида — Соломона.

В протилежність до згелленїзованої партії садукеев партія фарисеев стояла твердо на національно-державницьких позиціях, що бачимо наочно в реляціях евангелій. Прилучення Помпеєм Палестини до римської імперії закінчило остаточно коротку, але динамічну історію античного жидівства доби Макавеїв з дальшою неволею при деяких ознаках автономічного життя, головно на релігійному полі. В наслідок далекоїдучої еволюції месіянїстичної ідеї в напрямі здекларованого політизовання месіянїстичного ідеалу тодішня Синагога в проводі фарисеев відкинула Месію, згідно зі словами евангелиста Івана: „У своє прийшов і свої не прийняли Його” (I:II).

В парі з месіянїстичною ідеєю виступала есхатологічна концепція Божого Царства, яке мало заступити недосконалі царства на Землі. Згадуваний у старозавітному профетизмі Месія фігурував як Цар у Божому Царстві. Ці ідеї нуртували переважно серед народних мас античного жидівства. В даному випадку ортодоксія в аспекті голошеної представниками профетизму мисіянїстичної ідеї змішувалася з численними варіантами фольклору на фоні релігійних почувань і заразом не ортодоксальних вірувань народних мас зі шкодою для ідеологічної чистоти розуміння тодішнього месіянїзму.

Саме геополітичне положення тодішнього жидівства, оточеного морем поганства, сприяло поганським впливам взагалі, а особливо в добі гелленістичної культури й модних тоді фолкльорно-культових феноменів релігійного синкретизму геллено-орієнтального стилю. У вирі тих чужих впливів і жидівської реакції на своє політичне положення як месіаністична ідея, так і первісно ортодоксальна концепція Божого Царства, комбінована з поняттям теократичної держави з домінуючими впливами тодішньої Синагоги, змінили свій первісний ідеологічний зміст на тлі жидівської ментальності й політичних амбіцій на користь спекулятивно-політичних комбінацій. Факт, що в добі Макавеїв становище первосвященика злучилося разом із становищем пануючого в одній особі, став немов символом змішання еклезіястично-релігійних понять, а в тому й месіаністичних ідей з політичними тенденціями.

Це був уже політизований месіанізм, відмінний від ортодоксального месіанізму патріархів і профетизму, — месіанізм персоніфікований не Божественним Учителем з Назарету, а політичним провідником-революціонером і zarazом фальшивим месією — Бар Кохбою. Якраз скромна постать напівмандрівного Учителя з Назарету, безпретенсійного Сина Марії й Йосифа-теслі, показала живим втіленим ідеалом ортодоксального месіанізму, з тугою вилеліяним у серцях і умах патріархів, представників профетизму й ортодоксальних визнавачів Єгови. Нагірна проповідь Ісуса як Його програмове експозе, учительсько-харитативна діяльність і чуда (це останнє — камінь предткновення для представників ліберальної теології й історичного матеріалізму!) — це незаперечна харизма післаного Єговою дійсного Месії, який своєю появою, життям і Жертвою вповнив по береги страсну чашу свого надземного месіаністичного покликання згідно з Писанням.

Свідомий досконалого вповнення своєї безпрецедентно-унікальної в історії всесвіту місії в Божому пляні спасення людини, — міг Він висловити перед самою смертю на дереві ганьби-хресті останнє слово: „Сповнилося!”, чим запечатав здійснення пляну Отця. В аспекті символіки між шільоїзмом і христологією є навіть генеалогічний зв'язок, бо висказане патріархом Яковом пророцтво про Шільо відноситься до його сина Єгуди, тобто Шільо мав походити з племені Єгуди. А автор Листа до Жидів говорить, що „з коліна Юдового вийшов Господь наш” (7-14), отже з того самого покоління, з якого мав вийти Шільо. Як не як, а в аспекті порушеної нами теми виходить недвозначно, що ортодоксальні античні жиди були умовними християнами (бо в символіці своєї релігійної практики — церемоніялу й устами своїх пророків визнавали в месіаністичному аспекті — in spe, грядучого Шільо - Месію), але як нарід перестали ними бути, коли відреклися Його за прокуратури Понтія Пилата з національно-політичних мотивів, згідно з реляцією евангелій.

Тема про месіянiстичний аспект генези християнiзму (чи так званий старозавiтний протохристиянiзм редакцiї профетизму) впливає з ортодоксальних позицiй християнiзму. Зовсiм iнакше пiдходять до тiєї теми представники лiберальної теологiї (i така iснує!) та iсторичного матерiялiзму. Хоч. офiцiйно вони заслонюютьс'я принципами наукового об'єктивiзму й постулятом наукової правди, то в дiйсностi займають становище до релiгiйної тематики взагалi, а зокрема до проблем християнiзму з особистих, свiтоглядових позицiй. Коли якесь мiсце чи питання з широкому вахлярi Бiблiйної екзегези не вiдповiдає iхньому радикально рацiоналiстичному чи здекларовано матерiялiстичному свiтоглядовi, то вони безцеремонно закласифiкують його а priori пiзньою iнтерполяцiєю.

Згiдно з iхнiм поглядом, мiсця старозавiтного профетизму месіянiстично-христологiчного аспекти є або суб'єктивно iнтерпретованi представниками ортодоксальної християнської теологiї або... iнтерпольованi. Перманентне жонглювання аргументом iнтерполяцiї знецiнює лише таку аргументацiю, вiдбираючи їй атут наукової поваги та слухаючи її до доказiв проблематичної вартостi. Тi, якi при екзегетичнiй iнтерпретацiї не вигiдних для iхнього свiтогляду месіянiстично-христологiчних мотивiв Бiблiйного профетизму заслонюютьс'я надуживаною аргументацiєю пiзньої iнтерполяцiї, повиннi брати до уваги факт, що в III столiттi до нашої ери (дехто спихає хронологiчно ту подiю до II ст. до Хр.) постав на александрiйському ґрунті жидiвства гелленiстичної культури грецький переклад Старого Завiту — Септуагiнта.

В тому часi, особливо в процесi перекладу, текстологiчні проблеми мусiли бути вже вирiшенi й завершенi, тож були пiд контролею тодiшнiх бiблiстiв, а переклад Септуагiнти зберiгався у вiдписах при льокальних релiгiйно-молитовних центрах („школах“) тодiшньої Синагоги, де прилюдне читання Бiблiйних текстiв було обов'язкове. Отже всякi змiни, доповнення чи так званi iнтерполяцiї були практично вже неможливи. Закидаючи ортодоксiйним кругам християнської екзегези суб'єктивiзм (гiдний жалю Вольтер називав це „побожним ошуканством“!) або неvigластво, представники радикально рацiоналiстичного напрямку в i своєму екстремiзми самi сходять зi шляху наукового об'єктивiзму в напрямi суб'єктивно-свiтоглядових критерiїв „наукового“ думання й „просвiщення“ та розминаютьс'я таким чином з науковою правдою. А поза тим основнi релiгiйнi правди, якi, зрештою, не колiдують з наукою, є також справою вiри. В широкiй проблематицi християнської теологiї, а в тому й екзегези, протилежнi собi екстремiзми розходятьс'я з науковою правдою: з одного боку неконтрольований розумовим чинником суб'єктивiзм у сферi безкритичних псевдорелiгiйних емоцiй i благочест'я, а з другого — апiорне негативне наставлення й ультракритичний змисл до релiгiйної тематики та пiдхiд до неї з позицiй. якщо вже не мiлiтантного атеiзму, то

принаймні радикальних раціоналістично-світоглядових упереджень, бо, мовляв, наука заперечує релігію. Ця остання думка належить уже сьогодні до музейних інтелектуальних експонатів з минулого століття, а її залишки куняють ще на смітниках марксистського мракобісся та безхребетного лібералізму „просвіченого” Заходу.

Згаданий патріархом Яковом Шільо, до якого „навернуться народи”, є основним мотивом профетизму старозавітного канану. Властиво християнізм є теологічно заавансованим синонімом архаїчного шільоїзму в ретроспективно-ідеологічному аспекті так, як Шільо є архаїчним синонімом скрісталізованого теологічно поняття Божого Помазанця — Месії — Христа.

Ідея навернення народів до Шільо в редакції профетизму патріархальної доби — це натяк на майбутню євангелізацію світу й універсалізм спасення на фоні христологічного фактору. Якраз апостол поган (*in partibus infidelium*) Савло з Тарзу в своїй теологічній системі, названій теологами павлінізмом, представив у світлі новозавітної редакції ролю Христа на фоні ідеї спасення народів. Характеристичним для „нової віри”, пов’язаної територіально й психокультурно з Орієнтом, було те, що вона поширилася на європейському ґрунті, де наступило „навернення народів”.

Універсалізм Христової Науки, зредагований теологічно також в універсальному дусі павлінізму, виявився відповідаючим інтелектові, ментальності й культурі, а в тому й духовому смакові європейської людини, вихованої на зразках геллено-римських психокультурних традицій. На фоні століть від доби старозавітного патріархату до часів апостольської Церкви христологічне поняття пройшло три основні фази: архаїчно-месіянстичну (Шільо), еклезіологічно-історичну (Ісус з Назарету — Син Чоловічий — Основоположник апостольської Церкви) і есхатологічну (Грядучий зі славою судити живих і мертвих, згідно з Нікейським *credo*).

В крузі європейської цивілізації, завершеної переможним походом християнізму, опинився і український нарід у процесі реалізування ідеї навертання народів. Якраз минає 1000 років від часу, коли ідея „навернення народів” до Шільо виповнилася також і над Дніпром під час офіційного прийняття новозавітного шільоїзму — християнізму. Лише узгляднення мультipersпективних аспектів християнізму в універсальному дусі дасть нам вірну картину безмежної величі й надземного маєстату Христа — Господа й Спасителя людства.

РУКА ІВАНА ДАМАСКІНА

Великий учитель церковний, Іван,
Служив у султана в Дамаску.
Цінив, поважав його дуже султан,
Робив не одну йому ласку.

Та зависть під'юдила злих двораків
Згубити Івана та й годі!

Підкинули лист, мов Іван написав
Царю християн в Царгороді:

„О, царю, шли військо своє на Дамаск,
Побіда вас жде знаменита:
Самого султана в рішучий я час
Отрутою згладжу зо світа“.

Султанові зрадники лист донесли:

„Чи бачиш — говорять — султане!
Оце твій любимець, твій християнин
Яке здумав діло погане!“

Розлютивсь султан і прикликать велить
Івана і так йому каже:

„Так ось як за милость, за ласку мою
Платиш мені, лютий мій враже?

„Отрутою хочеш ти згладить мене,
Такий ти святий, справедливий?“ —

Даремно Іван присягає, що він

Невинний, що лист той фальшивий...

„На смерть заслужив ти, — говорить султан, —
Та жий! Лиш всім зрадцям в науку,
Щоб більше подібних листів не писав, —
Утніть йому правую руку!“

Зраділи всі злюки, Івана взяли,

Ще й ганьби до болю доклали:

На ринку Дамаськім при здвизі людей

Йому праву руку врубали.

Мовчав і молився у муках Іван,

Взяв руку відтятю в лівицю,

А потім кривавий каліка пішов

В Пречистої Діви каплицю.

І перед іконою впав до землі
І руку відтятую тримає,
І молиться голосно й плаче і так
У болю тяжким промовляє:

„Маріє, небесна лепіє! Це я
Що цею рукою своєю
На честь Твою стільки похвальних пісень
Списав, ось корюсь пред Тобою!

Не милі, мабуть, ті гарячі пісні
Були Тобі, райська роже,
Коли допустила, щоб руку мені
Відрізало плем'я вороже!

Не жаль мені, що я невинно терплю,
Твій Син терпів також невинно!
А жаль, що не зможу на славу Тобі
Пісень укладати невинно...” —

Та враз заясніла каплиця уся,
Марія з ікони зступає
І мовить: „Іване, невже ж і твій дух
У сумніві вже потопає?”

І руку відтятую Марія взяла,
До рани її приложила,
І враз здоровіська рука та була,
Мов краплі крові не зронила.

І вийшов здоровий з каплиці Іван.
Народ ввесь аж ахнув із дива.
Дізнався про зраду дворацьку султан,
Та злим була кара правдива.

Іван же ще довго в повазі там жив,
Поборював блуди старії
Й багато прекрасних пісень ще зложив
На честь Пресвятої Марії.

ХРИСТІАНСТВО НА УКРАЇНІ В СВІТЛІ ПОШТОВИХ ВИПУСКІВ

Написав АНДРІЙ ДАРІАН СОЛЬЧАНИК

Територія України зустрічалась з християнством уже в його початках. На тему християнства на Україні багато цікавих моментів можна обговорити при допомозі філіателістичного матеріалу, як поштові марки, поштові коверти та поштівки із видрукowanими поштовими марками, штемплі (касівники) поштових урядів та франкотипи (поштові оплати із додатковими рисунками, вибиті машинками).

Для чіткості огляд розподілено на чотири частини: 1. Особистості, 2. Церкви, 3. Ікони, 4. Різдвяні мотиви.

1. Особистості.

Святий апостол Андрій, про перебування якого на Київських горах записаний переказ у нашому літописі, напевно, проповідуючи Христову науку в Греції, відвідував грецькі колонії на півдні України і поширював там християнську віру. Св. ап. Андрій зображений на багатьох марках. Летунська марка Колюмбії із 4-го грудня 1954 року (5 ц.) представляє св. ап. Андрія з Андріївським хрестом побіч Богоматері. Цю марку перевидано у зміненому кольорі 23-го травня 1957 року та для звичайної пошти — 20-го березня 1959 року. На марці Еспанії із 24-го березня 1963 року є образ св. ап. Андрія за картиною Хозе де Рівери. Марка Швайцарії із 1-го червня 1965 року — це картина на стелі церкви св. Мартина у Ціліс: апостоли Петро та Андрій ловлять рибу на Галилейському озері. Св. ап. Андрія знаходимо ще на марці Греції із 20-го листопада 1965 року, Кипру із 8-го листопада 1967 року, Чаду із 6-го травня 1969 року, Самоа із 1-го листопада 1972 року, Чехо-Словаччини із 20-го червня 1978 року, Угорщини із 19-го березня 1980 року та Тоґо із 14-го грудня 1984 року.

Початки християнства були важкі, позначені переслідуваннями. Папу св. Климентія I (88-97 роки) заслано на вигнання до Херсонесу на Криму, де він помер. Згідно із традицією, св. Кирило мав знайти мощі папи св. Климентія I в 860 році, перевезти їх до Риму в 867 році і передати папі Адріанові II. Частина мощей одержав св. Володимир Великий пізніше з Апостольської Столиці і вони переховувались в одній київській церкві аж до нападу татар у 1240 році. Марки

Болгарії із 20-го червня 1969 року (28 ст.) та 25-го грудня (2 ст.) представляють сцену передачі мощей св. папи Климентія I папі Адріянові II. Марка Ватикану із 7-го травня 1985 року (600 л.) теж показує св. Кирила і Методія з мощами папи св. Климентія I.

Інший момент — це часи св. Івана Золотоустого (354-407 роки), який провадив місійну працю серед готів, що залишились у Криму, та висвятив для них єпископа Унилу. Св. Іван Золотоустий прикрашує марки Ватикану із 25-го листопада 1961 року (70л.) та 16-го жовтня 1980 року (250 л.). Ці марки репродукують крісло св. Петра у базиліці св. Петра у Римі, твір Берніні.

Апостоли слов'ян св. Кирило (827-869) та Методій (825-885) провадили свою працю теж на території України. В 860 році св. Кирило, як сказано, віднайшов мощі папи св. Климентія I в Криму, які опісля перевезено до Риму в 867 році. Святі брати бували на Тмуторокані. Йдучи проповідувати християнство на Моравії, вони защемили його на Закарпатті. З Моравії християнство поширилось на Західню Україну. Винахід слов'янської азбуки святими братами уможливив уживання богослужбних книг слов'янською мовою. Свв. Кирила і Методія бачимо на багатьох марках, головно на марках Болгарії. Перші марки — це випуск Чехо-Словаччини із 22-го червня 1935 року (50 г., 1 к., 2 к.), на яких є малюнок обох святих із „Євангелія Асемана” в архівах Ватикану. Марки Болгарії — це серія із 3-го червня 1937 р. (1 л., 2 л., 4 л., 7 л., 14 л.), 21-го травня 1955 року (4 ст.), 22-го травня 1957 року (44 ст.), 23-го березня 1969 року (28 ст.), 20-го червня 1969 року (2 ст., 28 ст.), 21-го серпня 1975 року (2 ст.), 7-го червня 1977 року (1 л.), 15-го грудня 1978 року (13 ст., 80 ст.), 25-го грудня 1979 року (2 ст., 13 ст., 23 ст., 25 ст., 35 ст.), 10-го серпня 1981 року (5 ст.) та 23-го жовтня 1986 року (13 ст.). Дві серії марок Ватикану присвячені святим апостолам слов'ян із 22-го листопада 1963 року (30 л., 70 л., 150 л.) та 7-го травня 1985 року (500 л., 600 л., 1700 л.). Греція вшанувала свв. Кирила і Методія марками 17-го травня 1970 року (50 л., 2 д., 5 д., 10 д.) та 24-го червня 1985 року (5 д.). 1100-річчя смерті св. Методія відмітила Югославія однією маркою 6-го квітня 1985 року (10 д.) Старанням Союзу Українських Філателістів Австрії пошта у Відні вживала 30-го листопада 1985 року штемпель із рисунком св. Методія.

В X столітті діяла на Україні-Русі свята княгиня Ольга, яка поклала тривкі основи для поширення християнства в Україні. У цьому часі вже було багато християн на Україні і вони мали церкву св. Іллі у Києві. Св. кн. Ольга була охрищена в 955 році. Вона послала в 959 році посольство до імператора Оттона I з проханням вислати на Україну єпископа для організування християнської ієрархії. У відповідь на це приїхав до Києва єпископ Адальберт у 962 році, однак незабаром повернувся, бо не було успіхів у його праці. Св. кн. Ольга видіє на франкотипі (ч. 1296819), вживаному українською католицькою парохією св. Володимира і Ольги у Чикаго, Ілл., від 2-го січня 1980 року. Крім цього існують два поштові уряди із

назвою Ольга, один у ЗСА у стейті Вашингтон, заснований українськими переселенцями на початку XIX століття, а другий — у Канаді у провінції Манітоба.

За панування внука св. кн. Ольги князя Володимира Великого (б. 960-1015 років) відбулось хрищення України-Руси у 988 році. В давній Україні, хоч християнство прийнято з Візантії, були помітні впливи Західньої Церкви, наприклад, на удержання Десятинної церкви у Києві йшла десятина державних доходів. Ця метода утримування церков практикувалась тільки на Заході і була невідома у Візантії. Марка Советського Союзу із 30-го квітня 1980 року (1 р. + 50 к.) відтворює в долішньому правому розі пам'ятник Св. Володимирові у Києві. Проектував його Василь Демут-Малиновський (1779-1846) і здвигнено його в 1853 році. Постаць св. Володимира — це твір скульптора Петра фон Кльодта (1807-1867). Цей самий пам'ятник видніє на марці України із 1920 р. (100 гр.) , яка одначе не була вже в обігу, бо український уряд лишився без території. Франкотип із св. Ольгою теж представляє св. Володимира з лівого боку.

Папа Сильвестер (Джерберт) II (999-1003) вислав у 1000 році посольство до Володимира Великого із мощами св. папи Климентія I. На думку деяких істориків, це посольство принесло Володимирові корону та коронувало його. Рік пізніше послі Володимира гостили у папи Сильвестра II. Цей папа плянував разом із цісарем Оттоном III розбудову християнського світу, в якому немалу ролю мала відігравати могутня в цьому часі держава Руси-України. Папа Сильвестер II прикрашує марки Угорщини із 1-го січня 1938 року (1 ф., 10 ф.), та 30-го листопада 1982 р. (2 ф.) і марку Франції із 1-го червня 1964 р. (30 ц. + 10 ц.).

Після смерти св. Володимира прийшло до боротьби поміж його синами. Найстарший Святополк наказав убити найбільш люблених Володимиром синів Бориса і Гліба. Бориса вбито на річці Альті, а Гліба — під Смоленськом. Обох їх поховано у Вишгороді біля Києва. Церква визнала їх обох святими. Цих святих накреслено на штемплі Відня із 27-го травня 1976 року. Це репродукція із книги про Київські гравюри із 1638 року.

Після смерти Ярослава Мудрого почалась боротьба між його синами за київський престіл. В 1075 році Ізяслав висилає до папи св. Григорія VII (1073-1085) свого сина Ярополка-Петра із проханням про поміч. Дня 17-го квітня 1075 року Папа Григорій VII пише листа до князя Ізяслава, в якому він приймає Київську державу під високий протекторат св. Петра і підносить її до ряду королівства. Одначе нам невідомі обставини коронації. Пам'ятка, т.зв. Кодекс Гертруди (молитовник княгині Гертруди, жінки Ізяслава і матері Ярополка) має мініатюри-малюнки, один зображує поклін Ярополка і його матері Гертруди (або жінки Ірини) св. Петрові, а другий — представляє коронацію князя разом з дружиною Іриною самим Ісусом Христом. 20-го квітня 1075 року папа Григорій VII пише листа

до польського володаря Болеслава, порушуючи церковні справи та справу грошей, які Болеслав забрав від Ізяслава. В травні 1075 року папські легати були вже в Польщі та обговорювали справи повороту Ізяслава на київський престіл. Після смерти Святослава в грудні 1076 року засів у Києві Всеволод. Одначе проти нього виступив за старанням папи Болеслав як союзник Ізяслава. Всеволод мусів замиритись із Ізяславом, який у половині 1077 року засів знову на київському престолі як король Русі під опікою св. Петра. Ватикан відзначив 900-річчя смерти св. папи Григорія VII три-марковою серією 18-го червня 1985 року (150 л., 450 л., 2500 л.).

Літописці в давній Україні-Русі сповняли важливу ролю, описуючи історичні події. Цими літописцями за часів княжої держави були звичайно монахи. Найбільш відомий із них це Нестор (1056-1114), монах Печерського монастиря в Києві. Його вважають останнім редактором літопису „Повість временних літ”, який він допровадив до року 1113-го. Крім цього Нестор був автором житій свв. Бориса і Гліба та св. Теодосія Печерського. Літописця Нестора начеркнено на марках Советського Союзу із 22-го вересня 1956 року (40 к., 1 р.). Це скульптура Марка Антокольського (1843-1902) із 1889 року, тепер у Музеї російського мистецтва у Києві. Цей самий твір виступає на коверті Советського Союзу із 14-го грудня 1981 року. На іншій марці Советського Союзу із 20-го грудня 1978 року (4 к.) змальвано літописця Нестора та поміщено цитату із його хроніки.

Деякі папи мали відмінні погляди від папи Сильвестра II, чи то папи Григорія VII. Ось папа Григорій IX (1227-1241) пише листа 18-го липня 1231 року до „Світлішого короля Русі”, яким, згідно із поглядами визначних істориків, мав бути Данило Галицький. В цьому листі папа закликає короля прийняти обряди та звичаї латинських християн і за це одержати опіку Петрового престолу. Подібні погляди папи Григорія IX на умовини єдності наших предків із Західньою Церквою віддзеркалені в його листі із 24-го лютого 1233 року до Домініканців на Русі-Україні, де ці монахи в цьому часі вели місійну працю — припинення схизми, мовляв, можливе тільки прийняттям латинського обряду. Очевидно, що таке становище було нереалістичне і неприємливе для народу, який вже біля 250 років визнавав християнську віру у східньому обряді. Папа Григорій IX з рисами лица папи Юлія II зображений на марках Ватикану із 1-го лютого 1935 року (75 ц., 80 ц., 1.25 л.).

Коли зв'язки Києва із Заходом збільшувалися, то число людей латинського обряду там зростало. Для їхньої духовної опіки деякі латинські монаші чини відкрили в Києві свої місійні станиці. Св. Гіяцинт (Яцек) Одровонж (1185-1257) очолив місію Домініканців у Києві в 1220-1224 роках. Походив він із польської шляхетської родини у Кракові. Прибувши до Києва з трьома Домініканцями, св. Гіяцинт оснував там свій монастир при існуючій церкві шотландських Бенедиктинів і почав вести місійну працю не тільки серед латинських католиків, але теж поміж місцевим населенням Києва.

Статую св. Яцека занотовано направо від статуї Богоматері перед базилікою в Люрді на марці Монако із 15-го травня 1958 року (100 ф.).

Справи Русі-України заторкує у своїх листах папа Іван ХХІІ (1316-1334). Дня 3-го лютого 1317 року папа пише до „Князів Русинів” закликаючи їх прийняти те, що береже, проповідує та захоче Римська Церква. На думку істориків, цими князями були брати Андрій та Лев ІІ Юрієвичі — володарі Галицько-Волинської держави. В листі із 15-го грудня 1320 року папа інформує Генриха, латинського єпископа-електа Києва, про працю Домініканців над Дніпром. В листі до польського князя Локетка із 16-го червня 1327 року папа висловлює вдячність, що князь Юрій ІІ є схильний навернутися на католицьку віру, і просить його (Локетка) вплинути на Юрія ІІ у цій справі. Папу Івана ХХІІ зустрічаємо на марці Франції із 25-го травня 1968 року (60 ц.).

Вельмипочитаним святим, головно серед буковинських українців, є св. Іван Сучавський, замучений турками біля 1360 року та похований в Аккермані (Білгород Дністровський). В 1402 році мощі св. Івана переніс молдавський князь Олександр Добрий до Сучави. Опісля польський король Ян Собеський забрав мощі св. Івана до Жовкви в 1686 році. Перенесено їх назад до Сучави в 1783 році. Мучеництво св. Івана Сучавського представлено на марках Румунії (55 б., 1. 75 л.) та бльокові (5 л.) із 30-го листопада 1971 року. Це деталь південної стіни церкви св. Юрія у Воронці (тепер Румунія).

Після упадку Галицько-Волинської держави й окупації західніх українських земель поляками йде щораз більший натиск на поширення там католицької віри і латинського обряду. Цікаві тут декрети та листи папи Григорія ХІ (1370-1378). В листі до польського примаса в Гнезні та інших єпископів папа обговорює справи латинських єпархій в Галичі, Перемишлі, Володимирі і Холмі. В листі до архієпископа в Кракові заторкує він справи руських єпархій. На прохання князя Володислава Опільського окремим листом із 13-го лютого 1375 року папа підніс латинську єпархію в Галичі до митрополії і зараз 3-го березня 1375 року переніс її осідок до Львова. Папу Григорія ХІ оглядаємо на марці Ватикану із 20-го травня 1977 року (3.50 л.).

Турецька загроза спонукала царгородського патріярха підписати Фльорентійську унію з Римом в 1439 році. Одним із учасників собору був митрополит Русі Ізидор. Це були часи папи Миколи V (1447-1455), коли наслідки Фльорентійської унії довели до спротиву польської влади. Він грамотою із 18-го лютого 1450 року залишає митрополитові Ізидорові Київську митрополію „ін коммендам”, тому що, через негативне становище до унії польської влади, він не міг повернутися до своїх вірних. Дня 15-го вересня 1451 року польський кардинал Збігнев Олесніцький пише до папи Микола V прохання спонукати Івана Капістрана прибути до Польщі і навертати русинів на латинський обряд, інакше вони рівноправнос-

ти не можуть одержати. Невідомо, як папа Микола V зареагував на цього листа. Папу Миколу V знаходимо на марках Ватикану із 28-го листопада 1955 року (20 л., 35 л., 60 л.).

Наслідником папи Миколи V був папа Калікст III (1455-1458). Дня 16-го січня 1458 року він іменував для Галича єпископа Макарія із Сербії і тим відновив цей митрополичий престіл. В листі до польського короля Казимира Ягайлончика того самого дня він повідомляє про номінацію Макарія. За папи Калікста III вироблявся плян поділу старої Київської митрополії на дві частини — українсько-білоруську з осідком у Києві та північну московську. Папа Калікст III видніє на марці Угорщини із 30-го листопада 1982 року (2 фт.).

Слідуючий папа Пій II (1458-1464) буллою із 3-го вересня 1458 року затвердив монаха Григорія на Київського митрополита. В листі із 11-го вересня 1458 року до латинського архієпископа Григорія з Сянока у Львові та до єпископа Миколи Бянковича в Перемишлі папа заторкує справу пограбування майна, активів і архівів Галицької митрополії. Папа вимагає покарання злочинця та повернення заграбованого єпископові Макарієві. Папу Пія II бачимо на марці Панами із 25-го липня 1956 року (3 с.).

Григорій з Сянока (1406-1477), один із перших польських гуманістів, був латинським архієпископом Львова і, як згадано вище, до нього писав листа папа Пій II. Польща відмітила 500-річчя його смерті поштівкою із 12-го травня 1977 року. На надрукованій марці висоти одного золотого є Григорій з Сянока. Напис польськи з лівого боку: „500-річчя смерті Григорія з Сянока”, та його вислів: „Доля дала мені за батьківщину Сянок”.

До папи Сикста IV (1471-1484) написали листа учасники синоду в Новгородку 1473 року, в якому повідомляли його про вибір на Київського митрополита владики Мисаїла Петрицького. На цього листа не було відповіді. Другий лист до папи у формі богословського трактату був написаний на синоді у Вильні 14-го березня 1476 року. Там запевнялось, що Руська Церква визнає і молиться за папу. Теж були там жалування на перетягування людей на латинський обряд. Невідомо чи папа відповів на цей лист. Папа Сикст IV є на марках Ватикану із 25-го вересня 1975 року (70 л., 100 л., 250 л.).

Папа Юлій II (1503-1513) виявляє зацікавлення українськими землями, пишучи до польського короля Олександра про зруйнування пограниччя, головню Кам'янця Подільського. Папа дозволяє протягом десяти років збирати Петрів гріш на відбудову цієї фортеці та інших пограничних укріплень. Папу Юлія II поміщено на марках Ватикану із 1-го лютого 1935 року (папа Григорій IX має риси обличчя папи Юлія II) та із 23-го квітня 1953 року (20 л.) як теж на марці Чехо-Словаччини із 6-го липня 1968 року.

Папа Григорій XIII (1572-1585) заснував у 1577 році колегію для студентів східних обрядів. При колегії була церква св. Атанасія, де відправлялись Богослуження у східньому обряді. В цій колегії

студіювали й українці. 15-го жовтня 1582 року папа Григорій проголосив календарну реформу. Вона мала далекосяжний вплив на українців, які сьогодні на поселеннях у ЗСА та деяких інших країнах розділено святкують: одні за Юліанським, а другі за Григоріянським календарем. Папа Григорій XIII разом із польським королем Баторієм та нунцієм Больоннетті планував перенесення патріархату з Константинополя на Україну. Папа Григорій XIII виступає на марках та бльокові Ватикану із 23-го листопада 1982 року (200 л., 300 л., 700 л.).

Під час понтифікату папи Климентія VIII (1592-1605) підписано Берестейську унію в 1596 році. Самого папи Климента VIII немає на поштових випусках, але його ризи є на марці Ватикану із 10-го березня 1983 року (40 л.).

Берестейська унія викликала роздор поміж українцями. Одним із оборонців унії був польський єзуїт Петро Скарґа (1536-1612), який написав на цю тему декілька творів, як, наприклад, „Берестейський синод та його оборона” (1597 р.) та інші. Петро Скарґа є на поштівках Польщі із 11-го листопада 1938 року (15 гр. для звичайної пошти та 30 гр. для закордонних пересилок). Ці обидві поштівки перебито новою вартістю 25 гр. 4-го вересня 1944 року.

Папа Павло V (1605-1621) заохочує митрополита Іпатія Потія до праці над розвитком Київської митрополії листами із 11-го грудня 1605 року, з квітня 1606 року й січня 1608 року. Декілька разів папа прохає польського короля дати місце в сенаті Київському митрополитові. В 1615 році митрополит Рутський протестує перед папою проти шкідливої політики „хапання душ”, практикованої польським духовенством. У наслідок цього протесту папа Павло V заявляє, що не має наміру зменшити прав грецького обряду, ані не хоче замінити його латинським. Папу Павла V відтворено на марці Ватикану із 23-го квітня 1953 року (45 л.).

Жертвою церковного роздору став св. Йосафат Кунцевич (1580-1623). Народжений у Володимирі Волинському, він вступив до чину Василіян в 1604 році у Вильні. В 1618 році став він архієпископом Полоцьким та був вбитий у Вітебську противниками унії. Св. Йосафата вшановано штемплями Відня із 29-го червня 1967 року та 7-го квітня 1984 року.

Папа Урбан VIII (1623-1644) видав 7-го лютого 1624 року заборону переходити визнавцям унії на латинський обряд без окремого дозволу Апостольської столиці. У своєму бреве із 23-го березня 1629 року до єпископа Терлецького у Холмі папа каже: „Через вас, мої русини, сподіюсь повернути цілий схід до єдності”. В 1635-36 роках та в 1643 році вирішує справа релігійного поєднання українців та створення патріархату у Києві. Однак смерть папи та митрополита Петра Могилы перешкодила у завершенні цього проекту. Папу Урбана VIII накреслено на марці Ватикану з 23-го квітня 1953 року (60 л.). Марки Італії з 11-го червня 1923 року (20 ц., 30 ц., 50 ц., 1 л.), які опісля перебито 24-го жовтня

1923 року для колоній Еритрея, Киренаїка, Сомалія та Триполітанія, зображують в горішньому лівому розі папу Урбана VIII, хоч часто подається неправильно, що це папа Григорій XV.

Одною із найсвітліших постатей Української Православної Церкви того часу був митрополит Петро Могила (1596-1647). Походив він із родини Могилів, які правили Молдавією та Волощиною. Був сином князя „господаря” Молдавії Симеона. Студіював він у Львові та в університетах Західньої Європи. В 1627 році став Петро Могила архимандритом Печерської Лаври у Києві, а згодом митрополитом у 1633 році. Він дбав про виховання священників і заснував в 1632 році Могилянську Академію, яка придбала собі славу однієї з найкращих вищих шкіл Східньої Європи. Могила відреставрував багато церков, головню Софійський собор у Києві, та написав численні твори, як, наприклад, „Православне визнання віри” (1640), „Короткий катехизм” (1645), „Літургіон” (1629) та інші. Митрополит Петро Могила обережно провадив діалог з Римом про утворення Українського Патріархату, але передчасна смерть перервала всі пляни. Митрополит Могила прикрашує марку Румунії із 18-го квітня 1947 року (1500 л. + 1500 л.).

Папа Інокентій X (1644-1655) листом із 15-го вересня 1649 року до короля Яна Казимира протестував проти точок Зборівської угоди із гетьманом Богданом Хмельницьким, які відбирали всі права Уніятській Церкві на Україні. Папу Інокентія X змальовано на марці Бурунді із 29-го березня 1986 р. (26 ф.).

Наступний папа Олександр VII (1655-1667) звертається 6-го липня 1658 року до польського короля в справі Гадяцької угоди із гетьманом Іваном Виговським, якою обмежувалось права Української Католицької Церкви. Папу Олександра VII занотовано на марці Ватикану із 23-го квітня 1953 року (65 л.).

Митрополит Сучави Дософтей (Доситей) (1630-1711) походив із Західньої України і там друкував свої твори. Його відзначено на марках Румунії із 9-го вересня 1955 року (55 б.) та 25-го червня 1974 року (1.40 л.).

Папа Климентій XIII (1758-1769) звертається у ці важки часи (Гайдамаччина) для Української Католицької Церкви 14-го лютого 1768 р., до її владик та підкріплює їх на душі. Цього папу показано на марці Ватикану із 2-го липня 1958 року (5 л.).

Папа Климентій XIV (1769-1774) буллою „Ексімія регалія прінціпум” із 19-го вересня 1771 року відділює Мукачівське єпископство з-під зверхности яґерських єпископів і прилучує його як самостійне до Острогомського архиєпископства. Першим самостійним Мукачівським єпископом назначує папа владику Івана Брадача. Папа поширює заборону перетягати уніятів на латинський обряд на терени цілої тодішньої Росії. Цей папа видніє на марці Ватикану із 2-го липня 1958 року (10 л.).

Понтифікат папи Пія VI (1775-1799) припадає якраз на часи трьох розборів Польщі, коли більшість українських земель опини-

лась під пануванням Росії. В цій новій політичній ситуації папа буллою в 1799 році потверджує відновлення епархії в Луцьку й Бересті. Цього папу оглядаємо на марках Ватикану із 23-го квітня 1953 року (100 л.) та 2-го липня 1958 року (35 л.), як теж на марці Панами із 2-го липня 1956 року (10 ц.).

Варто відмітити двох польських священників другої половини XVIII століття, які народилися на українських землях і там деякий час працювали. Це Гжегож Пірамович (1735-1801), який народився у Львові і помер у Мендзижеці Подляському на Підляшші. Навчався він у єзуїтських колегіумах в Луцьку та Львові. В 1754 році вступив Г. Пірамович до чину єзуїтів. В 1770-73 роках був професором філософії Єзуїтського колегіуму у Львові. В 1773-94 роках був він секретарем Польської народної едукативної комісії. Пірамовича начеркнено на марках Польщі із 10-го жовтня 1946 року (1 зл. + 9 зл.) та 13-го жовтня 1973 року (1 зл.).

Другий Гуґо Коллонтай (1750-1812) народивсь у селі Дедеркали на Тернопільщині. В 1776-86 роках був він членом Польської народної едукативної комісії, опісля співавтором польської конституції. В 1802-06 роках жив на Волині і заснував лицей у Крем'янці. Коллонтай виступає на марках Польщі із 20-го травня 1952 року (1 зл., 45 гр. + 15 гр.), 5-го травня 1964 року (40 гр.) та 13-го жовтня 1973 року (1.50 зл.). Теж знаходимо його на поштівках Польщі з 11-го листопада 1938 року (15 гр., 30 гр.), які були перебиті новою вартістю (25 гр.) 4-го вересня 1944 року, та на поштівках із 29-го лютого 1949 року (10 зл.).

Після розбору Польщі Галичина опинилася під пануванням Австро-Угорщини. В цій новій ситуації папа Пій VII (1800-1823) видав 13-го червня 1802 року заборону перетягати зі східнього обряду на латинський обряд вірних у Галицькій землі. Буллою із 17-го квітня 1807 року „In unіversalіс Екклезіе реджіміне" папа відновляє Галицьку митрополію та затверджує єпископа Антона Ангеловича Галицьким митрополитом. В 1818 році папа затверджує Пряшівську епархію та назначає її першим єпископом владику Григорія Тарковича. Декретом із 19-го липня 1820 року папа дає єпископові Йосифові Булгакові всі права і привілеї давніших Київських митрополитів і затверджує його, але тільки як „Делегата Апостольської Столиці". Цього папу зустрічаємо на марках Панами із 2-го липня 1956 року (20 ц.), Ватикану із 2-го липня 1958 року (100 л.), Камеруну із 4-го липня 1969 року (30 ф.), Ліберії із 20-го жовтня 1970 року (25 ц.) та Куби із 20-го серпня 1969 року (5 ц.).

Багато українських священників, головно у Галичині, брало участь у громадській та культурній праці.

Отець Маркіян Шашкевич (1811-1843), член „Руської Трійці", народивсь у Підлиссі Золочівського повіту. З його ініціативи вийшов у 1837 році збірник „Русалка Дністрова". У своїх творах цей поет, пробудитель Галичини, вживав народну мову. Отця М. Шашкевича бачимо на коверті Советського Союзу із 25-го липня 1986 року.

Другим членом „Руської Трійці” був священик о. Іван Вагилевич (1811-1866), народжений в селі Горішньому Ясені біля Калуша. Душпастирював він у 1846-48 роках у селі Нестанічах Золочівського повіту. Опісля був він суспендований за свою діяльність. Його знаходимо на коверті Советського Союзу із 26-го травня 1986 року, звичайно, що в обох біографіях у СРСР не підкреслено те, що були ці провідні народні діячі також духовниками.

Відомим письменником був о. Микола Устіянович (1811-1885), народжений у Миколаєві над Дністром. Висвятився він у 1838 році й душпастирював на селах Бойківщини. Відомий його популярний вірш „Верховино, світку ти наш” та дві повісті „Месть верховинця” і „Страстний четвер”. Отець М. Устіянович зображений на коверті Советського Союзу із 18 -го серпня 1986 року.

Отець Михайло Вербицький (1816-1870) народивсь в Улчючі. Побіч священичих студій навчавсь він теж музики. Він — автор численних хорових композицій. В 1863 році написав він музику до національного гимну „Ще не вмерла Україна”. Популярні були його співогри „Підгоряни”, „Верховинці”, „Галья”, „Панщина”, „Сільські пленіпотенти” та інші. Отця Михайла Вербицького відмічено на декількох франкотипах українських установ у Торонто, Канада, вживаних в сторіччя національного гимну. Це франкотипи пластової кооперативи „Плаїт”, вживані від січня 1963 року (ч. 243172); видавництва „Вільне Слово”, вживані в 1963 році (ч. 248043); кредитової спілки „Будучність”, вживані в 1963 році (ч. 233361), та видавництва „Новий Шлях”, вживані в 1963 році (ч. 241110).

Папа Пій IX (1846-1878) підносить 16-го червня 1856 року митрополита Михайла Левицького до гідности кардинала. У своїх енцикліках із 20-го жовтня 1866 року та з 17-го жовтня 1867 року протестує проти переслідування українців католиків російським урядом. Дня 29-го червня 1867 року цей папа канонізував св. Йосафата Кунцевича. Папу Пія IX занотовано на марках Ватикану із 26-го травня 1954 року (3 л., 6 л., 20 л.), 18-го листопада 1969 року (30 л.) та 9-го травня 1978 року (130 л., 170 л., 200 л.). Теж вшановано його на марках Панами із 2-го липня 1956 року (50 ц.), Монако з 15 -го травня 1958 року (1 ф.), Гондурасу із 27-го липня 1965 року (12 с.), 10-го березня 1966 року та 31-го січня 1967 року, як теж на марках Руанди із 31-го грудня 1970 року (60 ф.) та 23-го червня 1975 року (60 ф.).

Папа Лев XII (1878-1903) апостольським листом „Сінгулярне пресідіум” в 1882 році заряджує реформу нашого Василіянського чину. Буллою із 25-го березня 1885 року фактично ереґує Станіславську епархію та іменує її першим єпископом о. д-ра Юліяна Пелеша. 29-го листопада 1895 року він надає гідність кардинала митрополитові Сильвестрові Сембратовичеві. Папа Лев XII доручив Конгреґації Поширення Віри виробити плян створення греко-католицького патріярхату з тимчасовим осідком у Львові, що охоплював би Львівську архидієцезію, дві галицькі (Перемиську й Станіславівську)

та дві угорські греко-католицькі єпархії (Ужгородську й Пряшівську). Одначе протести угорських церковних достойників не дали змоги зреалізувати цей проект. Цей папа зображений на марках Руанди із 31-го грудня 1970 року (20 ф.) та 23-го червня 1975 року (20 ф.)

В другій половині XIX століття можна відмітити двох польських священиків, народжених на українських землях. Це о. Станіслав Стояловський (1845-1911), народжений на Знесінні біля Львова, основник Польської Християнської Народної партії, та о. Адам (Альберт) Хмельовський (1845-1916), народжений в Іголомі на Поділлі, засновник чину Альбертинів для чоловіків (1888 рік) та жінок (1891 р.). Отця Стояловського показано на трьох марках Польщі тієї самої вартості, але різних кольорів (5 зл. +10 зл.) із 1-го грудня 1946 року. Отець Хмельовський прикрашує марки Польщі із 15-го березня 1947 року (2 зл.), 18-го травня 1947 року (2 зл.), 21-го грудня 1947 року (2 зл. + 8 зл.) та бльок із 10-го червня 1948 року. Проголошення А. Хмельовського блаженним відмітив Краківський поштовий уряд штемпем 22-го червня 1983 року.

Папа Пій X (1903-1914) призначив у 1907 році першого українського єпископа у ЗСА Сотера Ортинського. В 1909 році він заснував окремих греко-католицький вікаріят для Боснії, залежний від Галицького митрополита. В 1912 році папа назначує першого українського католицького єпископа в Канаді Владіку Никиту Будку. Папу Пія X зображено на марках Ватикану із 3-го червня 1951 року (6 л., 10 л., 60 л., 115 л.), 29-го травня 1954 року (10 л., 25 л., 35 л.) та 11-го квітня 1960 року (15 л., 35 л., 60 л.). Він відтворений на марках Панами з 2-го липня 1956 року (75 с.), Монако з 15-го травня 1958 року (200 ф.) та Руанди із 31-го грудня 1970 року (18 ф.) і 23-го червня 1975 року (18 ф.).

Величавою постаттю України і Церкви був Митрополит Андрій Шептицький (1865-1944). Деякі його предки були українськими єпископами. По матері він був внуком відомого польського драматурга Олександра Фредри. В 1883 році вступив він до Василіянського чину. В 1899 році був іменований єпископом Станіславівським, а рік пізніше — Галицьким митрополитом. Після зайняття Львова російськими царськими військами в 1914 році, митрополита Андрея Шептицького вивезено вглиб Росії; він звідтіля повернувся в 1917 році. Ділив Митрополит долю своїх вірних до кінця життя і завжди виступав в обороні покривджених і допомагав потребуючим. Митрополита Андрея змальовано на штемпі Відня із 7-го квітня 1984 року. Теж бачимо цього Слугу Божого на франкотипі „Пласту” в Торонто, вживаному від 11-го грудня 1961 року (ч. 243172).

Папа Венедикт XV (1914-1922) заснував у 1915 році Крижевацьку єпархію для українців греко-католиків у Боснії та іменував першим її єпископом Діонізія Няраді. Папа офіційно прийняв на авдієнції посла України графа Михайла Тишкевича 25-го травня 1919 року, визнаючи цим Українську державу. В лютому 1920 року назначив

цей папа Апостольським Візитатором України місіонера о. Івана Дженоккі. Папу Венедикта XV бачимо на марках Ватикану із 16-го січня 1942 року (25 ц., 80 ц., 1.25 л., 5 л.), Руанди із 31-го грудня 1970 року (1 ф.) та 23-го червня 1975 року (1 ф.).

Наступний папа Пій XI (1922-1939) іменував у 1924 році Владику Константина Богачевського єпископом для українців католиків у ЗСА. Він зажадав відкликання польського посла при Ватикані графа Скшинського як протест проти пацифікації українців польським урядом у 1930 році. Папа ствердив рівноправність і рівнорядність усіх обрядів Католицької Церкви. В 1931 році заснував папа для українців Колегію св. Йосафата у Римі. Папу Пія XI зустрічаємо на багатьох марках Ватикану.

Пов'язаний із українськими справами був і наступний папа Пій XII (1939-1958). Дня 23-го грудня 1945 року видав він енцикліку „Орієнталес омнес“, у якій подав історичний огляд розвитку й діяльності Української Католицької Церкви та говорив про великі заслуги Митрополита А. Шептицького. Папа Пій XII назначив Владику Івана Бучка Апостольським Візитатором для українців католиків у Західній Європі 13-го грудня 1947 року. В 1956 році створив папа митрополію для українців католиків у Канаді, а в 1958 році — в ЗСА. Творить він екзархати для українців католиків у Великій Британії (1957 рік), Австралії (1958 рік) та Бразилії (1958 рік). Папа Пій XII є на багатьох марках головно Ватикану.

Папа Іван XXIII (1958-1963) іменував єпископів для українців католиків у Німеччині (1959 рік), Аргентині (1961 рік) та Франції (1961 рік). Заходами папи Івана XXIII та президента ЗСА Джана Кеннеді звільнено 9-го лютого 1963 року із советського ув'язнення Львівського Митрополита Йосифа Сліпого, який переїхав до Риму. Цього папу зображено на багатьох марках, головно Ватикану.

Папа Павло VI (1963-1978) іменував Митрополита Йосифа Сліпого Верховним Архиепископом 23-го грудня 1963 року та підніс його до гідности кардинала 25-го січня 1965 року. В листі із 7-го липня 1971 року до Верховного Архиепископа Йосифа Сліпого папа відмовив проханню Синоду Українських Католицьких єпископів створити український патріархат. Цього папу знаходимо на багатьох марках головно Ватикану.

Блаженніший отець кардинал Йосиф Сліпий (1892-1984) студіював у Львові та Інсбруку, Австрія, де одержав докторат філософії в 1921 році. Був він професором, а згодом ректором Духовної Семінарії у Львові. Висвячений на єпископа з правом наслідства в 1939 році, став митрополитом після смерті Митрополита Андрея Шептицького. Заарештований разом із іншими єпископами в 1945 році, був він суджений і перебував на Сибірі. Заходами папи Івана XXIII звільнено його в лютому 1963 року. Іменований Верховним Архиепископом, а згодом кардиналом. Заснував він Український Католицький Університет (УКУ) та збудував собор св. Софії, обидва в Римі. Його змагання створити український

патріархат зустрілись із відмовою Ватикану. Мимо цього Блаженніший Отець Йосиф прийняв титул Патріярха. Герб Блаженнішого Отця Йосифа начеркнено на штемплі в Буенос Айресі, Аргентина, із 8-го вересня 1968 року, який вживається у трьох кольорах: чорному, зеленому та фіолетному. Штемпель Гільдесгайму у Західній Німеччині із 21-го вересня 1969 року має напис німецьки: „Відвідини кардинала Йосифа Сліпого”. Портрет Блаженнішого є на штемплі Відня із 26-го вересня — 2-го жовтня 1970 року. Герб Блаженнішого є на штемплі Відня із 26-го листопада 1977 року. Блаженніший Отець є на франкотипі парафії св. Володимира і Ольги в Чикаго, Ілл., із 1977 року, на штемплях Відня із 2-го лютого 1982 року та 17-го лютого 1983 року.

Понтифікат теперішнього папи Івана Павла II почався в 1978 році. Його мати була україночкою. Відвідуючи ЗСА, загостив він до Митрополитичої катедри Непорочного Зачаття у Філядельфії, Па. Цього папу, який вільно володіє українською мовою, бачимо на багатьох марках, головно Ватикану.

2 Церкви.

Деякі відомі церкви на Україні знаходимо на поштових випусках.

Софійський собор у Києві — це одна із найстарших церков України, збудована князем Ярославом Мудрим біля 1037 року. Катедру було руйновано багато разів чужими окупаційними арміями. Митрополит Петро Могила відреставрував собор у XVII столітті. Гетьман Іван Мазепа закінчив відновлення. В 1934 році советська комуністична влада замінила собор на антирелігійний музей. Дослідження стін собору довели до відкриття старовинних мозаїк та фресок. Софійський собор зображено на марці Чехо-Словаччини із 15-го серпня 1934 року (50 г.), Советського Союзу із 30-го квітня 1980 року (1 р. + 50 к.) та 12-го січня 1982 року (10 к.). Софійський собор є на штемплі Відня із 30-го березня 1968 року, на коверті СРСР із 14-го грудня 1981 року, на поштівках Советського Союзу із 12-го квітня 1979 року, 27-го листопада 1980 року та 31-го березня 1981 року.

Інший старовинний церковний комплекс у Києві — це Печерська Лавра. Там знаходимо Успенський собор із 1073-78 років, висаджений у повітря советами в 1941 році, Троїцьку надбрамну церкву із 1108 року; головну дзвіницю збудовану Шеделем в 1731-45 роках, та Трапезну церкву, збудовану в 1893-95 роках. Печерську Лавру бачимо на марці СРСР із 30-го квітня 1980 року (1 р. + 50 к.) та 12-го січня 1982 року (10 к.). Загальний вид Печерської Лаври є на поштівках Польщі із 5-го травня 1980 року, що їх існує три роди — без надруку, з надруком та карнет; на ковертах Советського Союзу із 14-го грудня 1981 року та 17-го липня 1986 року.

Окремо треба згадати Ковнірівський будинок в комплексі Печерської лаври, який збудував Степан Ковнір (1695-1786) у 1721-72 роках. Його оглядаємо на марці Советського Союзу із 18-го

липня 1972 року (10 к.) та на штемплі Москви із цією самою датою для гашення марок в першому дні випуску.

Інша старовинна пам'ятка Києва — це Видубицький монастир, збудований біля 1070 року. Він був руйнований декілька разів. Розташований монастир серед теперішнього т.зв. Центрального Республіканського Ботанічного Саду АН УРСР. Цей монастир оглядаємо на поштівці СРСР із 17-го лютого 1977 року (4 к. летунська марка).

Андріївська церква в Києві була збудована для цариці Єлисавети і її морганатичного мужа Олексі Розумовського за плянами Вартоломея Растреллі в 1747-53 роках. Цю церкву репродуковано на поштівках Советського Союзу із 2-го листопада 1979 року та 2-го лютого 1984 року.

Успенську церкву у Львові збудував Павло Римлянин (помер 1618 року), Войцех Купинос (помер 1610 року) та Амврозій Прихильний (помер 1641 р.) в 1591-1631 роках. Княжа родина Могилів із Молдавії і Волощини зложила поважну суму грошей на її будову і тому церкву названо Волоською. Корняктська вежа Успенської церкви збудована Петром Барбоною (помер 1588 року) та Павлом Римлянином в 1572-78 роках. Це найкращий зразок ренесансу у Східній Європі. Опісля Йоган Бебер додав ще четвертий поверх у 1695 році. Цей комплекс є на марці Советського Союзу із 18-го липня 1972 року (4 к.) та на марці Генерального губернаторства (часи Другої світової війни) із 26-го жовтня 1943 року (6 зл.). Він теж видніє на коверті Советського Союзу із 26-го червня 1984 року та на поштівці Советського Союзу із 21-го грудня 1983 року.

Катедру св. Юра у Львові, осідок Галицьких митрополитів, збудував Бернард Меретіні (помер 1759 року) в 1746-59 роках. Докінчив будову після смерті Меретіні Фессінгер у 1759-64 роках. Розміри її — 27х46 метрів і 45 метрів висоти. Цю катедру оглядаємо на штемплі Львова із 1-го серпня 1941 року, на поштівці Советського Союзу із 22-го листопада 1979 року та на штемплі Відня із 29-го листопада 1986 року.

Стародавньою будівлею є латинська катедра у Львові. Будова її за плянами Петра Штехера почалася близько 1360 року і тривала довгі роки. Закінчив її Йоахім Гром і Амвросій Рабіш у 1479-81 роках. Ця катедра зображена на коверті Советського Союзу із 10-го квітня 1978 року та на поштівках із 21-го листопада 1977 року, 22-го листопада 1979 року, 12-го вересня 1980 року, 16-го жовтня 1981 року (4 к. летунська марка) та 21-го грудня 1983 року.

До Латинської катедри прилягає каплиця Боїмів, збудована в 1609-17 роках. Ця каплиця репродукована на поштівках Польщі із 1931 року, 5-го серпня 1935 року та 6-го серпня 1937 року.

Костел Бернардинів у Львові збудував Павло Римлянин та Амвросій Прихильний у 1600-1630 роках. Цей костел видніє на чорному та фіолетному штемплі Львова із грудня 1937 року, на

коверті Советського Союзу із 26-го червня 1984 року та на поштівці Советського Союзу із 22-го листопада 1979 року.

Єзуїтський костел у Львові почав будувати Севастіян Ланхіус у 1600 році, а закінчив його Дзякомо Бріано в 1630 році. Цей костел зображений на поштівці Советського Союзу з 21-го листопада 1977 року.

Костел Домініканів у Львові збудував за плянами Яна де Вітте (1716-1785) Мартин Урбанік у 1749-64 роках. Після смерти Урбаніка будову закінчив Христофор Мурадович. Фундатором був граф Юзеф Потоцький. Цей костел є на трьох поштівках Польщі із 1931 року однакового рисунку, але різних видань та кольорів, як рівнож є він на марці Генерального губернаторства із 26-го жовтня 1943 року (6 зл.).

Єзуїтський костел у Івано-Франківську (колись Станиславів), збудований у XVIII столітті і тепер замінений на художній музей, знаходимо на коверті Советського Союзу із 30-го серпня 1983 року.

Костел Єзуїтів у Крем'янці збудував П. Гижицький у 1730-40 роках. Його бачимо на марці табору польських військово-полонених у Вольденберзі.

Святомиколаївський монастир у Мукачеві виводить свої початки від XI століття. Теперішній монастир побудований у 1766-72 роках, а велична камінна церква — в 1798-1804 роках. Цей монастир бачимо на поштівці Чехо-Словаччини із 1-го червня 1934 року.

Латинська катедра в Перемишлі, заснована в 1460 році, перебудована в XVI та XVII століттях. Поміщено її зображення на гравюрі „Панорама Перемишля” (1618) Авраама Гогенберга (помер 1653 року) у творі Георга Бравна „Цівітатес орбіс террарум”, яку репродуковано на поштівці Польщі із 10-го червня 1961 року.

Невідома церква в Переяславі є на картині Переяславської Ради на марці Советського Союзу із 10-го травня 1954 року (1 р.).

Руїни базиліки та дзвіниці у Херсонесі Таврійському біля Севастополя нагадують нам про християнство на Україні в перших віках по Христі. Ці залишки бачимо на поштівці Советського Союзу із 1-го лютого 1985 року.

Катедра Воздвиження Хреста в Ужгороді була збудована в 1762-67 роках. Потім передано її греко-католицькому (уніятському) єпископові Бачинському в 1780 році. Ця катедра є на поштівці Чехо-Словаччини із 1-го червня 1934 року і Советського Союзу із 25-го березня 1981 року.

Церкву св. Івана Богослова у Феодосії, збудовану в XIV столітті, репродуковано на поштівці Советського Союзу із 24-го серпня 1982 року.

Дзвіницю церкви Успіння Пречистої Богородиці в Харкові, запроектовану Є. Василевим, збудував Андрій Тон у 1824-33 роках. Цю дзвіницю оглядаємо на поштівках Советського Союзу із 19-го березня 1979 року та 27-го лютого 1981 року.

Каплицю в Хотині бачимо на марках Румунії з 1-го грудня 1941 року (25 б., 5 л.).

Митрополича церква у Чернівцях — тепер частина будинку університету — була збудована Йосифом Главкою в 1864-82 роках. Вона є на ковертах Советського Союзу із 11-го лютого 1975 року та 18-го липня 1985 року.

Церква св. Катерини в Чернівці — тепер Музей Прикладного Мистецтва — була збудована в 1715 році за часів гетьмана Івана Скоропадського в честь Чернігівського полку. Ця церква показана на ковертах Советського Союзу із 29-го липня 1983 року та 20-го березня 1984 року.

Цікаві численні дерев'яні церкви на Україні. Деякі із них знаходимо на поштових випусках.

Ось Лемківська церква з XVIII століття, в селі Гукливому на Закарпатті. Ця церква видніє на поштівках Чехо-Словаччини із 1-го червня 1934 року, 11-го липня 1936 року та 28-го травня 1937 року.

Дерев'яна церква св. Юра в Дрогобичі була збудована в XVII столітті. Її начеркнено на франкотипі Пластової Кредитової Кооперативи „Плай” у Торонто, Канада, від 9-го грудня 1960 року (Ч. 254930) та від 6-го квітня 1981 року (ч. 243172).

Церква Пресвятої Богородиці в Рихвальді на Лемківщині, збудована в 1653 році, є на марці Польщі із 28-го грудня 1984 року (15 зл.).

Церква св. Онуфрія Великого в Росоліні на Лемківщині, збудована в 1760 році (тепер вона стоїть у Музеї Народного Будівництва в Сяноці), прикрашує першоднівку Польщі із 5-го березня 1974 року.

Церква Вознесіння Христового в Улчючі на Лемківщині, збудована в 1517 році, є на марці Польщі з 5-го березня 1974 року (5 зл.)

Церква Успіння Пресвятої Богородиці в Ясені на Закарпатті була збудована Іваном Струком у 1557 році без одного металевого цвяха. Її бачимо на марці Чехо-Словаччини із 22-го жовтня 1928 року (60 г.) та Карпатської України із 15-го березня 1939 року (3 к.).

Неозначені дерев'яні церкви в Державному Музеї Народної Архітектури і Побуту УРСР у Києві оглядаємо на поштівках Советського Союзу із 31-го березня 1981 року та 27-го лютого 1978 року (4 к. летунська марка).

Типову лемківську церкву знаходимо на франкотипі Пластової Кредитової Кооперативи „Плай” в Торонто від 11-го грудня 1961 року (ч. 243172).

На поштових випусках знаходимо деякі українські церкви поза Україною.

Церква св. Варвари у Відні була збудована в 1652 році. В 1775 році її перебудовано згідно із вимогами східнього обряду та влучено до семінарії „Барбареум”. Коли в 1784 році „Барбареум” закрито, — стала вона парохіяльною церквою українців-католиків Відня. Тут спочивали мощі св. Йосафата в 1917-49 роках. Ця церква є на марці Австрії із 4-го березня 1966 року (1.50 ш.) та на штемплі Відня із 30-го листопада 1979 року.

Церкву св. Івана Хрестителя в Гантері, Н. Й., збудовано заходами парохіяльного комітету під проводом д-ра Івана Макаревича. Збудував її будівничий Юрій Костів в 1962 році. Іконостас виконав Петро Холодний, мол., а дереворізьбу — Михайло Черешньовський. Її начеркнено на штампі Відня із 25-го листопада 1977 року.

Собор св. Софії у Римі збудовано заходами Блаженнішого Отця Йосифа Сліпого в 1967-69 роках. Урочисте посвячення собору відбулося 27-го вересня 1969 року при участі папи Павла VI, Української ієрархії та численних мирян. Архітект Л. ді Стефано; розмалювання Святослав Гординський; мозаїка М. Монтічеллі. Цей собор зображений на штампі Відня з 12-го грудня 1969 року.

Церкву св. Володимира і Ольги в Чикаго, Ілл., збудовано в 1971-75 роках. Архітект Ярослав Корсунський; розмалювання Іван Дикий; вітражі Ярослав Марчак-Баранський. Цю церкву бачимо на франкотипі, вживаному парохією св. Володимира і Ольги в Чикаго від 10-го лютого 1978 року (ч. 1296819).

3. Ікони

Багато чудотворних ікон, особливо Богоматері, знаходилось на Україні. Перші привезено з Греції (Пирогоща, Одігітрія та інші), пізніші виконали місцеві малярі. Деякі стали відомі поза межами України, коли їх вивезено як воєнну здобич.

Вишгородську Богоматір привезено з Греції і почитано у Вишгороді біля Києва. В 1155 році князь Андрій Боголюбський вивіз її як воєнну здобич з України на північ до Володимира. Опісля перевезено її до Москви в 1395 році. Тепер переховується вона в Третьяківській галерії в Москві. Цю ікону начеркнено на штампі Відня із 6-го квітня 1968 року.

Інша ікона почитана на Україні — це Богоматір з Белзу (тепер у Ченстохові). Згідно із переказом, намалював її святий євангелист Лука. Св. Олена привезла цю ікону в 326 році із Святої Землі до Константинополя. В дальшому одна грецька княжна одержала її як весільний дарунок, коли одружувалась із князем Руси-України. Ікону почитувано в Полоцьку, а опісля перенесено її до Белзу в 1270 році. Але князь Владислав Опільський перевіз її до Ченстохови в 1382 році, де вона стала Покровителькою Польщі. Богоматір з Ченстохови є на марках Ватикану з 20-го грудня 1956 року (35 л., 60 л., 100 л.), 3-го травня 1966 року (150 л.) та 20-го листопада 1986 року (450 л.). Є вона на марці Бразилії із 12-го березня 1967 року (50 кр.) та на марках таборів польських воєнно-полонених у Вольденберзі та в Мурнав. Багато штампів поштових урядів у Польщі появилось під час відвідин папи Івана Павла II.

Ікону Богоматері, яка ронить сльози, намалював у 1676 році Степан Пап в селі Повч на Закарпатті. Коли Богоматір почала проливати сльози в 1696 році, перевезено її до катедри св. Стефана у Відні. Місцевість перейменовано на Маріяповч. За поміччю Богоматері з Маріяповч князь Євген переміг турків під Зентою в

1697 році. Ця ікона є на штемплі Відня із 4-го грудня 1968 року.

Ікона св. Архистратига Михаїла із села Далів на Лемківщині походить із XV століття і тепер переходується у Львівському музеї. Її зображено на штемплі Відня із 19-го травня 1977 року.

Копія ікони Жировицької Богоматері, відома як „Мадонна дель Паскольо”, приміщена в українській церкві св. Сергія і Вакха у Римі. Ця ікона є на штемплі Відня із 27-го листопада 1981 року.

Ікона Богоматері з церкви св. Дмитра в Красові біля Львова походить із XV століття. Вона пишається на штемплі Відня із 30-го листопада 1984 року.

Ікона св. Миколая з Любачева, походить із XV століття, є тепер у Львівському музеї. Бачимо її на штемплі Відня із 25-го травня 1978 року.

Ікона св. Миколая з церкви св. Архистратига Михаїла в селі Прикрому на Лемківщині походить із XVII століття. Вона є на марці Тиркс та Кейкос із 26-го листопада 1979 року (1 ц.).

Ікона „Янгол та Святи” із села Рівне тепер переходується у музеї в Бардейові на Словаччині. Вона репродукована на марці Чехо-Словаччини із 13-го березня 1970 року (1.60 к.).

Ікона „Прогнання Адама і Еви з раю” з села Рівне знаходиться в музеї в Бардейові від 1907 року. Вона представлена на марці Чехо-Словаччини із 17-го грудня 1970 року (60 г.).

Ікона „Христос Пантократор” із села Трокани на Лемківщині походить приблизно з 1700 року. Вона зображена на марці Тиркс та Кейкос із 26-го листопада 1979 року (65 ц.).

На штемплях Австрії (Відень, Герцогенбург) є деякі ікони із церкви св. Варвари у Відні. Всі штемплі австрійської пошти з українською тематикою, крім Вишгородської Богоматері, появились заходами невтомного Союзу Українських Філятелістів Австрії.

4. Різдвяні мотиви.

Багато країн відмічує Різдво марками чи то особливими штемплями поштових урядів. Деякі пов'язані з Україною або мають українську тематику.

Поштовий уряд Львова вживав особливий штемпель у грудні 1936 року — січні 1937 року із рисунком галузки ялинки, свічки та Вифлеємської зірки. Напис по-польськи: „Вітай, золота зірко”. У грудні 1938 року вживав цей поштовий уряд штемпель із відмінним рисунком галузки ялинки та свічки і написом: „Веселих Свят”.

Штемпель Відня із 11-го грудня 1967 року має рисунок ясел та напис: „Христос Раждається”.

Штемпель Відня із 6-го грудня 1971 року показує церкву за ґратами та двомовний напис: „Христос Раждається”.

Штемпель Відня із 4-го грудня 1972 року зображує відкриту книгу із початковими словами тропаря: „Рождество Твое, Христе Боже Наш”.

Штемпель Відня із 26-го листопада 1976 року має рисунок дівчини в українському народному убранні з хлібом та сіллю і напис:

„Христос Народився”.

На штемплі Айзенштадту з 1-го грудня 1978 року змальований Новонароджений Ісус та напис: „Христос Народився”.

Колядники в українських народних строях з бандурами та напис „Нова Радість Стала” є на штемплі Айзенштадту з 2-го грудня 1978 року.

На штемплі Відня із 1-го грудня 1979 року начеркнено проф. Андрія Гнатишина та напис по-німецьки: „Різдвяні Свята Союзу Українських Філятелістів Австрії — Церковний хор св. Варвари співає українські колядки”.

На штемплі Відня із 30-го листопада 1980 року оглядаємо ноти на перші слова колядки „Бог Предвічний народився” на тлі Віденської ратуші.

Штемпель Відня з 1-го грудня 1985 року є з рисунком освітленої ялинки та українських пастирів в народних строях біля неї.

Штемпель Відня із 30-го листопада 1986 року ілюструє українську пару в народних строях Буковини на тлі катедри св. Стефана у Відні.

Цей огляд вказує на те, як багато можна інформувати про християнство на Україні при допомозі філятелістичного матеріялу.

Література

Григор Лужницький, *Українська церква між сходом і заходом*, Філядельфія, 1954.

Юліян Максимчук, *Каталог чужинних недержавних марок і повністок, штемплів, гербових марок і пистових зазіпок з українською тематикою*, Чикаго, Ілл., 1962. доповнення ч. 1, 1966 та доповнення ч. 2, 1979.

В. Січинський, *Історія Українського мистецтва. I, II Архітектура*, Нью Йорк, 1956.

Андрій Доріян Сольчаник, *Християнство на Україні в світлі поштових марок*, Америка, Філядельфія, Па., 26 листопада 1968, 27. листопада 1968, 30 листопада 1968.

Андрій Даріян Сольчаник, *Папи на поштових марках і Україна*, Америка, Філядельфія, Па., 7. жовтня 1972, 10. жовтня 1972, 11. жовтня 1972.

Микола Чубатий, *Історія Християнства на Русі-Україні*, Том I (до р. 1353), Рим — Нью Йорк 1965, том II (1353-1458), Рим — Нью Йорк 1976.

Енциклопедія Українознавства, Словникова частина том II/1 — II/9, Париж — Нью Йорк, 1955-1980.

Історія Українського Мистецтва, Том I — том VI, Київ, 1966-1970.

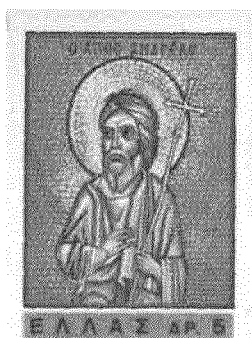
Solczanyk, Andrij D. „Cathedral of St. Sophia ,Kiev”, The COROS Chronicle, October 1968, No. 122.

Solczanyk, Andrij, „Church of The Dormition of The Virgin at Lviv”, Linn's Weekly Stamp News, April 28, 1969, pages 40-41.

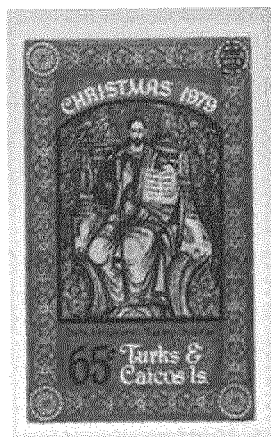
Solczanyk, Andrij D., „Petro Mohyla, Metropolitan of Ukrainian Orthodox Church”, The COROS Chronicle, October 1970, No. 133.

Solczanyk, Andrij D., „ Architecture in Ukraine”, Fine Arts Philatelists Journal, June 1979, pages 33-42.

Katalog Specjalizowany znakow pocztowych ziem Polskich, vol. 1, Warszawa 1980, vol. 3, Warszawa 1985, vol. 4, Warszawa 1985.

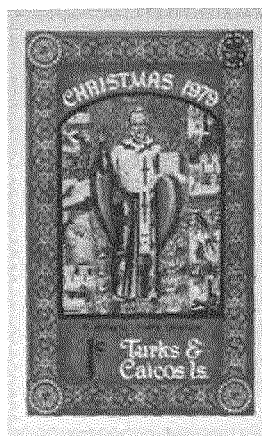
св. ап. Андрій,
Греція.

Христос
Пантократор,
Трокани.

Болгарія, св. Кирило і
Методій. На прапорі
образ св. папи
Климента I.

Св. Миколай,
Прикра.

ТОРГОВЕЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ І ХРИСТІЯНСТВО В РУСІ—УКРАЇНІ

Написав *МИХАЙЛО ПАЛАМАР*

Невелика група перших християн у Єрусалимі під проводом апостола Петра вірила, що Ісус був Христом, тобто помазаним — був Месією, післанним Богом на землю, а Савло зі Сирії, кандидат на рабіна та студент грецької культури в гелленському світі, був противником християнства. Але уява каменування св. Стефана — першого християнського мученика, спричинила тяжкий сон, після чого Савло змінив своє ім'я на Павло й почав проповідувати Христову науку в жидівських скупченнях Малої Азії. Опісля переїхав до Греції й Риму, доповідаючи й там при синагогах та організуючи християнські об'єднання. Відвідуючи пізніше ці об'єднання, Павло побачив багато членів нежидівської спільноти, між якою він мав найбільший успіх. Пишучи листи до цих об'єднань, Павло пояснював науку Христа в дусі грецької філософії (E. Dunbaugh, *World History*, p. 45-6).

Греки, посуваючись по західніх побережжях Чорного моря, появились і в північному Причорномор'ї вже з VIII-VII століть перед народженням Христа. Це були головно купці-промисловці, які будували в пристанях городи-міста: Тіру при гирлі Дністра; Ольвію в Дніпро-Богському лимані; на південно-західньому побережжі Криму Херсонес, тобто Корсунь, Пантікапей (сучасний Керч) і тому подібні, щоб брати участь у посередництві великої Озівсько-Чорноморської торгівлі на протязі століть дохристиянської та християнської ери між слов'янами й старим світом — Азією, Європою та північною Африкою. Торговельні зв'язки з греками сприяли поширенню культури й цивілізації старого світу, а пізніше й поширенню християнської науки між слов'янами, в основному в північному Причорномор'ї, про що є відомості й у писаних джерелах.

З давнього часу був поширений у північному Причорномор'ї переказ про перебування апостола Андрія, брата апостола Петра, на Київських горах. Цей переказ, набираючи більш реальних форм, потрапив у київський літопис з XII ст. „Повість временних літ“, боже згадки в грецьких джерелах про місійну працю св. ап. Андрія на Кубані й Криму, що змінювало світогляд, етику й мораль людности й на Подніпров'ї.

Як відомо, головний суходільний торговельний шлях на периферіях Римської імперії з Єгипту через околиці Палестини, Дамаск, Антіохію (куди, мабуть, подорожував і ап. Павло) йшов до Синопу, основного комерційного вузла на південному побережжі Чорного моря. Цим шляхом, можливо, прибув (з купецькою валкою) й апостол Андрій і провадив місійну працю, як і апостол Павло, починаючи від жидівських синагог, а пізніше й серед не-жидів (М. Чубатий *Історія християнства на Русі-Україні*, том I, стор. 45, 50). Брак згадки про місійну працю св. Андрія на Київських горах є лише доказом, що в першому столітті по Христі ще не було жидівських поселень у Києві. З археологічних відомостей знаємо про т. зв. стоянки на Київських горах вже з другої половини старої кам'яної доби — палеоліту, а Київ був уже городом-містом з часів Геродота, тобто з V-го століття до Христа.

Маючи постійно торговельні „розрахунки” зі Скитією (союзом племен України), греки після упадку їхньої метрополії та Понтійського царя Мітрідата VI Евпатора, шукали протекції у Римській імперії, так що вже з початків християнської ери римські військові залоги були в грецьких городах на північних побережжях Чорного моря й південних побережжях Криму, наглядаючи за комерційними інтересами великої Озівсько-Чорноморської торгівлі. Внаслідок цього в Ольвії є не лише сліди грецького храму Аполлона (з II-III століття по Христі) — бога сонця, але й храми в Херсонесі нових богів: Юпітера — найвищого бога і опікуна Римської імперії; Афродіти — богині любови, Гермеса — бога торгівлі...” (Я. Пастернак, *Археологія України*, стор. 483,486).

Окрім римських військових залог, купців грецьких і з Римської імперії та місцевого населення, до Херсонесу на переломі I та II століть був засланий єпископ Климентій з Риму, який застав тут об'єднання християн біля двох тисяч, число яких побільшилося після його тут місійної праці (Іларіон Огієнко, *Українська Церква*, Прага, 1942, том I, стор. 8,18).

На переломі III-IV століть у Причорномор'ї східньому вже існувала Боспорська дієцезія, правдоподібно й Херсонеська, як також і готська. За новими відомостями, готські племена з Прибалтики прибули на південь і в густому натовпі „великої мандрівки” створили королівство на побережжі Чорного моря та в короткому часі зайшли в Римську імперію при нижньому Дунаї. Це описав Йордан в VI столітті в „Гетиці” (Getica), „яка є слабким підсумуванням затраченої праці Кассіодора, бо його малограмотну латинську мову інколи тяжко зрозуміти й це властиво є непевне та спірне”. Живучи в половині IV століття в околиці нижнього Дунаю у Римській імперії, єпископ Улфілас (Ulphilas) — „апостол візіготів”, що був правдоподібно засланий з Каппадокії (в Малій Азії), переклав Біблію (оригінал її є в Швеції). Він створив нову писану мову, вживаючи, мабуть елементи в основному грецького альфабету, що доповнив готськими рунами й створив готську

національну азбуку (Tonnes Kleberg, *The Silver Bible at Uppsala, Sweden*, 1984 p. 6-8.

Дивно, що Йордан у своїй „Гетиці” не писав про Гетів чорноморських. За старою теорією „Готи — то давні гети”. Подаючи відомості, писані деякими істориками, М. Грушевський зазначив, що гети під час мандрівки з Прибалтики прибули до Паннонії, але нема відомостей, чи були вони на Причорномор’ї перед приходом на середній Дунай (*Історія України-Руси*, 1913, том I, стор. 142-3). Це історики повинні врешті взяти до уваги...

В кінці IV століття по Христі під натиском гунів з Азії захиталось існування тисячолітньої „Скитії” — Старої України, а імператор Діоклеціан (284 — 305 роки) походженням з Іллірії (сучасна Югославія) поділив Римську імперію на східну й західну, а столицю перенесено до Мілену чи Равени, бо Рим не мав центрального положення, був він далекий від фронтів на східно-північних пограниччях. Населення Риму маліло, монументальні будівлі порожніли. Частина римлян була багата. Інші, повернувшись з фронтів, шукали приміщення в Римі на кошт держави, очікуючи розваг у видовищах Колізею, а селяни не витримували конкуренції на ринку збуту з великими хліборобськими господарствами-пятифундіями, де працювали дешеві робітники, головню полонені невільники. Все це руйнувало патріотичний і бойовий дух вільного римлянина й спричиняло дальший занепад Римської імперії.

Імператор Константин (306-337 роки), походження з Балкану, виростав поза Римом. Він побудував нову столицю на Сході в місті Бізантіон — одному з головних вузлів транзитної торгівлі на протязі тисячоліть між Азією та Європою біля протоки Босфор на південно-західньому побережжі Чорного моря. Через портовий город Бізантіон проходив водний шлях протокою Босфор, Мармуровим морем і протокою Дарданелли, які сполучали басейн Озівсько-Чорноморський з Середземноморським. Згадані торговельні шляхи, сухопутний і водний, творили на ціле середньовіччя фінансову базу для Східної Римської імперії, чи то властиво Візантії, країни, названої від відомого міста Бізантіону, що його імператор Константин розбудував на столицю Константинополь (тобто місто Константина).

В новій столиці Константин організував Сенат, побудував „Форум”, тобто публічний майдан, і церкву св. Софії, що підготувало й перехід від латинської до грецької офіційної мови в пізніших часах, бож Візантія була в греко-слов’янському (пізніше болгарському) доккіллі. Між інших, імператор Константин розумів і грецьку мову. Хоч він видав т. зв. Медіолянський едикт 313 року, що припинило переслідування християн, але сам став християнином у кінці свого життя 337 року. Приблизно в тому часі була побудована також Базилика св. Петра в Римі як місце поховання мучеників-апостолів Петра і Павла (M. Grant, *History of Rome*, p. 408-9, 412-6).

Візантія охопила „багато елементів античної грецької й римської культур”. Це „культурний витвір, знаний в історії під назвою

візантинізму”, що проявив себе у різних ділянках людського знання: „духовно-церковному, науковому, мистецькому й літературному”, й мав великий вплив на історичні події народів, які були з ним пов’язані (І. Нагаєвський, *Рим і Візантія*, 1956, стор. 9). Завдяки близькому сусідству, Україна увійшла в круги „візантинізму” в середньовіччі, хоч є відомості про своєрідну ранню широко відому трипільську культуру з нової кам’яної доби — неоліту, ранньої металевої ери, поважного розвитку в часах політично-комерційних об’єднань з т. зв. Кіммерійсько-Скитської доби, головно у північному Причорномор’ї, та антських об’єднань, які припали на часи занепаду Римської імперії й утворення Візантії. У згаданих часах були торговельні зв’язки головно північного Причорномор’я з центрами цивілізації й культури Сходу і Півдня, так що Візантійська доба в середньовіччі була властиво продовженням подій ранніх віків, що, очевидно, мало поважний вплив і на ранню християнську добу в Україні.

Дохристиянські релігійні вірування мали, звичайно, натуралістичний характер і були пов’язані з оборотом сонця, тобто річним розвитком і занепадом життя на землі. Щоб пізнати глибину сучасної української духової культури, — треба вивчати дохристиянську віру. Найкоротший день у кінці грудня чи початку січня закінчував старий хліборобський календар і започатковував новий — свято народження сонця. Це свято з культовим чи релігійним обрядом заступлене в християнській добі святом народження Христа (Митрополит Іларіон (Огієнко), *Дохристиянські вірування українського народу*, 1965, стор. 277), що очевидно улегшувало поширення християнства й зберігало дохристиянську духову культуру. Подібно було з дохристиянськими весняними та літніми святкуваннями. Спочатку сприймали християнську релігію, звичайно, вищі кола українського народу по містах, а селяни — „пагани” по латині — держались довше т. зв. „поганської”, тобто сільської чи то хліборобської релігії.

Згадувана мандрівка племен Сходу через степи України на початку середньовіччя (V-VII століття) спричинила пересунення політично-комерційних центрів „Кіммерійсько-Скитських” часів із північного Причорномор’я на середнє Подніпров’я так званим Антським союзом, що створило передумови появи Київської доби, де політично-комерційне об’єднання базувалось також на доходах з торгівлі, веденої тепер в основному по Дніпровому шляху між Києвом і згадуваним портовим містом Ольвією в лимані Дніпра на побережжі Чорного моря. Пересунення політично-комерційного об’єднання антів з Причорномор’я в середнє Подніпров’я доводять також методи будування укріплень — „дитинців”, що виявляють археологічні досліді.

Отже за переказами Кий мав жити приблизно між V — VIII століттями, тобто в антських часах, був у Константинополі, про що є деякі згадки, а існуючому городові-містові над Дніпром надав,

мабуть, нову назву — „Київ” та політично-адміністративний характер. Він його, очевидно, розбудовував, що робили й інші князі після нього. Як відомо, князі Аскольд і Дир були потомками Кия. Аскольд 860 року був у поході на Візантію, де мав стати християнином, про що є згадки в грецьких джерелах, і на його могилі була побудована церква в Києві.

На початку X століття князь Олег також відбув похід на Візантію й 911 року уклав корисний договір з греками, одержавши контрибуцію й для купецтва торгівлю без мита, домовлення щодо викупу невільників і корабельних випадків на морі. Київські князі зобов'язались не забороняти своїм воїнам вступати до візантійського війська. Все це є поважним джерелом до ранньої історії міжнародного права України.

Між іншим, купці України, згідно з Олеговим договором, могли мешкати по шість місяців на периферії Царгороду біля церкви „св. Мами”, як також їздити до центру міста (не більше як 50 осіб денно й без зброї), що, очевидно, впливало на поширення християнства між ними. Подібно було й з воїнами, які, відбувши у Візантію певні походи, поверталися на Україну-Русь. Як відомо за ранішими відомостями „Повісти Временних Літ”, Олег мав бути воеводою князя Ігоря — сина скандинавського принца Рюрика, що використовують т. зв. норманісти, уводячи чужинців-варягів у Київську династію. Це є, очевидно, помилкою літописця Нестора, бо в Києві було аж два Олеги (й третій на півночі) з тих часів.

В 941 році Ігор з великою флотом відбув виправу на Візантію, але похід не був успішний, так що договір з 944 року був менш вигідний, порівнюючи з тим, що його уклав Олег. Тут обмежено вигоди купецтва в Царгороді, й Київські князі мали не порушувати візантійських володінь у Криму та в околицях Озівського моря, бож тут грецькі торговельні інтереси почались ще з VII — VI століть до народження Христа, а з VII — VIII століть по Христові вже почалася нова торгівля й з купецькою державою хозар з столицею в Ітилі при гирлі Волги на побережжю Каспійського моря.

Після передчасної смерті князя Ігоря, його дружина княгиня Ольга правила Київською державою за малолітнього сина Святослава. Ольга була християнкою, вела дипломатичні переговори, відвідуючи Царгород у 987 року. Як відомо, з нею, oprіч 22-ох послів було 42 купці, що доказує наскільки торгівля з Візантією мала дальше поважне значення. Син Ольги Святослав, завойовник цілого Сходу Європи, завдав поважного удару й Хозарії, що відкрило шлях в українські степи кочовим племенам Азії, головню печенігам. Їх використала Візантія і спричинила передчасну смерть князя Святослава, коли він повертався з Болгарії.

Властиво, вже після згаданого походу в 860 році, коли князь Аскольд став християнином, Візантія ще того самого року почала дипломатичні зв'язки з Україною, висилаючи філософа Константина (св. Кирила), який знав і слов'янську мову, на т. зв. „хозарську місію”, що було зв'язане з політикою. Цих часів сягають початки

єпископської катедри в Тмуторокані біля Керченської протоки — ключа Озівсько-Чорноморської торгівлі особливо з часів політично-комерційних об'єднань т. зв. Кіммерійсько-Скітської доби в північному Причорномор'ї. Як відомо, Тмутороканське князівство було частиною Київської держави в часах X-XI століть. Отже з часів правління князя Аскольда святі брати Кирило й Методій проповідували „в Криму, де знайшли Євангелію та Псалтир, написаний руськими письменами" (Н. Полонська-Василенко, *Історія України*, том I, стор. 92), а в Києві на Подолі в першій половині X століття була вже церква св. Ілії, який заступив місце дохристиянського слов'янського бога грому — Перуна (М. Грушевський, *Історія України-Руси*, том I, стор. 511-2).

Син князя Святослава — Володимир відбудував і закріпив Київську імперію. Його київський митрополит Іларіон назвав „Великим каганом". Після зламання договору візантійським імператором за військову допомогу, Володимир зайняв у Криму згадуване портове місто Херсонес. Це змусило Візантію виконати договір і прислати царівну Анну. Володимир з нею одружився. Взявши священників з Криму, імператор Володимир, названий *Галицько-Волинським літописом* Великим, повернувся до Києва й над Дніпром у 988 року відбулось усунування статуй дохристиянських богів та урочисте проголошення християнства в Русі-Україні.

В Києві Володимир побудував митрополічу катедру св. Богородиці, церкву названу також „Десятинною", бо для неї давав дотації, що сягали десятини його доходів. Організовано також єпископські катедри по більших містах. При катедрах також організовано школи, з яких в короткому часі появились своїучені на візантійській висоті, до яких належав передовсім згадуваний митрополит Іларіон. Церква зачислила Володимира Великого до Святих, а літератори XI століття порівнювали його з Константином — імператором Візантії.

Християнська віра за часів сина Володимира — імператора Ярослава Мудрого ширилась головно через розвиток монашого життя. Ярослав побудував монастирі св. Георгія і св. Ірини та започаткував Київський Печерський монастир, який відіграв величезну роль в духово-культурній галузі на протязі багатьох століть. За часів Ярослава був виготовлений правний кодекс „Руська Правда", що охоплював традиції законодавчі щонайменше від VIII століття. Ярослав Мудрий побудував нову митрополічу катедру св. Софії (подібну до Константинопольської) й започаткував при ній бібліотеку та піддав думку єпископам вибрати на Київському Соборі місцевого кандидата на митрополита — Іларіона, найбільшого ерудита тих часів на Україні.

Згідно з канонами, Царгородські патріярхи мали давати потвердження й благословення для кандидата на митрополита, якого мали вибирати місцеві церковні кола. Цього греки не додержувались, а вибирали в себе кандидатів і пересилали їх на

Україну, так що до татарської навали в 1240 році з 24-ох митрополитів було лише два українці, а решта греки, які властиво були урядовцями в чужій державі й українського патріотизму від них не можна було сподіватись (І. Власовський, *Нарис історії Української Православної Церкви*, том I, 1955, стор. 38). Це було особливо помітно в часах після володаря князя Ярослава Мудрого, коли центральна влада Києва почала помалу занепадати.

Віра ВОВК

СТІНА НЕРУШИМА

(Оранта з Софійського собору в Києві)

Стіно нерушима!

*Вже тисячу літ
підносиш руки нетлінні:
очі світяться жахом,
а губи — в мовчазнім молінні.
Скільки наїзників серед храму
німіло перед Твоєю красою,
а яничари билися в груди
перед Тобою.*

*Скільки лихоліть перекотилося
по Твоім серці, Оранто!*

*Негоди його стиснули
колючим вінцем аканту.
Довгі століття кришилися
під Твоїми стопами:*

*дудніла в ранках земля,
котився стогін степами.*

*Але Ти — Стіна нерушима,
а ми — Твій народ, синьошата!*

*Під Твоїм омофором —
наша хата.*

*Не дозволь, щоб чорна ріпля далі двигала
жорна допі,*

*вже наплакали очі повні відра
чорного болю.*

Випроси в свого Сина

*дар чудесний,
щоб по страстях засяяв для нас
день воскресний!*

(З містерії „Іконостас України”).

СЛІДИ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ХРИСТІЯНСТВА НА УКРАЇНСЬКОМУ ЗАХОДІ

Написав МАКСИМ БОЙКО

Літопис „Повість временних літ” Нестора почав складатися десь від тисячного року нашої доби, в ньому деякі події записано ретроспективно, можливо тільки ті, що добре були відомі в Києві; дещо записано з уст сучасників, мабуть, частину вписано переказів. Натомість події з периферій, особливо віддалених від Києва, зовсім не доходили. В Києві подібно складали т.зв. „Великий літопис”, але він до нас не дійшов. Отже всі події до тисячного року залишилися на місцях в усних переказах, переданнях, а матеріальна культура того часу загорнулася в землю на місцях, де вона була творена. Одиноким доказовим джерелом християнства у Володимирі на Волині можуть бути археологічні залишки, синхронізовані пам'ятки, аналогічні порівняння.

На нашу думку, цю статтю треба б починати від одного типового давнього поселення з околиць міста Володимира, щоб ретроспективно виявити матеріальну культуру жителів із найдавніших часів. Таким пунктом ми вибрали докладно в наш час досліджене городище коли Зимного всього 5 кілометрів від Володимира, розкопане в 1955-1964 роках. Знайдені предмети синхронізовано, і складений аналіз став тепер центральним для усього терену.

Зимнівське городище — одне з численних пам'яток VI-VII століть по Христі, вибране з понад 30-ти зареєстрованих дотепер на цьому обширі. Це городище недалеко від Зимнівського монастиря, на березі річки Луг, довжиною 135 метрів, а ширина його 14-65 метрів. Тут було виявлено оборонні конструкції, знайдено побитий посуд, залізні вироби, ужиткові предмети, хатні ножі, пряжки, шила, вудила, сокири, молоток і косу гарбушу, залізні наконечники до стріл лука та інше. Пряжки залізні, бронзові, а навіть низької проби срібла. Назбирано 38 родів різновидних металевих прикрас, браслети залізні, бронзові і срібні — 16 видів. Ювелірні знаряддя виготовлені у глиняних формах, а кілька форм були вижолоблені у камені або крейді. Велике число різних стилів праслиць, вироби зі скла і кости. Господарські знаряддя заступлені лиш косою. Знайдено зерна пшениці, гороху і вики. Про скотарство свідчили знайдені

кості домашніх тварин. На городищі було розвинене ковальство, ливарництво та мистецьке того часу виробництво. Дослідники прийшли до висновку, що на городищі відбувався товарообмін.

Зимнівське городище існувало в третій чверті першого тисячоліття нашої доби, в нім відбувалися економічні й соціальні переміни слов'ян східньої вітки. Власне в тому часі почала переформовуватися давня етніка в українську народність, що від VI-VII століть почала ставати активною політичною силою тогочасної Європи і зуміла закріпити за собою територію аж до наших днів. В тому часі почала також формуватися міжплемінна державність Союзу Червенських городів вздовж Побужжя, включаючи такі городища-укріплення, як Волинь (Велинь), Чермо (Червень), Бузьк, Перемишль та довколишні міста.

Дослідники прийшли до висновку, що на Зимнівському городищі перебувала керівна влада невеликого племені на чолі з провідником і дружиною, що входило до союзу дулібів. У вступному слові до „Зимнівського городища"... (Київ, 1972), ред. Олекса Ратич пише: „Це городище було місцем постійного проживання вождя та дружини невеликого племені, яке входило до племінного союзу східньослов'янських дулібів, засвідчених на території Західньої Волині за часу 'Іраклія-царя' "Повістю временних літ". Ось на канві живих сил народу в минулому, ще на зорі нашої історії околиць Володимира, ми будемо дошукуватися і церковного життя наших предків (4, ст. 1-122).

Нам залишилося тяжке завдання — відчитати і дослідити мовчазні археологічні предмети, встановити приблизну їх хронологію та взяти до уваги усні перекази з періоду, коли на нашій землі ще ніхто подій не записував (або вони не збереглися).

Про перше християнство на Волині ми часто зустрічаємо у церковній літературі пранагідні згадки. Відомі нам письменники і дослідники міста Володимира, один із перших з них — Микола Теодорович — у своїй праці *Городъ Владимиръ Волинской губернии, Почаїв, 1893, ст. 23-29*), згадуючи про великий вплив християнства Ростислава, князя Великоморавської держави, пише, що східні границі церковної митрополії сягали до річки Стиру*). Вказане джерело покликуюється на Богемські літописи і твердить, що обшир до річки Буг і міста Луцька, біля якого пливе річка Стир, в давнину входили в склад *Методієвської епархії*.

Археолог Олександр Цинкаловський часто згадував у своїх статтях про первісне християнство із Морав. Довшу статтю по цьому питанню він подав у творі „*Старовинні пам'ятки Волині*" (Торонто, 1975, ст. 11-27).

Солідну статтю під заголовком „*До питання про початки християнства та єпископства в Перемишлі в IX-X ст.*" в *Записках ЧСВВ, т. 10, 1979, ст. 50-97*, помістив священник о. Б.І. Балик. Щоправда, він взяв до уваги лише самий Перемишль, але з нашого

* Мацѣвскій, В.А. *Исторія первобытной церкви у словян*. Варшава, 1860, ст. 103-136.

погляду, це місто в ті часи входило до Союзу Червенських городів, отже було пов'язане з приналежними містами спільними потребами.

Географічно місто Володимир розташоване при впливі річки Смочі у річку Луг на його правому березі серед болот і мочарів. Назву це місто, як кажуть перекази, одержало від володаря Руси-України — князя Володимира Святославовича. Поза всіма припущеннями найменування сталося у 981 році, коли на Волині князь Володимир був перший раз. Додумуються, що тут вже існувало якесь поселення, а переназвано його, мабуть, за тодішнім звичаєм з метою підкреслення, що Волинська земля належить до корони Києва і тим визначено центр західного кордону з Ляхією, Додатковими причинами могло бути — примирити між собою розсварених місцевих князів, які тяжко погоджувалися з тим, котре місто і князь у ньому мають старшувати над іншими. Можливо також, що тодішні пляновики брали до уваги стратегічне положення міста: давній Велинь-Волинь при річці Буг міг бути відразу в сфері ворожого нападу, а Володимир, 15 кілометрів від Буга, між притоками забagnених річок, недалеко Устилугу (усте-у-Луг) був більше забезпечений. Припускають, що тут була давня пристань, сплав до річки Бугу, та що сюди прибувала фльотилія князя Володимира у 981 році.

Вже тоді саме місто було укріплене дерев'яною стіною з вежами по боках. Відомі назви двох воріт зі сторони річки Луг: „Гридщина” і „Київські”). Володимир був просторим містом, а Зимне, що тепер віддалене на 5 км, колись було передмістям. Село Могильне віддалено на 7 км, колись було у складі міста. В урочищі „Стара Катедра” є тепер передмістя Федорівець, один кілометр від міста, колись мабуть, був центр міста; тут згідно з переказом Володимир Великий збудував Святоуспенську церкву. Тут були відкопані давні фундаменти, а в різних місцях міста відкрито було археологами залишки 20-ти масивних фундаментів невідомих будов.

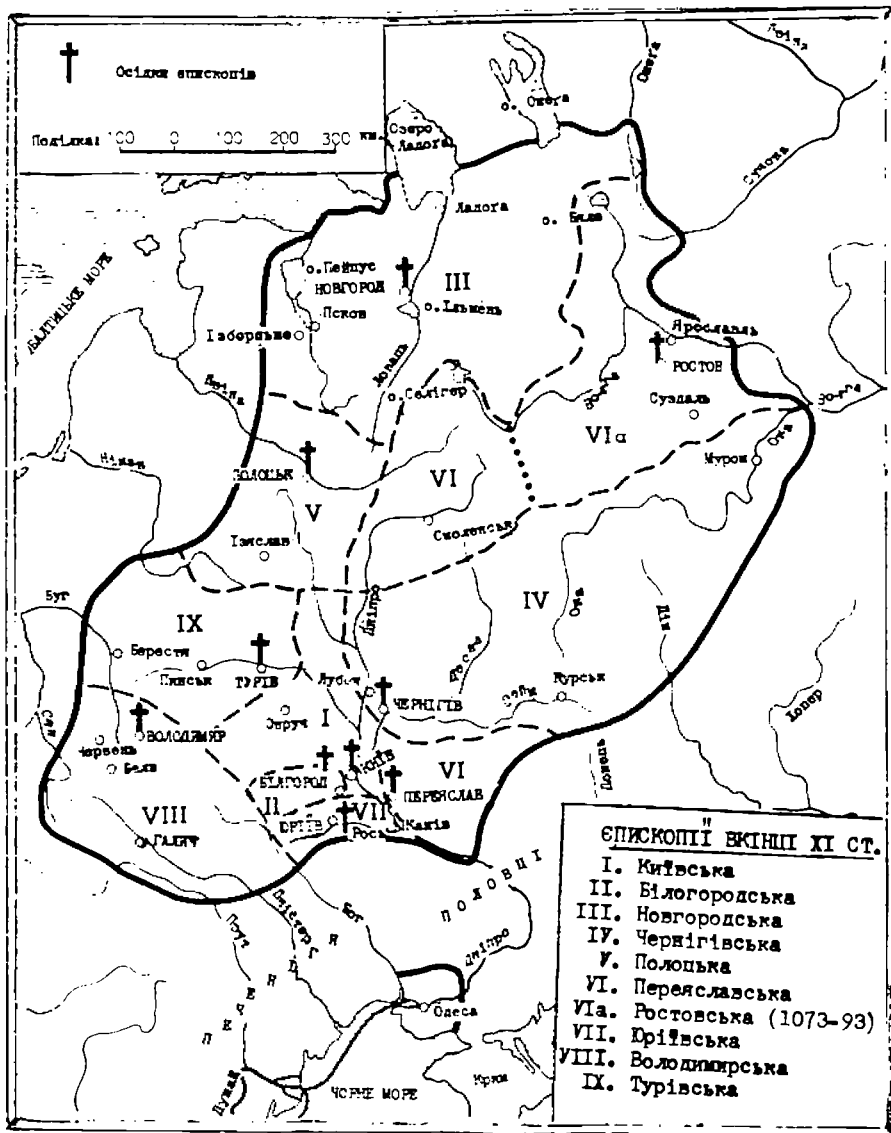
З міст-городів IX століття відомі Червень, 981 рік; Белз, 1030; Дорогобуж, 1084; Луцьк, 1085; Бузьк, 1097; Пинськ, 1097; Берестя, 1019, — усі вони в полісі Буга, Стиру і Горині**). Лаврентійський літопис згадує Іскорость, 946; Турів, 980; Перемишль, 981 ***).

Звідки могло приходити до Волинської землі перше християнство ще до офіційного охрищення українського народу перед 988 роком? Греція була далеко, далеко був і Рим, але на південному заході на початку другої половини VIII століття серед слов'ян до сили почала приходити Великоморавська країна, добре внутрі організована держава. В згаданій статті о. Б. Балака (3, ст. 54) подано, що за володіння моравського князя Святополка, 871-894 року, давнє плем'я білих хорватів, що проживало вздовж річки Сяну на Перемишлянщині, підпало під владу Великоморавської держави. Автор покликуюється на „Житіє Методія”, розділ X, де говориться:

* Іпатський літопис, ст. 178 і 334.

***) Тихомиров, М.Н. *Древние русские города*. М., 1956, ст. 332-26.

***) *Лѣтопись по Лаврентійскому списку*, СПб., 1872.

Єпископії часу Володимира Великого до кінця ХІ століття.

(Реконструкція схеми: Анджеј Поппе. Панийство і костюл на Русі в ХІ веку. Варшава, 1968, аркуш між 200-201 стор.).

„Моравська область пространити начат на вься страны и врагы своя побіждати”. Князь Святополк коло 875-880 років поширив свою владу на Чехію, Шлезьк і на край вислян, а також на плем'я хорватів. Згадки про поширення християнства на хорватів і волинян знайшов о. Балік у перського анонімного географа Ібн Ростега. В документі „Празьке єпископство” з 1086 року згадується про християнство по ріці Буг і Стир (дехто читає Стрий).

В щоденних розмовах, а навіть у писаннях часто наголошуємо „грецьке” або „східне” християнство, інші підкреслюють „римське” або „західне” християнство, але найраніше християнство на українським заході було „слов'янське християнство”, найближче нам по мззі, історії, а навіть і звичаях. Питання, чи греки силою насаджували християнство в Україні, чи державний провід Руси-України сам його хотів? Тут ми звертаємо нашу увагу до Зимнівського городища VI-VII століть, період, у якому слов'яни почали бути співучасниками подій в Європі. Ясно, що та активність спонукувала до міжсусідських зв'язків та абсорбції різних впливів, включно з християнізацією. Щораз частіше читаємо статті про християнство східної Словачії. Маємо легенду про апостола Андрія на Київських горах. Сремське Мітровіце в давнину були центром грецьких єпископів, а першим священнослужителем був єпископ Андронік, один із сімдесяти апостолів і супутник св. апостола Павла. Єпископська катедра у Сремі існувала до 582 року до часу аварського нападу, а потім була переміщена до Охриди.

Двом братам, грекам із Солуня, Кирилові-Константинові та Методієві в церковній історії східних слов'ян призначено видатне місце. Вони випрацювали для слов'ян письмо і поставили його на четвертому місці (гебреїка, грека і латина) і на цю мову переклали Святе Письмо та богослужбові книги. Вони також дали початок слов'янській Церкві і першому слов'янському християнству. Вони були освячені за часу єдиної неподіленої Христової Церкви. Почавши від середини IX століття, південні слов'яни залишали поганство та приймали християнство. Першими були ті народи, що ближче до Царгороду чи Риму. Проповідь обох братів Солунських зрозумілою мовою розносилася їхніми чисельними учнями-студентами до близьких земель, що сусідували з Великоморавською державою.

Моравський князь Ростислав у 863 році просив у візантійського царського двору прислати місіонерів-учителів, як він переказував, „для людей наших, що відреклися поганства і притримуються християнського закону, але нама вчителів, які вчили б у нашій власній мові й викладали б правдиву віру християнську (3, ст. 55). Візантія прислала Константина (в чернецтві Кирила) і його брата Методія. Перший був священником, а другий дияконом. Пристосування графем азбуки глаголиці набуло світового значення (залишається дискусійним, чи першою була глаголиця, а після неї кирилиця, або що в Херсонесі обидва місіонарі знайшли вже випрацьоване письмо і чи перекладені євангелія та псалтир цим

письмом). Князь Ростислав зібрав учнів-студентів і передав їх новій школі обох місіонерів. Константи́н переклав з грецької мови на слов'янську, що потім почала називатися ще церковною мовою, найконечніші книги; навчив зібраних учеників Богослужень — Утрени, Часів, Вечірні та Літургії. Переписування книг йому забрало шість місяців, березень-жовтень 883 року, в цьому помагали йому здібніші учні (3, ст. 56).

Але згодом на терені слов'янського християнства виринули суперечки. Папа почав наполягати, щоб слов'яни-християни прийняли тринітарну догму про походження Святого Духа. Візантія придержувалася церковних канонів, ухвалених першими сімома Вселенськими Соборами (восьмий не був скликаний). У цю справу вступив папа Стефан V; єпископ Римської Церкви Віхінґ почав виганяти учнів Методія. Нову догму не хотіли визнати заступники Методія — Горазд і Клим, кажучи, „боїмося стати проклятими” (3, ст. 68). Остаточо єпископа Горазда відсунули від влади. Римська течія перемогла. Учні Методія, — як пише „Житіє Клементя”, — заковували в кайдани, а інших „продали жидам за гроші” (3, ст. 68). Згадуємо про це тому, що „слов'янське християнство” вже на початках зустрілося з труднощами на терені, де мали вплив німецькі місіонарі Римської Церкви.

В цім місці о. Б. Балик робить заувагу, що священники, можливо і єпископи чи їх суфрагани (заступники єпископа з правом юрисдикції) розбіглися по сусідніх країнах, а також, можливо, якась частина прибула до Перемишля на терен Червенських городів, у яких ще перебувала місцева адміністративна влада. Новопришельці оподалік від римських місіонерів продовжували працю св. Методія. Під кінець 885 року, як пише о. Балик, папа Стефан V писав листа до князя Святополка і поручав „Літургії не відправляти слов'янською мовою, забороняємо під загрозою прокляття”. Він дозволяє цією мовою тільки пояснювати простому народові незрозумілі місця в Євангелії, що читається латинською мовою. Усіх служителів вітваря юрисдикції Методія до його смерті 885 року, а потім його заступника Горазда, було на Мораві до 200 осіб. Видатніші сердих Горазд, Климент, Лаврин, Наум і Ангелярій. Автор припускає, що головним центром цих подій було місто Нітра на Моравях (3, ст. 75-76). За життя князя Святополка, німецький король Арнульф у 892 році напав на Мораву. Єпископ Віхінґ перейшов на сторону короля; за це його Святополк вигнав з усім німецьким духовенством. Після смерті Ярополка у 894 році, його старший син Моймир II поробив заходи відновити Моравську єпископію у самостійну і незалежну від Риму, у проводі з архієпископом. З конечних мотивів Папа Іван IX на це погодився. Це був „Привілей Моравської Церкви”. Слов'янським єпископом став Горазд, щоб був призначений ще Методієм у 885 році. Німецький король кілька разів робив напади на Мораву і руйнував їх, за це населення німців дуже не любило і вороже ставилося до німецького духовенства латинського обряду (3, ст. 80).

Історія нам не залишила якихнебудь писаних свідчень церковних подій вздовж річки Сяну, Перемишля та Червенських городів. Відомо, що тоді було висвячено трьох єпископів слов'ян. У 885 році Методій мав свою резиденцію у Старому Місті, тодішній столиці Моравії. Отець Б. Балик припускає, що один із висвячених нових єпископів — владика Горазд засів на давнім місці Методія, другий єпископ — у Нітрі, де перед тим був німець інтригант єпископ Віхінг. Тоді також до Великоморавської держави належало плем'я „вислян”, князь яких ще в 875 році був прийняв хрищення від св. Методія. В розділі XI „Просторі”, або т.з. *Паннойські Житія Свв. Кирила і Методія*, виділено окремо „Житіє Методія”, записане глаголицю, що передає українською мовою, а саме: „Був у нього й дар пророцтва; ось два приклади: поганський князь, вельми дужий на берегах Висли, глузував з християн і шкодив їм. Післявши до нього, Методій сказав: Добре б тобі, сину мій, охреститися у своїй країні і своєю волею, щоб не довелося, потрапивши в полон, охреститися в чужій країні і проти волі, тоді згадаєш мої слова. Так і сталося”...*)).

Священик Б. Балик припускає, що третій єпископ слов'янського роду і обряду міг бути у Вислоці. Можна також припускати, що в догоду місійній діяльності та з добросусідських мотивів четвертий єпископ був висвячений для білих хорватів з осідком у Перемишлі, а суфрагани могли бути у більших поселеннях Червенських городів, як Бузык, Червень, Велинь (Волинь, тоді городище), та Володимирі. Треба перенестися думкою до початків християнства, рівня тодішньої освіти та усвідомити собі перехід людини з поганства до християнства, в якому проповідь і молитва рідною тодішньою мовою мала велику внутрішню силу і моральний вплив на жителів. Місіонарі-вчителі були люди вибрані не шляхом набутих дипломів, а бажанням служити вишій справі, служити Богові.

В 905 році на Моравію напали угорці (мадьяри) і сильно її спостошили. Провідна верства розпорошилася по сусідніх країнах, головню — Болгарії, Хорватії та по інших країнах. Серед вихідців-емігрантів, мабуть, була частина духовних, і вони на місцях почали вести місійну працю. Нові сили значно скріпили християнізацію у сусідніх країнах. Припускають, що тоді нові пришельці принесли зі собою будову круглих церков т.зв. „ротонд”, про які мова буде далі. До речі буде згадати, що саме тоді, як німецький король Арнульф (892 р.) руйнував Моравію, князь Києва Володимир був тут сто років пізніше, в 981 році, отже, як володар, мабуть, знав про певні події на українському заході серед племені білих хорватів, і як східно-слов'янську етнічну частку старався задержати при своїх доменах. Але ще раніше, у 906 році, надсянськими хорватами заволодів був князь Олег: у його поході на Царгород у 907 році брали участь полонені. чи підбиті ним слов'янські племена. *Повість временних*

*) Лавров, П. *Кирило та Медотій в давньо-слов'янському письменстві*. Київ, Друк. ВУАН, 1928, 421 ст. Переклад П.Г. Іванцева, ст. 307-308.

літ подає: „поя же множество варяг, и словен, и чадь, и кривичи, и хорвати, и дуліби, и тверци” (3, ст. 88).

Коли впала Великоморавська держава у 972 році, її землі підпали під володіння чеських князів. Відтоді, можна сказати, українські західні землі підпали під „місійний протекторат” Чехії аж до 981 року, бо в цьому році прибув сюди князь Володимир Святославович і він білих харватів та їх територію включив до Київської держави. Вже тоді на чехів і поляків натискали німці, а ті у свою чергу посувалися на українські землі. Князь київський збагнув цю справу і, прибувши сюди на чолі армії і за тодішніми правилами, встановив границі.

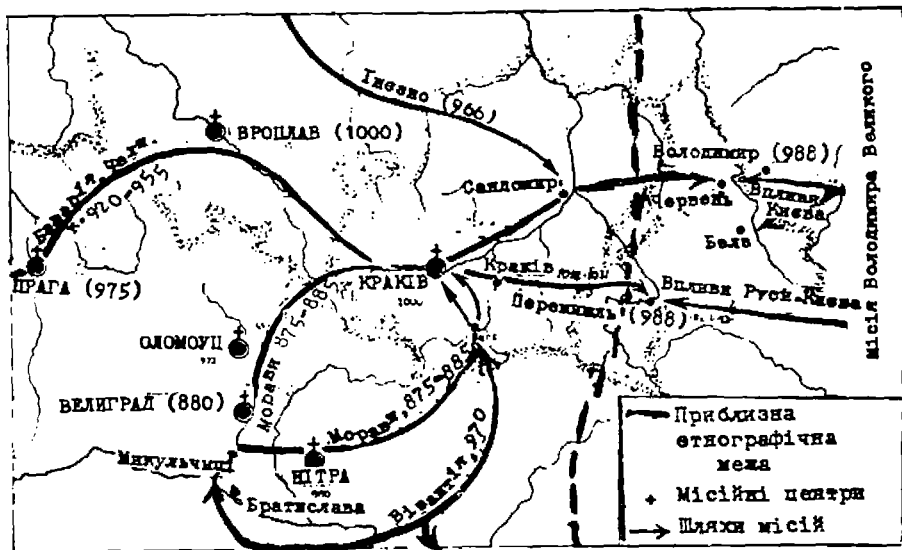
Під кінець володіння сина княгині Ольги Святослава Ігоревича (960–972) чеський літописець Косма відготував у своїй „Монумен-та” про існування єпископства „слов’янської мови в Русі”^{*)}). Це було за чеського правителя Болеслава II коло 971 року. Довідавшись про це, папа Іван XIII (965–972) писав до нього, щоб на єпископа не ставив особи „обряду секти народу Болгарії, або Русі, або слов’янської мови”, оригінал дослівно передає так: *Verumtamen non secundum ritus aut sectam Bulgarae gentis vel Ruziae aut Sclavonicae linguae*^{**)}). Ці пересправи вказують, що на заході Русі вже існували церковні громади, своєрідна тодішня церковна організація, на чолі з єпископами, як згадується в листуванні папи з князем Болеславом II. Слід відмітити, що Русь тоді називала „Ruziae”. Це перше писане джерело, що ясно вказує на існування Церкви слов’янською мовою. Це власне „слов’янське християнство”.

Християнство на Волинь проникало двома шляхами, перше, як вищеподано, з Моравії й Чехії, а опісля — з Києва. Слов’янське християнство з Півдня приходило через місіонарів, а з Києва завершилося офіційним хрищенням усього народу з датою 988 року. Впарі з тим імперська влада Києва, мабуть, охрестила народи в колоніях, головою на півночі,

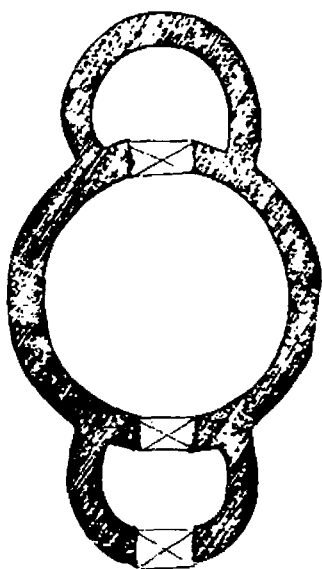
Польські джерела подають, що „християнство греко-слов’янського обряду” було на Привислянському обширі, були священики з церковним осідком у Сандомирі, підпорядковані Панонно-Моравській митрополії, що захоплювала терен на схід по річку Буг аж до Стиру. Цінну статтю опублікував Анджей Жакі на тему першого християнства на пограниччі Русі-України. Дати християнізації польської держави Мешка Першого — 966 рік. До цієї держави південні землі зовсім не належали. Автор зупиняється на середньовіччі, роки 500–800 нашої ери; на церковних місійних впливах; а в 800–1000 роках — на церковних впливах кількох центрів. Західня Європа була під впливами Риму, а Східня — під впливами Візантії. Згаданий автор визнає сильні впливи Візантії на терени південної Польщі, включно з Краковом ^{*)}). Князь вислян прийняв хрищення від св. Методія, а за припущенням там було у 899 році створене єпископство „слов’янського обряду”, з осідком у Кракові. В літературі

^{*) **) Monumenta Germ. Hist., Scriptores Rerum Germ., Nova Series,}

Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, s. 44. Також 3, ст. 90.

Шляхи християнізації на пограниччі українського заходу.

Найстарша триподільна церква в Миколаївцях на Моравах доби Свв. Кирила і Методія. Прототип церкви в Суходолах на Волині з ХУІ ст.

Ротонда в Михайловцях (ЧССР).

згадуються імена єпископів Профора і Прокульфа (3. ст. 85).

В церковній літературі зустрічаємо вістки про перших єпископів, слід припускати, вістки на обширі Червенських городів, від Перемишля почавши, а на річці Стирі кінчаючи. Мова про рукопис латинською мовою з Бібліотеки уніятської єпископії в Перемишлі з XVIII століття під назвою *En antiqua charta*, в якому називалися перші єпископи, а саме: *Ioannes, Antonius, Anythi (sic) Cordius (sic), Helias*, врешті *Stephanus*, відомий нам Стефан I, особисто поставлений Володимиром Великим у місті Володимирі 992 року. Про ці імена згадує Е. Голубинський у своїй праці *Исторія православної церкви*. Москва, 1880, ст. 552 (прим.). Він покликуюється на А. Петрушевича, на його статті *О соборной церкви и святителях в Галичѣ*, що була публікована в збірнику *Галической сборникъ*, вып. 1, Львовъ, 1853, ст. 145. Цинкаловський більше уточнив джерело списку згаданих єпископів; він його називає документом „Володимирської єпископії” єпископа Льва Кішки, під назвою „*In antiqua charta eu gradu et ordina Recensentur episcopi Wladimiriensis*”, і додає: З того бачимо, що єпископ Степан, поставлений Володимиром Великим, був на Червенських городах шостим з черги єпископом: „Залишається з'ясувати, де була єпископська резиденція попередніх єпископів”. Він припускає, що це міг бути Червень-Чермно (2, ст. 18).

В справі цього рукопису, можливо вже випрацюваному самим єпископом Л. Кішкою, в суцільну монографію про служителів престолу у Володимирі, я писав листа до Архимандрита о. Ісидора Патрила, редактора: *Аналекти-Записок ЧСВВ* у Римі. Дня 4-го жовтня 1984 року отець-Ігумен мені відповів: „Цей документ, за яким шукаєте, взятий з історії Церкви митр. Л. Кішки, яка десь затратилася. З неї, однак, користав Петрушевич, і він майже певно буде в його ‚Сводній Літописі‘ ... З цієї довідки виходить, що володимирський єпископ Л. Кішка використав дані рукопису латинською мовою з архіву у Перемишлі, а О. Цинкаловський визначив місце бувшим вижчезгаданим єпископам у Червені-Чермні. Звертаємо увагу, що у розділі праці єпископа Л. Кішки читається „єпископі Владімірієнзіс”.

Переконливою наукою для нас залишається археологія з її знайденими речами з-перед тисячі років. На першому місці стоїть ротондне будівництво мурованих церков. Археологічні знахідки фундаментів і будівель виявляють, що на початку будували малі муровані квадратні церковці, найчастіше з одною апсидою для вітваря, або круглі, що їх в архітектурі називають „ротонди” без прибудовок, найчастіше з місцевого каменю, кусні якого злучували вапняним розчином або сумішшю мінеральних пород. Дерев'яних церков не знаходять на терені Великоморавської держави можливо тому, що дерево підлягало знищення і по нім не залишалося слідів. Круглі будови надавалися краще до оборони і тяжче було їх фізичною силою руйнувати. Квадратові стіни скоріше під ударами падали. Найновіша знахідка Методієвського часу походить з

Михайловець на Моравах, сьогоднішня Чехо-Словаччина. Фундамент і частини стіни її в такому доброму стані, що з наявної світлини докладно видно весь фасад та дрібно поколений камінь у крузі, посередині з підвищенням, можливо, престіл або частина центрального філяру.

Цю ротонду відкрито у 1977 році, вона „пересунула” слов'янське християнство далі на схід, як дотепер уважали. В цій ротонді знайдено камінь з одного боку тесаний, а з другого — ні; на ньому збереглася частина напису, який відчитив проф. Й. Ригер з Праги: „Син Божий Ісус Христос”, складений „письмом слов'янів італійського типу”. (Цю вістку подав священник Стефан Форкай у *Журнале Московської Патриархии*, ч. 7, 1984, ст. 63-65. Вістку годі було перевірити).

Микульчинці на Моравах мають у себе найстарший стиль триподільної мурованої церкви. О. Цинкаловський знайшов на Волині в селі Суходолах прототип найстаршої дерев'яної церкви з XVI століття. Ротонда в Михайловцях не має прибудівки, отже відноситься, мабуть, до найстаршої одноподільної церкви.

Коли саме на Україні почалося церковне будівництво — годі сказати. На Волині, Холмщині й Поліссі камінні породи виступали місцями, а в давнину тут були непроходимі ліси. Отже деревний матеріал був на місці й дешевий. Припускають, що стилі дерев'яних церков запозичено також із Моравії та Чехії. Колишні триподільні ротонди можна було легко замінити тризрубними дерев'яними будовами церков. Такого стилю церкви були поширені по всій Правобережній Україні (2, ст. 10).

Шляхом розкопок археологи виявили, що пляни і розміри квадратних церков і круглих (ротонд) відкриті у Велиграді на Моравах та знайдені у Вислоці, Володимирі, Зимнім, Перемишлі, Галичі, — всі вони прототипи Методієвських церков IX століття. Припускають, що круглі церкви почали будуватися в кінці XI-го початку X століть.

Знаємо, що тотожні стилі знайдено в Зорянах, дві у Перемишлі, стільки ж у Володимирі, одну в Галичі. Ці стилі були поширені на наших землях аж до часу татарських погромів. Після цього прийшов візантійський стиль, а потім вже стилі мішалися — східні із західними.

У цій статті нас будуть особливо цікавити ротонди у двох давніх поселеннях, у яких, на нашу думку, могла перебувати церковна влада „слов'янського християнства”, отже, першим від заходу є Перемишль, а другим — Володимир на сході обширу колишніх Червенських городів.

Перші археологічні розкопки історичних пунктів Володимира почалися у 1887 році професорами Київського університету В. Антоновичем і А. Праховим. Увагою дослідників було урочище „Стара Катедра” на передмісті Федорівці. Дослідники намітили знайти першу церкву, згідно з переказом, побудовану Володимиром Великим, або церкву „слов'янського християнства” (за

нашим сучасним припущенням). Перша розкопка частини стін і зарисованих фундаментів виявили церкву з трьома навами грецького стилю, що називалася церквою св. Дмитрія; побудована вона в 1272-1286 роках. Стіни побудовані тут з квадратних цегол, сполучених між собою цегляним (цегловим) розчином вапна рожевого кольору. Звіт із цих розкопок оголошено в „Кіевской Старине“, 1887 рік, т. XVII, ст. 48, під заголовком *Археологическіе изслѣдованія в г. Владимирѣ Волинскомъ и его окрестностяхъ* (2, ст. 18).

Від непам'ятних часів руїни невідомих церков називав народ „Старою Катедрою“. Ніхто зі старожилів не міг пояснити, від чого ця назва походить. Але поруч цього існувало передання, що в цьому урочищі князь Володимир побудував був церкву Успіння Богородиці. Обслідуваний матеріял виявив, що цегла за формою і складом мінеральних порід належала до періоду княжих часів та була тотожна цеглі будови Собору Мстислава 1160 року. Про церкву св. Дмитрія є згадка в Галицько-Волинському Літописі під 1288 роком.

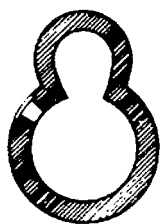
Коли відкопали залишки стін, розчистили завали, то це дало можливість дослідити фундаменти; виявилось, що під справжнім фундаментом обслідуваної будови, підсподом виявлено ще другий круглий фундамент у розмірі середньої частини Святодмитрівського храму діаметром 17 метрів. Круг спіднього фундаменту починається з „горного“ місця у вівтарі, виходить поза вівтарну стіну назовні коло трьох аршин (понад 2 метри). Цей круглий фундамент зложений зі скам'янілої крейди, досить твердої, мулярський розчин зовсім вивітрів, так що брили від себе свобідно відділялися.

З цього зроблено висновок, що в цьому місці було побудовано протягом якогось часу дві церкви: перша — ротондна, на круглому фундаменті побудована в XI-X століттях „слов'янського християнства“ *Методієвської церкви*, в народі її назвали „катедра“, а коли пройшли віки, додали слово „стара“, що й досьогодні в народі її називають „Стара Катедрa“. Церква св. Дмитрія була побудована десь в XIII столітті у виді „корабля“ (1, ст. 130), як це зазначено на вищеподаному „шеметі“ з углядненням ротондового підфундаменту. Слід згадати, що у вівтарній частині знайдено плоску кахлю з орнаментом чаші і літери І.Н.Ц.І. (Ісус Назорей, Цар Іудейський).

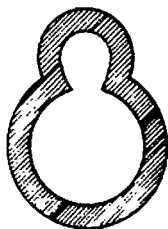
На розвалинах церкви св. Дмитрія, як переказують старожили, була побудована десь після XIII століття з ряду третя церква св. Великомученика Старатилата. Це вказує, що урочище Стара Катедрa цілими поколіннями до сьогоднішнього часу шанувалося як давня цінна пам'ятка. На жаль, ця наша праісторія належно не досліджена спочатку із-за причин забування, а тепер із-за атеїстичної влади, яка церковною історією зовсім не займається, хіба що нищить її. Дослідникам також небезпечно у ССРСР робити вірні висновки із розкопок.

За народним переказом церкву св. Успіння Богородиці в

РОТОНДОВІ ЦЕРКВИ НА ЧЕРВЕНСЬКИХ ГОРОДАХ І У ВОЛОДИМИРІ.

Перемишль
Замок

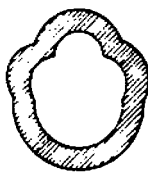
Катедр

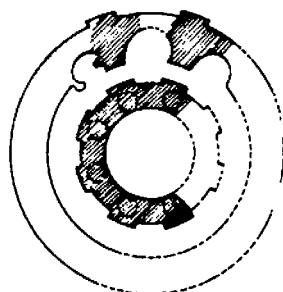
Зоряни (Згоряни)
Закарпаття)

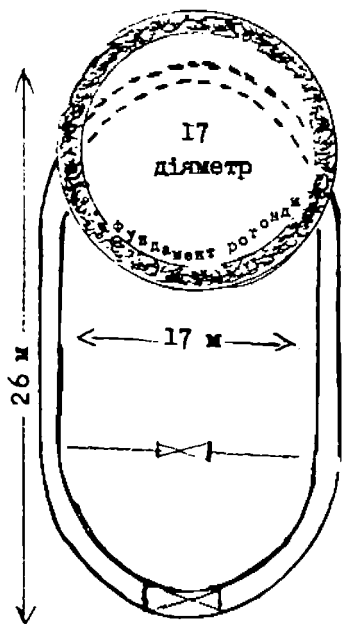
Володимир
сидізьська церква)

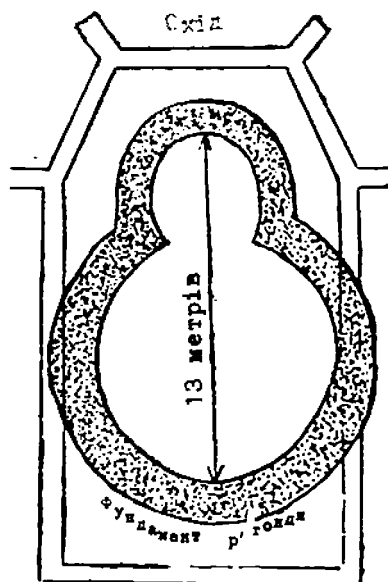
Галич

Володимир
(Михайлівщина, Гробівець)

Фундамент церкви Св. Дмитрія у
Володимирі.

Фундамент під римо-католиць-
кою катедрою у Перемишлі.
В середині рото́нда.

урочищі Стара Катедра побудував св. Володимир (Святославович), що був на Волині, як вже згадувано, два рази: 981 року, коли ще не був християнином, та в 992 році. Інтронізував він на Володимирську катедру першого єпископа Стефана I. Отже, лише за другим разом він міг будувати церкву зо своїми воїнами протягом одного дня. Згідно з літописом „повелѣ рубити церкви”, що значить, що перша церква була дерев'яна. Але, згідно з нашим дослідженням, Володимир Великий побудував із своїми воїнами ротондну церкву св. Василя в честь його хресного наймення, за пляном єпископа Стефана, який був родом болгарин і знав ротондне будівництво. Ця церква проіснувала до нашого часу.

Початки слов'янського християнства на обширі Червенських городів не можна розглядати ізольовано, а слід взяти до уваги ще інші археологічні знахідки по-можливості з більших центрів. Таким пунктом буде Перемишль, що входив у оборонний союз східно-слов'янської етніки в цьому терені від VII століття по Христі. Церковні події повинні бути спільні усьому Посянню та Побужжю. Цинкаловський опублікував статтю п.з. *Фундамент на фундаменті (Наша Культура, додаток до Нашого Слова Варшава, 1962 ч. 1)*, в якій подав вислід розкопок А. Жакі у Перемишлі проведених 1960-61 років. При поширених розкопуваннях на т.з. Казимировому замку на глибині трьох метрів знайдено давні фундаменти, що не мали нічого спільного з будовами з X-XIII століть. Там же були знайдені людські кістяки в дубових гробах, збудованих з брусів, злучених між собою ковальської роботи цвяхами. Це вказувало на християнське поховання.

В західньому кутку розкопаної площі відкрито частину давнього фундаменту, складеного з білого тесаного каменю, що вказував на давню велику будову триподільної церкви з одною апсидою. Також знайдено різні предмети, включно з керамікою, які відносяться до X-XIII століть. Ще в 1920 році тут було знайдено монети та хрести-енколпіони з XI-X століть. З усіх знахідок у 1961 році для цієї статті цінна друга ротонда (першу відкрито в 1920 році) у підземеллі римо-католицького костельу, збудованого під замковою горою в XV-XVII ст. Тут залучений рисунок показує, що будівля з апсидою у східній частині є довжиною 13 метрів, глибина стін 1,8 метра. Стіни її зложені з грубого тесаного каменю, спояні заправою сірого кольору з домішкою піску і дрібних камінчиків вапняку, вугілля та попелу. Про давність відкритого фундаменту свідчать знайдені уламки і деталі арок собору князя Володимира, що не були частинами стін відкритої ротонди. В грузах знайдено кераміку X століття. Відкрита ротонда являє з себе подобу ротондних будівель у Галицько-Волинській Русі тут, у Перемишлі, на Замковій горі, у Володимирі, Галичі, Зимному та Овручі. Збережені документи потверджують, що до XVI століття у Перемишлі існувала мурована церква св. Миколая, отже, відкриті ротондні фундаменти під польським костельом, побудованим коло XV століття, вказують, що

чужі королі закривали нашу давню архітектуру новими зразками свого народу.

Перемишль над Сяном, назва якого появилася в записях X століття, мабуть, перед тим був дуже давнім поселенням, згодом княжою столицею білих хорватів, що етнічно належали до східніх слов'ян. Цей обшир, як вже було сказано, підпав під адміністративне володіння Великоморавської держави за володіння князя Святополка (871-894 року). Коло 875 року згаданий князь поширив своє володіння на Чехію і Шлезьк, „край вислян” та білих хорватів*).

Союз Червенських городів складався з Перемишля, Звенигорода, Белза, Грабівця, Сутейська, Володимира, Луцька і сягав аж до Бродів і Крем'янця. *Повість временних літ* нас повідомляє, що „В лѣто 6489 [981] иде Володимиръ къ Ляхомъ и заня грады ихъ Перемышль, Червень, и инни грады иже суть до сего дня подъ Русею”.

Цинкаловський пише у згаданій праці (1, ст. 11-14), що в 1950-их роках на малій глибині археологи виявили фундаменти невідомих будов. Він припускає, що колись тут стояли церкви. На площі червенських городів, як це показано на поданому тут рисункові, що до сьогодні називаються урочища: „Манастир”, „Чорноземка”, „Червенець”, а посередині городища старожили вказували на „Золоту гірку”. Там власне відкрито скам'янілі фундаменти. Сам Червень на межі IX-X століть був найбільш культурно й економічно розвинений в оборонній системі великого обширу вздовж Бугу до Сяну. Це була свідома свого існування адміністративна одиниця у сусідстві візантійських і латинських впливів, провідна верства якої підпала згодом під християнізацію, що йшла з півдня і зі заходу (2, ст. 18-21).

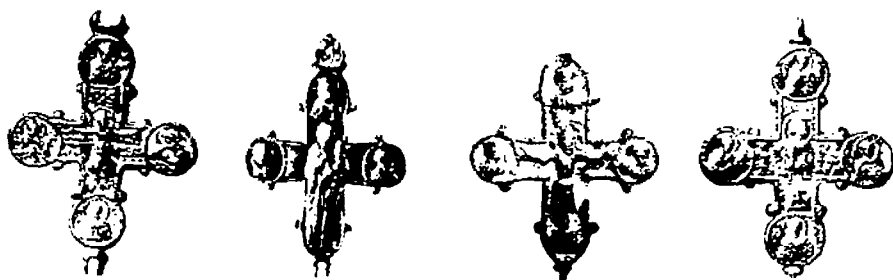
З сакральних предметів знайдено численні хрести-енколпіони київського зразка, занесені сюди з Візантії; частина цих знахідок була у приватних руках нікому не зголошена з великою шкодою для дослідів. Усі вони були місцевого виробу і належали до місцевих майстрів. Їх виробляли з борнзи, міді та дуже зрідка — з дорогих металів. Деякі були оздоблені білим або чорним емалем. Деякі покраси складалися з двох частин на завісах, або мали дірки на ленту чи шнурок, т.зв. нашійні. Взірці подаю нижче:

Унікальною цінністю на городищі Чермно (давній історичний Червень) було знайдення плоскорізьби погруддя Ісуса Христа, що, згідно з припущенням археолога Яна Гиби, було з XII століття. Це прямокутна різьба розміром 45 x 34 міліметри, виконана рильцем на плитці білої опоки; на голові зображення Христа авреоля, на лівій стороні літери ІС, на правій — ХР — Ісус Христос; Лице нарисоване чітко, як тільки можна виконати гострим рильцем. Христос у лівій руці тримає згорнуту євангелію, права рука висунена дещо вперед,

*) Кученко, М. *Південно-західні межі розселення східніх слов'ян. Український історичний журнал*, ч. 9, 1973, ст. 103-104.

*Столиця Червенських городів Чермно над річкою Гучвою, де виявлено будівлі старих мурованих церков з X-XI століть.
(З досліджень О. Цинкаловського)*

Хрести-енколпіони Володимира, Перемишля і Чермна (Червеня) — свідки прадавнього християнства.

Плоскорізьба погруддя Ісуса Христа (Червень, X-XI ст.).

зігнута вгору, два пальці зложені разом до благословення. Шати застіблені на правому плечі. Виготовлення плоскорізьби не надто мистецьке. По краях затінене обрамування. На відвороті немає жодних знаків. Навколо мусіла бути металева або з іншого матеріалу оправа-рамка, можливо, з діркою на ленту для ношення на шії, що не збереглася.

Ця мініатюрна іконка — зразок для святопочитань того часу. Євангелія в руках Христа, зложені Його пальці до благословення домінують досьогодні в церковному малярстві. Іконку знайдено на споді оборонного валу, на цвинтарі між кістками померлих. У насипах була кераміка, яку Ян Гурба відносить до XII століття. Вал, під яким була знахідка, ймовірно, як оборонна споруда, був знищений татарами 1240 року, коли Батий зруйнував і Київ. Іконку знайдено серед кісток покійників; отже в тому місці був цвинтар, а біля нього і церква, якої — автор пише — не відкопано. Постання Чермна-Червеня слід віднести десь до VII-VIII століть, — часу городища у Зимному (VI-VII століття), отже іконка належить до X-XI століть. Мусимо сказати, що чужі дослідники свідомо припізнають наші пам'ятки та історичні дати. У поляїно було і є намагання на програниччях з Україною знайти сліди раннього свого осадництва.

На попередніх сторінках цієї статті я подав головніші докази з писаних джерел, археологічних знахідок, переказів, типових назв, як, наприклад, — урочище „Стара Катедра” у Володимирі, — про „слов'янське християнство на Українському Заході”, що захоплює місто Володимир, а з ним усю Волинь. У кінці слід висловити кілька думок, щоб підсумувати сказане на попередніх сторінках.

Припускають, що з відкриттям єпископії у Володимирі в 992 році відразу виникла потреба соборної церкви-катедри та школи „грамоти” при ній, або навіть школи „книжного вчення” з тодішніми правилами, занесеними з Візантії єпископом болгарського походження, який, мабуть, знав церковне будівництво та організацію шкіл. Щоб вести місійну працю та богослуження, треба було письменних людей. Ця єпископія-епархія мала завдання обслужити великий терен, що проіснував до 1137 року. Уперше з цієї епархії виділилася Угрівська, що в 1223 році була перенесена до Холма; в 1157-1165 роках оформилася Галицька епархія з осідком у Галичі; в XIII столітті виділилася епархія Перемиська і Луцька. Після цих переподілів Володимирська епархія охоплювала міста: Гродно, Кобринь, Крем'янець, Брянськ, Боремель, Грабовець, Шебретин, Лопатин і Любомль, що покривало повіті Володимирський, Ковельський, Дубенський і Крем'янецький, і майже всю Гродненську область.

Як вияв вірности Волині Києву, були збудовані численні церкви і монастирі, наприклад, на Божій Горі у Зимному монастир (IX-X ст.). Володимирська єпископія була друга після Київської, а єпископи іменувалися митрополитами, прототроніями Київської митрополії. Від часу хрищення українського народу, в Україні була

лише Київська митрополія, це був порядок підпорядковуватися „старшому християнинові”, яким був грецький патріарх. Але згодом цей священний порядок був зруйнований окупантом — Москвою і внутрішньою українською церковною колотнечею.

Основна література предмету: (Відсилки значаться числами, напр. (2, ст. 25), це значить, що нижчеписана дана праця під „ч.2”, а думку, цитату тощо взято зі „ст. 25”.

1. Теодорович, Микола. *Городъ Владимиръ Волинской губерні въ связи съ исторіей ієрархіи*; историческій очеркъ. Почаевъ, Успенска Лавра, 1893, 265-269 стор.

2. Цинкаловський, Олександр. *Старовинні пам'ятки Волині*. Торонто, „Волинь”, 1975, 124 ст., іл. (Праці Т-ва Волинь у Торонто, ч. 1).

3. Балик Б.І., ЧСВВ. *До питання про початки християнства та єпископства в Перемишлі в IX-X ст.* „Записки ЧСВВ”, т. X, секція II, вип. 1-4. Рим, 1979, ст. 50-97..

4. Ауліх, В.В. *Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI-VII ст. н.е. в Західній Волині*. Київ, Наукова думка, 1972, 120 ст., іл.

Микола ЩЕРБАК

КНЯГИНЯ ОЛЬГА

*На клич її у сиву давнину,
Неначе повінь із степів мутну,
Дружинники в боях великих
Спиняли печенігів диких,
І в хижих хащах ворога долав
Хоробрий син і воїн Святослав!*

*В добу поган, як темна ніч, німу
Вона залишила глуху пітьму
І увійшла у христосайне світло...
Тоді до хмар торкнувся храм Іллі —
За долю української землі
Із уст її полинула молитва!
Пресвітле сонце в небесах розквітло,
Коли Вона у радіснім привіті
Із гір високих над святим Дніпром
Народ хрестила осяйним хрестом —
Княгиня! — перша королева в світі!*

ЧУЖІ НАЗВИ НАРОДУ ДРЕВНЬОЇ РУСИ-УКРАЇНИ

Написав СВАТОПОЛК ШУМСЬКИЙ

Відколи ми опинилися під впливом наших окупантів та тих, які в ім'я ширення Христової науки намагалися вмовити в нас нашу „убогість”, підрізуючи коріння нашої племінної історії або її викривлюючи, та намагалися всілякою плутаниною внести хаос і поколоти нас на фрагменти, тобто праісторію одного нашого народу замінити „праісторією окремих народів”, нашим обов'язком є нарешті подбати про логічний підхід до цієї справи, і, відкинувши всі недоречності чужих істориків, написати правдиву історію нашого народу і тим дати почин грядучим поколінням працювати у тому ж напрямку, не витрачаючи дорогого часу на аналізи чужих істориків.

Пам'ятаймо, що своя історія повинна творитися своїми істориками, тому що чужі ніколи не творили об'єктивної історії іншим.

Тому, в першу чергу ніж приступимо до комплектування нашої історії, обґрунтуймо фундамент нашої історії, що буде історією одного народу, якому чужі народи накинули різні назви, чи народів-племен, які були собі чужими, та приходили на наші землі або „ісчезали як камфора”.

Поміж нашими історичними дослідниками, які хоч і мають найкращі мотивування, сьогодні є різниця в поглядах, як ось, наприклад, — „Скити прийшли на територію України і їх згодом вигнали сармати”, або що „трипільці і скити, а також і анти — це є різні народи”...

І тут у нас настає непотрібна полеміка тоді, коли це повинна би бути зайва дискусія, витрата цінного часу. Отож, коли, ми збірно так дуже закохані у чужі джерела, я вважаю потрібним дати підсумок цьому питанню, відповідь якому є дуже проста, а саме: скити, сармати, анти та інші племена Руси-України — це є один нарід, що його протягом віків чужі історики та літописці звали по-різному.

У Птоломея скитів звали аланами; у Марціяна — сарматами, а в грузинській історії — росями. Історик Амміан описує скитів як русів. Також аланів звать вони самарами, в доказ чого сьогодні ріка Самме, яка колись зрошувала береги Аланії, звалася колись Самарою, а місто, побудоване на її берегах, сьогодні зветься

„Амієнс”, а колись звалось Самарабреги (береги Самари). Це дає нам слушні підстави до тверджень, що алани були русо-слов'янами. Почавши з аланів, я буду продовжувати наші доводи, що скити, сармати, яциги та росколяни — це один і той самий народ, якого чужі звали по-різному, який справді є русами, а в теперішньому назовництві українцями. Грецький Геродот твердить, що сарматско-скитське плем'я; Птоломей називає слов'ян і аланів — скитами, а також словінців — сарматами, роксолян — аланами. Пліній називає хозарів — скитами; сербів — сарматами; роксолян — аланами. Страбон зве сарматів — скитами, а росколян — аланами і русами. Греки після Нестора називають слов'ян скитами і русами. Свидас у своїй „Древній Географії” зве русів — скитами. Константин Багрянородний, Анна Комненна, Лев Диякон і Кіннам називають християнських слов'ян русами. Маркіян Гераклєнський вважає русо-слов'ян скитами. Халкокондила зве русів сарматами. Прокопій твердить, що сармати — це венеди. Діодор вважає асирійців і мидян сарматами, а Адам Бременський венедев вважає скитами. Папа Сильвестр II та Клуверій звать венедев, словінців і сарматів русами. Йордан твердить, що слов'яни, скити і сармати — це є руси. Шафарик вважає роксолян, аланів і яцигів сарматами. Аміян Марцелін зве рівнож яцигів, панонців і сарматів русами. Прокопій зве антів, скитів і аланів русами і слов'янами.

Візьмемо тепер під увагу приклади, коли один нарід, що мав одну мову й одну територію, звали чужі дослідники по-різному. Тут слід розглянути, так би мовити, генеалогічну таблицю, яка засвідчить нам чимало:

I. СКИТАМИ НАЗИВАЮТЬ Геродот і Стрибан та інші історики сарматів і гунів.

Скитами називають майже всі грецькі історики массагетів, тирагетів і роксолянів.

Скитами називає Пліній хозарів.

Скитами називають майже всі грецькі історики антів, радимичів, хорватів, дулібів, уличів і тіверців.

Скитами називають Птоломей, Свидас, Константин, Багрянородний, Анна Комненна, Лев Диякон, Кіннам і інші слов'ян, аланів, аорсів, ахтирців і русів.

II. САРМАТАМИ НАЗИВАЄ Геродот скитів і гунів.

Сарматами називають Схимн, Хіос, Птоломей алан-русів, тавроскитів, ахтирців, алан-скитів, антів, аорсів.

Сарматами називають Маркіян Геракл., Птоломей і Шафарик аланів.

Сарматами називають Тацит і Антон. роксолянів і яксамитів.

Сарматами називають Амміян Марцелін, Св. Ієроним і Шафарик яцигів.

Сарматами називають Прокопій, Папа Сильвестр II і Клуверій венедев.

Сарматами називають Пліній, Прокопій, Антон і д-р Халкондила сербів і русів.

III. АЛАНАМИ НАЗИВАЮТЬ Пліній, Тацит і Страбон розколянів (русь-алан).

Аланами називає Прокопій антів і слов'янів.

Аланами називають Плотомей і Грузинська історія порусів (борусів), русів і росів. Русами називають сербів.

Римляни називали сербів расіані, а також звали їх руізі (руси). Самі ж серби себе звали расани або рашани. В сербів місто зветься Раса. Жупан сербський, жунан раскій. Немає нічого дивного тому, що іллірійські серби походять з Галичини, або, як вони казали, — з Червоної Руси, що свідчать подібності в елементах мови. Отож, як ми бачимо з цих схем, що русами звали скитів; слов'ян звали скитами; русів звали сарматами: слов'ян звали сарматами; русів звали аланами і слов'ян звали аланами.

Отож тому, що всі вони розмовляли спільною мовою, хоч і різними діалектами, немає сумнівів, що всі оті чужі назви, якими нагородили нас інші, відносяться до одного великого народу, який мав свій початок з незапам'ятних часів. Всі згадані чужі історики, помимо своїх різних версій про наших прапредків, твердять про спільність мови скито-руської у антів, сарматів, гунів та у всіх інших вичислених нами назв нашого народу.

Тому що мітологія була завжди допоміжною під час студій праісторії, загляємо у її поживклі сторінки і пізнаємо, що, після Геродота, скити поклонялися богові війни у формі меча. Климентій Александрійський твердив, що і сармати чинили цей самий ритуал. Гельмольд у своїх записках згадував, що слов'яни мали цю ж саму традицію, що скити і сармати. Згідно з хронікою Амміана, алани рівнож поклонялися богові війни, який звався Вода, також у формі меча. Історик Гельмольд згадує, що храм цьому богові війни був побудований слов'янами у місті Ретре. Є цікавим ще й той факт, що, наприклад, Геродот твердить про скитів ці ж самі речі, що Тацит про венедев, Прокопій про антів і аланів та Аміян Марцелін про русів.

Чому ж тоді створилося стільки назв? І чи ці назви були походження чужого? Щоб відповісти на це питання, ми ще раз заглянемо до записок грецьких хронікарів (було б дуже нерозважним їх звати істориками, тому що в їхніх хроніках міститься чимало фантазувань і неточностей. Візьмімо, наприклад, записки Геродота, якого велике число осіб вважає „батьком” нашої історії. Поміж рядками серед відносно вірних інформацій, ми маємо байку про „людоїдів-андрофагів”, які буцімто живуть на півночі Скитії, і інші неймовірні речі. Безумовно, що грецькі подорожники на Русь в доісторичні віки мали дуже неясні інформації, густо перемішані ними з різною фантазією. В їхніх оповіданнях про таємничу Скитію виростали уявні „криві й одноокі” кривичі? (аримаспи), а також про гіперборейців, „які живуть дуже довго, а коли їм надокучить жити, вони кидаються в море”... В числі східних скитських племен ми знаходимо у грецьких хроніках також і „аридів”, назва яких

збережена лише в грецьких літописах; назву цю греки перекутили з русів. З того, мабуть, створилася народна проповідка „живе аридовий вік”, а це значить: живе людина довгий вік. Всі відомості про „скито-русів” мабуть дісталися грецьким купцям під час їхніх торговельних подорожей. Загальна назва скити спокійно відійшла приблизно 150 років до Різдва Христового без ніяких народних тривог і війни. Після того в народів вкорінилася назва Русь та руси. Куди ж „зникли” скити. Де подівся цей великий народ, який колись займав половину Європи? Так наче спокійно й таємничо щез, мов камфора! Чи є можливим таємниче спокійне зникнення такого великого народу? Знаємо, що такі події ніколи не стаються в історії людства. Щодо цього може бути логічна відповідь чи пояснення, що такого народу як скити ніколи не існувало. Воно і дійно так; тому що навіть і сам Геродот твердив, „що нарід, прозваний скитами, сам себе звав сколотами. Все ж таки від однієї назви, яка можливо була назвою лише одного якогось скитського племені, заключення щодо племінної приналежності цілого народу, зробити не можна. Геродот пояснював, що назва сколоти була дійсно лише назвою одного племена, про що йому оповідав голова чи управитель цього племені.

Зібравши деякі відомості, зробимо підсумок, а саме:

1. Геродот пише, що скити не є власне ім'я народу.
2. Ератостен пише, що назву скити створили Понтійські греки.
3. У стародавній географії читаємо, що „нарід руси, або роси, розположений по Аркасу, прозваний другими народами скитами”.
4. Свидас пише, що „скити, то Русь”, що підтверджує попередні висловлювання.

Все це знову стверджує, що народу скитів не було та що цим іменем були прозвані руси. І дійсно, греки ще вживали тієї назви навіть тоді, коли назва Русь стала відомою і загально прийнятою всіма європейськими державами.

На підтвердження цього я подаю кілька прикладів, а саме:

1. Анна Камненна (від 1092 по 1120 рік) називає русів скитами.
2. Лев Диякон рівнож зве їх скитами.
3. Константин Багрянородний називає русів тавроскитами.
4. Кіннам називає галицьких русів тавроскитами, однаке Келприн у цей же час називає їх русами. Це ще раз підтверджує, що „скити” були справді русами або, після сучасної назви, — українцями.

Все ж таки лишається питання на ряд чужих „теорій” про „зникнення” скитів.

1. Чи скитів дійсно „знищили” сармати? Отож, згідно з твердженнями Фукидида, „скити — найчисленніше плем'я (нарід) у світі”, а при тому дуже войовниче, ніяк не могло бути „винищене, мешканцями чи народом однієї провінції чи області величчю нашої Кубані, чи подібної. Безумовно, що ця, припустимо, колонія могла зліквідувати якусь меншину у своїй колонії, однаке „знищити всіх скитів” на території приблизно 640,000 квадратних миль є неповажним навіть припускати, а не приймати серйозно.

2. Чи „скити виселилися в Азію”? Перше всього нарід не щезає, як туман, і не „перебігає” великими масами, як сарана. Чи є можливим, щоб величезна Федерація скито-антів „перебігла” до Азії, не лишивши по собі ніяких слідів, на затертя яких потрібні кілька поколінь? При такому масовому марші шлях не може бути лише стежиною, але широким битим шляхом. Про таку гігантних розмірів небудену подію гомоніли б усі сусідні народи. Натомість ні греки, ні перси, а також і араби нічого про це не згадали ні словечком. З якої ж тоді причини скитів раптом не стало, а на їхніх місцях появилися сармати?

Все це сталося тому, що нарід лишився на тому самому місці, але тільки під другою назвою. Нове його ім'я — сармати. Все це пояснюється тим, що колонія сармато-скитів була найближчою своїм поселенням до греків. Яка в дійсності була причина, що греки нагороджували наших прапредків тими іменами, — є тяжко пояснити. Достовірним припущенням може служити звичай передовсім грецьких купців звати людей після їхнього ремесла, як ось назва сармати, які були шановані й бажані у кельтів, римлян, візантійців та інших. В тім часі кожем'язьке ремесло, тобто вміння вичиняти шкіри, а особливо сирі, або сиром'яті, було одним з найбільше шанованих умінь, окрім виробництва сталевної зброї, золото-срібних виробів, ну і безумовно рільництва. Виправлювання сиром'ятих шкір було спеціальністю русів, а тому, що в добу так званої „Скитської федерації племен” кожна область була славною зі свого окремого покликання-ремесла, — то сиром'ятники займали одне з найпочесніших місць у державі. І є підстави вважати, що сармати — назва ремісників-чинбарів шкір сиром'ятих, так як і назва нашого іншого племені, яке проживало у Колхиді (поміж Чорним морем і Кавказом) і яке славилось своїм умінням вести і поганяти коней у колісницях — „тиндридах” (квадригах). Цих людей нарід наш звав конюхами; греки створили з них „окремий нарід”, називаючи його „*Henjochj*”. Тож, повторюю подібно і наших чинбарів сиром'ятих шкір назвали греки сарматами, при тому наголошуючи цю назву по-своєму. Назва „скити”, мабуть, була пов'язана з новим хліборобським знаряддям, а саме з косою, якою наші прапредки допомагали серпові. Назва коси походить від кельто-галійського слова „*Scythe*”, яку запозичили греки.

Тому, що головним продуктом і товаром, в якому були зацікавлені грецькі купці, була українська пшениця, наш народ споконвіку був шанований як нарід хліборобів-орачів або оріїв, — древню цю назву греки дійсно забули або тенденційно не бажали вживати, створюючи ряд фіктивних назв.

В подібний спосіб, мабуть, було створено і назу гуни, назву народу, що був у дійсності тим же народом, лише він проживав на території теперішньої Азії ще перед окупацією тих земель монголами (одноплемінниками тих монголів є і сьогоднішні болгари). А тому, що в одяг наших скито-русів входили також штани, що їх руси

звали „гуни” (назва ця збереглася на нашій Гуцульщині до сьогодні), то для чужинців-греків і римлян, які ходили тоді у своєрідних „спідничках” або туніках, це було незвичайним, і створено слово гуни вже й для цілого народу. Ці „гуни” до речі також не „щезли, як туман”, але заселили собою майже половину Європи.

Тому неповажно приймати безкритично чужі баєчки про:гігантні „переселювання” одних фіктивних „народів” і масові „винищування” одними народами інших, а особливо тоді, коли вони розмовляли спільною мовою, хоч, можливо, іншими діалектами. І все те, що ми сьогодні знаємо про антів, скитів, сарматів, гунів та інших, називаних чужими хронікарями „народів”, стосується одного народу — народу русів-українців. Ми є його нащадками! І тому є неповажним для нас, творивши нашу українську історію, шукати „підтверджен” у чужих істориків нашій історичній правді. Чужі ці „джерела” створили і передали нам і світові хаос-плутанину, з якої ми не були всилі „виплутатися” протягом віків і аж досі. Нам не так потрібні чужих науковців цитати, як критична аналіза за законами логіки. Збережімо нашу енергію від непотрібних та шкідливих сприймань чужих версій про нас, тому що чужі односторонні твердження не можуть служити нам підвалинами нашої історії. Історію нашого буття творимо самі! А тоді пошанують нас і чужі, бо впізнають у нас елементи гідності та національно-племінної гордості.

Яр СЛАВУТИЧ

СЛАВЕНЬ ХРИСТОВІ

*Слався навіки, слово Христа!
Йде над землею пісня свята.*

*Русь—Україна, людьми не мала,
Тисячу років із нею жила.*

*Слався навіки, слово Христа!
Нас окриляє сила свята.*

*Сяйво могутнє з'явила блакить —
Благо й свободу народам вістить.*

*Слався навіки, слово Христа!
Правда предвічна — віра свята.*

1983.

ЗА ПРАВИЛЬНЕ РОЗУМІННЯ ВАРТОСТИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1918) ТА ДЕРЖАВИ 1918-1924 РОКІВ

(До 70-ліття суверенності 1918-1988)

Написав В. ТРЕМБИЦЬКИЙ

*„На скрижалях віків, в роздоріжжі сторіч Ти виходиш,
моя Україно, з буйним поривом сип. до свого життя”.*
(З підпільної поезії в Україні)

Уважаю дуже побажаним подати основні елементи української державності 1917-1920 років тому, що існує досі велика недостача серед громадянства (молоді, особливо) розуміння реальної вартости української держави, зокрема з точки погляду міждержавного права, та її широкого засягу активности, бож мала вона на своїй території (за обчисленням на 1918/19 роки) 47,870.000 населення. Факти, які досі публікуються в пресі та навіть у книжкових випусках про українську державу 1917-1920 років, дуже обмежені змістом: дається звичайно пару основних дат і героїських виступів військових частин. Але навіть і ці фундаментальні дані послаблюються критичними ще заввагами самих авторів щодо неуспішности державних політиків того часу утвердити створену державу „малою горсткою” державних діячів-політиків, мовляв „малої вартости”, при існуванні біля 38 мільйонів української маси. Не береться до уваги часто-густо такий важливий фактор, як мала у той час свідомість народу, не розуміння важливости існування української державности, як єдиного фактору для утвердження суверенного існування нації, з волею самому по своїй волі господарювати на своїй землі та жити особисто з повною гідністю людини державної нації.

Недобрим є ще і той у нас факт, що ми історію державности України 1917-1924 років охрещуємо назвою української гейби збройної Революції, а революція, до речі, існувала коротко та і пройшла в дуже спокійній ще формі в порівнянні до страхіть масової загибелі мільйонів людей у час т.зв. советської Революції в Росії 1917-1921 років.

Революція — це вірний термін для означення визвольної боротьби народу, але до моменту осягнення фактичної незалежно-

сти та переходу із стану боротьби за свою самостійність до консолідації держави адміністративно-політичними зусиллями, для переходу влади в руки суверенного права народу. Тож слід бачити свою державу з усіма її національними ознаками в принциповому розумінні, такими як своя державна мова і державні закони, в яких існують і українське громадянство і власні державні інсигнії. Запорукою державности є свої збройні сили, свій національний уряд та пошановання цієї своєї держави всім населенням, а головню меншостями та закордонним світом.

Акт проголошення незалежності України (22 січня 1918 року) та героїзм боротьби за вдержання державної територіальної цілості — це вияви найвищого патріотизму державних репрезентантів народу і самого народу. Але сам акт проголошення незалежності, без інтернаціонального визнання держави, без своєї адміністративної влади в повному розумінні, є меншого значення.

Якщо наше громадянство, студенти університету чи й середніх шкіл з причини не-знання не утвердять у своїй свідомості повновартості української держави 1917-1924-их років, то їх витривалість у патріотизмі, їх державно-національну гордість, певність себе у спільноті різних національних груп тут, у діаспорі, скорше чи пізніше буде під загрозою заломання й нівеляції із симптомами навіть комплексу меншовартості, виразним виявом якої є перехід на іншу розмовну мову, гльорифікації існуючої навколо них цивілізації, приймання її за переходовий шлях до втоплення себе в неукраїнській культурі. Такий ігнорант рідної історії не матиме реальної сили відстояти свою ідентичність українську, свою гідність національну, якою так пишається поляк, італієць, чех, росіянин чи німець.

Українська державність — це не лише вияв національного патріотизму, але й демонстрування політичної зрілості думання він-на-віч з контрагентом, який бажає показати свою національну та державну вищість і виявляє своє співчуття чи симпатію до нашої нещасної духово-слабої людини без респекту до неї, як гідного контрагента.

Щоби гідно відстояти свою державницьку вартість, своє політичне вірую ми мусимо знати, як ставити проблему права нації на державність та гідно утверджувати розуміння „самобутности народу” в Україні, яку все одно не можливо здійснити без покращання політичного статусу України. Суверенність народу можна досягнути лише через реституцію — повернення того державного становища, яке українська нація мала вже від 1917 року і яке насильно ворожою силою їй відібрано у 1920 році.

Проти мирної України Росія та її антантський союзник виступили, хоч Україна як держава не становила загрози існуванню сусідніх їй держав.

Коли говорити про реституцію суверенності України, тобто міждержавної вартості, здобутої не так революційним шляхом

(дуже коротким — між серпнем та листопадом 1917 року), а в часі остаточної консолідації, тобто завершення всіх принципових атрибутів державного існування, отже між 20-им листопада 1917 року (коли створено було вже основний шкелет держави під назвою „Української Народньої Республіки”) аж до 1924 року, коли остаточно перестали існувати останні юридичні вияви держави, тобто кінця реального існування ще трьох дипломатично-консульських представництв України (УНР) у Швейцарії, в Мадярщині та у Франції.

Але до цього часу були десятки кардинальної вартости державних факторів, без яких вартість української держави була б номінальною. Ці принципові підстави повновартости України як держави були многогранними і великої ваги. Одначе, джерелом їх появи були своєрідні фактори етно-національного характеру, які хоч запорошені століттями поневолення, хоч приспані у пам'яті народу як етносу, відроджувались у короткому, але ефективному в діях часі української революції.

Оця українська революція стала предтечею справжнього державницького періоду України, її постійної вже консолідації. Українською революцією її можна назвати раз вона в нічому не була подібною до французької, німецької та, особливо, до большевицької революції в Росії 1917-20 років.

Вже сам термін „революція” звичайно розуміється як збройний переворот з найвищого ступеня хаосом, знищенням людського та державного майна та зі смертю маси людей у вуличних боях, в беззаконних піймстах шляхом розстрілів, ув'язнень у концентраційні табори і в тюрми з майже неминучою смертю. Якою ж була українська революція? — Якраз була вона протириччям советській, російській по духові (за ідеями таких, як Горький, Достоєвський) із усіма жахіттями, чого вислідом було масове втікання і росіян і неросіян в „революційну”, проте спокійну культурну Україну. Хоч у цій революції, де керуючим чинником був національний провід українського народу, при деякій співпраці всіх більших меншин (росіян, поляків) та й менших кількістю (білорусів, німців, румунів, татарів), вони мали демократичні права голосу в українському парламентарному органі — Українській Центральній Раді, із 822-ма депутатами.

Українська революція — це, іншими словами, визвольні змагання за державність, за нову самостійність, тобто за суверенітет народу та його держави. Раз суверенність було осягнуто, — визвольний змаг під назвою Української революції скінчився (22-го січня 1918 року), а почалась нова фаза державности України — її комплектування, її розвитку в усіх видах державної досконалости.

Не вірно вчинили ті наші науковці, що в своїх працях дали назву „визвольні змагання” всьому періодові державности 1917-1920 років. Насправді ж визвольні змагання за самостійність — це час від червня 1917 року (від створення першої національної репрезентації

українців, Української Центральної Ради) до 22-го січня 1918 року, проголошення IV Універсалом УНР суверенної державности України. Період державної пореволюційної (в мирному стані) України — це реальної форми держава із своїми державними законами та закордонними взаєминами.

Від 21-го листопада 1920-го року до початку 1924 року існував третій період дипломатичної державности, включаючи тимчасове перебування уряду України в екзилі з осідком в Польщі (Тарнові та після у Варшаві). В той час урядували ще закордонні представництва — місії та консуляти в 25-ти державах, які поволі з браку фінансових засобів і під тиском мирових договорів Советської Росії з Польщею та нав'язання дипломатичних взаємин Москви з низкою європейських держав приневолити наш екзильний уряд закрити їх, оці свої державні представництва. Останні дипломатичні пости УНР проіснували у Франції, Голляндії, Швейцарії та в Мадярщині до початку навіть 1924 року.

Тому то треба поставити дату визвольних змагань за державність від дня створення Української Центральної Ради як представництва народу з особливо революційним духовим відродженням — до часу заіснування вже суверенної держави в січні 1918 року.

Визвольні змагання ці здійснювалися нашим поневоленим народом майже без державної свідомости, без пошани до своєї рідної мови, без національно-політичного розуміння української справи в масах, без історичної пам'яті, без своєї національної Церкви (в підросійській зоні володіння), без вияву ширшої солідарностевої позиції інтелігенції — хоч уже льоьальної до існуючої української (1917-18) адміністрації, але без основної істини територіяльно-адміністративної одиниці, яку має формально існуюча зараз т.зв. „Радянська Україна” — УССР. Ось тому визвольні змагання велися за основні національні права народіві бути з новою національною назвою — народом українським (а не малоросійським чи русинів під австро-угорським володінням).

Вони велися, щоб мати пошанування для своєї національної ідентичности як принципової істини, знаменником якої назовні був не інтернаціональний червоний, а національний український прапор;

Щоб старатися у рамках національної сили розв'язувати друге важливе питання — питання земельне для біля вісімдесяти відсотків народу (30,000,000) в республіці, при чому 60.3% було т.зв. бідняків, 24.2% середняків і лише 15.5% заможних-хуторян та інших хліборобів;

Щоб мати почуття, що ніяка демократичність поступовання з ворожими силами на своїй території (польськими, російськими та їх союзниками, в тому й своїх обрусілих духово малоросів) не врятує нарід від неволі, якщо нарід не зрозуміє що його силою мусить бути певна політична свідомість, що допоможе стати гідним поряд інших

зрілих народів у змаганні за політичну рівнорядність аж до державности ;

Нарід повинен зрозуміти, що без своєї революційної чи збройної сили в організованому армійському стані він не викаже своєї належної вартости перед чужонаціональним населенням та перед воюючими силами закордоном, які аж тоді визнають такому народові його повновартість і виявлять до нього свій респект, як і до його домагань за самостійність. Щоб стати гідним партнером сил в Європі, треба розпочати реальне будівництво своєї держави, в повному розумінні цього слова.

Справа еліти нації — це теж було важливе питання. Чи вона зможе в складних умовах політичної незрілості народу в ситуації розкладової активності ворога (з його кличем за „воєнний мир”, „мирне життя чи співжиття”). освідомити свої маси громадян, що кличі, подавані ворогом, є брехливі і мають згубну мету, бо ворог у той сам час усіма силами готується до нової загарбницької війни, щоб насильно приєднати всі ті сусідні країни, які проголосили свою самостійність від Росії.

В українській ситуації помимо невироблености державницького підходу до основного питання незалежности України, все ж таки цей український провід спромігся підійняти маси до вимоги національної автономії Першим Універсалом (від 26-го червня 1917 року), цим захотивши народні маси виявити своє національне обличчя на своїй же території. Це переродження ставалося при рівночасному ризикованому положенні проводу Ради та Генерального Секретаріяту, коли взяти під увагу ту обставину, що українська територія була прифронтовою воєнною зоною в запеклому змагу тодішньої Росії з німецько-австрійськими арміями. Тоді ж уся Україна підпадала під виїмковий військовий закон з загрозою нещадної ліквідації всякої „диверсії” з боку українського проводу, метою якого було перетворити наш етнос в нарід політичної вартости й сили, яка підпорядковувалася з респектом своєму національному проводові в рамках Української Національної Ради та державницько-автономному виконному органіві — Генеральному Секретаріятові як урядові. Важливим осягом українського революційного проводу було теж заспокоєння головних меншин України: росіян, поляків і жидів, бо наш уряд перш усього респектував демократичні принципи й справді шанував права цих національних меншинних спільнот у далеко більшій мірі, ніж це існувало в зреволюціонізованій Росії А. Керенського чи В. Леніна.

Клич за демократичне правління як устроєвої системи в Україні, послідовно голошене „трибуном покривджених” Володимиром Винниченком, таки мало позитивні ефекти, хоч і з недоліками через його віру в „соціалістичне братерство” навіть з історично ворожою нам Росією. Ця помилка мала жажливі наслідки весною 1918 року, коли 35-ти мільйонна Україна опинилась без реальної військової сили, маючи між 30,000 — 65,000 війська в цей час, коли

таку ж числом армію мала тримільйонна малесенька Литва; а 17-мільйонна Польща у 1919 році мала біля 900.000 війська. Пізно Винниченко побачив зраду Росії відносно соціалістичної України, в якій сімдесят відсотків селян ждало на земельний дар від Леніна, або й від України, але лише такої їм потрібної, яка сповнить ленінські приречення передання селянам 15–20,000,000 десятин землі „вже сьогодні” від російських і українських поміщиків та польських панів. Оця розгра своєїрідної холодної війни створила велику перепону нормальному дозріванню свідомости народу, що переходив поступово із соціальних у політичні аспекти думання. Все ж таки це факт, що еліта нашого народу (біля 150 людей) довела **наш корабель** через бурі психологічної революції до Третього Універсалу 20-го листопада 1917 року. Освідомлений нарід зі захопленням побачив:

а) свою територію в адміністративному вигляді із 35,680,000 населення (отже це рівне Італії та Франції),

б) свій державний лад, хоч формально автономний у федерації з „будучою демократичною Росією” (для заспокоєння російських адміністраторів та великодержавників, які були реальною адміністративною силою, бо в адміністрації українського елементу було дуже мало, а ті, що були, не мали суттєвого значення. Із цим фактом українська сторона мусіла поважно рахуватися, розуміючи, що революційне перебрання влади від росіян із виключенням їх від адміністрації спаралізувало б українську владу вже в першому дні).

Тому партиципація фахівців із основних меншин у новій владі була виявом тверезого думання, здійснюючи гасла за мирну демократичну, без насилля, за законністю України із вже державною назвою Української Народньої Республіки. Оця титулятура відмежовувала Україну від ленінської Росії. Україна стала остоею рятунку від жорстокостей у Росії на півночі та надійним стратегічним антантським пляцдармом для відкриття другого фронту зі сходу, щоб стримати похід німців та австрійців до шпіхліра хлібних продуктів, недостача яких гостро відчувалася в Райху та в Габсбурзькій монархії. Ці стратегічні фактори довели до нового надзвичайно важливого осягу української революції, до визнання де-факто Української Республіки військовими місіями Антанти, які відітхнули в спокійному Києві після небезпек в антантському штабі сил в Могилеві, де шаліла революція. Уміжнародовлення українського революційного змагу в явно політичному сенсі було великим здобутком Української Центральної Ради та її Уряду УНР. Ця історична подія мусіла сколихнути уми та збудити приспані національні почування української неутраченої й обрусілої інтелігенції, яка силою факту мусіла таки повірити що „фантазія” втілюється в дійсність — створилася Україна як держава, хоч ще без суверенности. Лише з появою реальної союзної сили Центральних Держав на мировій Берестейській конференції у січні 1918 року, як надійного гаранта оборони суверенности України, прийшло до величного акту проголошення IV Універсалу 22-го січня 1918 року. І

прийшло до хоч часткової оборони своєї території перед наступаючою російською навалою.

В оцінці вартости III-го та IV-го Універсалів, акт Третього Універсалу був перемогою на три четвертих визвольних змагань за державність. Цю державність юридично в мирному, так сказати б, стані донесено до рук українського народу, і народ дістав новий сильний застрик віри у власні сили, бо став таки господарем у селі та паном у місті. із правом вживання в адміністрації своєї національної мови (при респектуванні дотогочасної російської для вдоволення місцевих росіян і жидів) і з правом бачити свого рідного урядовця в самоуправі, мати свою школу, де „мужицький язик” мав стати державним, а своя національна інсигнія — прапор України мав місце на щоглі нехай покищо біля російського (щось так, як у сучасній франкомовній провінції Квебек у Канаді).

Головними атрибутами Універсалу від 20-го листопада 1917 року були: а) надання Україні державної форми із устроєвою назвою Республіки, в якій дотогочасні російські громадяни стали українськими громадянами;

б) уточнення території Української Народньої Республіки в просторі дев'яти губерній із населенням 35,680.000 і величиною 491,000 квадратних кілометрів, що дорівнювало площі 189,600 квадратних миль;

в) підкреслення мирної політики у відношенні до семи сумежних держав з бажанням встановлення мирних стосунків і добросусідських взаємин; малося на думці Росію, Австро-Угорщину, Польщу, Румунію, Білорусь, Донську Республіку та Литву;

г) приречення дати особливим законом повну національну автономію всім меншинам (біля 28.5% або 11,500,000 душ приблизно) з правом членства в парламенті (соймі) покищо під назвою Української Центральної Ради, куди вже літом увійшло біля 110 депутатів від семи етнічних груп — в основному росіян, жидів та поляків;

ґ) забезпечення права власности на землю селянам за справедливим викупом майна, тобто мова йшла про 15-23 мільйонів десятин землі для селян;

д) уведення контролі виробництва та праці у виміри справедливости робітникам;

е) знесення дотогочасно існуючої кари смерти;

є) запевнення судової справедливости з українською судівничою силою;

ж) гарантія персональної свободи слова, друку, зборів, союзів, страйків та віровизнання за принципами демократичних прав у республіці;

з) проголошення дати виборів до Установчих Зборів на 27-ме грудня 1917 року з розрахунком 301 делегат від 30 до 45 депутатів у кожній області, разом біля 29,872,000 голосуючих.

Демократичність УНР, яку українське населення назвало

„народною”, тобто національною, у відрізненні до „народно-пролетарської” в Советській Росії, — була рятунком для нашого уряду, який бажав бачити демократичний устрій в Україні західнього зразка. Через рік, 26-го грудня 1918 року, коли усунено від влади Гетьмана України, нова республіканська влада УНР урядово особливим розпорядженням увела в державні канцелярійні бланкети, пашпорти, печатки тощо (особливо для міжнародних взаємин) слово „демократія”.

Хоч акт проголошення суверенності України як держави ми святкуємо урочисто в політичному сенсі 22-го січня, то, одначе, у січні 1918 року IV-ий Універсал для широких мас нашого народу уже не мав такого сильного ефекту, як мав його Третій Універсал. Щоправда IV-ий Універсал мав здобутки соціального характеру (земельну реформу, час праці — лише вісім годин, тощо) та визначався політичними аспектами у відношенні до сумежних держав, меншини яких жили в Україні (росіяни, поляки, румуни та інші). Ці меншини мусіли зрозуміти, що вони є вже громадянами не спільної, як досі, країни (Україна з можливістю федеративного чи конфедеративного пов'язання з Росією), а таки громадянами української держави, які за працю оплачуватимуться українськими грошми, висилатимуть посилки й листи з українськими поштовими марками, вестимуть банкові операції в українських фінансових установах, в Києві та в інших містах Народної Республіки, і в часописах читатимуть про постійні приїзди дипломатичних представників різних держав з усього світу до Києва, будь вони чи з Західньої Європи, чи з Азії, чи від новопосталих держав східньої Європи. Вони бачитимуть чужі консуляти в дев'яти містах України.

В нашому розумінні революція за Україну, за її вже юридично осягнену державу, за повноправність українського народу закінчилася 22-го січня 1918 року. Ось тому війна з Росією від кінця грудня 1918 року була не „визвольною боротьбою”, а нормальною війною (якщо можна так висловитись) між двома державами за існування великої Росії, з одного боку, та за дальше існування України як держави, з другого боку. Україна була в союзі і в сумежжі держав, які існували на прикордоннях з УНР. Польща мала війну у 1919/20 роках; це був воєнний стан з советською Росією та Галицькою державою на півдні, але цей стан не є занотований у польській політичній історії як „визвольні змагання”, але як війна Польщі з Росією, яка закінчилась Ризьким договором у березні 1921 року. Такі війни мала Естонія, Латвія і Фінляндія з Росією, і ці війни були оборонними війнами за вдержання державної вже незалежності існуючих держав. Ми повинні звикнути теж до такого самого розуміння проблеми „українських визвольних змагань” і відрізнити їх від часу незалежності України, в якій ясно ще існувала самоосвідомлююча духовна революція серед нашого народу та всього населення, включно з не-українцями, які, хоч неукраїнської національності (особливо поляки та росіяни) мусіли ставитися з лояльністю до

української адміністрації, від якої, наприклад, одержували українські паспорти на виїзд поза кордон української вже держави. І це вже не був „курйоз”, як вони бачили в Києві чи в Одесі станиці польських консулятів, і знову ж — в Києві, Одесі, Полтаві та Харкові бачили вони російські консульські представництва, де видавано паспорти чи візи цим не-українцям на виїзд на їхні батьківщини — в Росію чи в Польщу, в Румунію чи на Дон.

До цих двох російського і польського так само, як до інших консулярних (їх було 110) і дипломатичних представництв від 36-ти держав у Києві — столиці Української Держави, українська державна адміністрація і міське управління міста Києва (а теж у портових містах, в Харкові і Катеринославі) мало повний респект за міждержавним правом, респектуючи вповні закони дипломатичної недоторкальності осіб і приміщень, даючи безперервно всі послуги дипломатичним і консулярним урядовцям (біля 500 осіб у вісьмох містах України), обслуговуючи їх транспортом і комунікацією з українськими інституціями та з їхніми закордонними представництвами в сусідстві з Українською Державою.

У нас, українців, ще часто можна почути різні критичні зауваження під адресою української революції, мовляв, заповільні були процеси її розвою; завелике вагання було в проводу народу рубом ставити вимоги незалежності, занадто зволікалося із організуванням своєї військової сили для боротьби із ворожою загрозою, тощо.

Так! Процес змагу за державність може й заповільно розвивався у вузькому колі елітарної інтелігенції, але в тому процесі треба було бачити один дуже важливий фактор: постійна боязнь за фізичне знищення проводу нації, який був тоді тоненькою верствою, яку в разі знищення не було можливості замінити іншим гуртом активних людей, а отже — не було б можливості продовжувати революцію до остаточної мети. Найбільшою помилкою критиків є те, що вони не бачать тієї ситуації такою, якою була, а розглядають її, стосуючи спосіб державницького думання сьогоднішнього часу до періоду з перед 70-ти років тому.

На тему міжнародної вартости і значення української держави 1918-1923 років написано чимало цінних еляборатів, зокрема в Альманахах—Календарях УНСоюзу та і в часописі „Свобода”. І це вже відомі істини: важливість у державному існуванні таких символів, як державні гроші, інсигнії (геральдичні знаки), поштові марки та друки, ухвала законів про державну мову, про адміністративний поділ, про систему міждержавних взаємин, про торговельні, фінансові та транспортні відношення, про дипломатичні взаємини та про іншого роду юридичні підстави держави.

Але слід зупинитися тепер на унікально вартісних особистостях, які були будівничими-творцями української держави та її консолідаторами у всіх можливих та важливих галузях її існування й активностей. Ці особи в сімдесяті роковини суверенітету України

вповні собі заслужили на те, щоб їх увидатнити, пригадати заслужених цих провідників з їх державним ранговим, професійним і титулярним становищем. Реєстр державної еліти нації у нас рідко подавався, тож ознайомитися з ним корисно. Таке ознайомлення доповнить і поглибить наші знання про ту добу і про Україну як державу в колі 42-ох інших країн, з якими вона співіснувала, а то й стояла у політичному чи воєнному конфлікті в той час.

Було б дуже корисним, якщо б мої попередні публікації й оцю мою працю серйозно простудіювали ті, що вивчають українську державу 1917-23 рр., бо українська політична справа потребує оборонців, тих, хто зуміє гідно представити її саме тим політичним світовим авторитетам, від яких залежить перебудова сучасного європейського порядку в напрямі якогось остаточного миру між конфліктними державами і народами. Ці народи бажано бути врешті-решт юридичними партнерами в перекрої карти Європи, щоб нарешті була знищена конкуренція й загарбницькі потягнення деяких держав, бо експанзивність була причиною першої та другої світових воєн.

Ми шануємо своїх творців великого національного чину, бо це вони конкретно поставили український народ посеред вже існуючих тоді державних націй, і ці нації визнали з повним респектом рівнорядність українців. Тож оці українські державники перетворили нарід у націю, у форму державної одиниці.

В той час не було надміру фахових осіб, приготованих до закордонної служби, але існував такий стрижень нашої закордонної еліти, яка своєю культурою, знанням чужих мов, історії, права, економіки створила, так сказати б, своєрідну авреолу навколо українського державного імені і залишила по собі позитивний слід у державних архівах світових країн.

Українська держава 1917-1920-их років не тільки передала нам прецінні друковані та писані документи, але й добру пам'ять про осіб, які були творцями державної конструкції; їй оці державні високоідейні патріоти присвятили все своє знання та труд.

Питання еліти України як вже держави було фундаментальним і критичним питанням. Це бачилось виразно, коли еліту приділювалось до трьох найважливіших державних секторів:

І. Політично-дипломатичний сектор, прем'єри: В. Винниченко *, В.С. Голубович, Ф. Лизогуб, В. Чехівський, С. Остапенко, І. Мазепа, В. Прокопович, Б. Мартос.

Міністри закордонних справ: О. Шульгин (творець міждержавної політики та міністерства), М. Любинський (утвердження дипломатичних взаємин та реалізація Берестейського Миру), Д. Дорошенко (найбільші успіхи в дипломатичних взаєминах), В. Чехівський (встановлення дипломатичного корпусу закордоном, віднова проантантської політики), К. Мацієвич (антантська орієнта-

* У цей час „трибун народу“ — Винниченко був у політичному аспекті, з поважними промахами державного думання.

ція), В. Темницький (самостійницьке становище), А. Лівіцький (замирення з Польщею та антантою), А. Ніковський (утвердження юридичного статусу в дипломатичному світі екзильного уряду до 1924 р.) — разом було вісім осіб особливої важности. Всі вони створили авторитет перед дипломатичним корпусом в Києві, консулятами в 9-ох містах та у зв'язках із 40-ка столицями світу.

Допоміжний штаб Міністерства Закордонних Справ складався з таких особистостей: проф. О. Ейхельман, О. Карпінський, проф. С. Шелухин, проф. В. Прокопович, проф. А. Яковлів, князь Я. Токаржевський-Карашевич, В. Оренчук (начальник консульського департаменту), А. Галіп, І. Мірний, М. Ткаченко, А. Лівіцький, М. Маркович, П. Линниченко, Л. Цегельський, А. Садовський, д-р Е. Лукасевич, Е. Чикаленко, О. Севрук, Д. Донцов, (директор Українського Телеграфічного Агентства), І. Красковський та П. Стебницький. Членами дипломатичного корпусу закордоном у роках 1918-1920-их були: граф М. Тишкевич (Ватикан, Париж), барон М. Василько (Рим, Берн), О. Лотоцький та князь Я. Токаржевський-Карашевич (Стамбул і до Патріяршого Трону), К. Лоський (Гельсінкі, Стокгольм), В. Липинський (Відень), Д. Антонович і В. Мазуренко (Рим), А. Яковлів (Відень, Гаага, Брюссель), М. Славінський (Прага), К. Мацієвич, І. Фещенко-Чопівський (Букарешт), О. Шульгин (Софія, Париж, Ліга Народів), А. Марголін (Лондон, Ліга Народів), Е. Лукасевич (Берн, Міжнародний Червоний Хрест), А. Лівіцький (Варшава), М. Галаган (Букарешт, Будапешт), В. Кедровський (Ріга, Вільно, Таллін), О. Кривцов, С. Мазуренко (Москва) та О. Скоропис-Йолтуховський.

Дуже важливим політичним чинником було пресове та телеграфічне агентство Української Держави, яке мало постійний зв'язок з закордонним пресовим корпусом, акредитованим в Українській Державі від імени біля 10-ти світових пресових агенцій. Від УТА були репрезентантами: Д. Донцов — директор, С. Бразуль-Брешковський та І. Юцишин, головний редактор „Державного Вісника" (законів, постанов та розпоряджень уряду). УТА охоплювало наших журналістів, які очолювали пресові Бюро УНР або були пресовими аташе при посольствах.

Разом це була сила. Майже 60 осіб висококваліфікованих знавців своєї справи і вони творили стрижень політичної репрезентації України — міністерство закордонних справ та дипломатичні представництва до 35-ти держав за кордоном.

II. Економічний інтелектуальний сектор. Цей сектор привабливий для потуг світу з їх гльобальною економічною політикою, де багатство України було притягаючою силою, що приспішувала юридичне визнання й територіяльне оформлення України. Цей сектор складається з трьох підгруп фахівців:

а) фінансова. Міністри фінансів: М. Туган-Барановський. (творець грошової системи та реальної вартости української валюти), А. Ржепецький (реалізатор фінансової сили в державі), С.

Перепелиця, В. Мазуренко, з доповнюючими законами вдержання грошової авторитетності карбованця та гривні на внутрішньому й зовнішньому ринках. Інші визначні постаті фінансів України це: М. Кривецький, В. Ігнатович і К. Клепачівський (директори державного банку), Хр. Лебідь-Юрчик (директор державної скарбниці); визначні знавці-експерти по фінансовій політиці: Г. Супрун, М. Бернадський, Л. Яснопольський, Ф. Королів, Р. Шафаренко, К. Білінський та А. Красковський — разом 15 осіб. Всі ці знавці діловодства дали основи державному банкові, державній валюті, добрим взаєминам із закордонними банками та фінансовим світом взагалі.

б) Торговельна — міністри: С. Гутник, С. Остапенко, Б. Мартос, І. Феценко-Чопівський; при них визначні знавці міністерські-радники С. Бородаєвський, Н. Вознесенський, С. Франкфутер (сигнатар торгівельних договорів), В. Тимошенко, Хр. Барановський (деякий час міністер), Г. Кривченко, А. Гуменний — разом 11 осіб. Їм завдячуємо міждержавні торговельні договори та справжнє урядуюча міністерства торгівлі й промисловости.

а) По справі транспорту (залізничного морського та повітряного). Міністри: В. Єщенко, Є. Сокович, Б. Бутенко, А. Лукашевич; їх міністеріяльні радники: Н. Вознесенський, П. Пилипчук, А. Макаренко, Н. Гірський, О. Черкай і А. Ермоленко, — разом 10 осіб. Їх заслуга в наладнанні транспорту, експорту й імпорту, пасажирського руху. Тут можна ще подати й поштово-телеграфний ресорт, який мав теж міждержавне значення транспортного характеру; це стосувалося і повітряних достав до Відня, Берліну та Букарешту. Міністри: М. Шаповал (організатор поштової системи), Г. Сидоренко, В. Колябко-Корецький, І. Штефан, І. Косенко, І. Паливода, — разом п'ять осіб.

Реасумуючи скажемо, що увесь економічний ресорт складався із приблизно сорока осіб, які були стрижнем господарської сили в середині країни і перед зовнішнім світом.

Ресорт внутрішніх справ мав визначних міністрів внутрішніх справ М. Ткаченка і І. Кістяківського, які подбали, щоб українська мова вживалася в державному урядованні, щоб громадяни втішалися особистою безпекою. Ресорт мав свою поліційну систему під назвою Державної Варти. Для повної безпеки перевозу всякого добра залізницями (особливо поза межі держави) у прикордонних місцях для прийому репатріантів із суміжних держав і для відправи росіян та інших націоналів поза межі України працювали в прикордонних станціях вартові і сторожові чинники з митною та паспортною службою.

Окреме призначення мала вартова служба в портових містах, в індустріяльних місцевостях, де находилися магазини, склади та промислові інсталяції, що були власністю чужоземних компаній, які мали в Україні свої капіталовклади. Була це одна з дуже важливих ділянок діловодства міністерства внутрішніх справ.

III. Зовсім особливе становище займає сектор української військової сили, генералітету, адміраліції й авіаційний склад. Цей сектор мав керувати потужною збройною силою України і ця вояцька сила була б гарантом волі незалежності України, щоб зробити її поважним союзником Центральних (союзних України) Держав або Антанти. І якраз Антанта могла була дати допомогу Польщі й Україні як двом конкретним силам, що створили б реальний бар'єр проти російсько-комуністичної експансії у Центральну Європу.

Еліта збройних сил у 1917-1920-их роках:

а) Генералітет армії: О. Рогоза (генеральний бунчужний і міністер), В. Петрів (ген. хорунжий, міністер), В. Сальський (ген. хор., міністер); Генерального штабу старшини: генерал-полковники — М. Юнаків, С. Дельвіг, О. Галкін, В. Зелінський, М. Бронський та М. Омелянович-Павленко; генерал Ф.В.Сінклер; генерал-хорунжі — М. Греків, В. Сальський, Е. Мишківський; ген. чет. О. Курманович, А. Кравс, М. Тарнавський, О. Микитка; та особливого значення полковники: Василь Вишиваний (австрійський архикнязь Вільгельм Габсбург), Д. Вітовський і Е. Коновалець.

Разом було 20 високих старшин.

На зовсім особливому військовому становищі в збройних силах держави були: С. Петлюра — організатор збройних сил (1917-18 роки) і він же Головний Отаман Військ УНР 1919-1920 років; генерал-поручник П.Скоропадський, Гетьман усіх Збройних Сил, Воєнної Фльоти та Почесний Отаман Козацьких Військ.

б) Адміраліція чорноморської та озівської фльоти: А. Покровський та М. Максимів — адмірالی; В. Шрамченко та Хоменко — віце-адмірالی; М. Остроградський-Апостол, В. Клочковський, Г. Свірський, Фабрицький — контрадмірالی; ген. хор. фльоти В. Савченко-Більський (для військ охорони побережжя), капітан-ранги Євдокимів (для команди Дунайською фльотою) та визначніші члени міністерства морських справ; старший лейтенант фльоти М. Білінський й капітан-лейтенант С. Шрамченко. Разом 11 осіб.

в) В авіації визначними особистостями були: ген. хор. В. Павленко — начальник летунських сил; полковники — Баранів (начальник штабу), Ванькович, П. Крицький, Гинейко і Гувер — начальники авіаційних окружних інспектур київської, харківської, одеської та для летунства Української Галицької Армії. Полковник Самойлович в Одесі мав під контролею повітряний парк фльоти, що складався з 12-ти гідропланів.

В загальному підрахунку збройні сили України мали приблизно 45 військовиків найвищої достойности, яким підлягало біля півтори сотні високих старшин з генеральськими рангами та полковників особливого призначення. Їх завданням було створити близько півмільйонову армію із 175-ма генералами та адміралами. На жаль, політичні обставини творили цьому перешкоди.

У проводі нації стояли, кожний у свій час, теж перший Президент Української Народньої Республіки проф. Михайло Грушевський,

(24.1 — 29.IV.1918 року), Ясновельможний Пан Гетьман Всієї України та Військ Козацьких Павло Скоропадський (29.IV — 14.XII.1918 року) та Голова Директорії УНР і Головний Отаман Збройних Сил і Фльоти Симон Петлюра (9.V.1919 — 21.XI.1920 року). Крім цього був ще два рази Головою Держави і Уряду (Генерального Секретаріату) В. Винниченко (20.XI.1917 — 22.I.1918 року) та як голова Директорії УНР (15.XII.1918 — 22.I.1919 року).

Згадаю ще шість осіб, які створили першу національну політичну репрезентацію — Українську Центральну Раду, докорінно важливу соймову установу не лише для українців, а й для всіх меншин, які разом із українським населенням у ній мали спільний голос. Вона була речником усього населення України як однієї політичної цілості перед усіма сумежними державами, а то й зовнішнім світом. Членами-творцями Центральної Парляментарної Ради були: визначний громадський і освітній діяч В. Науменко (перший Голова між 17-27 березня 1917 року) і міністер освіти за Гетьманської Держави), академік-історик Михайло Грушевський (Голова Ради від 27-го березня 1917 року) та президіяльні члени: Д. Антонович і Д. Дорошенко (він опісля з О. Шульгином дав основи українській закордонній політиці та дипломатії), С. Єфремов (пізніше міністер у першому уряді, Секретаріаті) та В. Винниченко.

Це є основний реєстр найважливіших архітектів української держави і по таких ресортах, які мають фундаментальне значення в утвердженні держави в міжнародному розумінні. Тут не подано цілої плеяди людей, які вели в своїй державі шкільну, культурницьку, віроісповідну і земельну політику, були відповідальними за забезпечення праці, за прохарчування, за здоровельний стан, дбали про суспільну справедливість судового характеру, про стан, виразником якого були закони правопорядку в державі. Люди, що їх тут не названо, також до певної міри мали пряме відношення до зовнішнього світу: республіканського, гетьманського-монархістичного чи автократичного.

Поданих вище прізвищ вистане на те, щоб зрозуміти авторитетність влади держави, а при цьому мати уяву про складність державної проблеми. Не спиняюся на кожній особистості окремо, бо це все можна довідатися з Енциклопедії Українознавства.

А тепер підсумую:

1) Не зважаючи на відомі недоліки в будованні української держави через певну недостачу політично-державницького підходу до фундаментальних підстав творення державного організму, все ж таки доба революційного часу (до січня 1918 року) утвердила національну ідентичність у свідомості українського народу з його національною та державною українською мовою, його рідною культурою в широко-мистецькому розумінні.

2) Цей психологічний рух скріпив бажання в народі самому рішати його політичну справу у своїй суверенній державі; у державі, де цим завершився пропонований політичний всенародний плебіс-

цит, самовизначення, що після тієї доби вже безпредметний в українській проблематиці. Ось тому немає більше питання про змагання за свою державу, а є питання тільки за *привернення* народові того, що йому насильно відібрано 65 років рому спільною силою ворожих сусідів України, при допомозі необ'єктивної в українській справі Антанти.

3) Українська державність 1918-1924 років була синтезом всіх основних періодів історії України: Київської імперіальної (княжої) доби народу русинів, Козацько-орденського періоду та сучасного, тобто доби пристосовання української духової та соціальної революції до європейського зразка за народно-демократичними принципами. Ось тому

а) взято в історично-політичній спадковості герб, прапор, монету, адміністративну титулятуру та змаг за свою національну Церкву від Володимирівського Києва. Тут заслуга академіка Михайла Грушевського, який дав народові метрику народження та походження — від Антів і князя Кия;

б) з Козацької доби успадковано лицарську своєрідність і монархістичну прикметність.

Автократична Гетьманська Ясновельможність — Світлість-Величність, військова ранговість, морська традиція з хрестом на прапорі, поворот до орденського Вільного козацтва були наявні в гетьманському устрої Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського. Тут заслуга ідеолога цієї форми держави і в почуванні нації і в трудах історика Вячеслава Липинського.

в) Західній демократизм навіть із його утопічною вірою в „міжнародну справедливість“, в ідеологічне „соціалістичне братерство“ був новим набутком „народно-демократичного руху“ України, який мав принести волю та справедливість покривдженим протягом століть селянам (для яких земля стояла вище питання навіть української державности), а ці селяни власне були сіллю землі та народу. Здійснення гасла „Свобода народові“ вмещало в собі знесення Валуївського мовного указу, давало парламентарний голос усім громадянам в УНР, рівноправність меншинам, соціальну справедливість, так виідеалізовану у Франції в XVIII столітті, що й було нашвидку копіюване в визвольному русі поляків, чехів, мадярів, після упадку Габсбурзької імперії та німецького Райху 1918 року. Речником найбільш в Україні був В. Винниченко, але біля нього стояли такі справді будівничі держави, знавці правно-економічної калькуляції і наші визначні політики, як Олександр Шульгин та його товариші „по справах“: граф Тишкевич, барон Василько, князь Карашевич-Токаржевський й інші гербові аристократи та патріоти — Лотоцький, Славінський, Галаган, Лоський і подібні, які вмели входити в сальони володарів, у міністерські кабінети, конференційні залі палаців і в кулуарах дипломатичного світу знаходити реальне розуміння для потреби державности України як рівноважника в розгрі сил на європейському форумі.

Ось коротко сутєвість Української Держави в 1918-24 роках; ось тому маємо пам'ятати про оцих найосновніших перших 150 філярів української державної святині, бо сяєво їх і її через усі сьогоднішні складності існування українського народу таки лине проміння і в сучасну Україну; лине до її народу і еліти, позиція якої в сучасній історії не легка, бо їй за одне слово, не так сказане — може бути смерть духова, а то й фізична.

Євгенія БОЙКО-ДИМЕР

ХРЕСТ НАД ДНІПРОМ

*Мій край, де тирси шовковисто-срібні коси
На сонці пестять і розчісують вітри,
Де мерехтять іскристі і прозорі роси,
А зорі чисті, як дівочі сльози,
В Дніпро, неначе в пюстро, дивляться згори.*

*В старовину там били козаки Батия,
І по степах вели шляхи чумацькі в Крим.
Моя вітчизна — легендарне місто Кия,
Золотоверхий і величний Київ —
Слов'янський Рим.*

*Для таїнства хрищення Бог колись киянам
Сам місце показав невидимим перстом. —
Язичники на березі зійшлися над Дніпром,
А повертались — християни,
Благословенні вже Спасителя хрестом.*

*І так засяяв пам'ятник нерукотворний
Христові. І його не знищив Чингіс-хан,
Ні золоті, ані північні орди,
Бо Володимир хрест несе тисячоліття гордо
Крізь вихри війн та революцій гураган.*

*Роки петять, немов хмаринки легкокрилі,
Та з мрій не зникла Київська далека Русь.
Все, як було, — близьке і серцю миле:
З хрестом князь Володимир і Аскольдова могила,
Свічки в Святій Софії... пахощі кадила...
І, ставши на коліна, я молюсь.*

ПРИДОРОЖНІЙ ХРЕСТ

(1918-1988)

Написала НАТАЛІЯ КІБЕЦЬ

В гарячі дні липня і серпня єдиною відрадою спочити — це улаштуватися десь під наметом великих дерев з пишною кроною або кущів, що густо розрослися, та ще коли не далеко є липа і запах її цвіту дурманить вас солодощами меду, або інші квіти, які цвітуть на вашому подвір'ї. А до того птахи щебечуть навколо. Дійсно — повна ідилія.

Ця ідилія для таких, що думками подорожують по всьому світі, а фізично вже не можуть далеко рухатися. Це відноситься до так званих в американському світі „синьорів”. А скільки їх зараз у такому віці, яких ще молодими, повними енергії і бажань, після Другої світової війни доля розкинула по цілому світі. Лишилося їм наразі жити мріями або спогадами минулого. Одні залишать їх на папері, інші заберуть зі собою у далекі світи. Через особливі умови життя українська молодь втрачає контакт зі старшим поколінням. Не має часу й певного зацікавлення. Не всі знають — та й звідки їм знати — через які історичні події пройшли їхні рідні. Не всі ті події списані у книзі, з якої, якщо доведеться, вивчатимуть історію країни походження їхніх предків.

Легкий вітерець перебирає листки на деревах і вони, наче струни бандури, кожний по-своєму віддзвонюють, наповнюючи довкілля незрозумілими нам мелодіями. Сонце кидає своє проміння на листя дерев і кущів, намагаючись крізь них підглянути, що ж то робиться на землі. А ти лежиш і думи твої хмарками пливуть все глибше і глибше в твої літа юности та дитинства.

1914 рік... Перша світова війна. Татка забрали на війну. Мамині очі завжди червоні... Чому?

1918-1919 роки... В місті неспокій. Стрілянина вдень і вночі. Через наше шкільне подвір'я переходять різні війська: червоні, українське, Махна, Марусі та ще якісь. Розпізнавали ми їх по харчах, що перепадали нам, дітям, з їхніх кухонь. Зима дошкуляла. Не було чим топити не лише щоб обігрітися, а й щось зварити. Голодуємо. Черги за хлібом, який можна дістати лише раз на тиждень. Мама шукає за роботою. Зв'язок з селом перерваний. Учителька, яка мене доглядала, розповідала далеку історію своєї батьківщини Франції:

„Нема короля, немає порядку”. Мені все це було мало зрозумілим — я хотіла їсти і частіше бути з мамою.

1920-1921 роки... Мама дістає відомості, що большевики розстріляли тата і двох старших братів. „Треба влаштовувати життя”, — сказала мама.

1930-1932 роки. Я вже студентка. Кожної суботи відбуваємо так зв. суботники: чистимо подвір'я на заводах і фабриках, підсапуємо або збираємо городину, укріплюємо береги Дніпра від небезпеки повені. Цікаво, що студенти технікумів та інститутів, навіть старші школярі, однаково працювали зі своїми учителями, професорами, робітниками і селянами. Лише „медики”, де переважали жиди, приходили тоді, коли грала оркестра і вони, по святковому одягнені, розважали нас танцями і піснями. Це нас дуже злостило.

Одним з тяжких спогадів того часу, що лишився на все моє життя, — це коли довелося збирати овес в одному придніпровському колгоспі. Привезли нас в степ опівночі. Скинули і сказали, що то лише на пару днів, щоб допомогти колгоспові зібрати врожай вівса і що наші батьки будуть повідомлені, де ми є. Голодні, зморені двадцять юнаків і юначок по 17-19 літ з бригадиром (член партії, жид) опинилися серед неба на землі. Розглянувшись, побачили силюету якоїсь будови. Це було тимчасове прикриття від дощу для пастухів. Ранком нам їсти не дали, а погнали за сім кілометрів на вівсяний лан. Ніхто з нас не вмів в'язати снопів, робити перевесла і не було кому навчити. Жінки-колгоспниці, що там працювали, мусіли виконувати свою норму.

З горем та плачем, поколеними стернею ногами і порізними вівсяними устюками руками допрацювали ми до полудня. В полудень привезли нам „куліш” — пшоняну кашу, а того пшона п'ять-десять крупинок на миску води, і по маленькому куснику гливкого чорного, невідомо з чого спеченого хліба. Нам дали юшку і хліб, а жінкам-колгоспницям тільки юшку. Голодні, кинулися всі ми до юшки. Вже згодом помітили, що жінки свій „куліш” десь зливають. Пізніше ми дізналися, що кожна з них має вдома голодні діти. Не було іншої ради, ми почали ділитися з ними хлібом. Наш і колгоспний бригадир слідували за нами, погрожували. Дехто з наших хлопців мав гроші і вирішили крадькома податися вночі на село купити хоч трохи продуктів. Подорож була невдалою. Хлопці дізналися про дійсний стан селян. Три чверті села вимерло, а решта чекали на смерть. Нас усіх охопив страх. Ми стали домагатися повернення додому. Пробыли ми там два тижні. Опівночі приїхала „тритонка” і забрала нас майже всіх хворих додому. Дома я довідалась про смерть бабуні від голоду та про те, що розстріляли всю родину маминої старшої сестри за схований мішок збіжжя.

Бабуня моєї товаришки жила в Таращі. Це 126 км на південний захід від Києва. Мала невелику чепурну хату, садок (колись було 8 десятин, але 7 забрав колгосп). У тому садку було всяких ягід і овочів подостатку, тоді як в колгоспному навіть птахів не було чути. Стояв мертвий.

Бабуня мала кури, кілька свиней і козу. До неї й приїхали ми після „уборочної” кампанії на відживлення. Найближчою станцією, до якої доходив поїзд, була Ольшаниця (20 км від Таращі). Від Ольшаниці треба добиратися возом або пішки. Битий шлях простягався між маковими полями. Де-не-де просвічувались яскраві плямки пізно розквітлого цвіту. На горбі недалеко дороги стояв хрест. На ньому був вінок з прив'ялих квітів. На моє запитання, що то за хрест (бо дивним було його бачити, коли всі хрести з церковних бань познімали, а на кладовищах поруйнували), ніхто не відповів. Візник не був говірким. Відпочивши і відживши на бабуниних харчах, почали відвідувати знайомих селян. На селі вдень можна було зустріти лише дуже старих і зовсім малих та „київських дачників”, що приїхали на яйця, молоко і масло, а вечорами порушували спокій села та чудовий спів солов'їв своїми гітарами та мандолінами і російськими романсами.

Хрест при дорозі не давав мені спокою. Спочатку сама, а пізніше з товаришкою кожний день були ми біля хреста. Вішали свіжий вінок, але завжди поверх нашого хтось накладав ще свій або клав квіти до підніжжя хреста.

І ось однієї неділі надвечір вибралися всі ми цілою родиною на прогулянку. Бабуня зав'язала у вузлик пиріжків, грушок та яблук, а тато товаришки взяв великий глек з холодною джерельною водою. У повітрі було тихо, лише коли-не-коли повівав вітерець, але в тій тиші чулися різні звуки невидимих створінь.

— Треба дощу, — сказала бабуня.

— Душно, — промовив тато товаришки, вдивляючись у небо, немов вогнем осяєне.

„А мені добре, — подумала я. — Тут більше свіжого повітря, ніж у місті. Тут тихо, хороше!..”

Ходили ми недовго. Тарасик, бабунин найменший гість з Харкова, втомився і ми вирішили сісти відпочити на межі коло макового поля, проходячи повз яке можна було чути передзвін спілих макових зернин від подуву вітру. Недалеко від нас під берізками стояв хрест, історію якого я так хотіла знати. Вдивляючись у червоняві відблиски заходячого сонця на хресті, вдихаючи запах стиглих яблук і грушок, які бабуня розложила на хустці, здавалося, що все злилося в одно — вітер, запах овочів і передчасно пожовкле листя берізок, що поволі спадаючи, встеляло підніжжя хреста золотими сльозинками.

Сиділи мовчки. Тарасик спав, поклавши голівку бабуні на коліна. Легкий вітерець ворухив його біляве волоссячко. Сонце сідало за обрій. У повітрі стало свіжіше. Степ міняв кольори.

— Бабуню, а що це за хрест, чом він стоїть при дорозі? І на ньому завжди вінок із свіжих квітів. Хто пильнує його? — запитала я.

Бабуня схилила голову і відповіла:

— Не знаю... Не раджу і вам часто бігати до нього.

Тато товаришки глянув на бабуню і також схилив голову. Я

глянула на товаришку, а вона на мене. Мовчанка здавалася нам дуже довгою, а ще більше загадковою.

Бабуня поцілувала Тарасика в чоло, підняла голову, а на її очах ми побачили сльози.

— Життя привчає мовчати та ще й карає, коли комусь скажеш правду.

Ти, дитино, — звернулась вона до мене, — дуже допитлива, уважай! Бо нещасною будеш... Це хрест над моїми синами і синами інших матерів.

Вона наче захлинулася, а потім, витираючи сльози кінчиком хустки з голови, додала:

— Вони боронили волю свого народу. Молодими окропили цю землю своєю кров'ю. Вони вмерли героями. Ні один з них незрадив товаришів, що раненими лежали в тарашанських хатах. Якби вони знали, що їхня кров пролилася на марно!... Діточки мої, діточки, мені, старій, прийшлося вас доглядати...

— Мамо, лишіть! — обізвався тато товаришки, також витираючи сльози.

Бабуня наче зацікавилася.

Так ось яка його правда! Тому то він і стоїть досі, — промайнуло в моїй голові. Пригадалися придніпрянські села, де ми були на „уборочній“. Там ховали без хрестів. Тут родинна таємниця. Там державна. Оце і є ті борці за волю, про яких розповідав мені Василько. Навкруги стало ще тихше, лише здушене схлипування порушувало тишу наступаючої ночі...

Цього року минає сімдесятя річниця проголошення самостійності і незалежності України. Сімдесят літ тому загинула незлічима кількість української молоді "Імена Ти, Господи, Сам знаєш", — вірючи в своє святе діло, борючись за правду і волю свого народу, своєї Батьківщини. А скільки героїв і далі продовжують вести боротьбу з московським наїзником! Вони борються вже не зброєю, а словом і пером. Скільки таких борців загинуло на шляхах до далекого і холодного, як серце ворога, Сибіру? На їх могилах нема хрестів...

„Боротьба нашого народу не припиняється і не припиниться. Нехай вона буде довга і вперта, нехай вона бере нові і нові жертви, але Україна незалежна — хоче чи не хоче того світ — таки буде!“ — сказав Симон Петлюра. А пам'ять про них передаватиметься з роду в рід і то так довго, як існуватиме Україна і український нарід.

1. MAL DU PAYS

I

*Проходить час, відходять в вічність друзі
І одцвітає молодости цвіт,
А серце стомлене в смертельній тузі
Шукає знов за щастям давніх літ,
Надходить самота, важка й жорстока,
І давить душу, як безсонна ніч,
Повзе, як гад, вдивляється до ока
І пестить жертву довгим віч-на-віч.*

*І раптом в темряві ночей зловісних,
В цвинтарній тиші сірих кам'яниць
Ім'я, єдине в світі, громом блисне:
Сім літер, сім палких вогнених лиць.
І серце — знов жива струна нап'ята,
Наплеться кров'ю й співом забринить.
Ти вся моя від Дону по Карпати
Й так солодко тобі одній служить!
І знати, що для всіх твій теплий вітер,
Для всіх твого палкого сонця жар,
І в пустці серця сім промінних літер,
Твоє ім'я нести, неначе скарб.*

II

*Сім літер, що папають в слові Україна,
сім літер, що вогнем лягли на Монпарнас,
і сім підступних куль на вулиці Расіна * —
призначення, мементо і наказ!*

*Горять палким трикутником криваві сімки
над простором і над часом в хаосі й тьмі,
і серце вгору йде все вище стрімко, стрімко
шляхом твоїх Голгот, Народе мій.*

Примітка: На вулиці Расіна вбито Головного Отамана Симона Петлюру. На Монпарнасі його поховано.

70-ЛІТТЯ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Написав ІВАН КЕДРИН

З усіх роковин, що їх відзначають у цьому 1988-му році українці в діаспорі, безумовно на першому місці стоїть 1000-ліття Хрищення України. Віра і Церква в Україні завжди грала і по нинішній день грає таку велетенську роль, — український нарід і Церква були і є так тісно взаємно пов'язані, що ні одна інша подія не може рівнятися з тією, яка сталася за Володимира Великого 1000 років тому. Але та подія створила цілу велику проблему, що її фахівцями в першій мірі історики Церкви та взагалі науковці — аналітики історичних подій, та поруч із ними вчені теологи. Ця тема займає інше місце у цій книзі авторства дійсних фахівців цієї ділянки.

Зараз після ювілею — роковин Хрищення України, маємо 70-ліття проголошення 4-им Універсалом новітньої української держави у постаті Української Народної Республіки. У тому ж році відзначаємо 70-ліття Першо-листопадового перевороту у Львові та 70-ліття Берестейського договору. Всі ті три події тісно одна з одною пов'язані. Пригадка, що 70 років тому Україна оформила своє самостійне державне життя (хоч, на жаль, короткотривале), сьогодні тим конечніша і важливіша, що сучасний стан в Україні і стан української громади в діаспорі ставить дату 22-го січня 1918 року наче в ген далеку і замерклу минувшину. Неможливо обмірковувати і святочно звеличувати проголошення 4-го Універсалу без одночасного трагічно болючого ствердження: ми, українці, є самотнім у світі народом, який має велику територію від Чорного моря по поліські болота, на сході в оперті об Кавказ, на південному заході — об Карпати, має від 40-ка до 50-ти мільйонів душ, маємо традицію трьох рідних держав — за княжих часів, Козаччини — Гетьманщини і в новітній добі, і не маємо своєї держави. Цей факт не має прецеденту у всесвітній історії і не має другого народу у світі, з долею якого можна б порівнювати долю України. І тому разом з цим, на першому місці міркувань про 4-ий Універсал, 1-ий Листопад і Берестейський мир стоїть до болю трагічний запит: чому ми не маємо своєї держави, чому ми втрачали свою державу в кожному із трьох згаданих періодів нашої історії і, зокрема та особливо, чому ми програли останній визвольний здвиг у роках 1917-21?

Кожна подія у всесвітній історії пов'язана із своїм минулим хронологічно і прагматично, простіше сказати — за часом і змістом.

Неможливо відповісти на запит, чому ми програли визвольну війну — революцію 1917-21 років без згадки бодай телеграфічним стилем про те минуле, в якому саме й корінилася головна причина нашої прогри. Кожний період нашої державности — княжий, козацький і новітній — мав свої світлі сторінки, але й мав похмури; мав він і конструктивні і деструктивні моменти. За княжих часів українська держава за князя Ярослава Мудрого була могутньою і відомою у всьому західньому світі країною, але водночас і за того княжого періоду відбувалися нещасні „княжі крамоли”, братовбивчі війни і непогамована боротьба за Київський престіл. І за татарської навали у XIII сторіччі було явище „татарських людей”, які воліли платити гарач татарським намісникам, аніж бути льолящими і вірними власній державній владі. Подібне було за козацького періоду. Після розгрому Польщі у війні Богдана Хмельницького 1648 року, після переможних битв під Пилявцями, Жовтими Водами і під Корсунем, Україна могла була б продиктувати мир Польщі, бо була сильніша. Але знову таки за того козацького періоду гетьман хитався поміж Польщею і Московщиною, та загально гетьмани вели нерівну політику супроти Туреччини й кримської Золотої Орди, раз воюючи із ними, то знову приєднуючи собі їх за союзників проти захланного сусіда. Мало було самостійницької державницької думки за Козаччини, бо у всіх переговорах і договорах йшлося в першу чергу про число реєстрових козаків і збільшення прав православних ієрархів (право засідати в польському сенаті), і мало говорилося про заснування української ні від кого незалежної держави і про оборону тієї держави проти ворожих зазіхань.

Нещастям України було її гео-політичне положення, бо мала таких двох сусідів, що кожний з них мав великодержавницькі аспірації — коштом України. Політичним гаслом польських максималістів було „Польща від моря до моря” (від Балтику по Чорне море); політичним гаслом російських максималістів було „собіраніє русскіх земель”. Нещастям України було теж спільна питома риса обох країн — історичної і новочасної Польщі та кожночасної Московщини: фальш і забріхання. Польське гасло за доби Ягайлонів „За нашу і вашу свободу” було глумом над дійсністю, бо панування Польщі на Правобережній Україні було таке ганебне, таке експлуатаційне та ще й образливе, з користуванням жидівськими орендарями для своєї політики („Іде-іде Зельман” — з ключами від української церкви), що воно доводило завжди до протипольських повстань, — не тільки протипольської війни за Хмельницького, але і перед ним і після нього, та й за Гайдамаччини — Коліївщини. У відродженій Польщі після Першої світової війни польський уряд наслідував Московщину у своїй політиці національної асиміляції. Після катастрофальної помилки Богдана Хмельницького, що підписав 1654 року Переяславський договір, і після трагічного бою Мазепи з Петром під Полтавою 1709 року, наступив час не тільки щораз тіснішого пов’язування України з Московщиною,

але й ведення політики геноциду. Україна стала „Малоросією”, давши приклад полякам, щоб Галичину прозвати „Малопольщею”. А 125 років тому підсумок нівечення всього українського проявився в обіжнику Петра Валуєва з 20-го липня 1863 року, в якому про українську мову сказано, що її „не било і бить не может”, а Емський указ із 18-го травня 1876 року те Валуєвське „нет” ще потверджував і поширював. (Обидва, „укази” за царювання „ліберального” царя Олександра II, що про його лібералізм багато писав Солженіцин).

Не місце тут подавати нарис історії України. Сказане дає підставу твердити, що здійснився острах Шевченка, що Україну „злії люди присплять лукаві і в огні її окраденю збудять”...

Русифікаторський окупантський режим приспав українську національно-державну свідомість. З вибухом Першої світової війни не було в Україні ні одної української газети і ні одної української школи. Попереднє ХІХ сторіччя було виповнене українською боротьбою за права мови, за право перекладу Святого Письма, за зм'ягшення пресової цензури, за право до рідного етносу. Тільки „Кобзар” Шевченка зрушив приспану українську політичну думку і вніс у ту бідну політичну думку струмінь революцій своїм „Заповітом”. Але німечна була та українська політична думка і після смерті Шевченка, бо щойно 1891 року постало в Каневі-Києві таємне товариство Братство Тарасівців, а в 1900 році в Києві — перша українська політична партія під назвою Революційна Українська Партія (РУП). Однак просто не було часу ані не було можливості поглиблювати українську державницьку думку у масах народу, хоч чимала робота проводилася.

На початку Першої світової війни російська армія окупувала Східню Галичину і губернатор Бобринський першим своїм ділом закрив книгарню Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, закрив централю „Просвіти” у тому ж будинку на Ринку ч.10 і заборонив українську пресу та зліквідував українське шкільництво. Галицькі українці були в масі, зокрема в інтелігентській верстві, державницько свідоміші від наддніпрянців, бо під Австрією українці таки мали своїх послів у галицькому соймі і віденському парламента, і ці дві інституції були для галичан політичною школою. Проте з вибухом Першої світової війни, хоч заснувався славетний легіон Українських Січових Стрільців, проте галичани теж не думали тоді, у 1914 році, про цілковиту самостійність, українську державу, а їхнім політичним кредо був поділ Галичини на польську й українську частини під скіпетром Габсбургів і була малореальна надія, що Австрія сприятиме українській державі, поставивши на її чоло Габсбурга.

У такій незавидній ситуації почалася в 1917-му році так звана Лютнева революція в Росії. Хоча всі знали й відчували, що царат спирається вже на зогнілі основи (символом тієї гнилизни став Грішка Распутін, монах — обманець, фаворит цариці, яка в розпачі вірила, що тільки Распутін може оздоровити хворого на гемофілію її сина, престолонаслідника Олексія), проте вибух революції прийшов для більшості несподівано. Революція заскочила увесь

світ і заскочила Україну, яка не була приготована до цього ані психологічно, ані політично. І тому своєрідним чудом було, що вже 1-го квітня 1917 року, стихійно і самотужки зформувався стотисячний похід українців у Києві на Великій Володимирській вулиці, який маршував на Софійський майдан із співом „Заповіту” Шевченка, першого тоді українського національного гімну.

І за глибоким переконанням автора цих рядків, який перебував на Наддніпрянській Україні від квітня 1917 до червня 1920 року, — чудом була вся українська визвольно-революційна боротьба, весь визвольний здвиг 1917 — 1921 років!

Чудо у тому, що була пуста і треба було будувати державу з пустки. Не було керівної політично зрілої верхівки, бо колишня українська шляхта або ополячилася або змосковщилася, підсиливши собою московських дворян. Була тонка верства інтелігенції, але вони були „українофілами”, не політичними, а культурними діячами. Були тільки одиниці понад пересічну мірку, відомі ширшому загалові. А проте вже 17-го березня (71 рік тому) на зборах українських організацій у Києві рішено створити Українську Центральну Раду й обрано заочно на її голову проф. Михайла Грушевського, якого тим часом заступав Володимир Науменко, бо Грушевський у той час був царським урядом засланий поза межі України. У червні 1917 року появився Перший Універсал Української Центральної Ради, який розпочинався словами: „Народе українській! Народе селян, робітників, трудящого народу! Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей Української Землі...” У липні, 16-го, появився Другий Універсал, що інформував про визнання Секретаріату УЦРади як уряду над — на жаль тільки — п'ятьма колишніми губерніями. Все ж до Києва приїхали три міністри Тимчасового Уряду з Росії, який перебрав владу після упадку царату і переговорював із УЦРадою, як реальною політичною силою. Той Тимчасовий Уряд у Петрограді не втримався, бо прибулий у запльомбованому вагоні із Швейцарії почерез Німеччину Ленін з гуртом своїх однодумців, за американські гроші(!); перевів новий переворот. І тому у Третьому Універсалі 20-го листопада 1917 року вже вперше заговорено про українську державу: „Однині Україна стала Українською Народньою республікою”, а два місяці пізніше — 22-го січня 1918 року, появився Четвертий Універсал, у якому було найважливіше історичне ствердження: „Однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною вільною суверенною державою українського народу...”

За царату в Україні мріяно про свободу української мови, свободу освіти, слова і друку. Після Лютневої революції заговорено про автономію у злуці і в межах родійської держави. Впродовж кругло семи місяців еволюціоновано від автономізму до суверенности. Було за той час багато аматорщини, багато дилетантизму, але воно мусило бути, бо де, коли і хто і відкіля мав навчитись творчого державницького діла?! Відбувалася гарячкова організаційна праця по всьому великому просторі України. Але на перешкоді

стояла відсутність українських людей, які могли б створити державний адміністративний апарат, здецидована ворожість до української державности численних меншин, зокрема меншини жидівської.

Критики УЦРади закидають їй, що вона була соціалістична і що „соціалісти змарнували ентузіязм народу”. По-перше, тоді взагалі не було партії, яка не мала б у назві дочіпки „соціалістична”, бо така була мода. Мимоходом кажучи, в Галичині між двома світовими війнами було подібне явище. Головою Української Соціал-Демократичної партії був Володимир Старосольський, видатним членом був Лев Ганкевич, — ніхто з них і їх однодумців ніколи не був марксистом і всі вони насправді нічим не відрізнялися від національних демократів. Були три Військові З'їзди і записано докладно, скільки зукраїнізованих вояків кожний такий з'їзд представляв.

Але коли треба було вислати військо на оборону Києва проти навали, зорганізованої на корінній Московщині, армії Муравйова, то під Крути вислано слабо вишколений і недостатньо озброєний Студентський курінь і дві сотні Юнацької школи. А ці ж мільйони вояків, що висилали своїх делегатів на Військові з'їзди до Києва, могли б успішно протистояти ордам з півночі. Не раз писалося про те, що українські вояки брали зі собою кріси, інколи й скоростріли, та ... йшли в свояси до рідних хат. Згодом з отих вояків творилися повстанські загони, але ніколи центральної державній владі не вдалося скоординувати дію всіх цих різних повстанських отаманів, бо кожний із них (найславнішим з них був Нестор Махно) — був сам собі пан.

З усього українського революційно-визвольного здвигу років 1917 — 1921 Четвертий Універсал був найважливішою подією. Бо наведені вгорі слова Четвертого Універсалу стали завершенням української політичної думки і стали політичною програмою та політичною ціллю по нинішній день.

Парадоксально, але самі московські большевики вирішно причинилися до його проголошення. Річ у тому, що, як тільки большевики прийшли в жовтні-листопаді 1917 року до влади, то проголосили гасло „мир без анексій і контрибуцій” і старалися мерщій закінчити війну. Моряк Криленко, призначений на „воєнком”, звернувся до німецького головного командування радіо-телеграфічною пропозицією проголосити перемир'я. У грудні 1917 року з обох сторін з'їхалися вже делегати до Берестя і впродовж двох тижнів підписали перемир'я та зараз же рішили повести переговори про тривкий мир. Створилася ситуація, що московська делегація промовлятиме також в імені України. Щоб до того не допустити і мати формальноправний аргумент, тим паралізуючи цей маневр большевиків, Мала Рада в Києві, — а не пленум Української Центральної Ради, — прийняла текст Четвертого Універсалу, який встановляв Україну суверенною державою. Генеральний Секретаріят вислав теж до Берестя свою власну делегацію у складі В Голубовича, М. Левитського, М. Любинського і

О. Севрюка. Вони не були політиками-дипломатами, а все ж опинилися за спільним столом із такими цивільними і військовими каплицетами, як австрійський міністер закордонних справ граф Оттокар Чернін, німецький канцлер Кюльман, генерал Людендорф та інші дипломати — репрезентанти Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини. Німці й австрійці визнали українську делегацію як окрему від московської, і в своїх споминах граф Чернін з найбільшим признанням говорить про названих вгорі українських молодих людей, хоч і недосвічених, як вони вдало, відважно і послідовно боролися за свої вимоги, між якими й був поділ Галиччини на польську й автономну українську частини і на прилучення до України Холмщини. 9-го лютого 1918 р. підписано Берестейський договір. Австрія його не ратифікувала.

Тут просто нема змоги довше зупинятися на подробицях Берестейських мирових переговорів. Автор цих рядків видав у 1928 році у В-ві „Червоної Калини” у Львові збірник „Берестейський мир”, в якому зібрав усі матеріяли, які до того часу появилися будь-якою мовою, включно з російською. Тепер треба б писати інакше, бо заходами Інституту ім. Вячеслава Липинського у Філядельфії видано друком оригінальні протоколи Берестейської мирової конференції. Але висновки, зроблені 60 років тому, залишаються, на мій погляд, актуальними і нині. Берестейський мир важливий в історії України, як перший такий міжнародний договір, підписаний представниками самостійної української держави. Негативним моментом було те, що ані Німеччині ні Австрії не залежало на існуванні української держави, а тільки на вивезенні з неї якнайбільше збіжжя і сировини. Тому в Німеччині й Австрії названо той мир „Бротфріден”. Негативним моментом є те, що той сепаратний мир України з осередніми державами придбав українцям у держав Антанти марку германофілів. У наслідок Берестейського миру вмаршувала до України німецька армія й очистила її від большевиків. Різні перипетії переходила пізніша історія України: розігнання Центральної Ради німцями, хоч саме Центральна Рада їх запросила; період Гетьманату Павла Скоропадського, який, на жаль, не втримався, хоч гетьман єдиний міг би стримати большевицьку військову навалу; період Директорії, і рік 1921-ий, коли фактично скінчилася наша визвольна війна, бо тоді не стало регулярного воєнного фронту й рештки армії УНР переступили кордон до Галиччини, яка тоді була вже окупована Польщею.

* * *

Слід сказати і про 70-ті роковини Першолистопадового перевороту у Львові. Це теж було чудо, коли вранці 1-го листопада вийшли люди на вулиці і побачили синьо-жовтий прапор на ратуші Львова (офіційно український прапор є жовто-блакитний). Відомо, що ми й тут зазнали поразки, бо Польщу підтримувала Франція, яка поставила на ноги, вишколила й озброїла армію генерала Галлера. Перебування під Польщею між двома світовими війнами потверди-

ло сказане вище про наших двох сусідів: Польща, як і царська Росія, вела політику національної асиміляції. Політика була злочинна і невірогідно глупа, тому приречена на програ. Але під напівтоталітарною Польщею все таки не було того страшного геноциду українців, як це практикувалося під владою Сталіна — Кагановича в 1932-1933 роках, перед тим і після того.

Були в нашому новітньому визвольному здвизі світлі, геройські, блискучі моменти, були й невдалі — моменти похмурі, гідні спожаління. Але всі вони разом склалися на традицію. А традиція — це не пустий згук, це не тільки абстрактне поняття, — це рушійна сила майбутнього здвигу, майбутнього здійснення державницького ідеалу. Українська громада в діяспорі роз'єднана; нема в неї одного проводу. Але всі без винятку вірні ідеалові рідної народоправної самостійної держави, і всі без винятку вірять, що вона таки воскресне, і в цій вірі не помиляються.

Яр СЛАВУТИЧ

КИЇВСЬКА ВЕСНА

*Вибухають бруньки пірамідних каштанів,
І трава прориває торішній асфальт.
Приголомшений подвигом, огир Богданів
Чує з темних церков наростаючий альт.*

*Дивне диво століть! До Святої Софії
Урочистої дії клекоче луна.
Володарно-земна, переповнена мрії
У блакитній надії дзвенить вишина.*

*Де поділась рабів неприхована втеча?
Звідки взявся цей двигіт Подолу й Гори?
Прастарого Дніпра течія молодеча
Наливає напруги. Підходь і бери!*

І готуйсь поєднати визвольні протони

*Давніх предків, батьків і посвятних синів.
Катедральні басы та альти й баритони
Монолітно гудуть на прославу борців.*

У СУМНЕ 75-РІЧЧЯ...

Геніяльна українська поетка Леся Українка (Лариса Косач) народилася 25-го лютого 1871 року, померла 1-го серпня 1913 року. Портрет роботи сучасного графіка в Україні Михайла Андрійчука з м. Хмельницького (Кам'янець-Подільський). Твір має назву „Стояла я і слухала весну...”

„ЩО ДАСТЬ НАМ СИЛУ?“
(Апокриф).

*Розпечений весняним гострим сонцем
Пашить Єрусалим. Проміння біле
Від білих стін і вулиць відбиває,
Ряхтить вогнем на золотих покрасах
Царських палат, ворожі блискавиці
Запалює на кожному римському списі,
Кладе вінці на шоломи спіжеві
Центуріонам, — блиск вогонь і пал!*

*Єрусалим готується до свята.
Жінки начиння микють у потоці,
Бряжчать мідяні кухлі, грають іскри
Від сонця на червоній мокрій глині.
Розбіглись діти по весняні квіти.
Дівчата чешуть коси й заплітають
Майстерно у дрібушки з дукачами
Та радяться, що їм про свято вбрати.
Багато радощів, але ж бо й праці!...
Гаптують, шиють, і печуть, і варять,
Купують, продають, про свято дбають.
Лиш той не дбає, хто шага не має,
Але й такий волів би заробити
Гіркою працею, ніж так „не дбати“.
Бо гірші злидні в свято, ніж у будень,
Буденна одіж, наче смертний гріх,
Темніє серед ясних шат святкових,
Лице не блідне з голоду, — шаріє,
І легше мовить „хворий“, ніж „голоден“.*

*На розі проти храму вбогий тесля
Робітню відчинив. Та й відчиняти
Не дуже-то було що: три стіни,
Четвертої Біг-дасть, — от і робітня.
Всім перехідним видко всю роботу,
Мов на майдані. Видно, як працює,
Не розгинаючись, убогий тесля,*

Зв'язавши ремінцем волосся буйне,
Щоб не спадало, на високе чоло,
Укрите потом рясним та краплистим.
А тесля сам не бачить перехідних.
Очима бачить він роботу й знаряд,
А думкою все злидні невсипущі:
Були вони учора, є сьогодні,
І завтра будуть, і нема їм краю.
Ох, та який там край! Хіба що справді
До краю загризуть... Що день, то більше
В Єрусалимі теслів настає,
І з Сирії насунули, мов хмара,
Забрали всю роботу коло храму,
В преторії, коло царських палат
Їх всюди повно, спритні та майстерні,
Та запопадливі, масні такі...
В ряди-годи єрусалимським теслям
Робота дістається, і яка?
„Он вчора три хрести зробив, — недобра,
Сумна робота, Богові немила...
Не раз бо і невинних ропинають...
А що робить? Гріха не знає голод.
Марницю заробив за три хрести.
Така й робота: спішна, от аби-то.
Що ж, я не винен, — дорого платити
За дерево сухе не маю звідки...
Ет, якось то простоять зо три дні
Поки до свята шибениці тії,

А там — розп'ятих здіймуть, то хрести
Хоч і спилити — невелика шкода...
Така-то праця!... А колись бувало
Робив різьбу мистецьку до палат,
До дому Божого... Давно було...
Тепера що? Ціпипна, топорища,
Плуги, хрести... таке! А сила йде,
І спина гнеться, й репаються руки,
І гине хист. Уже б тепер не вдав
Різьби такої, хоч-би й хто замовив,
Минулося... Тепер аби хоч як,
Хоч без мистецтва хліба заробити.
Так, хліба, хліба, і нічого більше...
„Ех, клята праця!" — Тесля рубонув
Так по ціпилну, аж воно зломилось.
Він кинув зпересердя, друге взяв,
Не встаючи. Піт очі засліпив;
Втер рукавом і далі теше. Раптом
Сокира пощербилась об сучок.

„А будь ти проклята!“ — Шпурнув сокиру
І долі сів, і голову схилив.
Так ние спина, руки так горять,
Болить все тіло... Аж тепер він тямить,
Що він зовсім знебувся, що тепера
Вся сила згинула... „Ну, що ж, не встану,
Сидітиму до ночі так, ще й ляжу.
Однаково. І не здійму сокири,
Не нагострю й нічого не зроблю
Ані сьогодні, ані завтра. Що ж!
Хай з голоду хоч пухнуть жінка й діти.
Не маю сили. Згинула. Пропала.
Що верне силу, як її нема?...”
І похилився, мов зломлена билина,
І руки мов зів'ялі простяглись
І впали аж додолу.

Так сидів він

І не вважав на голосну юрбу,
Що мав поток по вулиці котилась

І сміх, і глум, і гомін, і прокльони
Несла з собою, — так вода весняна
Виносить мул і хмиз, і баговиння
Зо дна ріки. Юрба текла, текла
І раптом стала, аж в тісну робітню
Якийсь гурток зненацька заточивсь
Відпертий натовпом, і трутив теслю,
Аж той отямивсь: „Гей! куди ви, люди,
Женетесь так?“ — громадці він гукнув.
— „Чи ти тут спав, чи очманів зовсім?
Та се ж сьогодні розпинати мають!
Он їх ведуть на страту, а за ними
Увесь Єрусалим, старе й мале,
Біжить, щоб на видовисько поглянуть.
Се тільки ти тут каменем сидиш”.

— „То їх ведуть? А де ж вони? Чого ж се
Ви тут спинились, коли їх ведуть?“ —
Питає тесля, все мов непритомний.

— „Дивіться на дурного!“ — хтось гукнув,
Та ти ж поглянь, он там напроти тебе
Впав серед вулиці один із них.

Се він вже втретє, — двічі вояки
Підводили бичами й стусанами —
А сей раз не встає. Казали люди,
Важкий занадто хрест йому дістався,
Нетесаний, сирий та суковатий, —
Дешевий, звісно! Правда, шкода й коштів...
Та видно й тесля шкодував роботи...”

Базікають; — а тесля вже й не чує,
Він скочив миттю на станок і звідти
Поверх голов на вулицю зорить.
А там, посеред сміття та каміння,
Впав під хрестом на порох придорожній
Син чоловічий. На хресті кора
Чорніє пожариною, і тільки
Самі кінці ясніють: свіжі рани,
Завдані вчора дереву сирому
Сокирою. Як ті бліді рани,
Бліде обличчя в Страдника, що впав;
Виразно червоніють краплі крові
На тім чолі, — не так рясніє піт
В робітника під час гарячий праці.
Без краю смутні очі мов питають:
„Навіщо ся даремна, зайва мука?
Та ж я прийняв по присуду всі кари
І ще прийму. А се хто присудив?...”
— „Гей, уставай лиш! доки будеш спати?!” —
Кричать протеріянці, і бичі
Звилися, мов гадюки. Крізь одежу
Червоні смуги стали пробиватись:
— „Не можу... хрест важкий... мені несила...”, —
Нещасний простогнав і ліг лицем
У порох шляховий. Преторіянець
Підвів бича, — та не спустив, бо раптом
Спинив його за руку хтось. — „Пожди!”
— „Ти хто. Чого тобі?” — вояк вереснув.
— „Я тесля. Я зробив сей хрест важким,
То й мушу я нести його. Давайте.
За сюю працю не візьму я плати”. —
І взяв хреста. Ніхто не боронив,
І випроставсь похилий стан у теслі,
Напружились його зів'ялі руки,
Погаслий погляд знову загорівся
Великим та палким, глибоким смутком,
І твердою, важкою походом
Пішов з хрестом робітник на Голготу,
Немов не знав ні праці, ані втоми
До сього часу.

І ТИ КОЛИСЬ БОРОЛАСЬ ...

*І ти колись боролась, мов Ізраїль,
Україно моя! Сам Бог поставив
супроти тебе силу невблаганну
сліпої долі. Оточив тебе
народами, що, мов леви в пустині,
рикали, прагнучи твоєї крові.
Послав на тебе тьму таку, що в ній
брати братів не пізнавали рідних.
І в тьмі з'явився хтось непоборимий,
якийсь дух часу, що волав ворожо:
„Смерть Україні!” — Та знялась високо
Богданова правиця, і народи
розбіглися, немов шакали ниці.
Брати братів пізнали і з'єднались.
І Дух сказав: „Ти переміг, Богдане.
Тепер твоя земля обітованна!”
І вже Богдан пройшов по тій землі
від краю і до краю. Свято згоди
між ним і Духом гучно відбулося
в золотoverхімі місті.
Але раптом
Дух зрадив. Знову тьма і жах, і рózбрат.
І знов настав єгипетський полон,
та не в чужій землі, а в нашій власній.
А далі розлилось Червоне море
І розділилося по половині
І знов злилось до купи, й затопило —
кого? Ой, леле! Нówий фараон
пройшов живий поміж Червоне море,
але козак з конем пропав навіки.
Співай, радій, ненáвисна чужинко,
бий в бубон і пети в танок з нестяму:
кінь і їздець в Червонім морі згинув,
тобі зостався спáдок на покра́си,
бо зно́сиш ти України клейноди.
святкуючи над нею перемогу.*

Такий для нас був вихід із Єгипту,
немов потоп.

Заграло та й ущухло
Червоне море; в'исохло й осталась
безрадівна пустиня після нього.
І став по ній блукать новий Ізраїль,
по тій своїй землі обітованній,
немов якась отара безпричальна.
З отарою блукали й пастухи,
вночі за тінню йшла, а вдень з вогнем.
Коли ж у їх з'являвся дух величний,
що вогняним стовпом палав у темі,
а вдень ішов, мов туча грізнобіла,
вони не вірили своїм очам
і вростіч розбігались манівцями,
і попада́ли ворогам в полон.

Чи довго ще, о Господи, чи довго
ми будемо блукати і шукати
Рідного Краю на своїй землі?
Який ми гріх вчинили проти Духа,
що він зламав свій заповіт великий,
той взятий з бою волі заповіт?

Так доверши ж до краю тую зраду,
розбий, розсій нас геть по цілім світі,
тоді, либонь, журба по ріднім краю
навчить нас де і як його шукать.
Тоді покаже батько своєму сину
на срібне мариво у далині
і скаже: „Он земля твого народу!
Борись і добувайся батьківщини,
бо прийдеться загінуть у вигнанні
чужою-чуженцею в неспаві”.
І може дасться заповіт новий,
і Дух нові напише нам скрижалі.

Але тепер? — як маємо шукати
своєму наро́ду зéмлю? Хто розбив нам
скрижалі сéрця, духа заповіт?
Коли скінчиться той полон великий,
що нас зайняв в землі обітованній?
І доки рідний край Єгиптом буде?
Коли загине новий Вавилон?

10.IX.1904

П'ЯТЬ ПЕРЕД ДВАНАДЦЯТОЮ

(До 95-річчя „Свободи”)

Написала ОЛЬГА КУЗЬМОВИЧ

*...,о, народе мій! Хто тут в Америці
твій хліб їсть, а про твоє добро, про
твою просвіту не дбає, да будеть Богом
і людьми проклят!....”*

Із заклику „Браття русини”,
„Свобода” 15-го вересня 1893.

У кожне п'ятиріччя від часів закінчення Другої світової війни „Свобода” і Український Народний Союз відзначають рівні дати першої появи щоденника відповідними статтями, споминами у Альманаху і на сторінках своєї преси та пригадують українській спільноті про довгий вік і непохитність, що її виказує „Свобода” від початку свого існування.

Однак ніколи ця річниця не була такою промовистою, як тепер, у 1988 році, коли 15-го вересня „Свободі” сповниться 95 років „життя”. Значить ми стоїмо на порозі „золотого” сотного ювілею. Тому саме на часі є не так — як досі бувало — вказати на славне минуле „Свободи”, на її постання і успіхи впродовж довгих десятиліть існування і на ту важливу роль, що її відіграв цей український щоденник у житті нашого народу, — але в першу чергу кинути погляд у майбутнє і на значення „Свободи” сьогодні і завтра для дальшої долі українців в діяспорі.

Бо 100 років життя газети — це час, який зобов'язує і її співробітників і читачів, і організацію, яка є власником „Свободи”, (при тому не слід забувати, що саме цей власник, УНСоюз, постав після „Свободи”, а не перед нею). Значить, в началі було (писане) слово...

Немає в історії української преси іншого щоденника, який дочекався б ста років свого існування. Тому саме ми зобов'язані думати про майбутнє і про те, як продовжити появу „Свободи” до 100-ліття і далі, і ми мусимо поставити собі перед очі це завдання тепер, п'ять перед дванадцятю, щоб могли гідно і з повною свідомістю важливості існування українського щоденника у вільному світі зустрівати його сотий ювілей.

Якось силою питоменних для імiграційного середовища обставин, останні десятирiччя розвинули у нас байдужнiсть, iнертнiсть i певного роду безсильнiсть у вiдношеннi до вiльної украiномовної преси, а зокрема у вiдношеннi до „Свободи”. Приймаючи як самозрозумiле, що новi поколiння вiльних украiнцiв мають труднощi у читаннi та писаннi украiнською мовою, ми iдемо їм щораз бiльше назустрiч, творючи англомовнi украiнськi видання, а з цим щораз менше прикладаємо серця i сил до украiномовних.

Коли вiзьмемо в руки показники украiнської преси у вiльному свiтi, якi давнiшими роками так пильно виготовляв покiйний вже сьогоднi наш бiблiофiл д-р О. Фединський, то в його останньому випуску з 1978 року вiн начислює понад 540 украiнських видань у вiльному свiтi, в тому два щоденники, 30 тижневикiв, 9 двотижневикiв, 65 мiсячникiв i 36 двомiсячникiв. Що сталося з усiми тими перiодиками за останнє десятирiччя? Либонь бiльша частина в цих десяти роках перестала iснувати з браку редакторiв, дописувачiв, читачiв i видавцiв. А у тому самому часi в Украiнi йшла шалена нагiнка на украiнське друковане слово, яка довела до зануку чи зрусифiкування цiлого ряду украiнських журналiв, зокрема наукових, а наклад газет, що появляються украiнською мовою, застрашаючо зменшено.

I так: там — насильна русифiкацiя, а тут — добровiльна американiзацiя, а разом цi процеси спiльно нищать украiнську пресу. Правда, в останньому роцi вплив „гласности” в пiдсоветськiй Украiнi виявивсь у вiдвертому домаганнi привернути украiнську мову в життя, — але сьогоднi ще помiтних наслiдкiв цiєї акцiї не можна зареєструвати, i є питання чи такi будуть.

Коли однак справдi в Украiнi прийшло б до змiни на краще в тому напрямi, то як тодi виглядатимемо ми? Та ж ми, не маючи у демократичному свiтi найменшого тиску вiдносно мови чи змiсту нашої преси, не робимо нiякого зусилля, щоб украiномовна преса вдержалася i мала ту силу, яка була в неї перед десятима чи бiльше роками. А чи ж преса не є однiєю iз ключових позицiй для вдержання украiнської субстанцiї?!

Украiнське друковане слово було, є i буде конечним для плекання украiнської мови, її кращого вивчення, для вияву полiтичної i лiтературної думки. Така i цiль „Свободи”, яка крiм того ще i стоїть вiд початку на сторожi нацiональної свiдомости, унапрямлєє i реєструє украiнське життя та бореться за його права тут i в батькiвщинi. Боротьба за нацiональну свiдомiсть була першим завданням нашого щоденника тодi, коли вiн постав з iнiцiятиви о. Григорiя Грушки. У тих роках украiнцi, чи то пак „русини”, як вони себе тодi називали, — це була маса робiтників-селян, помiж якими, крiм нечисленних свiщеникiв, не було взагалi iнтелiгентiв. Для тих наших заробiткових емiгрантiв i для їхнього освiдомлення почав видавати „Свободу” о. Грушка, пишучи ясно у першому числi: „Приймiть i привiтайте свою рiдну часопись, що

стала вашим учителем і провідником та основою нашого церковного і народного життя-буття”.

І справді, при допомозі саме „Свободи” розпочалася просвітнянсько-народна праця серед наших робітників-піонерів, і вони прийняли газету як учителя і провідника. Дальший її розвиток, як добре знаємо, ішов такою самою впевненою ходою. За весь час свого існування „Свобода” була лучником поміж українськими імігрантами а їхньою батьківщиною — Україною. На її сторінках появлялися статті про події в Україні і заклики допомагати батьківщині у всіх критичних моментах нашої новітньої історії. Коли переглядаємо товсті річники „Свободи”, прямо вдаряє у вічі завжди простягнена рука братам і сестрам в Україні, бажання допомогти їм морально і матеріально. А не можна забувати, що це була тверда, спряцьована рука нашого робітника. Впродовж усіх цих років „Свобода” була вірною словам - приреченню з дня 14-го грудня 1894 року, написаним у статті „Руська доля”: „Наша газета від днесь буде вірним речником ідеї незалежності і волі руського краю в Європі і буде непідкупним вказителем дороги, по котрій українці в Америці мають ступати, щоб стати провідниками української свободи і дати перші лепти на престіл вітчизни, котра жадає від нас матеріальної помочі в годині повстання і боротьби за волю”.

Так воно і було. Вистачить поглянути на великі заголовки з кожного періоду переломових днів для українського народу: проголошення Незалежності України, злука Українських земель, навала большевиків на Україну, пацифікація в Галичині, створений штучно окупантом Великий Голод 1932-33 рр., проголошення незалежності Карпатської України, допомога українському націоналістичному рухові, а далі — події Другої Світової війни і великий ісход українців на Захід та їх переселення за океан, — все це заповнювало першу сторінку „Свободи” і становило її провідний зміст.

Не самі „квіти” були на шляху „Свободи”, були теж і „колючки”. Для нашого щоденника не був легкий період ворожої нагінки, що розпочалася з публікацією сумнозвісної книжки „Саботаж” проти доброго українського імени. Не були легкі й інші нагінки на нас ворожих українському націоналістичному рухові сил, але завжди „Свобода” все це перетривала щасливо аж до наших часів. Чи можна, отже, допустити до того, щоб тепер вона поволі корчилася і завмирала із-за байдужности тих, що для них вона жила і живе — і цілої української громади?

Не раз доводиться чути твердження, своєрідну „теорію”, що наш нарід є найсильніший морально тоді, коли його переслідують і винищують. Можливо, що відсутністю такого переслідування і винищування тут у ЗСА треба вияснювати наш теперішній незavidний стан. На україномовну пресу, а з нею — в першу чергу — на „Свободу” у вільному світі немає ніякого морального тиску. Преса ця ні від кого незалежна (за виїмком видавців), втішається вона повною свободою вислову, появи, доступу до читачів і, не

зважаючи на все це, — вона добровільно завмирає на хворобу, якій на ім'я байдужість.

Коли читаємо про муравлину працю наших перших поселенців, які дослівно голіруч творили українське життя в Америці; коли вдумуємося — переживаємо спомини наших піонерів, що ручним візком возили черенковий склад нашої газети до друкарні, а відтак розносили готове число щоденника безплатно відхати до хати, — то мимоволі огортає нас зворушення і подив для цих народних працівників. Бож як легко і вигідно сьогодні нам працювати! — із комп'юторськими машинами, телефонами, фотографічним приладдям, поштою й усіма тими засобами технології, що стоять нам тепер до помочі. І нас є сотні тут — високоосвічених українців, що приїхали сюди не як заробіткові, а політичні емігранти у наслідок війни і окупації України советськими військами. Саме вони протягом перших десятиліть після „великого ісходу” дали сильний застрик „старій” еміграції, а з тим — і існуючій тут українській пресі. Довгі роки „Свобода” мала у своєму редакційному складі найкращих українських журналістів і публіцистів, видавала окремі сторінки для усіх організацій молоді, студентства, сторінки літератури і мистецтва, спорту тощо. Її об'єм і почитність помітно збільшувались. У повоєнних роках „Свобода” вела відомі, так звані хрестоносні походи, піддержуючи активно на своїх сторінках акції, потрібні для цілої української спільноти, і мала сильний — часто вирішальний — вплив на опінію громади. Це були десятиріччя розквіту українського життя в Америці на кожному відтинку: політичному, культурному і організаційному.

Сьогодні, однак, проминуло вже сорок років від припливу нової хвилі поселенців, майже два повні покоління, і природним шляхом більшість із тих діячів „активістів” відійшла від нас, а нові покоління мають інакші критерії вартостей і поглядів на українську справу. Для них українська мова є другою мовою, особливо коли йдеться про читання і писання, і тому україномовна преса і книжка не стоять для більшості із них на першому місці у скалі їхніх вартостей життя. Тому саме англомовний колись додаток до „Свободи” „Український тижневик”, що виходив від 1933 року як суботня частина щоденника, — став у році 1980-му самостійним тижневиком із своєю читацькою аудиторією. Зацікавлення „Українським Тижневиком” зростає і його прогнози дальшого розвитку є добрі. Але англомовна українська преса не сміє зменшити важливості україномовної „Свободи”, це ж бо єдиний тепер щоденник у вільному світі, друкований українською рідною мовою. І цей саме щоденник є візитівкою сили української субстації і непохитности.

Ця конечність дальшої безперерійної появи „Свободи” у майбутньому мусить стояти різко і чітко перед її видавцями, редакційним складом і читачами, — бож це наш священний обов'язок в ім'я минулого, теперішнього і прийдешнього. Це становиче мусимо собі з'ясувати сьогодні, у 95-річчя появи „Свободи”, і у наступних п'яти

роках, коли будемо зближатися до славної сотні, яка стане справді виїмковим і самотнім в історії української еміграції Ювілеєм.

„Свобода” виконувала гідно своє завдання речника українців в Америці впродовж такого довго часу, що здається ніхто із живучих та думуючих українців, її читачів і не-читачів, не може ставитись байдуже до її майбутнього.

Колись редактор д-р Лука Мишуга, що стояв на чолі „Свободи” 22 роки, ствердив: „Усі ми, що є в Головній Управі УНС, зокрема в Екзекутиві чи редакції ‘Свободи’, зобов’язані поза нашими звичайними заняттями на хліб, працювати для загальнонародного добра. Так наряд розуміє наші становища. ‘Свобода’ мусить бути провідною, а заяви не роблять нікого провідником, а провідна праця. Ми мусимо наше життя творити або хоч впливати на його творення і почуватись відповідальним за нього... Я був, ще є і піду, а ‘Свобода’ була переді мною і буде по мені. Щоб вона надалі провідною, мусять її вести справжні провідні люди. Ведуть ідея і авторитет, розум і характер...”

Ми надіємося, що це кредо, яке залишив нам один з найбільш відданих „Свободі” редакторів, буде стояти і далі великими літерами перед усіма, що сьогодні відповідальні за наш щоденник. А тоді напевно відзначимо сторіччя нашої „Свободи” з ясним і чистим сумлінням; бачитимемо, адже, перед собою незмінно українське і світле майбутнє. І не даром писав д-р Л. Мишуга про „Свободу”: щось ліпшого, ідейнішого, тривалішого і впливовішого уже на цій землі не збудуємо !

Ірина ДИБКО

МОЛИТВА

*О, Отче, благаю, змиосердись!
Бо найчесніші — у кайданах.
Так, як на хресті Твій Син колись —
Вся Україна в ранах...*

*Навчи нас
Україну вчинками любить,
Поможи нам
в храмі Софії і Юра молитись,
Щоб на волі могли вільними жить!
Дозволь нам,
Отче,
до ласк Твоїх хоч пригубитись.*

В АЛЬБОМ „СВОБОДИ”

(З матеріалів Пропам'ятної Книги УНСоюзу 1894 — 1934).

Написав ЮЛІАН МОВЧАН

В цьому, 1988-му році, коли ми відзначаємо два славні ювілеї — Тисячоліття Хрищення України та 95-ліття щоденника „Свободи”, є добра нагода кинути оком назад, на півстоліття, і бодай поверхово довідатися про ще один ювілей, який тоді відзначили наші незабутні попередники. Це 1934-ий рік, який тодішня Головна Управа УНСоюзу проголосила була Ювілейним Роком Українського Народного Союзу. Ювілейним рік той був, бо в тому році сповнилося було 40 років нашого, як дехто популярно називає, „Батька — Союзу”.

Рік пізніше, тобто в лютому 1935-го року на річних зборах Головного уряду УНС було ухвалено спеціальну пропам'ятну книгу, аби в ній зібрати бодай найголовніші відомості про працю УНС та його орган — про газету „Свобода”, впродовж попереднього сорокаліття їх існування. Оскільки видання такої книги вимагало колосальної і клопітливої праці, Головна Екзекутива доручила виконання такого завдання спеціальній редакційній комісії, до складу якої увійшли такі відомі й заслужені наші діячі, як Микола Мурашко, інж. Володимир Малевич, Роман Слободян, Омелян Ревюк та д-р Лука Мишуга.

І так, не зважаючи на всі труднощі, серед яких у тих умовах доводилося видавати названу книгу, 1936 року, в твердій темного кольору оправі з золотом тисненими літерами, на 752-ох сторінках доброго паперу вона появилася в світ. Книгу зредагував д-р Лука Мишуга — заслужений громадсько-політичний діяч та довголітній редактор „Свободи”. Вже лише поверхово переглянувши цю колосальну працю, можна сказати, що ця книга є не тільки підсумком чотирьох декад праці „ще однієї американської асекураційної компанії”, — але вона одночасно також є своєрідним літописом життя та діяльності української спільноти Америки того періоду. Правдоподібно передбачуючи, що роля Українського Народного Союзу не обмежуватиметься лиш обов'язками забезпечення його членів на випадок смерті, „батьки — союзовці” саме тому дали УНСоюзові назву не, скажім, Український Асекураційний

(або забезпечувальний) Союз, а Український Народний Союз. І ця назва, як бачимо, цілком правдиво відображує діяльність цієї організації. (Правда, дехто каже, що замість слова „союз” краще було б дати більш український вираз — „спілка”, ну, але це вже справа філологів).

Якщо вже зайшла мова про назви, то в *Пропам'ятній Книзі* знаходимо також відповідь, чому саме щоденник — газета „Свобода” здобула таку назву. З нагоди 20-літньої річниці „Свободи”, яка була в 1913 році, піонер української еміграції та перший редактор „Свободи” о. Григорій Грушка незадовго перед своєю смертю надіслав був із „старого краю” листа, в якому писав:

„Отже, в тих обставинах зродилася в мене думка видати власний часопис, писаний українською мовою, українським серцем і навіяний українським духом. І тому, не зважаючи на всякі труднощі й перешкоди, постановив я видавати українську газету, називаючи її ‘Свободою’, бо український нарід від віків бажає свободи”... (ст. 44).

І ось, на ст. 50-ій *Пропам'ятної Книги* читачі можуть бачити як на ті часи досить чітко зроблену копію першої сторінки „Свободи” з датою — 15 вересня 1893 року. Під заголовком „Свобода” подано всім відомі слова нашого Пророка та генія Т. Шевченка:

Учітеся, брати мої, думайте, читайте,
І чужому научайтесь й свого не цурайтесь.

І далі, нижче, читаємо:

„Часопись для руского народу в Америці. Число I, Год I”.

„Передова стаття — „Брати Русини”, яка займає майже цілу сторінку, в трьох місцях поділена підзаголовками — „Русини!”, „Народе Руській?”, „Родимці!”. Потім наприкінці тієї самої першої сторінки подано дві невеликі інформаційні вістки — „Вісти із старого краю” та „Образ темноти”. І хоч на тій сторінці написано багато уболівань про „рускій народ”, „руску землю” та „руских хліборобів”, проте нема жодної згадки про Україну чи український нарід! Тим більше, що те все було написано вже 32 роки після смерті Тараса Шевченка!

І хоч з погляду сьогоднішніх днів для декого вищезгадана „руска” термінологія може здаватися дивною і навіть непростимою, проте треба пам'ятати, що 95 років тому в Галичині напевне було мало таких людей навіть серед інтелігенції, які називали себе не русинами, а українцями. Треба пам'ятати, що в їхньому розумінні „русин” не було те саме, що „русській” або москаль. І тому ми певні, що о. Грушка, пишучи про русинів, зовсім не мав на увазі тих, кого ми називаємо росіянами, чи „москалями”, але мав на думці, що „русини” — це одна нація з українцями. Мабуть, він писав руський і русини тільки тому, що тоді всі так само говорили і писали. Бо 20 років пізніше в його листі до редакції „Свободи” про жоден „рускій народ” чи „русинів” вже нема мови, а скрізь там було написано лише про українців і український нарід.

При цій нагоді варт згадати про ще одну іншу версію про те, як наш щоденник дістав назву „Свобода”. У своїй статті „Спогади з минулих років” старий американець — українець Денис Пирч (прибув він до ЗСА в квітні 1890 року) в підрозділі „Хрещення ‘Свободи’” пише таке:

Я потім остався ще якийсь час в о. Грушки й ми таки зараз рішили видавати газету. Тільки не знали ще, як її назвати. Правда, о. Грушка видав був передше одно чи два числа „Нового Світу”, але ця назва не була відповідна до нашої майбутньої газети. Тоді я відзиваюся: „Що тут аж так довго думати. Ми тепер живемо в Америці, в краю свободи, а ми, українці, повинні прямувати до свободи, отже, назвім її ‘Свободою’. „Гура! — закричали всі, — Хай живе Свобода! — Та й щоб наші прадідні звичаї не загинули, приніс дяк із поблизького салуну бляшанку пива, й ми поздоровкались так, як має бути, як Бог приказав, потім заспівали „Многая” й „Ще не вмерла” й уже по хрестинах” (ст. 283).

При цій нагоді Денис Пирч подав також напевно цікаві для наших читачів нотатки про перші дні і тижні народження УНСоюзу. На наступній сторінці „Книги” він пише про це так:

Опісля я приїхав до Шамокіну, представив цілу справу, що ми уплянували в Джерзі Ситі, й у короткому часі скликано до Шамокіну мітинг. Зійшлися делегати від братств і відразу заснували „Союз”. А як той мітинг відбувся, то вже „Свобода” про те не раз писала. І всі ті наші братства, що були пристали до „Соєдіненія”, тепер відлучилися й пристали до „Союзу”. Наші люди й так не любили бути в „Соєдіненії”, бо там вічно сварилися, прозиваючи одні одних то уграми, то поляками. Отже, так повстав „Союз”, що числив спочатку лиш кількасот членів, а тепер є тисячі. Треба знати, що „Союз” — це не є собі якась там фінансова бездушна асекурація, але велика українська родина: „Союз” — це батько, „Свобода” — мати, й це повинен кожен собі, хто належить до тієї великої родини, пам’ятати. Батько подбає за тебе, а мати приголубить і навчить тебе, як любити й шанувати свою велику родину — нашу Україну.

І воно дійсно так і було: спочатку постала „мати” — „Свобода”, 15 вересня 1893 року, завдяки якій півроку пізніше, 1894 року, народився її „син” — „Союз”, який згодом так розрісся і розбагатів, що дістав назву „батько”... При цій нагоді варто навести такі цифри. Якщо, згідно з даними *Пропамятної Книги* в 1936 році число членів УНС нараховувалося 30,335, а загальний маєток УНС виносив 4,489,395 доларів, то нехай шановні читачі порівняють ці числа з теперішніми! (Також хай до речі тут буде пригадати, що з кінцем першого, тобто 1894, року існування УНСоюзу його маєток виносив всього...220 доларів і 35 центів).

А якщо йдеться про ставлення „Свободи” до московсько-російського імперіялізму — споконвічного ворога українського

народу, то, не зважаючи на те, що москвофілів ніколи бракувало не тільки в Галичині, але й у Америці, в „Свободі” ніколи не було жодних хитань у цій справі.

Відгукуючись на заклики деяких москвофілів, що галицьким українцям треба просити „опіки” в московського царя, „Свобода” в ч. 10 за 1903 рік пише, що той „русский” цар розбійник... „А що всі царі є опришками, то пізнати найкраще по тому, що вони зробили з українським народом і з тією умовою, яку з ними заключив Богдан Хмельницький і в якій було застережене право, що Україна має сама собою порядкувати” (ст. 81).

Так само з нагоди безславного 300-літнього ювілею царювання Романових „Свобода” в числі 18-му за 1913 рік виступила з таким „привітом”:

„300-літній ювілей панування царів Романових є для нас, українців, чорним ювілеєм московського грабунку на Україні, ювілеєм 300-літньої неволі московських опришників і злодіїв на нашій землі” (ст. 102).

В *Пропамятній книзі* подано багато таких документальних фактів та інформацій, які сьогодні можуть здаватися неймовірними. Був час, коли певна частина священиків в Америці оголосили бойкот „Свободі”, закликали своїх парохіян не передплачувати її, стали проклинати її. Чому? А тому, що „Свобода” стала відверто й гостро критикувати тих священиків, які не дбали про добро народу. Як писала газета в числах 25-му за 1895 рік та 34-му за 1894 рік, до цього типу священиків належали „мадяронсько-цареславські попи, які тільки старалися наш нарід дурити, щоб легше видерти від нього тяжко запрацьований гріш”.

„Свобода” подає один за одним факти, як мадярські прихвосні здирають нарід, беручи 22 доляри за Службу Божу з „великим голосом”, одночасно відмовляють похорону, коли помер безробітний, за якого годі заплатити, бо й на домовину прийшлося крайням складатись” (ст. 151). Або коли ті самі священики за ікону св. Николая „з бородою” беруть 35 центів, а без бороди — 25 центів.

Люди ж, що складали статут „Союзу”, виразно підкреслювали, що це народна інституція, в якій рішальним чинником має бути український робітник. Коли ж потім слово „православний” стало серед нашої еміграції рівнозначне зі словом „москвофіл”, а знову ті, що переходили на римокатолицизм, ставали „поляками”, тоді було поставлено на якийсь час вимогу, що членами „Союзу” можуть бути лише „греко-католики”. І тому на XI конвенції „Союзу” в Клівленді делегат Відділу Владика Сотер Ортинський, будучи також головою статуткової комісії, запропонував Конвенції змінити назву „Союз” на „Греко-Католицький Руський Союз в Америці”. І хоч на залі тоді, як згадує в своїх спогадах один із союзових піонерів Семен Ядловський, піднявся шум, гук і крики протесту, проте внесення перейшло! (ст. 291-202). І лише 1914 року на XIII Конвенції було

ухвалено змінити назву з Руського Народного Союзу на Український Народний Союз.

Як приклад дуже незavidних соціальних відносин у тодішній Америці, „Свобода” в ч. 12 за 1896 рік подає такий факт. 10-го квітня того року Сидір Куриляк, літ 22, з села Регетова Вижнього був забитий під час стинання дерев в лісі біля Пассейку. Він залишив сиротами двох маленьких дітей і вдовою — дружину. „Що ж мають вони робити, — пише газета, — не маючи навіть цента... Поховають його десь чужі люди на чужій землі, і буде стояти сумна могила без хреста і ніхто з братів навіть не прийде його відвідати, бо, як би хто і хотів, то не знайде могили нещасного, похованого десь у мочарах”. (ст. 69). Як відомо, в ті часи в ЗСА не було ще ні „воркмен компенсейшен”, ні соціальної опіки, ані також забитий не був членом „Союзу”.

Але з „Книги” довідуємося також про багато приємних, позитивних речей. Читаємо, що вже в 1894 році, 94 роки тому, існували українські школи в таких місцевостях, як Шамокін, Мавнт Кармел, Пітсбург, Олифант, Шенандоа (в стейті Пенсильванія) та в Джерзі Сіті. Також, не зважаючи на незavidний матеріальний стан наших новопоселенців, вони якось таки спромогалися, як на ті часи, подавати досить щедру допомогу своїм землякам на батьківщині. Наприклад, коли в 1912 році галицькі українці величаво обходили ювілей свого культурного пробудника священика Маркіяна Шашкевича, Краєвий Шкільний Союз вислав до Америки свого представника д-ра Семена Демидчука, щоб з тієї нагоди зібрати кошти на потреби Рідної школи. І американські українці поставилися дуже співчутливо до тієї ідеї і впродовж короткого часу було зібрано на школу 9,401 доларів, — як на ті часи, це досить велика сума грошей.

Як вже вище було зазначено, „Свобода” не є лише звичайною собі газетою. Вона є в значній мірі також літописом українських поселенців у ЗСА, починаючи з кінця минулого століття і кінчаючи нашими днями. Аби далеко не йти за прикладом — вкажу на свою власну особу. Прибув я в числі інших „переміщених осіб” до Америки 29-го березня 1949 року; ще того ж дня мої добрі і ніколи незабутні спонзори Іван та Ганна Гусарі в Джерзі Сіті увечорі показали мені свіже число „Свободи”, в якій на одній із сторінок бачив я замітку під заголовком „Нові емігранти”, де я прочитав про українців, що приїхали кораблем „Маріне Фалкон” до порту в Нью Йорку дня 29-го березня 1949 року за старанням Злученого Українсько-Американського Допомогового Комітету у Філядельфії. І далі, поруч імен Людмили Івченко, Володимира, Остапа й Варвара Олійників та багатьох інших, на списку побачив я також і свої ім'я! Це, мабуть, вперше моє ім'я удостоїлося бути поміщеним на сторінках „Свободи”. Жодна інша українська газета не подавала і не подає стільки вісток з українського життя, як „Свобода”, і саме тому її можна і треба назвати „літописом українських поселенців в Америці”.

Незабаром, навідавшись до редакції, мене там привітно прийняли тодішній головний редактор д-р Лука Мишуга та його заступник ред. Антін Драган, запропонувавши співпрацю в газеті. І я в силу спроможностей почав радо дописувати. Не буду над цим багато розписуватися, хоча з нагоди такої ювілейної дати хотів би пригадати одну мою статтю п. н. „Як треба й не треба розуміти демократію”, яка була поміщена в одному з чисел „Свободи” за 1950 рік. Минуло кілька тижнів і я несподівано на цю статтю одержав відгук від Володимира Винниченка — відомого нашого письменника і першого голови Уряду незалежної Української Народної Республіки, який тоді проживав із своєю дружиною на півдні Франції. В листі до мене з 10. VII. 50 року (який я зберігаю) Винниченко між іншим писав: „Вашу статтю про демократію я прочитав і, розуміється, цілком погоджуюся з Вашими думками. Але чи погоджуються інші — навіть ті, що так голосно тепер говорять про демократію? Шкода, що Ви мало натиснули на те, що Нац. Рада (йдеться про Українську Національну Раду, яка була створена на еміграції після закінчення Другої світової війни) потребує не деяких, а таки серйозних змін. Мені здається, що Ви мало знайомі з керівними елементами її, з так званим урядом і його філософією, моральною та навіть національно-політичною природою...”.

Повертаючись до *Пропамятної Книги УНС — 1894-1934*, треба зазначити, що крім численного історичного матеріалу про українську еміграцію, там також поміщено 180 світлин — в тому числі 102 групові світлини різних Відділів УНСоюзу. Всі вони напрочуд виконані дуже добре, хоч в ті роки фотографія ще не володіла такою технікою, як тепер.

Нарешті, при цій нагоді не можу не згадати „не злим, тихим словом” одного з найдіяльніших піонерів американської України і довголітнього „залізного” головного скарбника Українського Народного Союзу сл. п. Романа Слободяна (помер у 1982 році на 92-му році життя). Поселившись після прибуття до ЗСА в 1949 році в м. Елізабеті, Н. Дж., тобто, в тому самому місті, де мешкав із своєю родиною Р. Слободян, до 1953 року (до часу мого переселення до Огайо) я був з ним у частих і дружніх відносинах. Не тільки для мене, але й для інших новоприбулих українських скитальців незабутній Роман Слободян, проживаючи в Америці від 1909 року, давав цінні поради щодо влаштування нашого життя на новій землі. Це він з трибун Конвенції УНС не раз, разом з іншими, закликів нашу спільноту „любити Україну не тільки до глибини свого серця, але також до глибини своєї кишені”.

КОЛИ ВОСЕНИ РОЗКВІТАЮТЬ ЧЕРЕМХИ

Написала ЛЮБОВ КОЛЕНСЬКА

Їхні доми були — лише через дорогу. Її дім яснів, ніби ніким незаймана білосніжність; його — пишався цинобривими барвами, особливо вся покрівля.

Кожного ранку власники одного і другого дому виходили на прогулянку. Надиво роки їх не пригнули до землі, тримались вони струнко і несли свої голови високо, начебто це від стаї своєї відокремились два лебеді, заблукавшись поміж людей. Заглиблені в свої думках, вони майже й не завважували одне одного. А коли на мить торкались поглядами, то зараз же байдуже відводили свій зір, задивившись за кимось чи за чимось у далечині.

Але...

Але напевно про це мусіли постаратись чаклунки-зорі, що раптом життя отих двох людей змінилося зовсім. Трапилось щось зовсім звичайне: після дощу хідники були мокрі і ховзькі, і вона, завжди така обережна, посковзнулася та була-б упала, якби не він.

— Вибачте, — сказала вона зніяковіло і майже перелякано. — Це, либонь, мені вже пора паличку придбати. А то турбую посторонніх. Старіюся, певно... — додала, витираючи спід сукні, що замочився у капюжі. І враз у її очах забриніли сльози.

— Та що це ви... Вам ще палички зовсім не треба. У вас така гарно випростана постава, — сказав він.

— І у вас теж, — кинула вона, і обличчя її вкрилося густим рум'янцем.

Від її похвали він геть розгубився. І враз з його уст зірвалися слова:

— Та й сліз не треба. Шкода... У вас такі милі волошкові очі... — Від несподіваних для самого себе слів він зніяковів і поспішив додати: — Вибачте, що осмілюся таке сказати, але мені в цій хвилині чомусь здалося, що ми здавен-давня знайомі.

І вона хоч звичайно уникала не лише незнайомих, а й взагалі людей, усміхнулася і несміливо простягнула йому руку:

— Це нічого. Адже ми сусіди. Я — Соломія Лісецька.

— А я — Олекса Литар, — майже по-військовому відрекомендувався він. А потім жартома ще докинув:

— Палички вам таки не треба. Але може б у якійсь мірі я міг би її... заступити? Дозвольте, я проведу вас додому?

Хвилину вагалася, та зустрівшись із його добродушним відкритим поглядом, її повні і начебто ще по-дитячому закруглені уста знову усміхнулися:

— Що ж... Сьогодні справді ховзько. А ми ж сусіди, то й нам по дорозі.

Він подумав: „Як приємно, що в неї такі повні, милі уста. Мене чомусь завжди обдавало холодом від жінок із вузькозакроєними вустами. Мені здавалось, що це істоти із дуже впертою і злісною вдачею”.

Так почалося їхнє знайомство.

* *
*

Від цього дня вони щоденно прогулювались удвійку. Привітавшись, розпочинали розмову завжди одними і тими ж словами:

— Ви знаєте, коли ще жив мій муж, і я...

— Це було тоді, коли зі мною була моя добра дружина. Вона була чудова жінка...

Поза тим завжди повторним вступом швидко бігли, здоганяли себе незмінні речення про їхнє розбите щастя, про їх теперішню самотність. Хоч, властиво, не можна нарікати: з нею їм зовсім... добре, бо наново вони можуть відживати в болючому, але своєму власному окремішньому минулому. Розмовляючи отак, крадькома втирали непрохану сльозу, горнулися до свого смутку, мов до якоїсь дорогої істоти, без якої їм немає найменшого глузду існувати.

А потім... потім співчували одне одному, втишували біль ласкавими словами, аж доки на її чи його обличчі не скресала усмішка, не роз'яснювалась променем волошкова синь їхніх очей.

А так, властиво, ніби нічого не змінилось. Лише щораз більше вони одне одним піклувалися і втішали, коли огортав їх смуток. Спочатку це в них виходило несміливо, адже ні одне з них не хотіло вламуватись у чийсь життя, порушувати чийсь досі таку благословенну діамантову самотність...

Та згодом вони навіть не стямалися, як у їхні розмови почали вплітатися сповнені особливої ніжності слова. Не стямались, коли на самому дні їхньої душі почала підводити голову і назривати, начебто крихка і здивована своїм життям парость, — несмілива думка, що їм щораз важче обходитись без спільних прогулянок, а коли вони разом, то їм нібито й цікаво.

Це бентежило їх і в цьому вони не признавались навіть самі перед собою. Адже як же це так? Вони могли б присягнути, що до такого ніколи не дійде! Ще й до того тепер, на схилі років... Та й чи не соромно це?... Ніяковіли вони від цієї думки і боялись глянути правді у вічі. Адже досі, загорнені в спогади, вони жили лише своїм минулим: вона — своїм чоловіком, — він своєю дружиною.

Та, як звичайно, доля кожної людини — мистець у всьому — вирішила за них сама. Одного бо дня, коли здавалось, що на світі

все без змін пливе своїм порядком — і наперед прийшов світанок, а потім — сонце, а там уже ранок простукотів жвавими кроками по вулицях, — вона не вийшла з дому.

Він чекав, довго чекав і так розхвилювався, що наважився натиснути дзвінок її дверей. Раптом вони відчинилися, і вона вийшла, але не та, як завжди. Обличчя у неї було бліде-бліде, а очі обведені втомою...

Хоч затривожений, він ні про що не випитував, та й не треба було, бо вона сама сказала:

— Вибачте, що довелось вам чекати. Але мені цієї ночі було якось зле, начебто біль у грудях дошкулював. Заснути не могла. Лячно було самій... — і ледь усміхнулася: — Тепер... тепер уже все гаразд.

— Може б вам до лікаря?...

— Може... — відповіла і затихла, — поміж бровами зарисувалась втомою зморшка.

— Бачу, що ви ще й тепер не зовсім добре почуваетесь, — він взяв її руку. — Так буде легше.

На мить у її душі обізвався протест і відразу замовк. Вона погодилась.

Відтоді вони завжди ходили попід руки, хоч більше ніяких слів не говорилося, ані про будь-які почування, ані про приязнь. Хібащо лиш одне: вони вже не „викали” одне до одного, а перейшли на більш інтимну форму — „ти”.

І так усе якось складалося, що вони довше і довше перебували разом: то прогулювались узбережжям озера, годуючи диких качок, то сідали на лавці, милуючись кронами дерев, то заходили в бібліотеку, листуючи книжки, то просто отак собі мандрували алеями парку, прислухаючись до шарудіння листків під ногами, до шуму розлогих катальп, що ховали їх під своє чарівне склепіння, ніби в просторі зелену альтану. І говорили вони, говорили. Слова їхні тісно перевивалися, спліталися разом, а іноді вони обоє бентежились, відгороджуючись мовчанкою, немов непроникливим панцирем. І тоді перелякані слова затихали...

Але одного вечора, коли у великому сапфіровому небесному персні появилася перша зоря, і вони, як звичайно, зупинилися біля її дому, щоб попрощатись, — він схвильований до безмеж, мов той юнак, кинув у тишу словами, від яких вони обоє здригнулись:

— Хтось з нас мусить почати. Здається, жеребок випав не мене...

— На мить він замовк, а тоді заговорив швидко-швидко: — Далі, принаймні, мені неможливо так бути: кожного дня ми прощаємося і кожного дня ти від мене відходиш. Признаюся, що з нетерпінням чекаю, коли тебе знову побачу. Я знаю... Воно якось дивно... Бентежно так. Ми не молоді... Та й досі моя жінка для мене завжди першою була. — Ступив крок ближче до неї, простягнув руку.

— І буде... — йому у відповідь тихо шепнула вона. А потім: — Я

сама не знаю. Може дійсно трохи пізно нам. Це ж уже наша осінь... Та, властиво, що ж у тім поганого, коли душу свою вигорнути одне перед одним можемо та й ущерть наговоритися, набутися, пожартувати?... Хіба будь-коли на дружбу, на любов запізно?...

На це він, відруховаю торкнувши срібlistого свого чуба, сказав:

— Одне тільки. А що... як нам недовго залишилось?... І котресь із нас відійде?... І доведеться знову горювати. Сказати правду, — більше я не годен... Уже втомився.

— І я ні... Проте я цим надто не турбувалася б, мій любий. Адже час останньої мандрівки усім нам визначує тільки Бог... Та й думати нема чого про таке.

— Дивно... Але я оце вперше — відколи відійшла від мене моя дружина потойбіч — хочу знову жити! — Глянув на неї і все його обличчя одягнулось ув осяйність, що передалась їй та огорнула всю її постать, ніби в перламутрову пастель.

А тоді підвела вона своє обличчя до нього і вгорталася у те тепло, що йшло від нього, і з-під вій її, наче з-під густої осоки на світанку, радістю змерехтіла сльоза.

Він уже більше не вагався. Обійнявши її міцно за стан, відкрив перед нею двері свого дому:

— Заходь, моя люба. Підемо. Разом буде легше. Буде навіть добре!

У відповідь його запроменів її погляд — жінотний такий і ніжний! І вони пішли. Вона увійшла в його крок, немов оце вони вже здавен-давна була одним суцільям, одним життям!

І сталося дивне-диво: в осінній запах листя раптом прибукались тьмяні пахощі весняної черемхи...

* *
*

Повірите? Я бачила їх ще раз. Це було в картинній галерії: на просторому полотнищі видніють вони, немов пара гордих лебедів, легко ступають по стежці, що вирує осінніми бурґундовими потоками. Правда, вони вже срібноволосі, — але хіба не бачите, — це ж у молодість воскреслі люди, і руки їх переплетені, ніби вітки виноградової лози, що сходяться водно. І хоча поблизу них памороззю зарисовується їх недалеко вже дорога — дві пари волошкових їх очей спокійно, без ніякої тривоги дивляться у далечінь.

„BEING A WIDOW”

Написала ОЛЬГА КУЗЬМОВИЧ

Весняне сонце переливалося по кімнатах, у яких панувала тишина самоти.

Воно зупинилося на поличках і Надя завважила у його проміннях, що знову книжки прикриті порохом. Витягала одну за одною, витираючи стирочкою, і як завжди при тому зайнятті пригадувала їх зміст і знайомих авторів.

Ось темна обкладинка споминів Кедрина, там зелена спинка лемківських нарисів Савицької, рядочком комплект Рильського, замиготіли „Дзеркала” Любови Коленської. Кожну затримала на мить в руках, перелистковувала і клала на призначене місце. Аж ось позаду кинулося у вічі недбало засунене за інші книжки мале американське кишенькове видання „Being a widow”, з яким були зв’язані спогади і картини, що їх Надя завжди хотіла засунути, як цю книжечку, у найтемніший куток пам’яті.

* * *

Вона читала її там, у лікарні, коли дні тягнулися в безконечність у вичікуванні неминучого. Книжку прислала молода приятелька-вдова, яка хотіла допомогти Наді якось переступити цей важкий поріг життя.

Для Наді був тоді отим порогом — цей, до кімнати хворого. За дверима залишалося все: будень, свято, сонце, безжурність, люди, приятелі, праця. А в середині — пливли беззвучно години днів і ночей, переривані лише стогоном хворого.

Надя була звичайно з ним сама, немов ніхто із зовнішнього світу не хотів переривати їм цих останніх днів удвох.

Чи справді удвох? — Та ж у тих так пам’ятних для неї днях була вже цілий час присутня оця третя — смерть, і вона розпростерла поміж ними мовчанку, немов широке плесо темного озера, через яке вони вже не могли сягнути до себе. Ця мовчанка ставала часом для Наді нестерпною, і тоді Надя брала в руки оцю книжку, читаючи ще раз і ще раз ті самі рядки, щоб їх зрозуміти. Але чи можна зрозуміти і вивчити, як бути вдовою?

Наперекір читаному, їй так хотілося не вірити в те, що надходило. Так хотілося ще раз почути слова любови, відчути ще один поцілунок.

Чи він вже розмовляв лише зі смертю, чи терпів так від болю, що уста його були постійно затиснені і не виходило із них ніодне слово? — Надя вдивлялася годинами в дороге обличчя, а на своєму тримала хоробро усміх „на кожний випадок”, — але цей „випадок” не приходив.

* * *

Надя присідає біля полицки з книжками і її зір мандрує по так добре відомій обстановці кімнати.

Скільки гарного вони в ній пережили разом, скільки провели довгих розмов на тему дітей, що підростали, та як вдержати їх при українстві. А скільки родинних свят, річниць знає ця кімната! Ось тут стояла завжди ялинка, ось там сиділи вони у вигідних кріслах, приглядаючись телевізійній програмі.

Десь із куточка пам'яті вийшов перед очі в повній силі вечір, коли вона непорушно стояла біля телевізії і слухала їхнього улюбленого шопенівського концерту, а сльози пливли струмочками по обличчі і Надя навіть не старалася їх витирати. Саме того вечора, коли із музикою немов виливався увесь її біль, Надя застала хворого вже непритомним. Тіло кидалось у судорогах і її остерегли, що зближається кінець. Цілу ніч промірювала кроками шпитальний коридор, не маючи відваги дивитися на муки найближчої людини, і вперше просила Бога вже не про чудо поздоровіння, а про кінець його стражданям.

Але після кошмару тієї ночі, — прийшов день. І знову ніч, і знову день, а Господь не поспішав. Надя почала привикати і до такого стану. Часом, як хворий попадав у хвилиний сон, вона прикладала уста до облитого холодним потом чола. Її бажання були щораз скромніші: от, щоб принаймні на хвилинку ще опритомнів, щоб могла сказати йому, як його любить...

Одна із медсестер, співчутливо дивлячись на її розпуку, пояснила, що у вмираючих найдовше працює слух, і тому вона може пробувати говорити на вухо непритомному: і хоча видавалося неможливим, щоб він ще її зрозумів у тому малому просторі, що залишився йому між життям і смертю, однак хотілося хапатись за кожную соломинку надії.

Але що можна сказати цікавого людині, що вже говорить з іншим світом?

Тож Надя прикладала уста до вуха вмираючого і повторювала раз-у-раз: „Я тебе люблю, я тебе люблю...”

* * *

Наді здається, що вона знову переживає якийсь кошмарний сон, з якого ось-ось збудиться.

Проходжується по кімнаті їхнього дому, де вони найдовше жили у своєму скитальчому житті, і думає, яким те спільне життя тепер видається вже далеким і неправдоподібним. Бо за всіма

роками тепла, любови і щастя стоять, немов чорний мур, понурі дні і ночі, перебуті в лікарні, і вони перекреслили все інше, залишивши тільки пустку.

І щойно тепер, після стількох років, розуміє Надя колись читане у цій неприємній книжечці. Там же пояснюють слово „вдова”, що походить воно від санскриту і означає „пустку”. І вона стала пуста, холодна, задеревіла у своєму болі у тих жахливих для неї днях.

Той день, що дав їй, однак, печатку „вдови” на дальше життя, пригадується і тепер у всіх деталях. Він прийшов напрочуд ясний і соняшний, після безконечної ночі, коли Надя стояла непорушно у ногах хворого, вголос благаючи Бога, щоб вкінці взяв його до себе. З першим промінням сходячого сонця жовте обличчя хворого раптом успокоїлося, вигладилося, а на затиснені уста зійшов ясний усміх. Надя відчула, радше ніж зрозуміла, що саме у тій хвилині відійшов. Ще постояла трохи, щоб востаннє бути тільки з ним, відтак покликала медсестру, потелефонувала до дітей, а далі дивилася, немов сторонній обсерватор, на тиху метушню, що відбувалася в кімнаті. Молодий дижурний лікар приклав слухальце до серця, підніс повіки і підписав на картці годину смерти. Медсестри вправно перекинули тіло на візок, підв'язали білою хусткою щоку, а тоді накрили цілого сірим саваном і вивезли до трупарні.

Наді не залишалось нічого іншого, як позбирати його і свої речі у торбу, вкинути туди цю книжку, з якої мала навчитися, як бути вдовою, та іти домів.

На великій парковій площі перед лікарнею було ще у тій ранній годині порожньо, — тільки сонце розливалось по всіх усюдах і сміялося сине безхмарне небо. Вона пригадує добре, як у тому моменті ніяк не могла зрозуміти, що світ не змінився; що все є так, як було вчора; все іде звичною ходою і що так буде далі, — бож це закінчилося лише одне єдине людське життя...

* * *

Надя врешті ставить „Being a widow” знову в найдальший куток полиці і нагло здригається, немов у кімнаті повіяло холодом, хоч у вікно линуть теплі промені весняного сонця.

І в це ж вікно, з проїжджаючого скорим темпом авта, вривається крикливий голос популярної співачки з пущеного на цілу силу голосника: „I love You”.

„I love You” — я тебе люблю... — затихає вже десь на другому кінці вулиці.

НА КАНВІ СПОГАДІВ ІЗ СТУДЕНТСЬКОГО ЖИТТЯ 1941/42 РОКІВ

Написав д-р інж. ВАСИЛЬ НАКОНЕЧНИЙ

В часі підйому українського життя раннім літом 1941 року в Галичині я перебував у Львові. У тому переходовому часі мені було доручено бути головою і представником українського студентського товариства Політехніки у Львові. Як представник цього товариства, я брав участь у Всеукраїнському з'їзді студентів українських високих шкіл, що відбувся літом 1941 року в приміщеннях Другого Дому Техніків при вулиці Абрамовичів у Львові. Головою створеного Союзу Українських Студентів був вибраний студент В. Лемеха із Станиславова.

Я жив тоді у 2-му Домі Техніків і завідував також справами студентської кухні та обідів для українських студентів високих шкіл Львова, що перебували тоді у Львові. Справа харчування у тому переходовому і важкому часі була доволі складна. Із рамени студентських організацій Львова, студентка Ганкевич і я відбули літом 1941 року авдієнцію у нашого Князя Церкви Митрополита графа Андрея Шептицького. В часі авдієнції заторкнено різні справи, пов'язані зі станом українського студентського життя міста Львова. Велична і zarazом скромна постать нашого найвищого церковного і громадського авторитету зробила на мене сильне і благородне враження; ця авдієнція у Митрополичій палаті на Святоюрській горі залишилась цінним спомином на все моє життя.

Літом і осінню 1941 року я працював і відбував практику на механічному відділі в Головній Почті у Львові. Час до часу я навідувався додому, щоб привезти собі деякі додаткові харчі на прожиток. Пізньою осінню 1941 року було вже ясно, що високі школи на західніх українських землях не будуть відкриті. Тогочасна німецька політика дозволяла тільки на обмежену кількість середніх шкіл. Про відкриття університету ім. Івана Франка у Львові, чи Львівського Політехнічного Інституту (Львівської Політехніки) не було в тому часі мови.

Тоді зродилася думка, що варто було б пробувати виїхати на продовження студій поза межі Галичини. Промотором у цій акції був завжди рухливий і меткий на нові ідеї колега Петро Демедюк. Він розвідав, що нас, студентів Львівської Політехніки, які закінчили другий рік студій, можуть прийняти на політехніку (Technische

Нітсхшколе) в Грацу. І так, рада в раду, я довго не зволикав і почав робити старання на виїзд. Переслав і потвердив у нотаря потрібні документи і відтиск, чи радше список предметів дворічних студій на Львівському Політехнічному Інституті.

Петро Демедюк і ще деякі мої колеги студій Політехнічного Інституту у Львові, а саме: Василь Балабан, Володимир Бесідка, Роман Булик, Сидір Тим'як та Богдан Яців, полагодили свої справи скоріше і в листопаді виїхали до Грацу. Я передав своє прохання до Політехніки із прилогами шкільних документів колегою Демедюком; по короткому часі прийшла відповідь із політехніки в Грацу, що мене приймають на дальші студії. На основі тієї посвідки я одержав дозвіл на виїзд до Грацу.

Мушу ствердити, що їхати до Грацу на студії в тому часі без потрібних на прожиток грошей було доволі оптимістичним рішенням. Все ж таки була в мене надія, що може отримаю зворотну стипендію Комісії Допомоги Українському Студентству (КоДУС), яка була створена при Українському Центральному Комітеті в Кракові. Своє прохання про стипендію із поручаючим листом професора Евгена Перхоровича я вислав до Кракова. Професор Перхорович в тому часі очолював і завідував справами пов'язаними із Політехнікою у Львові.

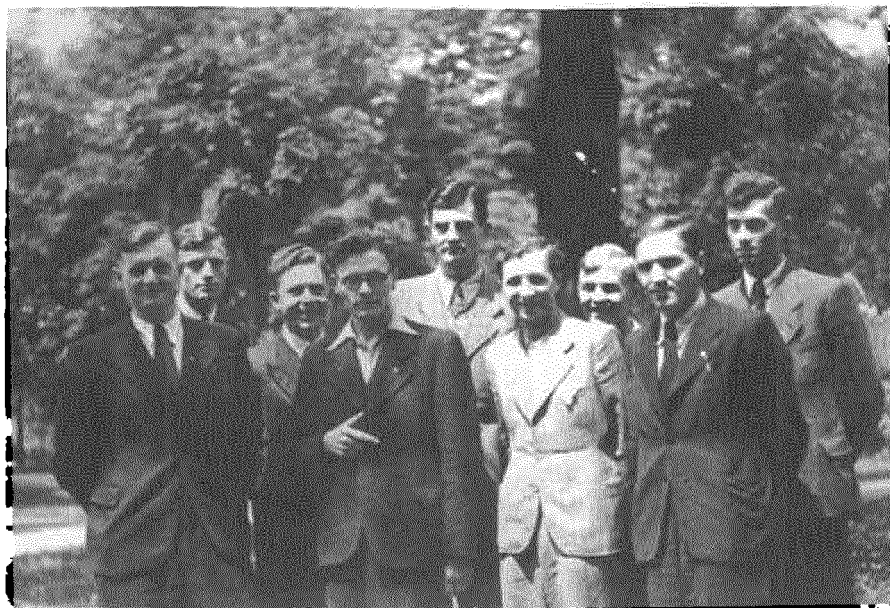
Тому, що час проходив, а відповіді із Кракова не було, я рішився вибиратися до Грацу і по дорозі вступити до Українського Центрального Комітету в Кракові. Це вперше у своєму житті я вибирався у таку далеку дорогу, до певної міри — в невідоме. Одначе, в мене жевріла надія, що якось я повинен собі раду дати, якщо б треба було працювати і заробляти на прожиток і науку.

Дім Українського Центрального Комітету в Кракові зробив на мене миле враження. Серед чужого оточення, у чужому місті, я нараз відчув, що я є між своїми людьми. Я представив свою справу діловому керманичеві Українського Центрального Комітету добродієві В. Глібовицькому. Він, вислухавши мене, попросив М. Ганаса, який завідував тоді справами КоДУСу, і М. Ганас відразу полагодив моє прохання. Мені признано було стипендію в сумі сто марок на місяць в часі шкільного року. Обидва панове В. Глібовицький і М. Ганас зробили на мене корисне враження добрих, ділових і ввічливих представників української установи.

Із Кракова, через Відень, я приїхав із початком грудня 1941 року до Юдендорфу біля Грацу, де був малий студентський гуртожиток. В гуртожитку вже були замешкали мої колеги студій із Львова. Там теж я зустрів нових колег студентів політехніки в Грацу, як О. Бровара, І.Турянського та інших.

Юдендорф — місцевість лежить при залізничному шляху Відень — Грац. Від Юдендорфу до Грацу (дві зупинки потягом) ми їхали кожного дня рано і перебували на політехніці — на викладах, на лябораторійних зайняттях та в рисунковій залі цілий день. Пізнім вечером поверталися ми потягом, що їхав в сторону Відня, назад до Юдендорфу.

Українське студентське товариство „Січ” в Грацу мало тоді приблизно 50 членів; вони студіювали на різних факультетах університету і політехніки. Головою Т-ва „Січ” був колега Е. І. Веремчук, а заступником голови — колега О. Дорожинський, обидва студенти медицини. Першою студентською подією для мене була спільна Різдвяна вечерея, де я зустрів нових студенток та студентів, членів „Січі”. Другою імпрезою Т-ва „Січ” було свято в честь нашого національного пророка Тараса Шевченка в березні 1942 року. Студентським вокальним ансамблем керував Володимир Корінь, студент архітектури, колишній член хору Дм. Котка. Мені припала честь виголосити святочну промову на тому святі.

Управа УСП „Січ” в Грацу, вибрана на загальних зборах 6-го червня 1942 року. Стоять (зліва): О. Дорожинський, П. Демедюк, В. Балабан; В. Наконечний — голова; Б. Пласкач — представник Централі з Берліну; М. Мохнацький — представник „Січі” з Відня; Я. Пруц, М. Середович і С. Тим’як.

Літом, 16-го червня 1942 року, відбулися загальні збори Т-ва „Січ”, на яких вибрано нову управу: голова — Василь Наконечний; члени управи: Василь Балабан, Петро Демедюк, Олег Дорожинський, Ярема Пруц, Михайло Середович і Сидір Тим’як.

Представниками від Централі студентських товариств на тих загальних зборах були колеги Богдан Пласкач із Берліну та студент М. Мохнацький з Відня.

Однією із важливих подій весною 1942 року було влаштування

концерту за запрошеннями для вибраної публіки Грацу заходом Т-ва „Січ” в Грацу (організаційна частина) та Т-ва „Січ” у Відні (мистецька частина). Концерт із українською програмою виконали члени Віденського студентського Товариства „Січ” в залі камерної музики 26-го червня 1942 року. Хор був під орудою Кирила Цепенди; Ольга Сушко, теперішня моя дружина, сольоспів; Ірена Гогульська, сольо-танок; Наталія Ляхович, фортепіяновий супровід; Мирослав Антонович, сольоспів; Н. Ярка, гуртові танки.

Концерт був дуже вдалий і мав гарну оцінку фахових критиків Грацу. Восени 1942 року, в зв'язку з моїм переїздом на студії морської інженерії до Відня, я передав головування студентського Товариства „Січ” в Грацу на руки колеги Богдана Гурка, студента політехніки.

Із перспективи часу можна відмітити, що навіть у ті бурхливі воєнні часи українські студенти, що їх доля закинула на різні вищі школи поза межами українських земель, продовжували світлі традиції своїх попередників. Крім своєї науки і праці над собою, несли вони у світ правду про Україну. Майже кожний і кожна з тих студентів і студенток в своєму дальшому житті на місцях свого поселення продовжують, в міру своїх життєвих та професійних умовин, поступати згідно з моттом великого Франка: „Кожний думай, що на тобі міліонів стан стоїть, що за долю міліонів мусиш дати ти одвіт”.

Василь ЯЦУН

ІСКРА

(в 70-річчя проголошення, Творцям Четвертого Універсалу)

*Росли в ярмі, про волю снили.
Їм згїрдливе тавро раба
на серці і умі
вирізував московський дух
в насильницькій чиньбі.
Нещадний лиходійний клюв
двоглавого орла
не лиш творив садно на них,
їх чолах і руках, —
він кров доволі з них точив
і умертвляв життя.
Та іскра волі в надрах їх
не згасла в сум'яттях —
вогнем крізь попїл пронеслась
і блиск Четвертого дала.*

КЛИН

(гумореска)

Написав М. КОСТКА-ПОНЯТОВСЬКИЙ

Помер бідний чоловік, тіло його поховали, а душа напевно пішла до неба. Повинна була піти, небо йому належалося „муроване“, бо „рекорд“ його був чистий, і в чистилищі, окрім реєстрації й дезинфекції, тримати його не було причини. Бо хоч він в житті може часом й согрішив, то того йому напевно не вписували, бо він відслужив пекло на землі, працюючи у відливарні металів і в копальні міді. А крім того, він свою квоту земних приємностей залишив майже невикористаною, бо жив він одинцем в однокімнатній хатці з одним віконцем: ані в кулінарних ласощах не любувався, бо їв переважно стоячи, та й дієта його була невибаглива, бо був це найчастіше хлібець з мармелядою і чай, а на свято — консервована квасоля з салом або спагетті з помідоровим сосом, а часом то й курячі шийки. Вискокових напитків також не вживав, а як купив за десять центів цигару, то умів її курити навіть цілий день.

Жіночого роду він також не переслідував, бо на тій лінії пішло йому косяком з самого початку. Ще як підлітком працював він у готелі посилокним, то раз у метушні якогось святкування в алькогольнім чаді якась вогниста тьотя була звабила його до своєї кімнати. А що це було перший раз, то він попав у паніку.

Та от найгірше, що та авантюра зіпсула йому на довгий час всякі любовні аспірації і став він імпотентом. Пізніше, щоправда, він за тим дуже й не жалів і за розвагу такого ґатунку дякув, бо уважав, що це є тільки пастка, своєрідні тенета. Вважав він, що якщо людям потрібно дітей, то для того повинен би бути якийсь зовсім окремий орган, щось припустімо, як електричний гудзик, щоб люди з почуттям відповідальности розуміли, що воно і куди. Та це були тільки такі його приватні міркування, бо йому й так було байдуже.

А вже найменше грішив він одягом, бо ніколи не купував нічого нового, а вже як часом щось і купив, то тільки якусь одну річ. Був він, правда, раз на тій лінії згрішив, купивши собі новий капелюх і краватку в той сам час. А що на грішнім світі один гріх тягне до другого, то згрішив він тоді ще й другий раз, бо як побачив у

дзеркалі, який то він „спорт”, то не втерпів і пішов одинокий раз в житті фотографуватися.

Розважався він також скромненько, переважно читанням вчорашніх газет та слуханням радіо. Однак цей гіркий світ таки найкраще осолоджувало йому складання грошей. За гроші він купував всякі акції і радів, як ті акції щодень — щодва на цента-два дорожili, і сумував, як вони часом падали в ціні. Обіцяв він собі світле майбутнє, мовляв, наскладає багато грошей і стане тоді паном, а як вже буде паном, то напевно й „помічніє”; буде женитися. Так він у тих надіях-леліях постарівся й помер.

Помер він, ніхто по ньому не плакав, ніхто не жалів і дуже мало хто згадував. Урядовий службовець перебрав його сміттячко-майно, і на тому його земні справи й закінчилися ніби.

— Ей ні, так воно не буде! Не може ж так бути, щоб я із світу безслідно щез, а грошки залишив тут. Щоб потім за мої мозолі якась пся мати їздила собі кудись до якогось Акапулько, до Гоналюлю, щоб поїдала раки й запивала шампанським та з мене дурного сміялася. О, ні, я на таке не позволю! Ніколи!

Таке приблизно він собі роздумував, як останньо працював у копальні міді. Під старші літа були йому дали там легку працю: відчиняти рогачку тягарівкам, що вивозили з ями руду. Простоював він там довго без діла, нудьгував, кругом сумна сірина, в ямі монотонно гудуть машини і з нудьги споглядав він у синє небо.

— А що воно там далі за тим синім? О, та кажуть духовні, що туди ляться душі, а хто його знає? Ей, та їм казати легко, багато чого кажуть, але чи бачили вони колись хоч одну яку бідну душечку? Або ось гнуть тобі, бідному, про Божу правду на світі, про Божі закони. А що ж то за правда, які це мені закони, як сильний слабого душить. От лев роздирає зебру, а вовк вівцю, лис зайця, а кіт мишу, і нікому це й за вухом не свербить. Ну миш, то дурниця, бо їх же забагато та ще й хліб мені гризуть. Але вівці таки шкода. Та й бідний заєць також хоче жити. І що ж то йому за життя, як він все життя від чогось утікає. То це така Божа правда? Або між людьми хіба інакше? Та ж і тут та сама правда що в джунглях — сильний робить те, що вважає за відповідне, а слабий мусить робити те, що накаже йому сильніший. І як ти бідний, старий, як ти ходиш з „дінеркою”, то ти й не вівця, а миш. Ніхто тебе старого не поважає, ніхто тебе не слухає, та ще може й винуватий, що на світі живеш. От навіть завтра відправлять тебе з роботи, — тоді шукай собі помалу місця на цвинтарі, бо ти тут більше непотрібний. А те, що ти працював, податки платив, то заплату дістанеш у небі. Ей, ви, цирулики, ви псубрати, я вам покажу, де раки зимують! Я вам заб'ю такого клина, що вам око побіліє: не виб'ють його ні сильні ні вчені. Всі ви будете тоді мене знати й будете пам'ятати... го-го!

Набрав старий до світу жалів і найближчої неділі по смачному квасолевому обіді „забив клин” — взяв він перо й папір і написав свою останню волю-заповіт: „Я, Джан Пік, ніколи жонатим не був і

не маю ніяких спадкоємців. Я нікому нічого не винен і ніхто нічого не винен мені. Я ось тут сьогодні, притомно і добровільно, записую все свою майно такій особі або такій інституції, котра зможе доказати, що людина має душу, і ту душу, в тім моменті, як виходить з людини, зфотографує. На цьому ставлю мій власноручний підпис. День, місяць і рік”.

І ось тоді, як службовець забирав його речі, знайшов там особливі форми ключик. Той ключик показав стежку до сейфу в банку, а в тій безпечній скриньці знайшли оцей саме його заповіт та всі його акції, що тоді вартували вже понад сто тисяч доларів. Справу його, як звичайно, перебрав спадковий суд, щоб воля покійного була по можливості якнайкраще сповнена, щоб небіжчик мав заслужений спокій, відпочинок, щоб був мир на землі і в небесах.

Та от лихо, що суд розглядати його справу ще й не збирався, а вже хтось ляпнув про те газетним репортерам. Ну а їм такого — тільки подай, Господи, — для них це ж гроші. Їм аби так щомісяця десь якась нова війна, а щотижня аби затопився який корабель чи впав літак, а до того аби щодня десь якесь мордерство, грабіж банку чи розвід у Голівуді, й інтереси йдуть.

Та на їх горе війна тоді ніде не вибухла ані корабель не потонув, не мали вони чого вцепитися, то втринили на перші сторінки газет справу Джана Піка. За день-два підхопили це всі головні газети у світі. Не пройшло забагато часу, як з усіх кінців світу попливли до суду листи: було їх десь понад п'ятсот. Писали Піки з Америки, Канади, Англії, Австралії, Нової Зеландії ще й з Індії. Всі вони ставили себе ріднею Джана Піка, а тим самим і спадкоємцями його грошей. А кілька Піків навіть заявили, що знають спеціаліста від ловлення душ і воля свояка буде цілковито виконана. На те суд розіслав їм формулярі петицій і повідомлення, щоб того й того дня з'явилися в суді з адвокатом та відповідними документами, щоб доказати своє споріднення з Джаном Піком.

Але якимсь дивним дивом на всіх Піків раптом зайшов якийсь мор і в суді того дня не показався з них ні один. З'явилися лише три інші суплікатори. Один був отець Каппіціоне від церкви святого Антонія і якісь два світські. З них один був „джент” під краваткою й підголений-підстрижений, а другий був „джерк” в полинялих джінсах, сандалях ще й оброслий, як борсук. „Джент” представився судді, що він є доктор Зукерберг, директор Інституту Психологічних Дослідів, і за дозволом суду його інститут готовий почати експерименти в матерії, вказаній покійним паном Піком. Але по кількох питаннях суддя його дискваліфікував, бо його інститут досліджує душі тільки людей живих, а тут є проблема зовсім інша, тут треба душу зловити. „Джент” вибачився, що його інститут ще не придбав для того відповідного компютора, вклонився, взяв капелюх на голову й пішов.

Ну, слава тобі Господи! — зідхнув отець Каппіціоне.— Баба з

воза — буде коням легше! Але що тут шукає оцей „гомо еректус“? Він хіба не прийшов сюди гепнути когось довбнею... А міг би!... він же подібний до біблійного Каїна.

Та ось суддя покликав „Каїна” до переслухання й він заспівав: Я є реверенд МекМастер, пастир церкви Святого Духа, що на десятій вулиці. Отут вам, ваша достоїнсте, петиція, прошу ласкаво. Вона підписана трьома іншими духовними та завірена в нотаря, що майно пана Піка треба передати під опіку нашої церкви. Бо душа людини є річ свята і зовсім не підлягає світським судам, а ще менше всяким торгам та хемічним експериментам. А якщо для формального замкнення справи є конечні відповідні докази, то ті докази можна буде осягнути тільки при допомозі Святого Духа. Але з тим мусимо почекаати, поки Святий Дух буде вважати це за відповідне, а ми будемо молитися, щоб Святий Дух це благоволив.

Суддя із зморщеним чолом увесь час обсервував „реверенда” понад окуляри, а тоді запитав: „А скажіть нам, отче реверенд, чи маєте ви якісь посвідки чи докази щодо вашого священства. Де ви, наприклад, студіювали теологію, або який єпископ рукоположив вас у священники. І чи маєте ви ліцензію давати шлюби, хрестити дітей та все інше, належне до функції священника?”

„Реверенд” МекМастер на те вирячився: „А то чого єпископ мав би на мене руку класти? — я ж тоді не був хворий. А мій диплом я зробив заочно у Ляс Вегасі. Як хочете, то я за півгодини принесу вам чорне на білім у рамці за склом ще й з червоною печаткою; він же висить публічно в моїй церкві на стіні!

— М, ну, так, певно, диплом безумовно треба буде принести. Але гірше ось те, що я про вашу церкву в нашому місті якось нічого не знаю. Чи це є може якась церква таємна, підземельна?

— Ха-ха-ха! — розсміявся реверенд. — А чого ж церква мала б бути підземельна? Таж наша церква стоїть на поверхні, як бик — двері-в-двері з книгарнею „Гол ін де вол”. Ви те місце напевно знаєте, бо там буднями грають більярд. А зараз навпроти нас є той славний ресторан для молодих „Зіржавілий цвях”. Наша церква функціонує там вже цілих три місяці, але я ще не повісив таблиці, бо один наш парафіянин обіцяв намалювати задурно, а тепер його за щось замкнули.

— Але ми просперуємо, — продовжував „духовник”. — Людей щораз прибуває, і вже маємо аж вісім Біблій. Моя донька грає на піано, жінка співає псалми, а я проповідую. Але небаром спробую uzдоровляти Святим Духом, бо таке вже роблять в Каліфорнії, то народ всякий так там преться, що не можуть собі дати ради. Люди мов п'яні, на тацу сиплять просто двадцятками. Та не на тацу, а в кошик на тичці. А людей там така маса, що чотирьох тільки з тими кошиками звиваються. Щось страшного! Але нам багато людей притягає тепер кава, бо ми даємо моцну і даємо не сухарики, а „донаци”. Прийдіть в неділю і ви. Ваша пані напевно буде нашу каву любити. А може знаєте ще когось з гітарою, то приведіть!

Отець Каппіціоне те все слухав і всередині варився, аж врешті не втерпів і вибухнув: „А чого ж ви, отче Майстер, залізли у мій виноградник?! Та ж я у ваш не лізу! Чого ви чіпляєтеся чужого небіжчика? Адже Джан Пік — це зроду Джовані Пікольо, родовитий католик із самого Риму, а я є його душпастир. Він же до вас на каву ніколи не ходив, ані більярд у вашій церкві не грав. Я всі його духовні потреби задовольвав довгі роки, і поховав як порядного католика, і відправив всі приписові молитви, і гріб запечатав, і в неділю пом'янув у церкві. Тож тільки єдиний я, і ніхто інший є компетентний сповнити його останню волю. А тим більше, що тут є справа з католицькою душею, то мій єпископ в минулому тижні вислав в тій справі телеграму до Ватикану!

— Але ж, отче Каппі, прошу зрозуміти, що тут Ватикан ні при чому. Ватикан є тут безсилий, бо Ватикан обійти Святого Духа не може. Ватикан є далеко аж за морем, а Святий Дух...

Така зневага Ватикану впекла італійця аж до живого, його вхопив дух „церкви воюючої” й він замахнувся, щоб свиснути „майстра” у вухо. Проте той відскочив, а суддя в тому самому моменті стукнув своїм полірованим молотком, при тому ще щось крикнучи, і справу відложив аж поки прийде якась депеша з Ватикану.

І ось пройшло вже кільканадцять років, а справи ще не рушив з місця ні Ватикан, ні Святий Дух. Клин чи не клин? А біг-ме що клин!

Олекса СТЕФАНОВИЧ

ІСТИНА

*Жив князь колись. Наслухавшись багато,
Що у світах є Істина ясна,
Що між красунь, — найкрасніша вона,
Пішов її, вродливицю, шукати.
Ліг змій між гір, мечем його потятий,
Скорилась вод бурхливих ширинá,
Дівич-лісів розпалася стіна —
І перед ним встають її палати.
Іде до брам. — Це що таке? Мара?
Звідкіль вона потворна ця стара,
Що дух її нудніше паху смерти? —
Метнулась геть з-під ніг його земля,
Мов хочючи розвёрзтись і пожерти...
І чує він: „Шукав мене? Ось я”.*

Міттенвальд, 1949

СЕРЦЕ І РОЗУМ

Серце і Розум якось звели між собою суперечку про те, хто з них має керувати світом.

— Я міцніше від тебе, — тріюмфуюче доводило Серце, — бо живуть у меті три могутні сили людського духу: віра, надія і любов, а тому влада і керування світом повинні належати мені.

— Добре, погоджуюся з тим і уступаю, а той, хто уступає, завжди розумніший і йому належить влада у світі, — відповів, усміхаючись з почуттям своєї вищости, Розум.

Довго вони так сперечались, неспроможні дійти до згоди, аж побачили мандруючу в поважній задумі Мудрість і попросили, щоб вона вирішила їхній спір.

— Правда, що мені належить влада над світом, бо я — сильніше? — запитало Серце, — та і Розум з цим погоджується.

— Так, — промовив з усміхом Розум, — але я мудріший і тільки тому погоджуюсь і уступаю.

— В такому разі занехайте свій спір, — сказала Мудрість, — і керуйте спільно, бо там, де двигуном є запряжена сила, повинна Мудрість керувати, тримаючи міцно віжки, щоб віз міг щасливо прибути до цілі.

Здивовані Серце і Розум замовкли. Врешті Розум запитав:

— Хто, однак же, повинен визначити ціль і показувати напрямок руху того воза?

— Цього не вирішить ані водій, що тримає віжки, ані запряжена рушійна сила, — відповіла Мудрість.

— То хто ж, у такому разі? ... — нетерпеливо спитало Серце.

— Господар, у якого вони служать і який їх вирядив у дорогу життя. Господарем тим є Бог, — відповіла з повагою Мудрість і пішла у дальшу дорогу.

А Серце і Розум ще й досі ведуть свій спір.

(Із книг далекої давнини)

ПРАЗЬКА ВЕСНА 1968 РОКУ

Написав РОМАН БОРКОВСЬКИЙ

Коли на весні 1987 року Міхаїл Горбачов відвідав Прагу, то старався спонукати керівників Чехо-Словацької комуністичної партії і державного апарату вступити на шлях реформ, які він запланував у Советському Союзі. Але верхівка комуністичної партії Чехо-Словащини на чолі з Густавом Гусаком не спішиться вступати на шлях, вказаний Горбачовом. Вони, з однієї сторони, не були певні того, яка доля чекає реформи Горбачова в СРСР і чи сам Горбачов зможе довше вдержатися при владі, а, з другої сторони, боялися, що, як в 1968 році, реформаторський рух може вимкнутися з-під контролю, спричинити конфлікт з Москвою і довести до нової інвазії.

Всюдиприсутні американські кореспонденти запитали прибічника Горбачова Герасімова, як це так, що Горбачов пропонує Чехо-Словащині реформи, за які в 1968 році потерпів Дубчек, а держава наразилася на інвазію. Герасімов відповів, що від того часу минуло 19 років і ситуація змінилася.

Варто з перспективи двадцяти років пригадати собі події, які розвинулися в Чехо-Словащині між жовтнем 1967 року, а серпнем 1968 року не лиш тому, що вони відбулися широким відгомоном у цілому світі і залишили глибокий слід у Чехо-Словащині і східньому комуністичному бльоці, але й у світовому комуністичному русі. Варто їх пригадати також тому, бо вони служать вказівкою до того, як можуть розвиватися події в інших сателітських державах, а навіть у самому Советському Союзі у майбутньому.

Драматичні події так званої Празької весни, за якими з затамованим віддыхом слідувала світова публічна опінія, завершилася трагедією чеського і словацького народів. Брутальна інвазія держав Варшавського Пакту, інспірована та зорганізована Москвою, зокрема Андроповим, перервала еволюційний процес реформ, які, якщо брати до уваги глибину і широчінь змін, внесених у державне й суспільне життя, можна поставити нарівні повновартісних і повнокровних революцій. Сьогодні, з перспективи двох десятиліть, ті події можна назвати початком революційного процесу, або започаткуванням революції на рати.

Щоб правильно оцінити ті події, знайти їм належне місце в історії та витягнути відповідні висновки, треба до них підходити як до революційного здвигу двох народів — чеського і словацького.

Мета революції була подвійна: створити догідні умовини для культурного, економічного і політичного розвитку Чехо-Словацьчини як дійсно федеративної держави чехів і словаків, та звільнити державу із залежності від чужої сили, тобто від Советського Союзу. Останній аспект не був належно наголошений із зрозумілих причин. Відомо ж було усім, що зміни, які заіснували в Чехо-Словацьчині від приходу до влади комуністів у 1948 році і які викривили культурне, економічне і політичне життя обох народів та довели державу до руїни, відбулися не без рішального тиску старшого слов'янського „брата” зі Сходу. Тому здатність обох народів поряdkувати по своїй волі своїми внутрішніми справами була тісно пов'язана із звільненням себе від зовнішнього втручання.

Для систематичного досліду й оцінки розвитку наростаючої чехо-словацької революції треба покористуватися якоюсь схемою. Таку схему революції опрацював американський автор Крейн Брінтон у своєму творі п. н. „Анатомія революції”, і нею я буду користуватися у моїй аналізі. Нас тут зокрема інтересує та частина Брінтона, яка займається причинами або генезою революції.

Брінтон називає такі причини революції:

1. Нездатність існуючого режиму розв'язувати важливі соціальні, економічні і політичні проблеми, згідно з інтересами суспільства.

2. Економічні труднощі, спричинені наглим погіршенням економічної і фінансової ситуації, віддзеркалені у раптовому зниженні життєвої стопи населення.

3. Втеча від режиму й перехід у опозицію інтелектуалів та творчої інтелігенції.

4. Поступове створення нового політичного і соціального ідеалу — формування нової соціальної і політичної ідеології. З тим ідеї перехід частини правлячої еліти на революційні позиції.

5. Декаденція і корупція правлячої еліти.

До тих причин, визначених Брінтоном, треба ще додати одну, а саме — нерозв'язане національне питання.

Після Другої світової війни, після ославленого „визволення”, Чехо-Словацьчина не була вповні суверенною державою, бо вирішний голос у формуванні внутрішньої і зовнішньої політики належав Москві. Залежність від Москви збільшилася, коли владу в 1948 році захопили комуністи. Від того часу фактичним володарем став советський амбасадор у Празі. Незалежно від того московські правителі викликали членів чехо-словацького уряду до Москви на консультації, а фактично — для доручення нових інструкцій.

Розгляньмо тепер, як схему Брінтона можна застосувати до подій у Чехо-Словацьчині.

Неефективність влади виявилася негайно після захоплення неподільної влади комуністами. Це виникало з самого стилю комуністичного володіння, для якого найважливішою річчю є вдержання влади в комуністичних руках. Все інше мусить бути підпорядковане тій основній меті. На тому тлі виник відомий у всіх

комуністичних державах розрив між владою і суспільством. Комуністична влада в Чехо-Словаччині в скорому темпі „прогресувала” по моделі визначеному Сталіном. Характерні риси того моделю загально відомі. Це несамовитий розрив партійно-державної бюрократії, втеча від рішень і відповідальності, брак ініціативи на низах, хаос при сповидності порядку та стрункої організації.

Окремим елементом неефективності режиму є керування економікою. Московський модель соціалістичної господарки витворив також свої типові методи і форми керування, до яких належать:

1. Некомпетентність керівників окремих галузів економіки, яких призначається на відповідальні місця за ознаками вірності партії, а не за кваліфікаціями.
2. Брак заінтересування працею та її вислідами серед робітників на державних підприємствах.
3. Бюрократично-схематичне полагоджування життєвих справ працюючих людей.
4. Перманентна мешканева криза, що виникає з причини відсунення на задній плян будівельного промислу.
5. Низька якість товарів, що спричинена наголошуванням у економічному пляні кількості випродукованих товарів, а не їх якості.
6. Низька якість і нестачі у сфері обслуговування, що виникають з легковажного ставлення до неї партійно-державних бюрократів, зацікавлених майже виключно індексами продукції.
7. Розтратне вживання робітничої сили, яку трактується як майже рабську, дармову.
8. Непродуктивні капіталовкладення з неекономічною мотивацією, що часто ведуть до залишення розпочатих проєктів на півдорозі.

ЗАПОЧАТКУВАННЯ РУХУ РЕФОРМ

Перший імпульс до реформ прийшов з боку комуністичної верхівки. Причиною була гостра економічна криза, що потрясла країною, як наслідок усіх попередньо вичислених причин. Ця криза прийшла до Чехо-Словаччини доволі пізно, бо щойно на початку шістдесятих років. Причина була в тому, що Чехо-Словаччина була дуже мало знищена війною і мала сильно розбудований промисл, що працював повною парою, тому його переставлення на московський дефіцитовий плян вимагало певного часу. Так, що можна було жити на кошт минулого. Але наглий спад продукції і гострий брак товарів у 60-их роках змусили керівництво комуністичної партії шукати виходу зі ситуації. Вони звернулися до відомого економіста О. Шіка, щоб він опрацював плян поживавлення економіки. Шік бачив вихід у поступовому повороті до системи вільного ринку. Він радив оцінювати економічні явища з точки зору економічної ефективності, а не ідеологічної догми. Плян Шіка був нібито прийнятий, але не зреалізований через спротив партійно-державної бюрократії.

Перш слід додати, що до витворення економічної кризи причинилася Москва тим, що опрацювала економічний план, який покривав усі сателітські держави і передбачував для кожної з них якесь специфічне завдання. Згідно з тим планом, Чехо-Словаччина мала постачати усім державам бльоку, включно з СРСР, промислові машини. В наслідок скрупулятного виконання цього плану, занепав знаменитий чеський промисл, призначений на заспокоєння потреб населення.

Маніпуляція торговельних взаємин між Чехо-Словаччиною і СРСР та довільне встановлення цін у рублях, безвартісних з точки погляду світової виміни валюти, мало той ефект, що Чехо-Словаччина платила замасковану високу данину советам. Крім того, існували ніби добровільні, але фактично примусові дотації на справу різних „визвольних” комуністичних чи комунізуючих рухів та субсидювання заприятельних з Москвою країн так званого Третього світу (Куба та інші).

НА АРЕНУ ВИХОДЯТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛИ

Ключовим чинником у створенні опозиційних настроїв, а згодом — активного опору, було те, що Брінтон називає втечею інтелектуалів. Ідеться тут не про тих інтелектуалів і працівників у царині культури, що силою своїх переконань завжди були противниками комунізму. Таких активних антикомуністів виелімінувано з публічного життя вже в першому періоді співпраці між комуністами і так званими буржуазними партіями. Після захоплення влади комуністами тих здецидованих противників комунізму переслідували, замикали у тюрми, засилали до таборів праці, а то й фізично ліквідували. З боку цих інтелектуалів не було потреби владі побоюватися спротиву. Спротив прийшов від власної комуністичного хову інтелігенції, яка в певному моменті, після приходу комуністів до влади, з гиркістю відкрила, що її попросту ошукали. Її довір'ям надужили, її ідеалізм використали спритні маніпулятори, які висміяли її посвяту, викинувши ідеали на смітник. Замість ідеальної свободи, яку комуністи обіцяли написами на бойових прапорах, прийшов зашморг і терор; замість добробуту, наступили злидні широких мас населення; замість культурного ж розвитку, настала продукція партійної халтури. Конфронтація комуністичної теорії з практикою — це був той ґрунт, на якому виростало розчарування ідейних комуністів — інтелектуалів.

Чехо-словацькі інтелектуали, а в першу чергу письменники, почали зразу несміло, а згодом щораз більш одверто вказувати на ту розбіжність між теорією і практикою, на відчуження між суспільством і режимом, на захоплення влади в партії елементами безідейними, пристосовницькими, опуртуністами і кар'єристами, які були в однаковій мірі вислужницькими і безоглядними.

Найважнішою справою для інтелектуалів була справа затиску свобідної культурної творчости. Не тільки література, але й наука,

образотворче мистецтво, театр, опера й інші ділянки культури були піддані вівісекції безграмотних партійних цензорів, для яких єдиним критерієм вартості була актуальна генеральна лінія партії.

Вже в червні 1967 року на З'їзді Союзу чехословацьких письменників Мілан Кундера і Людвік Вацулік представили гідний жалю стан культури під владою комуністів. А тоді вони були ще членами комуністичної партії. Вацулік передбачував повний заник чеської культури, якщо дотеперішній курс буде продовжуватися. Цьому станові речей письменники рішили протиставитись і рішуче почали вимагати знесення цензури. Становище і акція письменників знайшла широку підтримку серед суспільства і причинилася до посилення ферменту.

СЛОВАКИ ПЕРЕХОДЯТЬ ДО АТАКИ

В генезі чесько-словацьких подій 1968 року не останню роль відіграв національний момент. В даному випадку — це були словаки, які завжди чулися покривдженими у Чехо-Словацькій державі. Між двома війнами вони уважали, що чеські демократи їх ошукали й замість дійсної федеративної держави дали їм куцу культурну автономію. В тому часі комуністи ішли назустріч словацьким вимогам і обіцяли повну перебудову Чехо-Словаччини на федеративній основі. Але коли комуністи прийшли до влади, вони знехтували словацькі постуляти державної рівноправності і створили тільки сурогат-фасаду федеративної держави без практичного значення. Словаки чулися знову ошуканими, а до того — вражена була їхня національна гордість. Вони уважали, що, не зважаючи на коляборацію деяких кіл з гітлерівцями, словаки дали більший вклад у протинімецький резистанс, ніж чехи, спротив яких був дійсно мізерний, і чехи не могли на своє conto записати чогось подібного до словацького повстання з 1944 року.

Відповідальність за дискримінацію словаків слід приписати не тільки на conto чеського шовінізму, який, без сумніву, існував, але також на conto східнього „опікуна”, що не хотів допустити до реальної рівноправності з боязні, що цей приклад міг виявитися заразливим і нарушити позицію „старшого брата” в СРСР. Словаки, навіть комуністи, не крилися зі своїм незадоволенням. У відповідь на це послано за ґрати цілий ряд провідних діячів комуністичної партії Словаччини, включно з лідерами згаданого вгорі повстання на чолі з Густавом Гусаком. Ясно, що це в нічому не зменшило почуття скривдження словаків.

В часі жовтневого пленуму (в 1967 році) Центрального Комітету комуністичної партії Чехо-Словаччини перші повели атаку проти урядуючого генерального секретаря Новотного якраз словаки. Ряд скарг і зажалень словацьких членів Центрального Комітету підтримав несподівано новообраний член президії Александер Дубчек, сам словак. Дубчек, як людина з солідним політичним вишколом, усистематизував і узагальнив закиди в сторону цен-

трального правління і пов'язав їх з загальною ситуацією в державі, підкреслюючи провали на економічному фронті. Виступ Дубчека розв'язав мішок критики на адресу Новотного, твердою сталініста вузьких політичних обривів, але з великою здатністю робити собі ворогів навіть серед своїх найближчих співробітників.

Було ясно, що у висліді гострих дебат з серйозними закидами проти Новотного прийде внесок про усунення його з посту першого секретаря. Передбачуючи це, Новотни відложив засідання до грудня, а потім — до січня, під претекстом, що зближаються Різдвяні свята (*Nota bene*: це робить невіруючий комуніст). Вміжчасі Новотни, відчуваючи, що ґрунт під ногами захитався, звернувся за допомогою до свого опікуна Брежнєва.

Брежнєв прибув до Праги і відбув широко закроєні розмови з членами президії Центрального Комітету і свердив переважно негативне становище до Новотного. Тоді він відмовився підтримати відверто Новотного, заявляючи при від'їзді, що „це ваша внутрішня справа”. Брежнєв розраховував на те, що усі члени президії, випробовані служаки Москви, і не було різниці, хто з них буде першим секретарем, адже ж усі вони перейшли крізь густе сито московської перевірки ще за Готвальда, а потім за Новотного. Але Брежнєв грубо помилився.

На січневому пленумі Ц К Новотний, під вогнем критики, уступив і запропонував на свого наступника наймолодшого члена президії Александра Дубчека (легко тут добачити певну аналогію до вибору Горбачова) оскільки інші члени не могли погодитися відносно кандидатур більш відомих комуністичних діячів Ленарта і Цісара. Новотни сподівався, що Дубчек, як людина московського вишколу, буде вірний лінії його (Новотного) і зуміє поєднати обидва крила комуністичної верхівки — твердих консерватистів, неосталінців і лібералів, прихильників реформ. І в тому Дубчек зробив несподіванку; він сам, хоч без яскравого ентузіазму і з великою дозою обережності, очолив рух за реформи.

РОЛЯ ДУБЧЕКА

Упадок Новотного і прихід до влади Дубчека — це найважливіша подія Празької весни. Дубчек був чесний ідеаліст, патріот, хоч відданий партієць, але відкритий для нових поглядів та ідей. Він не був ініціатором реформ, але ставився прихильно до них. З часом ця прихильність зростала, і вкінці він став символом лібералізаційного руху. Характерно, що першими пропонентами реформ були Гусак і Спрковський, які в пресі, контрольованій комуністами, критикували *Status quo* й домагалися змін на тій основі, що керівництво партії, очолюване Новотним, допустило деформацію соціалізму.

Тут бачимо ще одну характерну рису генези революції, а саме, що зачинателі їх, звичайно, не проголошують нових ідей, але радше закликають до старого, до повороту давніх свобод, які, мовляв, існуючий режим порушив. Очевидно, жодна революція не зупиня-

ється на тій вступній фазі, але, керована своєю власною логікою, пре до щораз та нових змін.

Поїздка Дубчека в лютому до Москви з чолобитною до Брежнєва не виявила ще жодних розбіжностей. Але ті, що підготували атмосферу змін, тобто творча інтелігенція, рішили, що настав час зробити дальший крок вперед. Центральний комітет професійної організації письменників рішив видавати нову літературну газету, „Літерарні Лісти“, яка стала геральдом нового напрямку.

На початку Дубчек не виявляв себе публічно, ані не запропонував своєї програми реформ. Зате він створив окремий комітет для опрацювання програми дії. Проекти цієї програми під назвою „Програма акції“ обговорювалися протягом березня на партійному форумі і остаточно затверджені у квітні. Що програма обіцявала? Взагалішому вона пропонувала окремий чехо-словацький шлях до соціалізму, опертий на справжніх демократичних традиціях обох народів.

В дусі повороту до демократії програма відкидала монополізацію влади однією партією. Остаточну проблему політичного плюралізму мав розв'язати XIV конгрес комуністичної партії Чехо-Словащини, передбачений на січень, і нова конституція, яка мала забезпечити свободу зібрань, організацій та вислову в слові і письмі. Превентивна цензура має бути скасована. Поділ функцій влади, згідно з демократичним принципом, виключав надужиття державної влади. Держава повинна бути власністю двох народів на базі рівності, а права меншин повинні бути гарантовані законом. В ділянці економічній програма передбачувала поворот до приватної ініціативи та ринкової структури в певних межах. Наука і культурна творчість повинні бути незалежні від тиску державної влади. Реактивується незалежні робітничі спілки.

ВІД КОНТРОЛЬОВАНИХ ПАРТІЄЮ РЕФОРМ ДО СПОНТАННОГО РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

„Програма акції“ стала вихідним пунктом для широкої громадської ініціативи. Відізвилися голоси, що влада вже зробила своє — дала зелене світло для реформ, а дальше слово за суспільством. Почалося спонтанне здійснювання програми, яке в деяких випадках вийшло поза її рамки. Відповідальні за політику партії лідери, Дубчек і Сморковський, перестерігали на публічних зібраннях, а також в пресі і радіо проти надто радикального і поспішного темпа реформ. Вони недвозначно натякали на небезпеку вмішання сторонніх чинників. У зв'язку з тим помічається сповільнення темпу реформ та посилення спротиву проти них з боку нереволюційних елементів, яких не бракувало і які мали попертя частини робітництва.

Щоб піддержати дух лібералізації та демократизації, група інтелектуалів у числі сімдесяти опублікувала 27-го червня 1968 року документи піднаголовком „Дві тисячі слів“. Документ, написаний Вацуліком, вносить фактично мало нового програмового матеріалу,

але поставив деякі точки над „і”, а особливо вражав своєю емоційною обороною ідей свободи.

РЕАКЦІЯ МОСКВИ — НА ШЛЯХУ ДО ІНВАЗІЇ

Реакція Москви була негайна і гостра. Вона назвала документ контрреволюційним і протисоціалістичним та вимагала його засудження. Щоб злагіднити наростаючий конфлікт, Дубчек та інші партійні реформатори дійсно засудили зміст документу, але переведена дискусія з провідними сигнатарамі виявила, що документ не вийшов поза рамки вже прийнятої програми праці. Сам факт опублікування документу і його відверта форма дала Москві претекст до вмішування нібито в обороні загроженого соціалізму. Москва бачила ясно, що процес демократизації не може залишитися тільки справою Чехо-Словаччини. Дух реформи, а навіть революції мусить обов'язково перекинутися і до інших сателітських країн, а навіть — до самого Советського Союзу. Вона знала, що Празька весна могла зродитися не тільки під впливом внутрішніх потреб чехів і словаків, але великий вплив на її виникнення мали події і розвитку в інших сателітських країнах, а також в самому Советському Союзі. Такі речі, як Хрущовська відлига — десталінізаційна політика Хрущова, виникнення явища дисидентів, реабілітація суджених за Сталіна політичних в'язнів, нехай і комуністів, розпуск, (чи зменшення кількості) концентраційних таборів, — все це мало вплив на виникнення реформістичних настроїв у Чехо-Словаччині. Знову ж надто далеко посунена лібералізація і демократизація, шукання шляхів до соціалізму „з людським обличчям” мали б обернений вплив на Советський Союз і могли б підмінювати комуністичний режим, отже треба було організувати протидію.

До речі, першими, що їм запахло небезпекою, були сусіди Чехо-Словаччини — Східня Німеччина і Польща. Вони засигналізували своє занепокоєння до Москви. Недарма у часі студентських заворушень у Варшаві в березні лунали оклики: „Хай живе Чехо-Словаччина!”, „Хай живе Дубчек!” Москва зміркувала, що режим Дубчека для неї небажаний і рішила його позбутися. Перед нею були три можливості. Довести до легального упадку Дубчека шляхом збільшення у президії і в Центральному Комітеті числа своїх ставленників; перевести насильний замах стану при допомозі противників лібералізації у партії і в апараті крайової безпеки й армії. Але справа Новотного повалити Дубчека при допомозі армії не вдалося завдяки вчасному розкриттю плянів генералом Прхліком. Коли виявилось, що на перші дві можливості не можна рахувати, керівництво в Москві зулинилося на третій евантуальності — на прямому військовому втручання. Децизію інвазії було ухвалено.

Всі дальші потягнення Москви мали на меті підготовку інвазії та її камуфляж, щоб передчасно не розкрити своїх карт. Москва далі старалася інфільтрувати кадри чехо-словацької партії своїми людьми і рівночасно збільшила тиск на Дубчека через своїх емісарів

і лідерів сателітних держав. Розпочалася війна нервів проти Дубчека і його співробітників. Фактично Дубчек від самого початку мусів провадити війну на три фронти: за свою програму проти консервативістів у партії, проти надто великої залежності від Москви і проти тиску сателітських сусідів.

В травні 1968 року Москва явно приступила до контрфензиви проти режиму Дубчека. На початку місяця зорганізовано зустріч у Москві, на яку прибув Дубчек у товаристві кількох чоловічих лідерів. Покликаючись на недавні маніфестації у Празі з явно протикомуністичним і протисовєтським спрямуванням, московські партійні товариші зажадали від Дубчека прикрутити гайки, заборонити демонстрації і привертнути цензуру. Дубчек відповів виминаючо, що його уряд стосуватиме усі заходи, щоб опанувати ситуацію. І що загрози „контрреволюції” немає.

Також у травні мала місце перша військова демонстрація на кордонах Чехо-Словаччини збройних сил СРСР, Польщі і Східньої Німеччини. Москва зажадала допущення на територію Чехо-Словаччини війська Варшавського Пакту. Дубчек погодився на обмежений контингент штабового характеру. Цей контингент підготував плян інвазії, яку з великою прецизією перевели армії Совєтського Союзу і країн Варшавського пакту. Вже тоді, тобто в травні, мариво мілітарної інтервенції зависло над Чехо-Словаччиною.

Монтуючи коаліцію проти Чехо-Словаччини, Брежнєв перше відбув зустріч з мадярським комуністичним верховодом Кадаром. На тій зустрічі вперше дискутовано можливість інвазії. Потім Брежнєв запропонував нову конференцію держав Східнього Блоку у Варшаві з участю чесько-словацьких делегатів. Президія Чехо-Словацької комуністичної партії відкинула запрошення так, що Варшавська зустріч п'ятьох держав 15-го липня відбулася без чехів і словаків. Учасники конференції вислали до Чехо-Словаччини листа, в якому вказували на загрозу соціалістичному устроєві в Чехо-Словаччині та майже ультимативно вимагали повороту на старі позиції Новотного. Вслід за тим почалася шалена пропагандивна кампанія проти Дубчека, якому закидувано усі можливі прогріхи проти комуністичної справи та спільноти соціалістичного Блоку.

Скоро після цього Москва, продовжуючи повною парою підготовку до інвазії, запропонувала безпрецедентну зустріч між повним складом московського політбюро і президією Чехо-Словацької комуністичної партії для передискутування і вирівняння існуючих розходжень. Дубчек погодився на зустріч під умовою, що вона відбудеться на чехо-словацькій території. Так дійшло до драматичної конференції в Черній над річкою Тисою при кінці липня, а потім — до братиславської конференції з участю представників сателітів. Назовні виглядало, що дійшло до порозуміння. На вимогу Дубчека, після закінчення маневрів відтягнуто з території Чехо-Словаччини відділи Варшавського пакту. Але війна нервів

відновилася дуже скоро, при чому Дубчекові закидали зламання договорень у Черній і Братиславі.

ІНВАЗІЯ

Вночі з 20-го на 21-го серпня 1968 року шість танкових дивізій Червоної армії, плюс незначні відділи трьох сателітних держав перейшли кордон у всіх можливих пунктах і протягом 48-ми годин уся Чехо-Словаччина опинилася під окупацією. Заскочений Дубчек видав наказ не ставити збройного опору, натомість розпочати пасивний резистанс. Першої ночі московське КГБ, при співучасті вірних йому членів чехо-словацької т. зв. державної безпеки арештували чотирьох головних провідників партії й уряду. Крім Дубчека, арештовано голову Парляменту Сморковського, голову уряду Черніка і голову Національного фронту Крігеля. Окупанти залишили на волі президента держави генерала Свободу, сподіваючись, що він найменше новий уряд, приготований ними, і тим самим залеґалізує інвазію. Радіо Москва і московська преса проголосили світові, що війська Варшавського пакту увійшли до Чехо-Словаччини на „запрошення“ комуністичних лідерів, щоб рятувати загрожені „контрреволюцією“ здобутки революції і соціалізму; тим часом з тих, що нібито запросили окупантів, ніхто не появився на поверхні, навіть найбільш завзяті противники реформ Дубчека — Індра Стругаль і Білак. Коли ген. Свобода відмовився покликати новий уряд, а комуністична партія Чехо-Словаччини, що відбула свій законспірований з'їзд, затвердила на провідних місцях арештованих лідерів, правна підстава московської інвазії зависла в повітрі. Інвазія блискучо переведена мілітарно — виявилася політичною поразкою.

Перед Москвою ділема: або проголосити окупаційну владу, або шукати якогось компромісового виходу. Цей вихід уможливив ген. Свобода, який поїхав до Москви, домігся звільнення арештованих лідерів, які у переговорах з Брежнєвим погодилися на компромісову розв'язку. Вони повернулися до Праги у своєму попередньому характері, але погодилися на присутність окупаційних військ на невизначений протяг часу. Так окупація була залеґалізована тим самим урядом, проти якого була проведена інвазія.

Дубчек закликав населення повернутися до нормального життя, але спротив населення проти окупації не припинився. Чехи, що не відстояли збройно своєї незалежності в 1939-му і в 1968 роках, виявилися мистцями спротиву, головно в перших тижнях окупації. Але Москва мала тепер час. Вона знайшла свою людину в особі Гусака, який, хоч особисто потерпів за режиму Новотного і належав до прихильників Дубчекової реформи, станув тепер на становищі „нового реалізму“ і сполучив свою відданість Москві з амбіцією добитися першого місця в державі. Йому пощастило усунути Дубчека і поступово повернути старі порядки, які дуже до вподоби Гусаковим опікунам з Москви.

Василь ЯЩУН

ВІННИЦЯ

(Жертвам большевицького терору в 50-річчя масакри
1937-1938 років)

За що?

За що вночі пі рвали вас
і не дали в щемлінні серць
обнять дружину і дітей,
хоч знали люті, що це був
розлуки час, останній раз?!
За що мотузками в'язали
невинні руки жертвам — вам,
батькам сиріток-діточок?!
За що у камерах в тюрмі
і під моторів гуд в дворі
стріляли вас із скорострілів
та добивали, як звірят,
прикладами рушниць кати?
За що вони холоднокровно
У ямища жбурляли вас —
десяток тисяч молодих,
середньолітніх і старих?!
За чесний труд ваш, піт чола
на рідній ниві — не своїй,
загарбаній советським гадом,
политій кров'ю прадідів?
За чисту ,як роса, любов
до споконвічної землі,
живильниці сотками літ
її дітей і вас, батьків?
За що, за що енкаведист
збезчестив вас — дівчат, жінок,
„марксист, расист і людоджер”,
як би сказав В. Стус тепер...
Вам „Пам'ять вічная” ніхто
в дорогу вічну не співав:
де ви...? живі...? — ніхто не знав.
Вас тільки небо проводжало

і сльози білих свіч на нім,
як в ями кидали вас звірі
ще деяких напівживих.
Кати загладили ці ями,
засіяли траву на них,
щоб слід їх злочину не взнали
майбутні людяні віки.
Для тих злочинців ви — „врагі”
„врагі народа”, „кулакі” —
зловіщий їх тюрмі таран,
що пробиває в ній вікно...
А ви ж — святі, як мій народ —
у серці в вас — лиш Він
Христос; Його Терни,
неволі ад,
кривавий шлях
страждань розп'яты.
Брати і сестри дорогі!
Ми чуєм голос ваш і крик,
ваш біль, торттури, стогін, клик;
ми бачим ваші рани, кров,
що густо плеться з-під оков...
Та вірим ми — усіх катів,
сподвижників пекельних сил
поставить перед Божий суд
ваш голос скарги із могил.
Їм захисту на Суді тім
не дасть диявола покров,
їх плями звірства не зітре,
не змиє, ні, їх чорна кров.
Ми не забудем вас! Бо ви
з собою в вічний світ взяли
стражденні душі і любов
до України у ярмі.

БОРОТЬБА ШЕСТИДЕСЯТНИКІВ ЗА ДУШУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Написав МИХАЙЛО КУЧЕР

„На нашій, не своїй землі”

Площа України займає 603.7 тисяч квадратних кілометрів. Населення багатонаціональне. Українців 36.4 мільйонів осіб. Українці — найбільший європейський нарід, який не має державної самостійності. З 1922 року Україна має статус союзної „радянської” республіки в складі СРСР.

Після встановлення советської влади в Україні селяни чинили спротив колективізації сільського господарства. З 1931 року окупаційна советська влада почала масове виселювання українців у далекі східні області СРСР та на північ. У перші два місяці 1931 року було виселено більш як триста тисяч селян. Спротив селянства було зломлено тільки штучно створеним владою голодом. Точних даних померлих із голоду нема, бо Москва скривала і скриває цю трагедію українського народу. Однак навіть на підставі всесоюзних переписів населення, в роках 1932-1933 в Україні загинуло з голоду понад шість мільйонів осіб. Знищення червоною Москвою голодом і колективізацією українського селянства поставило під знак запитання можливість національного руху.

Починаючи з 30-их років в Україні провадиться великодержавна московська шовіністична політика виштовхування української мови зі всіх ділянок українського життя. Згідно із всесоюзним переписом населення 1970 року, 3 мільйонів 17 тисяч українців в Україні, або 8.5 відсотка українського населення визнали російську мову рідною. Це на 942 тисячі осіб більше, або на 2.6 відсотка, як 1959 року.

В Україні живе 9.1 мільйонів росіян і тільки 135 тисяч, або 2.5 відсотка з того населення вільно володіє українською мовою.

Кількість росіян в Україні з 1970 року по 1979 збільшилась на 15.5 мільйонів осіб. *Итоги всесоюзной переписи населения 1970 года*, т. IV, Москва, издательство „Статистика”, і „Вестник статистики”, ч. 8, 1980).

Окупаційна советська влада заохочує переселення українців у східні райони Союзу, де автохтонного населення мало — Казахстан,

Сибір, Урал, Далекий Схід. І одночасно советський уряд сприяє переселенню росіян в Україну, яку має намір перетворити в республіку з українською меншістю. Тому з року 1970 на рік 1979 кількість українців збільшилася на 1.2 млн. осіб, або менше як на 4 відсотки, кількість російського населення збільшилась також на 1.3 млн. осіб, себто збільшилася аж на 14 відсотків.

1970 року українців жило у промислових областях тільки 30 відсотків населення, а в містах — 29.4 відсотка населення.

Запровадження російської мови починається в Україні з дошкілля — в яслях, у дитячих садках, але і офіційно українське дошкілля практично зрусифіковане, бо виховательки там здебільшого росіянки або змосковщені українки.

Більшість вищих шкіл в Україні також зрусифікована. Приймальні іспити і початкова стадія навчання провадяться російською мовою. У Києві, навіть в університеті на деяких катедрах, навчання провадиться російською мовою. Поза Києвом виклади у вищих школах провадяться російською мовою. Добре знання російської мови дає привілеї при вступі у вищі школи і провадить перехід учнів з українських шкіл у російські. Це ніби стається „згідно з бажанням батьків”. Викладання української мови в російських школах в Україні можливе тільки на прохання батьків учня. Практично за таке „прохання” свідомі батьки покутують на праці.

У містах Донбасу і Криму українських шкіл зовсім нема. У Харкові, Запоріжжі, Миколаєві, Херсоні, Дніпропетровську й Одесі є дуже мало українських шкіл, а коли є, то розміщені вони на передмістях. Бажання батьків-українців, щоб їх дітей вчили українською мовою, викликає переслідування, бо ж це „прояв українського буржуазного націоналізму”. Тепер українську мову вживають тільки в селах, та ще невеличка частина української гуманітарної інтелігенції.

Згідно з конституцією 1978 року, українська мова втратила статус державної мови УССР. Коли до советської України приєднано землі Західньої України, населення УССР збільшилося на вісім мільйонів осіб.

На західніх українських землях була жива традиція національного спротиву і були підпільні організації, які боролися за незалежність.

У червні 1941 року у Львові було проголошено самостійність. Ініціаторів арештовано. Хто лишився на свободі (членство Організації Українських Націоналістів, ОУН), почав збройну боротьбу проти окупантів. 1942 року було створено Українську Повстанську Армію (УПА). До 1944 року УПА воювала проти німецької армії, а пізніше — проти советської. Боротьба провадилася до 1950 року. Хто потрапив у полон, звичайно діставав розстріл або 25 років концентраційних таборів. За допомогу УПАрмії було заслано в табори два мільйони українців, у тому жінок і дівчат.

Тепер згадаймо справді „незлим тихим словом” підпільні організації і людей, що їх створено в Україні у 1950-60-их роках, які розкрила окупаційна советська влада.

1. Об'єднана Партія Звільнення України (ОПЗУ), розкрита в Станиславові, теперішньому Івано-Франківську, 1958 року. Перед судом стало десять осіб (молодих робітників). Кара від семи до 10-ти років суворих таборів.

2. ОУН-Північ — Я. Гаюк, В. Ленюк, Б. Христинич, В. Затворський, Я. Кобилецький. Організацію розкрито 1960 року. Організатори — члени ОУН Західньої України. Після таборів частина залишилась жити в містах півночі, звідки назва „ОУН-Північ”. Кара від п'яти до 12-ти років таборів.

3. У Львові 1961 року було розкрито Український Робітничо-Селянський Союз. Члени-правники Л. Лук'яненко, І. Кандиба, І. Боровецький, партійний робітник С. Вірун, міліціонер І. Кіппіш, інженер Лібович і завідуючий клубом В. Луцьків.

Л. Лук'яненка засуджено на розстріл із заміною 15 років таборів, решта дістала 10-15 років таборів.

4. Львів, 1961 рік. Виявлено Український Національний Комітет. Засуджено 18 молодих робітників. Двох з них — Богдана Грицина та Івана Кована, розстріляно. Решта дістала 10-15 років таборів.

5. Донецьк, 1961 рік. Засуджено групу журналіста Г. Гаєва. Кількість членів групи і засуди невідомі.

6. 1962 рік у Харкові судили за „Справу шести”: Микола і Михайло Проціви, Капітоненко, І. Нагробний, Дронь і Ханас; Миколу Проціва розстріляно. Решта дістала від восьми до 15-ти років таборів.

7. 1962 рік. Тернопіль. Суд над групою п'яти людей: Богдан Гогусь (розстріл), замінено на 15 років таборів, Г. Ковалишин, В.В.Куликівський, Палихата, П. Пундик — табори 10, 15, чотири і п'ять років.

8. Луцьк, 1962 рік. Суд над групою В. Романюка-Шуста. Засуди невідомі.

9. 1962 рік, Запоріжжя. Суд над В. Савченком, Ю. Покрасенком, Р. Ришковенком, В. Чернишовим, Б. Надтокою. Засуди від трьох до шести років.

10. 1963 рік, Донецьк. Судили групу Бульбинського—Рибіча-Тарасюка. Засуд невідомий.

11. 1964 рік. На Одещині виявлено організацію Демократичний Союз Соціалістів. Засуджено директора школи для молодих робітників Н. Драгоша на сім років таборів, учителя тієї ж школи Н. Тарнавського теж на сім років, Н. Черединцева — на шість років, студентів С. Чемертана — на п'ять років, Н. Кучерепу — на шість років, і В. Постлак — на шість років таборів.

12. 1964 рік, Івано-Франківськ. Тут відбувся суд над членами Українського Національного Фронту. Суджено дев'ятеро людей. Члени: учитель Н. Квецько, Я. Лесів, Г. Прокопович, токарь Кулинин,

міліціонер Дяк, інженер І. Губка, літератор-поет З. Красівський, хормайстер М. Мелінь, шахтар Н. Кучур. Засуд від п'яти до 15-ти років, плюс заслання на п'ять років.

13. 1969 рік. Миколаїв. Студента Миколаївського сільсько-господарського технікуму Миколу Богача засуджено на три роки таборів за „намір створити підпільну організацію Боротьба за Суспільну Справедливість“.

14. 1970 рік, Ворошиловград. Судили кількох осіб за створення організації Партія Боротьби за Реалізацію Ленінських Ідей. Перед судом стали: А. Чеховський, який дістав засуд — шість років; Г. Толстоусов — п'ять років, і Потоцький.

15. 1973 рік. В Івано-Франківській області судили групу молоді, яка створила Союз Української Молоді Галичини. Членами групи були робітники Д. Гриньків, Н. Мотрюк і В. Шовковий, інженер Д. Демидів, студент Р. Чупрей. Засуд — сім років таборів і п'ять років заслання Гринькову. Решті чотири-п'ять років таборів.

16. 1973 рік, Львів. Тут розкрито організацію молоді: студенти і учні старших клас середніх шкіл — Український Національно-Визвольний Фронт, яка мала 50 членів. Був арештований студент-філолог Львівського університету Зорян Попадюк. Його засуджено на сім років таборів і п'ять років заслання.

17. 1973 рік, в селі Россохач Тернопільської області арештовано братів Володимира і Миколу Мармусів, П. Віннічука, С. Сапеляка, Н. Слободяна, В. Синьківа за вивішення українських національних прапорів. В. Мармус дістав шість років таборів і п'ять років заслання.

Решту теж засудили на різні реченці.

Початкова стадія цього руху дістала назву шестидесятників, все бо розпочалося в 1960-их роках за часів Хрущовської відлиги. Той рух за Хрушова для розвитку української культури був сприятливим. Появились поети Василь Симоненко, Микола Вінграновський, Іван Драч, Ліна Костенко, Віталій Коротич, Ірина Стасів, Ігор Калинець, Василь Стус, художниця Алла Горська, скульптор Людмила Семикіна, мистці — Панас Заливаха, Галина Сєврук і Стефанія Шабатура.

Найбільш популярних був поет Симоненко. У 60-их роках з'явилася група талановитих публіцистів-літературознавців: Іван Дзюба, Іван Світличний, Валентин Мороз, Василь Чорновіл, Євген Свєрстюк, Валерій Марченко. Думки шестидесятників підтримала інтелігенція (історики Михайло Брайчевський, Юрій Бадзьо та інші) і навіть робітники та окремі представники українського естаблішменту. Книжки поетів-шестидесятників розкуповували дуже хутко. Виставки народного сучасного мистецтва користувалися великим успіхом.

Центром шестидесятників став Клуб Творчої Молоді у Києві. Ініціатором клубу був молодий режисер Лесь Танюк. Найбільшу аудиторію мали літературні вечори. Вони відбувались у найбільшій залі Києва — Жовтневій, яка вміщала тисячу осіб.

У Києві, після закриття владою Клубу Творчої Молоді вже за влади Брежнєва, було зроблено спробу відкрити дискусійний клуб. Після двох вечорів влада і цей клуб закрила.

У Києві були зосереджені найбільш талановиті і відомі представники української інтелігенції. І під впливом їх діяльності зникла байдужість та нігілізм. Метою шестидесятників була демократизація советської системи і припинення русифікації. Рух шестидесятників був інтелігентським. Його метою було збереження національної культури. Під впливом шестидесятників почалося паомництво до пам'ятника Шевченка у дні 22-го травня, в дні перенесення тіла з Петербургу через Київ до Канева, на Чернечу гору над Дніпром. До пам'ятника, що стоїть перед головним корпусом Київського університету, у парку при вул. Володимирській приходили з квітами кілька сотень киян, здебільшого молодь. Читали вони вірші, співали українських пісень. Відродили ці молоді українці й українки звичай колядок, але колядували не на Різдво, а на Новий рік. Колядники — головним чином студенти гуманітарних факультетів, колядували своїм улюбленим професорам, відомим письменникам, а іноді для жарту — колядували бюрократам.

Майже всім шестидесятникам у той час вдалося погодити відверто висловлювання своїх поглядів з продовженням кар'єри.

Серед партійних советських керівників були люди, які співчували шестидесятникам, і вони старались дати можливість тому рухові не вийти поза межі, де всі його учасники будуть безоглядно знищені. Таким було і відношення до шестидесятників тодішнього першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста. Відома поза межами СРСР книга І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація” була написана як додаток до заяви ЦК КПУ з приводу національної політики. Є вперта версія, що написати цю книгу запропонував Дзюбі тодішній секретар по ідеологічній праці ЦК КПУ Андрій Скоба. Відомо, що цю книгу розмножувано невеличким накладом і її читали такі партійні чиновники, як секретарі обласних комітетів. Незабаром книгу заборонено і вона розійшлася в Самвидаві, а потім і поза межами СРСР. При ЦК було створено спеціальну комісію для догани Дзюбі, але все обмежилось статтею Б. Стенчука (псевдо) „Що і як боронить Дзюба”.

Арешти шестидесятників 1965 року (може тому, що це було щойно рік після падіння влади Хрущова) виглядали ще незвичайно. Після арештів імена арештованих ще фігурували в газетах. „Літературна Україна” видрукувала статтю Михайла Масютка після його арешту, а журнал „Мистецтво” помістив репродукцію картини арештованого Панаса Заливахи.

Арештовані не були психологічно приготовані до репресій і дехто каявся. Реакція на арешти 1965 здивувала російсько-комуністичну окупаційну владу. Вони не перелякали українську громаду, а поглибили відродження. Арешти не залякали, але

викликали велике зацікавлення в Україні і поза нею. Суди здебільшого були закриті; часто бракувало матеріалу до обвинувачення.

Михайло Осадчий, якого судили у Львові, так оповідав про те, що робилося біля суду:

„...Слава, слава, слава!“ — кричав натовп, який наповнив цілу Пекарську вулицю. І це продовжувалось п'ять день. Нам кидали квіти, вони падали на авта. До будинку суду ми йшли килимом живих квітів. Нам було жаль їх топтати, але квітів було так багато, що не було де ступити.

— Михайле, тримайсь! — крикнув Гориню Іван Дзюба. —

Почався терор до тих, хто виявляв співчуття арештованим. Таких здебільшого звільнювано з роботи. Українська громада zorganizувала касу допомоги звільненим з праці і їх родинам. У таку касу йшли гроші з колядок і з льотерії. До таборів писали листи рідні, знайомі і зовсім незнайомі люди. Посилали книги, картки, теплий одяг.

Так настав день 22-го березня 1967 року, дата, яка викликала нову хвилю терору. Того дня увечері біля пам'ятника Шевченка у Києві збиралась українська молодь. Принесено квіти, читано вірші. З'явилась міліція із вимогою розійтись. Схоплено і вивезено міліційними автами деяких осіб. Стався заколот. Натовп біля пам'ятника міліція освітила яскравими жмутами світла. Це збільшило увагу до того, що діялось біля пам'ятника. Натовп побільшився. Припинився рух тролейбусів. Міліціонерів оточив натовп і кричав „ганьба!“ Біля 200 осіб демонстрантів скерувалися до Центрального Комітету з наміром вимагати звільнення арештованих. До зібраних біля 2-ої години по півночі вийшов міністер Головченко з головою українського КГБ. Біля 3-ої години ночі арештованих звільнено. Після того влада вже не розганяла зібраних біля пам'ятника 22-го травня, але попереджувала, що присутніх там буде покарано звільненням з праці. Збори біля пам'ятника Шевченка продовжувались до 1972 р., коли цьому край поклав архикагебіст Андропов.

Того дня, себто 22-го травня, влада проголосила офіційний фестиваль української поезії. Люди туди не йшли. Залю наповнили з наказу Комсомолу дружинники і навіть вояки.

Після інвазії військ Варшавського пакту на Чехо-Словаччину, характер протестів в Україні став трагічним. Напередодні святкування річниці жовтневої революції скінчив життя самоспаленням вчитель, українець з Дніпропетровської області, 50-річний Василь Макуха, батько двох дітей. Він біг Хрещатиком, охоплений полум'ям, і гукав: „Нехай живе вільна Україна!“ Макуха був в'язнем сталінських таборів. Самоспалення бачили сотні людей, але воно не викликало глибокого враження.

1970 року окупаційна влада у Василькові під Києвом вбила художницю Аллу Горську. На похоронах виступали друзі покійної Іван Гель, Євген Сверстюк, Василь Стус і О. Сергієнко.

На початку український Самвидав був слабкий. Передруковувано в ньому вірші, не прийняті до друку партійною цензурою. Але вже збірник В. Черновола *Лихо з розуму* і монументальна праця Дзюби *Інтернаціоналізм чи русифікація* стали відомі в українській діаспорі. Вони виявили українській політичній еміграції, як розуміють волю України люди, народжені вже під советами і начебто виховані в душі „советського соціалізму”

Широко були відомі політичні й епістолярні виступи Святослава Караванського, який також писав про русифікацію України; есеї Євгена Сверстюка: „Собор в риштованні”, протипага романові Олеса Гончара „Собор”.

Публіцистичні писання Василя Стуса, поета і літературознавця, згодом замученого в тюрмі, такі як *Місце в бою чи розправі?*, Редакторові *‘Вітчизни’* Л. Дмитеркові; писання Леоніда Плюща, який писав під псевдом „Малорос”; далі „Репортаж із заповідника Берії”, „Мойсей і Датан”, „Серед снігів” і „Хроніка опору” — есеї Валентина Мороза, і роман Михайла Осадчого „Більмо” та його вірші, поширювались у Самвидаві.

З бігом часу Самвидав політизувався; він став професійним. Появилася категорія співробітників Самвидаву із фантастичною назвою „палячі (рос. кочегари) з вищою освітою”. Це була категорія людей-інтелектуалів, позбавлених професійної праці „адміністративним порядком” за погляди ворожі „генеральній лінії” партії. Ці люди з Самвидавів з’явилися по цілому Советському Союзу і в „братніх” країнах.

Завданням українського Самвидаву було інформувати суспільство про те, що ховала від населення влада. Велика кількість судів і засудів дуже змінила атмосферу громадського життя в Україні. Прилюдні виявлення національних почувань були припинені. У травні 1971 року арештовано Анатолія Лупиноса. Він повернувся з концентраційних таборів інвалідом і ходив на милицях. Лупиніс біля пам’ятника Шевченка прочитав свій вірш про трагічне становище України у складі СРСР. Лупиніс і досі перебуває в психіатричній лікарні-тюрмі.

1973 року ректор Львівського університету заборонив студентам влаштовувати традиційний вечір пам’яті Шевченка. Студенти пробували це зробити після заборони. Їх розігнали силою. Арештованих біла міліція.

1974 року Львівський університет зробив шевченківський вечір. Присутніх було попереджено, щоб не вставали при співі „Заповіту”, що досі було тут звичаєм.

Після усунення від влади П. Шелеста і заміни його В. Щербицьким, почалося широко закrojене нищення проявів української національної свідомості. Було побільшено апарат КГБ, зокрема в Західній Україні. В цілій Україні запанувала атмосфера, подібна до сталінських 30-их років масового терору.

Як наслідок діяльності шестидесятників, була створена перша

національна Гельсінкська група в ССРСР в Україні в 1976 році. Українську Гельсінкську групу організували дев'ятеро осіб: Микола Руденко, 1920 року народження, Київ, письменник, інвалід війни; Олесь Бердник, нар. 1927 року, Київ, письменник, робітник, в'язень концентраційних таборів 1949-1976 років; Іван Кандиба, нар. 1930 року, Львівська область, правник, робітник, в'язень таборів 1961-1976 років; Левко Лук'яненко, нар. 1927 року, Чернігів, правник, табори 1961-1976 років; Мирослав Маринович, нар. 1949 року, інженер; Микола Матусевич, нар. 1948 року, Київ, історик; Оксана Мешко, 1905 року народження, Київ, вчителька-пенсіонерка, табори 1947-1976; Ніна Строката, нар. 1925 року, Таруса, лікар-мікробіолог, табори 1972-1976; Олексій Тихий, 1927 року народження, Донецька область, учитель-сторож, табори 1957-1974 (він загинув у концетраку як і Василь Стус у 1985 році).

Всі члени Гельсінкської групи, за винятком Кандиби, походять із Наддніпрянської України. Серед них переважають кияни; члени в більшості інтелігенти-гуманісти.

Перший меморандум Гельсінкської групи говорив про народобивство в Україні, яке почалося у 1930-ті роки і провадиться до цього часу. Українська Гельсінкська група випустила тридцять декларацій і звернень, у тому 18 меморандумів і десять інформаційних бюлетенів. Всі вони відносяться до національної проблеми.

Українська Гельсінкська група чомусь не реагувала на релігійні переслідування, хоч такі переслідування були далеко гірші в Україні, як у решті республік Советського Союзу. Також не було взято під увагу соціально-економічні права України. Головне завдання Української Гельсінкської групи було сприяти виконанню Загальної Декларації прав людини. Діяльність була звужена тільки до права на національну рівноправність у відношенні до українців. Такий характер діяльності Групи пояснюється тяжкими умовами її праці й існування.

Вже 1979 року виявилось що членство в Групі автоматично веде до арешту — члени фактично були своєрідними „камікадзе”.

Після розгрому Української Гельсінкської групи у 1979 році в Івано-Франківській області було виявлено організацію Український Національний Фронт, а в році 1982-му — створилася на Західній Україні група католиків-українців, на чолі з Йосифом Б. Терелею, під назвою „Ініціативна група захисту прав віруючих та Церкви в Україні”, яка періодично видає „Хроніку Католицької Церкви на Україні” (Ужгород-Львів). Членів цієї групи також було репресовано до останнього часу, перед пресловутою Горбачовською „гласністю”.

Існують і існували, мабуть, теж різні інші групи та об'єднання в Україні, про які ми тут, в діаспорі, досі менше чули, або й нічого.

Все це свідчить, що в Україні залишилась потенціяльна можливість національного руху, який вирветься на поверхню при першій нагоді.

МОВА УТОПІЇ І ЇЇ ВПЛИВ НА ЛЮДИНУ

Написав МИХАЙЛО КУЧЕР

Представник паризької школи фрейдистів Лакан висловив думку, що людина спочатку говорить, а потім думає. („Ле Монд”, 19-го листопада 1980.). Советським філологом належить вираз „пленительная прелесть языка”, чудова принада мови. При чому вираз „прелесть” треба розуміти по колишньому — спокуса, щось від злого духа (Л. Гумилевский, „Литературная газета”, 19-го жовтня 1974). Цей вираз також вживали для характеристики мови Миколи Гоголя.

Тут маємо на увазі мову утопії. Вона у Советському Союзі є засобом людських зносин та знаряддям формування людини „ідеального советського суспільства”. Створено нову мову при допомозі держави. В основу взято мови російську та начебто українську. (Так твердять росіяни, зокрема Солженіцин). Як наслідок, постала мова утопії.

Революція була катаклізмом. Вона зруйнувала гієрархічну піраміду старого суспільства і негайно збудувала нову піраміду. Минулі привілейовані класи суспільства опинилися внизу піраміди, а ті, що були внизу, опинилися нагорі.

Характерною рисою нової системи була її декларативна утопійність. Система самозванно проголосила себе ідеальним суспільством. А тому, що нова система ідеальною не була, вона використала слово для затвердження фікції як реальності і для виявлення реальності як фікції.

Мова утопії виконує ряд функцій; вона, популярно висловлюючись, обертає масло в маргарину. Мова стає засобом затримання рівноваги нової суспільної піраміди. Врешті, ми бачимо страшний революційний катаклізм — мова утопії досягла пароксизму. Джордж Орвел висловив думку, що „добрі книги пишуть ті, які не бояться”. Фрідріх Ніцше признав, що мова утопії має завданням викликати у людей почуття непевності; люди стають собі чужі. Мова утопії — це порожні глечики, які наповнюються змістом у залежності від потреби дня і які часто себе взаємно виключають. Тоді ми маємо гасла і цитати, які дають відповідь на всі питання життя. Слова — це підойми на вищий ступінь гієрархії. Радіо вчить, як жити, дає зміст класовому життю, воно мобілізує на фронт (обов'язково фронт!) соціалістичного будівництва.

Ленін в листі до Інесси Арманд висловив свій погляд на мову як

знаряддя влади: „Люди в більшості не вміють думати, а тільки вживають чужі слова”.

Німецький філолог Віктор Клемперер за час 12-літнього існування гітлеризму спостерігав перетворення німецької мови „Третього Райху” (тратьї імперії) в мову утопії. Клемперер пише про жебрацьку бідність мови „Третього Райху”, про різницю між словом написаним і розмовним, про зміну вартости слова. Філолог констатує жорстоку партійну мовну політику. Мова „Третього Райху” — засіб переконування, проповіді, пропаганди. Нацизм проникає в тіло й кров людей при допомозі окремих слів, зворотів мови, мовних форм, а мільйони людей сприймають це механічно і несвідомо засвоюють.

Джордж Орвел також писав про „подвійну мову” утопії. Гасла — це характер соціалістичної держави. Мир — це війна, свобода — рабство, жеброта — великий добробут, невігластво — наука. Тоталітарна система витворила релятивізацію слова. Одним і тим самим мовним запасом пишуть передову статтю до „Правди”, про перепис населення і визнання коханя „знатної” доярки до тракториста, який заощадив п'ять літрів палива.

Про долю німецької мови за гітлеризму писав Д. Штайнер, що мова має велику живучість. Вона може проковтнути піраміди гістерії, неграмотности і пошлости-вulьгарности. Але це не може продовжуватися безконечно. Проходить час, коли мова ламається, хворіє. Тоталітарна влада використовує мову для дегуманізації людини. Мова починає хворіти, з нею щось робиться. Брежня і садизм увіходять у кров мови. Радіоактивна отрута увіходить у кості. Ракове захворювання починається глибоко в середині. Людина, яка творить утопію, нищить мову і творить нову для потреб фіктивного світу. Тоді фікція вважає себе більш реальною як існуючий світ. Мова фікції роз'єднує людей і робить їх слухняними для виконання всіх наказів, в тому і злочинних. Це гіпноза. Мова перестає існувати, себто жити, в тоталітарних державах.

Добрим прикладом мови фікції може служити магнітофонні записи розмови Хрущова — публікація 1979 року. Це добре джерело до вивчення психології мови советських вождів. Промови Хрущова — газетні кліше, плюс мова простого люду.

Тут варто згадати советську сатиру і її долю в тоталітарній країні, зокрема починаючи з другої половини 20-их років. Тоді провадили справжню війну з сатирою. При тому ця жорстока боротьба велася не на теоретичному рівні, вона мала адміністративний характер.

До боротьби включилися „Ізвестія” із статтею „Про пасквілі, наклепи і клевету контрреволюції”. Дехто з критиків вимагав заборони сатири взагалі як явища неприродного для пролетарської держави. „Советська сатира” таке ж безглуздя як, наприклад, „червоний банкір”. Як щось поганого стається, треба просто повідомити міліцію, але не писати статті...

Один з теоретиків марксизму в комуністичній академії 1930 року твердив, що пролетаріят не тільки не має почуття потреби гумору, але ніколи не зможе його мати. Коли пролетаріят бореться за владу, — він може сміятись тільки сердито. Після перемоги сміятись не треба, бо сміх демобілізує („Советская кинокомедия”).

Советські письменники різно описували колективізацію. Одні описували як вище благо, як необхідний засіб, або як пацифікацію села. З психологічного пункту погляду — це була інфантилізація селянства. Процес соціалістичного будівництва — будівництва утопії — зображувався письменниками як процес обернення мешканців країни в дітей. Вони, перелякані, слухняно виконують найбільш божевільні накази. Вони позбавлені усіх старих понять. Їх без перерви бомбардують радіо, газети, агітатори.

Психолог Бруно Бетельгайм вивчав психіку в'язнів гітлерівських таборів смерті. Він прийшов до висновку, що там відбувався процес трансформації людини, перетворення дорослої людини, яка має досвід і свою гідність, — у слухняних дітей. Але гітлеризм існував всього понад одне десятиліття, совети існують уже сьоме десятиліття.

У зв'язку з витвореним становищем - вимогою показати та виправдати утопію — інтелігенція скапітулювала. Процес капітуляції був масовим. Утопія, себто її пропаганда, виклакала велике число ентузіястів. Для них не існували жадні вартості, істини та закони. Вони мали тільки свої вартості і критерії, які інфантильно називано клясовими. Все здавалось фікцією. Свобода? А хто її бачив? — Свободи нема і ніколи не було. Мистецтво виконувало замовлення кляси. Витворено словник політичних обвинувачень щодо інтелігенції. Наприклад, поняття „валенродизм”. Він герой з поеми Адама Міцкевича „Конрад Валенрод”, який пішов до вороганімця, щоб визволити свою батьківщину.

Советська інтелігенція одягла маску льяльности до режиму з метою зради. Валенродизм — це зрада, це зброя в боротьбі з пролетаріятотом. Революція розчахнула інтелігенцію. Щоб вижити, треба вбити свою одну половину. І як наслідок впливу пропаганди утопії, люди зрозуміли свою безпомічність (з мотикою на сонце!), визнали смішним інтелектуальний, моральний і психічний спротив. Людина втратила індивідуальне обличчя і перетворилася в масу.

Доля всіх утопій трагічна. Бувідничі утопій божеволіли, помиралі. Самі утопії також гинули, залишались недобудованими.

Великий советський „гуманіст” Максим Горький (Пешков) пустив у світ крилату фразу: „якщо ворог не капітулює, його нищать”. Тому в літературі утопії було повно виразів — нищити, бити, вбивати, із всіми синонімами. Це словник утопії. У Тичини — всіх панів до д'ної ями, буржуїв за буржуями будем, будем бить .

Дійсности не можна бачити, бо це нужда, голод. Філософимарксистисти впевняють, що для теоретичного діалектика горе обертається у свою протилежність — у щастя. Горя бояться тільки

ідеалісти. В наслідку утопія створила механічних людей. Керівники-бюрократи обіцяють перетворити неможливість у щастя. Комунізм — ось він за тим горбком. Хто не вірить у соняшну будучність — той цинік.

Але дійсність інакша: „Дядю, дай шматочок. Ну, хоч щонебудь”, — плаче голодна дитина, яка вже за отой горбок, за яким ховається загірна комуна, дійти не має сили. Але пропаганда верещить — у нас „всьо есть”, у нас всього багато, у нас ціла одна шоста земної кулі! Звичайно західні інтелектуалісти мусіли б начебто визнаватися на речах і бачити справжню советську дійсність. Але не так воно було і є насправді. Ось візьмімо англійця Бернарда Шова. Адже Бернард Шов міг не підлягти гіпнозові утопії. Проте він, відвідавши СССР, заперечив усі відомості про голод. Він написав, що виконання чергового п'ятирічного пляну — єдина надія світу. Він (в СССР) ніколи до того не харчувався так добре. (David Caute, *Les Compagnons de Route 1917-1968*; Robert Lafont, 1979, p. 87).

Російський історик В. Ключевський, пишучи про панування Петра I, зазначає, що реформи цар упроваджував жорстокістю і насильством. В його країні не було ні одної вільної людини-громадянина. Були тільки піддані, щоб не сказати — невольники.

Якщо політична утопія вважається метою, то для її досягнення тоді можна використати всі засоби. Утопія ліквідує всі конфлікти, але в результаті загострює їх для масового вбивства людей. Якщо утопія оволодіває масами, — вона стає матеріальною силою, яка викликає смерть та інфантилізацію мешканців країни утопії.

Борис Пастернак, советський письменник, лавреат Нобелівської премії, писав так: „На початку 30-их років серед письменників був рух їхати в колгоспи, щоб збирати матеріали про життя нового села. Я поїхав також. Нема слів, щоб висловити те, що я побачив. Це було горе таке нелюдське, що його не можна уявити; катастрофа така жажлива, що вона ставала абстрактністю і недоступною до раціонального сприймання. Я захворів. Цілий рік не міг писати”. (Б. Пастернак. „Неопубликованные воспоминания”. (В книзі: Roy Medvedev. „Staline et le Stalinisme”, Paris, Albin Michael, 1979, p.p. 112-113). Але пояснення „несприймання” Пастернака не всі можуть прийняти, а найменш можуть з цим погодитися українці, яких найболючіше діткнула згадана Пастернаком голодова катастрофа, катастрофа, яку через її жахітливості перестали як „абстрактність” сприймати такі як Пастернак. Чи не тому, що голод не торкався їх особисто ані їхнього народу, а українців, вірніше — українських селян? Адже не манш жажлива катастрофа — геноцид жидів від нацистів, не відібрала ані Пастернакові, ані його одноплемінникам, як і іншим західнім інтелектуалістам, здібности „сприймати” той голокост і протестувати проти його спричинників — німців. В дійсності тут ми бачимо зовсім інше трактування російськими „дисидентами” і західніми інтелектуалістами голокосту (другого) жидівського, і першого (українського) голокосту (бо він відбувся десятиліття перед

жидівським). Обидва голокості — це трагедії подібної природи, але критерії, застосовувані до осуду одного і другого, зовсім інші.

Але повернімося до утопії.

Тому, власне, мова утопії передає фантастичність реальності і реальність фантастичності, і користує сюрреалістичною структурою, що порушує закони граматики і синтакси. Советський письменник зазнає на собі натиск більший від можливостей людини. Про щастя утопії вчить політрук, про щастя галасують щодня газети. Революція має свій феномен — перехід „природних дурнів” у категорію „розумних”, себто політруків, які знають рецепт на щастя. В західньому світі іронія — зброя європейця. В СРСР іронія — терор. Одначе іронія — найкращий засіб перевірки утопії. Іронія — це контраст між задуманим і дійсністю.

Зрештою, утопія стала дійсністю для номенклатури, яка живе у великих достатках. Тому іронічно членів КПСС називають „великими князями” царського режиму. А нарід у дорозі до „загірної комуни” стоїть у кілометрових чергах за найбільш конечними речами.

Ленін у своєму творі „Держава і революція” про щастя не згадує. Нема того поняття і в советській конституції. Але є воно в американській „Деклярації незалежності”.

Світлана КУЗЬМЕНКО

ЧОРНОБИЛЬСЬКА СЛАВА

*Слави, слави, слави! —
урочисті,
Тихі, дивні — радісні й сумні, —
На землі жипо маленьке місто
З іменем прослави попинів.*

*З турками, татарами, монголами
Не одну ізвідало війну.
Покривала слава буйні голови
Та й ішла собі у давнину.*

*А прийшла навіки — не від Нобеля,
Ні величних діл, ні чар-ідей.
Жахна слава атома з Чорнобиля —
„Схаменіться!” — кличе до людей.*

„Українка в Світі”

ПІДТРИМУЙТЕ
УКРАЇНСЬКІ
УСТАНОВИ
ОРГАНІЗАЦІЇ
і
ПІДПРИЄМСТВА

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!

*ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова*

Енциклопедія України
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

U **UKRAINE**
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

ЦІНА:

Том I	\$ 75.00
Том II	\$ 85.00
Хто замовить ОБА ТОМИ платить	\$140.00

включно з пересилкою

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (М О) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! • ЧИТАЙТЕ! • ПОШИРЮЙТЕ!

СВІТЛО THE LIGHT

ВИДАЮТЬ ОО. ВАСИЛІЯНИ

ВИХОДИТЬ ЩО МІСЯЦЯ У ВИГІДНІМ ДО
ЧИТАННЯ ФОРМАТІ З ГАРНОЮ, МИСТЕЦЬ-
КОЮ ОБГОРТКОЮ.

ПЕРЕДПЛАТА ТІЛЬКИ 15.00 ДОЛ. РІЧНО
КАЛЕНДАР „СВІТЛА” — 8.00 ДОЛ.

Адреса:

THE BASILIAN PRESS

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

Ваші знайомі чи рідні будуть Вам вдячні весь
рік, коли як Різдвяний Дарунок замовите для
них „СВІТЛО”.

• • •

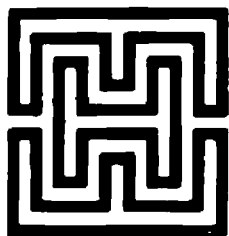
ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН

ІЗ ВЛАСНОЮ ПЕРЕПЛЕТНЕЮ

виконує сумлінно й за умірковані ціни всякі дру-
карські роботи: ЧАСОПИСИ, ЖУРНАЛИ, КНИЖ-
КИ, ВІДОЗВИ, АФІШІ, ЛЕТЮЧКИ, КАНЦЕЛЯ-
РІЙНІ ДРУКИ, КОВЕРТИ, ВІЗИТІВКИ, ВЕСІЛЬНІ
ЗАПРОШЕННЯ, ДРУКИ У ДВОХ АБО Й БІЛЬШЕ
БАРВАХ, ТОЩО.

THE BASILIAN PRESS

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці

**У кругло 115-ті роковини постановня у Львові
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА
і в 44-ті роковини існування цієї найстаршої і довгий час
одинокі української наукової установи**

*пересилаємо сердечний привіт найбільшій за
числом членів українській установі у діаспорі
Українському Народному Союзові.*

Наше НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА завжди тісно співпрацювало з Українським Народним Союзом у ділянці закріплювання і творення української культури і так є тепер і буде в майбутньому.

Просимо водночас Достойних Членів Українського Народного Союзу не забувати, що Наукове Товариство ім. Шевченка, яке має вже бібліотеку на кругло 50,000 скаталогованих книжок, видає щораз нові наукові твори українською мовою, влаштовує власні наукові конференції і бере активну участь в американських та міжнародних наукових конференціях і разом із Українським Народним Союзом бореться за заперечувану і фальшовану нашими ворогами Українську Правду, не отримує від ніякої не-української установи, з ніякого не-українського джерела, ні сотика допомоги і мусить діяти виключно тільки з пожертв і записів наших, свідомих вартости української науки, земляків. Просимо стати членами-добродіями нашого Товариства і робити записи на наше Товариство, бо кожний дарований нашому Товариству гріш іде на добро української культури.

УПРАВА

Адреса:

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.

**63 Fourth Avenue
New York, N.Y. 10003**

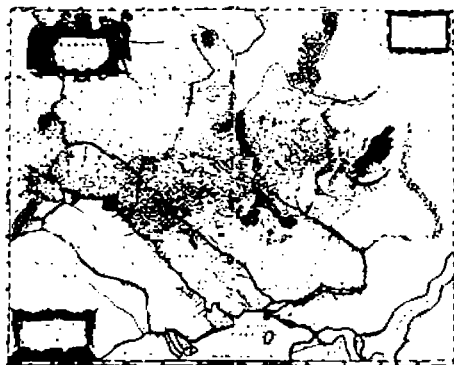
ENGLISH EDITION

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

Edited by Volodymyr Kubijovyč

The alphabetical, multi-volume *Encyclopedii of Ukraine* will be welcome in the home of every Canadian and American of Ukrainian descent. Based on twenty-five years of preparation by over 100 scholars from around the world, it will provide a first-rate guide to the life and culture of Ukrainians both in Ukraine and in the diaspora. This major scholarly project represents a completely revised and updated version of *Entsyklopediia ukraïnoznavstva* and has been prepared under the auspices of the Shevchenko Scientific Society (1955-81), the Canadian Institute of Ukrainian Studies (1976-81), and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies (1976-81).

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

VOLUME I (A-F): First of Four Volumes

\$119.50

\$115.00 + shipping & handling — \$4.50

First volume of a major work of Ukrainian scholarship in the diaspora

968 pages containing approximately 2,800 entries

Illustrated throughout

Over 450 illustrations in black and white; 5 color plates

83 maps, 6 of them in color

Large color fold-out map of Ukraine with 32-page gazetteer bound separately in same binding as book; the two volumes wrapped together

ORDER NOW AND SEND A CHECK FOR \$119.50 to:

SVOBODA BOOK STORE

30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

New Jersey residents add 6% sales tax

ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

**Нам надзвичайно приємно поінформувати українську громаду про діяльність
Фундації Українського Вільного Університету (УВУ) в Америці.**

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ заснований 17-го січня, 1921 р. у Відні групою українських професорів, діячів культури і колишніх вояків українських армій. При кінці 1921-го року УВУ був перенесений до Праги, а в році 1945-му до Мюнхену, де діє сьогодні в новонабутому власному будинку.

Щоб забезпечити дальший розвиток вільної української науки, в 1975 р. було створено Фундацію УВУ. Фундація визнана Федеральним урядом, як неприбуткова інституція. **ВСІ ПОЖЕРТВИ** й вкладки на Фундацію **МОЖНА ВІДТЯГТИ ВІД ПОДАТКУ.**

В 1987 РОЦІ ФУНДАЦІЯ УВУ при ВАШІЙ ЩЕДРІЙ ДОПОМОЗІ виплатила 154 стипендій для українських студентів на різні студійні програми УВУ. Студенти походили із 14 країн нашого поселення. Стипендії покривали оплати за навчання і кошти прожитку в українському гуртожитку; **фінансувала академічний курс „Порівняльний фольклор; українські народні пісні і бандура”,** **фінансувала курси англійської мови і українознавства** на протязі трьох семестрів для біженців з Польщі на УВУ в Мюнхені. Зорганізувала сьому з черги студійну поїздку **СТЕЖКАМИ БАТЬКІВ** по ЄВРОПІ. При Фундації УВУ працюють студентські комітети „Дахав” і „Монте Кассіно”.

З нагоди 1000-річчя ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ: 1. відбуто наукову конференцію і серію викладів спільно з Державним коледжом в Пассейку, виклади у формі двох курсів продовжено на 1988 рік; 2. при співпраці дружини **Наталії Андрусів** видано Ювілейний історичний стінний **КАЛЕНДАР** на 1988 рік з кольоровими ілюстраціями покійного мистця **ПЕТРА АНДРУСІВА; Готується:** 3. візуальні і звукові касетки для шкіл українознавства; 4. серії кольорових карточок „Українці в діаспорі”; та 5. Збірник „Україна в Другій світовій війні; документи і матеріали”.

В минулому році Фундація УВУ мала велике число **ЖЕРТВОДАВЦІВ**, а це доказ великого зрозуміння громади для української науки. **ВІРИМО, ЩО І ВИ** своєю пожертвою чи датком станете членом цієї великої патріотичної **УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ ПОЗА МЕЖАМИ БАТЬКІВЩИНИ.**

МЕТА ФУНДАЦІЇ — створити **ОДНОМІЛЬЙОНОВИЙ ФОНД**, який допоможе забезпечити дальший розвиток української науки у вільному світі.

ТОМУ УПРАВА ФУНДАЦІЇ звертається до **ВАС** з гарячим проханням стати членом Фундації, створити свій **ПОСТІЙНИЙ СТИПЕНДІЙНИЙ ФОНД**, або скласти пожертву в міру Ваших спроможностей. Коли Ви пожертвували раніше або вже є членом Фундації — **ПРОСИМО ВАС** підвищити свій **ВКЛАД.**

Управа Фундації: Петро Гой, В. Лучків, Б. Дацків, Т. Волянник, Я. Моцюк, Л. Чорна, О. Луцька, І. Буртик, Н. Опесницький (правний дорадник).

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.

203 Second Avenue, New York, N.Y. 10003

ТРОФЕЇ ФІЛЬМУ „ЖНИВА РОЗПАЧУ”

Набувайте знаменний англomовний фільм

„ЖНИВА РОЗПАЧУ” **(“HARVEST OF DESPAIR”)**

про штучно створений голод в Україні 1932-1933 рр.

½ інч. касетка VHS або Бета	\$100.00
¾ інч. касетка Commercial	200.00
16 мм. одногодинний фільм	960.00
Випозичення фільму	200.00

Купіть касетку або фільм вашим

ДІТЯМ — ЗНАЙОМИМ — ШКОЛАМ — БІБЛІОТЕКАМ — ПОЛІТИКАМ

1985 року фільм нагороджено вісім разів першою нагородою і золотою медаллю на форумі International Film Festivals, його вибрано як один з найкращих престижових фільмів у New York Film Festival, Lincoln Center.

Фільм і касетки фільму можна також набути французькою мовою.

Замовлення та кореспонденцію просимо адресувати:

UKRAINIAN FAMINE RESEARCH COMMITTEE
ST. VLADIMIR INSTITUTE

620 Spadina Avenue, Toronto, Ont., Canada, M5S 2H4

Tel.: (416) 923-3318

ТВОРИ ІВАНА ФИЛИПЧАКА

- „КУЛЬЧИЦЬКИЙ ГЕРОЙ ВІДНЯ” — історична повість XVII віку, про героїство Юрія Кульчицького і нашого козацтва у визволенні Відня від турецької облоги. Вдруге перевидана в 1983 р. Сторінок 197.
Ціна \$ 8.00
- „КНЯГИНЯ РОМАНОВА” — історична повість княжої доби XIII віку. Перше видання в 1927 р., а друге в 1984 р. 165 сторінок. Ціна \$ 8.00
- „ДМИТРО ДЕТЬКО” — історична повість XVI віку. Останні десятиліття самостійної Галицько-Волинської Держави. Головною особою є Дмитро Детько — призабутий в нашій історії. Перевидана в 1985 р. Сторін 124. Ціна \$ 7.00
- „БУДІВНИЧИЙ ДЕРЖАВИ” — історична повість XII віку. Перше видання в 1935 р., друге в 1985 р. 150 сторін. Ціна \$ 8.00
- „ІВАНКО БЕРЛАДНИК” (2-ий том „Будівничий Держави”) — історична повість XII віку. Перше видання в 1936 р., а друге в 1986 р. 135 сторін. Ціна \$ 8.00
- „ЗА СЯН” — історична повість княжої доби X-XI віку. Третє, справлене видання з нагоди 116 роковин народження Івана Филипчика. Повість доповнена спогадом про батька, прочитаним в Торонто, Канада, на літературному вечорі творів Івана Филипчика, сином, д-р. Борисом Филипчаком. Перше видання повісті в Коломиї в 1927 р. 141 сторін. 1987 р. Ціна \$7.00

ТВОРИ ІРИНИ ДИБКО

- „ПО СТЕЖИНАХ ДУШІ” — поезії, 115 сторін, в 1976 р. Ціна \$ 4.00
- „БІЛИЙ ОРЕЛ” — оповідання для молоді, 160 стор. в 1980 р. Ціна \$ 6.50
- „НАРИС ПРО ЛЮДИНУ” — переклади з англійської мови Александра Повпа та інших письменників XVII століття. Ціна \$ 3.00
- „НА ПЕРЕХРЕСТІ РОКІВ” — поезії й драми, 128 сторін, в 1982. Ціна ... \$ 5.00
- „ХУТІР ТВАРИН” — переклад з „Енімал Фарм” Дж. Орвел. Сторін 98. У В-ві ім. В. Симоненка, в 1984 р. Ціна \$ 5.00
- „ГІЛЬГАМЕШ” — поема-переспів про короля Сумерії Гільгамеша з династії Урук. 93 сторін, в 1984. В твердій оправі. Ціна \$ 9.00
- „АХНАТОН” — поема про фараона Єгипту, десятого з черги в XVIII династії, першого монотеїста. 66 сторін, у 1986 р. Ціна в м'якій оправі \$ 5.00
У твердій оправі \$ 8.00
- „НА КРИЛАХ ДУМ” — поезії та драма: „Мати короля Данила”. Друге, справлене і доповнене видання видане в 1987 р. 160 сторін. В твердій оправі. Ціна \$12.00

Адреса набуття книжок:

IRENE DYBKO

2 Crescent Avenue ■ Passaic, N.J. 07055

The Ukrainian Weekly: the Ukrainian perspective on the news

Yes, I want The Weekly!

Please enter my subscription to THE UKRAINIAN WEEKLY for ____ years

Subscription rates: \$5 per year for UNA members, \$8 for non-members
(U S funds) Please bill me

Name _____

Address _____

City _____ State _____ Zip _____

- I am a member of UNA Branch _____ I am not a UNA member
 Renewal New subscription

THE UKRAINIAN WEEKLY

30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ АМЕРИКИ (ЦУКА) UKRAINIAN NATIONAL CREDIT UNION ASSOCIATION

2351 W. Chicago Ave. • Chicago, Illinois 60622

312/489-0050

**УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАТИВИ — ГОРДІСТЬ НАШОЇ ГРОМАДИ
ТА ЇХ ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ.**

КООПЕРАТИВИ

- полагоджують всі роди банкових услуг
- платять вищу дивіденду як банки й щадниці
- видають всі роди позичок на нижчі відсотки як банки й щадниці
- кожний член має безплатне життєве забезпечення:
 - а) на вкладах до 2.000
 - б) на позичках до 10.000
- оцадності кожного члена забезпечені Федеральною Агенцією — NCUA до суми 100.000 дол.
- служать всіми родами інформацій в українській і англійській мовах.

КООПЕРАТИВИ Є СПІЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ УСІХ ЧЛЕНІВ.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЧІКАГО, Ілл

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
НЮ ЙОРК, Н Й

Українська Православна Кредитова Кооператива
НЮ ЙОРК, Н Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ДЖЕРЗІ СИТИ, Н Дж

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
НЮАРК, Н Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
РОЧЕСТЕР, Н Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ТРЕНТОН, Н Дж

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ДЕТРОЙТ, Міш

Українська Стейтова Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СВ. АНДРІЙ
С БАВНД БРУК, Н Дж

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЕЛІЗАБЕТ, Н Дж

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
ГАРТФОРД, Конн

Українська Кредитова Кооператива
ОСНОВА
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
БАЛТІМОРЕ, Мд.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СУМА
ЙОНКЕРС, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ФІЛДЕЛФІЯ, Па

Українська Кредитова Кооператива
ВАШІНГТОН, Д. К.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЧЕСТЕР, Па

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
СИРАКЮЗИ, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПАССЕЙК, Н Дж

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПІТСБУРГ, Па

Українська Кредитова Кооператива
МІННЕАПОЛІС, Міч

Українська Кредитова Сплка
„БУДУЧНІСТЬ“
ДЕТРОЙТ, Міш.

Українська Кредитова Кооператива
МІЛВОКІ, Вис.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
БОФАЛО, Н Й.

Українська Братська Кредитова Кооператива
СКРЕНТОН, Па

Українсько-Американська Кредитова Кооператива
МАЯМІ, Фла.

Українська Братська Федеральна
Кредитова Кооператива
БОСТОН, Масс.

Українсько-Американська Кредитова
Кооператива Арізони
ФІНІКС, Аріз.

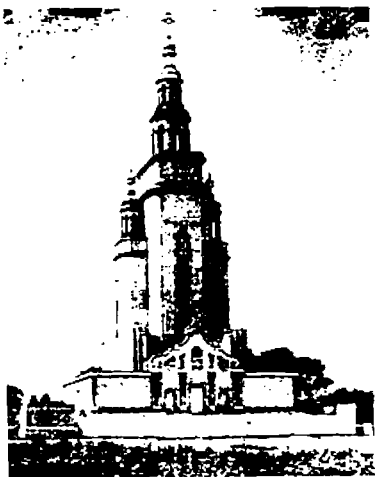
Українська Кредитова Кооператива
КЕР ОНКСОН, Н Й

Українська Кредитова Кооператива
ЛЬОС АНДЖЕЛЕС, Каліф

Українська Харчева Кооператива
„САМОДОПОМОГА“
ЧІКАГО, Ілл

Українська Видавнича Кооператива
„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
НЮ ЙОРК, Н Й.

Українська Кооперативна Агенція
ЧІКАГО, Ілл.

КРЕДИТІВКА СВ. АНДРІЯ

279 Main Street, So. Bound Brook, N.J. 08880

**ПРИ УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОСЛАВНОМУ ОСЕРЕДКУ
в БАВНД БРУКУ, Н. Дж.**

ST. ANDREW'S SO. BOUND BROOK FEDERAL CREDIT UNION

Адреса для листування:

P.O. Box 375, So. Bound Brook, N.J. 08880

Урядові години: **Кожного дня від год. 10-ої рано до 3-ої по полудні**
В суботу від 9-ої рано до 12-ої полудня
Четвер від 10-ої рано до 7-ої вечором

Тел.: (201) 469-9085

ПРИЙМАЄМО ВКЛАДИ НА СЕРТИФІКАТИ

- Ощадності забезпечені Федеральним Урядом до \$100,000.00.
- Всі позички забезпечені безкоштовно до висоти \$10,000.00 на 10 років.
- Безкоштовне забезпечення на життя до \$2,000.00 — залежно від суми ощадностей і віку члена Кредитівки.
- Дивіденди від звичайних вкладів — нараховуємо квартально.
- Видаємо "Money orders" і "Travelers checks".
- Видаємо різні сертифікати.

**УКРАЇНСЬКА
ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА**

„САМОПОМІЧ”

В НЬЮ ЙОРКУ

**ЦЕ НАЙСТАРША ТА НАЙБІЛЬША УКРАЇНСЬКА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА НА ВІЛЬНІЙ ЗЕМЛІ ВАШІНГТОНА, ЯКА ДАЄ
СВОЇМ ЧЛЕНАМ УСІ ОСНОВНІ БАНКОВІ УСЛУГИ НА НАЙ-
БІЛЬШ КОРИСНИХ УМОВИНАХ.**

- Платить значно вищі відсотки від звичайних ощадностей, чим якийнебудь банк чи щадниця.
- В додатку до того дає зовсім безплатно життєве забезпечення до висоти \$2,000.00.
- Видає всякого рода ощадностей і сертифікати, як інші банки, чи щадниці.
- Приймає вплати до індивідуального пенсійного забезпечення.
- Відкриває для своїх членів "Share Draft Account", — що є рівнозначним зі звичайним чековим контом і платить відсотки від нагромаджених вкладів на цьому конті.
- Всі ощадності забезпечені до висоти \$100,000.00.
- Уділює, на дуже догідних умовинах сплати, всякого рода позички, даючи зовсім безплатне забезпечення на випадок смерти чи сталої непрацездатності довжника до висоти \$20,000.00.
- Дає всякого рода інші услуги — видає грошові перекази, подорожні чеки — та приймає безпосередні депозити соціального забезпечення.
- З чистого зиску уділяє рік-річно нашим школам, молодечим, культурним, мистецьким чи іншим громадським організаціям — допомоги, що уможливають їхнє існування та їхню працю.

Бюро кредитівки приміщене у власному будинку в дуже догідному місці, відкрите кожного дня в тиждні за виїмком понеділка, як також, що є самозрозумілим, за виїмком неділі й святочних днів.

Self Reliance (N.Y.) Federal Credit Union

108 Second Avenue, New York, N.Y. 10003

Tel.: (212) 473-7310

**ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА**

„САМОПОМІЧ”

**558 Summit Avenue, Jersey City, N.J. 07306
Tel.: (201) 795-4061**

ФІЛІЯ в ТРЕНТОНІ:

981½ S. Broad Street, Trenton, N.J. Tel.: (609) 695-1043

Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, Н. Дж. була заснована в 1954 році. На терені Трентону діє філія Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, яка обслуговує членів кредитівки з Трентону і околиці.

Подаємо до відома короткий перелік обслуг з яких можуть користати члени кредитової кооперативи:

1. Дивіденда на звичайних ощадностевих контах 7%, виплачуємо квартално.
2. Усі щадничі конта обезпечені державною агенцією до 100,000 дол.
3. Оплачуємо життєве обезпечення за членів на звичайних щадничих контах до 2,000 дол.
4. Усі консумційні позички членів обезпечені на випадок непрацевдатности або смерти до 10,000 дол. Кредитівка оплачує обезпечення.
5. Видаємо 6, 12 і 30 місячні сертифікати. Платимо більші відсотки як комерційні банки.
6. В кредитівці можна відкрити Пенсійний фонд ІРА. Платимо тепер 8%, начислюючи відсотки квартално.
7. Приймаємо безпосередньо від уряду чеки Соціального Обезпечення для своїх членів.
8. Відкриваємо щадничі конта для дітей.
9. Видаємо різні роди позичок на догідних умовах та на відсотках менших як в банках:
 - а. Моргеджові позички
 - б. На купно авта
 - в. На особисті потреби/купно меблів, направа дому, консолідація довгів, весілля, похорони і т. п.
 - г. Студентські позички
 - г. Низько відсоткові позички забезпечені ощадностями
10. З чистого зиску уділяємо допомоги нашим школам і молодечим, культурним, мистецьким та іншим громадським організаціям.

Ставайте членами та користайте з обслуг, які дає українська кооперативна фінансова установа.

ЧЕРЕЗ ОЩАДНІСТЬ ДО КРАЩОГО ЗАВТРА!

1-ий УКРАЇНСЬКИЙ ФЕДЕРАЛЬНИЙ
ЩАДНИЧИЙ БАНК
«ПЕВНІСТЬ»

ВСЕСТОРОННЯ БАНКОВА
ОБСЛУГА

Щадіть, позичайте та полагоджуйте всі свої банкові потреби у найбільшій українській фінансовій установі.

Ощадності забезпечені федеральним агенством до висоти 100 тисяч дол.

1ST SECURITY FEDERAL SAVINGS BANK

932 - 936 N. Western Ave. Chicago, IL 60622 (312) 772-4500

2166 Plum Grove Rd. Rolling Meadows, IL 60008 (312) 991-9393

DRIVE UP **CASH STATION**[®] WALK UP
820 N. Western Avenue Chicago, IL 60622 (312) 276-4144

INTRODUCING THE NEW
MAC PLUS
AUTOMATED TELLER!!

YOU CAN SATISFY ALL YOUR FINANCIAL NEEDS

at

Ukrainian Savings and Loan Association

**8100 Roosevelt Boulevard
Philadelphia, Pa. 19152
Tel.: (215) 331-1166**

**1321 W. Lindley Avenue
Philadelphia, Pa. 19141
Tel.: (215) 329-7080**

HOURS:

Mon. thru Fri. 9 A.M. to 3 P.M.
Friday 9 A.M. to 7 P.M.
Saturday 9 A.M. to 12 Noon

ALL DEPOSITS ARE INSURED UP TO \$100,000 BY FSLIC

Українська Федеральна Кредитова Спілка

Належати до своєї рідної установи — це шляхетна ціль і обов'язок всіх українських громадян.

УКСпілка є кооперативною фінансовою установою, яка працює для добра української спільноти в Рочестері. Вона організує, об'єднує і співпрацює з усіма українцями та завжди простягає їм свою допоміжну руку.

УКСпілка з'єднала у своїх рядах українську громаду, допомогла збудувати українські церкви і бізнесові підприємства своїх членів, дала членам безплатне життєве забезпечення на ошадності і позички, платить за ошадності вклади і сертифікати по зможності найвищі дивіденди і уділює позички на догідних умовах і найнижчих відсотках

Що більше нас буде в кооперації, то більша буде наша збірна громадська сила

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

831 Joseph Avenue ■ Rochester, N.Y. 14621 ■ (716) 544-9518
(716) 338-2980

Не для зиску, не для милостині, але для обслуги!

**Your security
starts at
your credit union**

У ВАШІЙ
КРЕДИТОВІЙ СПІЛЦІ

ВИ!

Є ВАЖНА ОСОБА

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ

Selfreliance Ukrainian Federal Credit Union

2351 WEST CHICAGO AVENUE CHICAGO ILLINOIS 60622
(312) 489-0520
УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КООПЕРАТИВНА КАСА
"САМОПОМІЧ"

КОРИСТАЙТЕ З ПОВНИХ УСЛУГ КАСИ „САМОПОМІЧ”

ОЩАДНОСТІ:

- Ощадності кснта
- Шер дрефт/чексві конта
- Конта для малопітніх
- Маркет шер конта
- Сертифікати
- IRA

ПОЗИЧКИ:

- Особисти
- Моргеджові
- Автові
- Відкритий кредит
- Студентські
- Бізнесові
- VISA

УНШІ УСЛУГИ:

- Вогнетривалі скриньки
- Грошеві перекази
- Подорожні чеки
- Поштове полагодження
- Прямі вклади на конто
- Заплатення рахунків
- Нотаріальні звізнення
- Паркова площа
- П'ять філій

КОЖЕН ЧЛЕН ТАКОЖ ОТРИМУЄ:

- БЕЗКОШТОВНЕ життєве забезпечення до 2,000 дол. на ощадностевому конті, і до 10,000 дол. на позичках.
- Забезпечення ощадностей до 100,000 дол. агенцією федерального уряду — NCUA.

WHY NOT TAKE ADVANTAGE OF ALL THE SERVICES AT SELFRELIANCE

SAVINGS:

- * Regular share/savings accounts
- * Share draft/checking accounts
- * Custodian accounts
- * Market Share accounts
- * Certificates of Deposit
- * IRA's

LOANS:

- * Personal
- * Mortgages
- * Auto
- * Student
- * Open Credit
- * Home Equity
- * Business
- * VISA

ADDITIONAL SERVICES:

- * Safe Deposit Boxes
- * Money Orders
- * Travelers Checks
- * Banking by Mail
- * Soc. Sec. & Payroll Direct Deposit
- * Utility Bill Payment Services
- * Notary Public
- * Free Parking
- * Five Branches

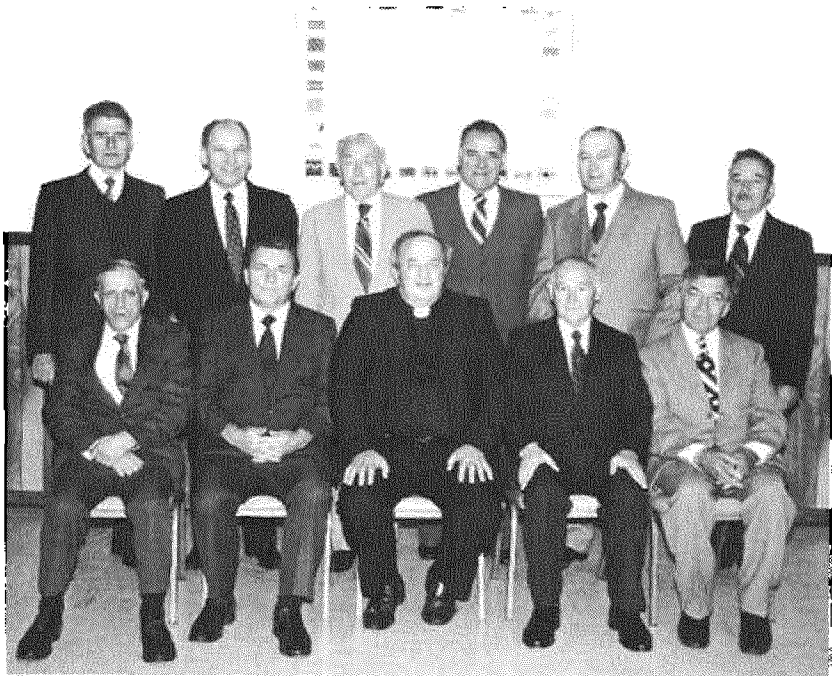
AS A SELFRELIANCE MEMBER, YOU ALSO RECEIVE:

- * FREE life insurance coverage, up to \$2,000 on regular shares and \$10,000 on personal loans.
- * Savings insured to \$100,000 by NCUA — a U.S. Government Agency.

**УПРАВА ТОВАРИСТВА „УКРАЇНЬСЬКА СІЧ”
39-го ВІДДІЛУ
УКРАЇНЬСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
В СИРАКЮЗАХ, Н. Й.**

в році

**ВІДЗНАЧЕННЯ ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ
988 — 1988**

Сидять зліва: Микола Павлів - заст. предсідника і рек. секретар, д-р Іван Гвозда — член Управи і голова Окружного Комітету УНС, о. диякон д-р Мирон Ткач — предсідник, Іван Пиндус — фін. секретар, Григорій Свенціцький — заст. касира.

Стоять зліва: Контрольна Комісія — Григорій Базар — член, Василь Майкович — голова, Володимир Ревюк — член, Члени Управи: Степан Рекуляк, Михайло Кривий і Микола Проскуренко — касир і заст. фін. секретаря.

У союзових альманахах подають: 1900 р. постав 282-ий Відділ УНС, під назвою свв. Петра і Павла. Товариство „Українська Січ” 39-ий Відділ УНС постав 1910-го р. Ті два відділи злучились у 1933 р. і був час, що начислювано повище 600 членів. Відділ міститься в Українському Народному Домі. Товариство „Українська Січ”, як частина своєї Централі УНС, його члени являлися і являються не тільки союзовими, але також церковними і громадськими працівниками для добра українського поселення і добра всього українського народу на Рідних Землях. ТИСЯЧОРИЧЧЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ є гордістю нашого духово-релігійного та національного життя, життям-історією ХРИСТИЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ.

Окружна Управа Відділів Українського Народного Союзу у Чикаго, Ілл.

вітає

*УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ
з нагоди Ювілею 1000-літнього Хрищення України
і бажає Вам дальшого росту до кращого.*

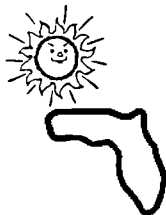

За Управу:

Михайло Ольшанський, голова

Олександра Мудра
секретар

Юліян Юринець
касир

Sunnyland Realty

301 Hickory Ct., Apopka, Florida 32712

(305) 886-5935

Stephen Kowalchuk — Realtor

Member of:
National Association of Real Estate Boards
Florida Association of Realtors
Orlando-Winter Park Board of Realtors
National Institute of Farm and Land Brokers
Apopka Area Chamber of Commerce

„КЛАПТИК УКРАЇНИ” на ФЛЬОРИДІ

Де квіти цвітуть цілий рік, де сонечко гріє, трава зеленіє, тут мінеральні джерела — скупаєтесь і почуєтесь неначе в Черчу біля Рогатина в **Українському Селі.**

Тут розвагові атракції світової слави: Дізні Ворлд, Ебкот Сентер, Де Ворлд, Сиркус Ворлд, Голл оф Фейм та інші, які відвідують мільйони туристів з цілого світу.

Наша околиця розбудовується скорим темпом — одна з найшвидших у Америці. В околиці цих, світової слави атракцій та близько нашої Централі, у нашому Українському Селі, будують нові доми, початкова ціна за одну мешканеву одиницю \$49,900. Передбачається податок \$350 річно. Маємо близько Українського Села добрі і гарні площі під будову хат 100 x 140 в ціні від 13,500 дол. Можна набути з малою готівкою.

Також маємо інші продажі, купна та інвестиції в Українському Селі та околиці.

**Т-во ім. Т. Шевченка 380 Відділ УНСоюзу
в Українському Селі Апопка, Фльориди**

вітає

Український Народний Союз і Свободу у її 95 річницю.

**Василь Фіцик, *предсідник*
Степан Ковальчук, *секретар*
і Члени**

EMBLEMS OF THE WORLD

PRESENTS

ЖІНОЧІ й ЧОЛОВІЧИ ГОДИННИКИ з ТРИЗУБАМИ

MAN

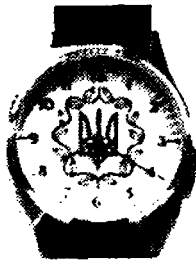
MPW

LADY'S

LPW

MAN

MFW

LADY'S

LFW

Man \$59.00, Lady's \$59.00 + \$3.00 P. + H. for each watch

Credit Card orders, call toll free 1-800-872-3600, in N.J. (609) 822-2711

Send Check or Money Order to

EMBLEMS OF THE WORLD, P.O. Box 2224, Ventnor, N.J. 08406

N.J. residents add 6% State Tax

All watches with black or brown leather bands.

Satisfaction guarantee or money back within 30 days.

MYRON M. BYTZ REALTY SERVICES

IS PROUD TO OFFER THE FOLLOWING:

1st MORTGAGE & "EQUITY LOANS"

Purchase & Bridge
Get the MONEY you need and
SERVICE you deserve!

CREDIT PROBLEMS OK

Call today for QUICK approval
(201) 586-2256

MORTGAGE INVESTMENT SERVICES LTD.

280 Route 46 West, Denville, N.J. 07834

APPRAISAL ONE

2 Valley Road, P.O. Box 1177, Denville, N.J. 07834 ■ (201) 586-2009

Residential, Commercial, Industrial Real Estate Appraisals

Serving, New Jersey and parts of Pennsylvania, New York and Connecticut

HOME INSPECTION ONE

2 Valley Road, P.O. Box 1177, Denville, N.J. 07834 ■ (201) 586-2730

Engineering Inspections, Pest Inspections, Radon Test, Well and Septic Tests,
all Performed by Licensed Personnel.

SUNNYSIDE DELICATESSEN

1963 OAK TREE ROAD
EDISON, NEW JERSEY

Phone: 548-7676

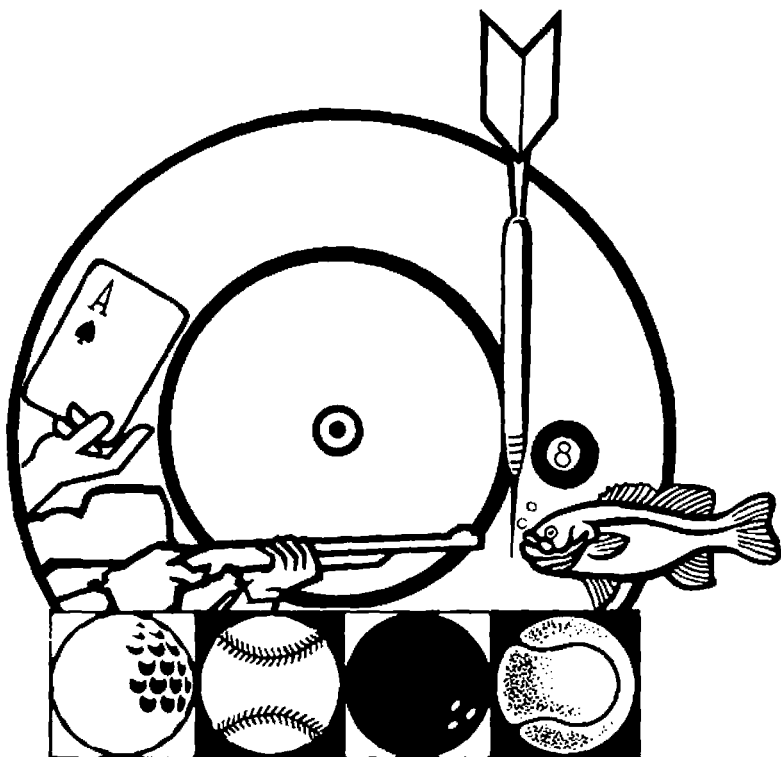

Catering For All Occasions

**If you're planning a Big Affair,
Call Sunnyside Deli.
We'll Prepare.**

Prop. JOHN and HELEN JAREMA

The Sportsman's Tavern

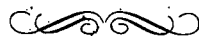
245outwater lane garfield,nj 478-9885

CONSTANTYNE AND JOYCE STRUK

IMMIGRATION SERVICE
NOTARY PUBLIC
TRANSLATION
PARCELS TO POLAND

1988 TOURS TO - UKRAINE - EUROPE
POLAND

Northwestern Travel Bureau, INC

849 North Western Ave. CHICAGO, ILL. 60622

PHONE (312) **278-8844** or **489-5353**

COMPLIMENTS

to

Ukrainian National Association

**E.E.I.S.
BOOK BINDERY CORP.**

**420 East 9th Street
New York, N.Y. 10009
Tel.: (212) 533-4798**

All types of binding:

- Soft and hard covers
- Smyth Sewing
- Magazines
- Newspapers
- Periodicals
- Repairing Bibles
- Rare Books
- Handbinding —
European Workmanship

J. P. SERVICE UNIT, Inc.

TRAILER REPAIR SHOP

**148 W. Johnson Street
Palatine, Ill. 60067**

JAROSLAW S. PERUN

(312) 358-2304

The Management of the Ukrainian National Memorial Cemetery

4111 Pennsylvania Avenue, S.E.
Washington, D.C. 20746

extend an invitation to all Ukrainians, their families and friends to become

BUILDERS-OWNERS.

THE UKRAINIAN NATIONAL MONUMENT MAUSOLEUM

BEING BUILT

Its founders, the management, initiators and builders-owners decided to adopt the slogan

IF WE DON'T BUILD IT — WHO WILL? IF NOT NOW — WHEN?

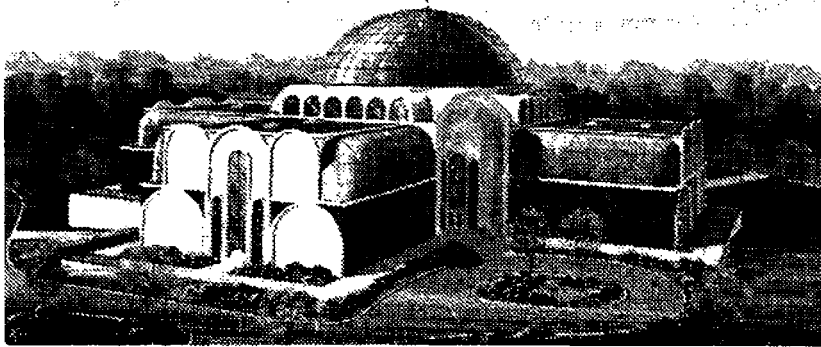
They count on the support of all Ukrainians and invite all to become co-owners by purchasing crypts and burial spaces in advance

A royal resting place in the Monument-Mausoleum (including transportation) cost less than the burial space in your local cemetery.

Further information (without obligation) may be obtained by

- either visiting the Cemetery office at the above address.
- or by telephoning collect during office hours (Monday through Friday, 10 A.M. to 4 P.M.) 301-568-0630, or after hours: 301-855-8864,
- or by sending this coupon to:

Ukrainian Memorial Inc., P.O. Box 430, Dunkirk, MD 20754

Please send free information (without any obligation) about burial spaces at the Ukrainian National Memorial Cemetery or call me

In the Mausoleum In Ground . . .

Name

Street

City State Zip

Telephone: Area Code Number

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

ПЕТРО ЯРЕМА

ЗАЙМАЄТЬСЯ ПОХОРОНАМИ

В

BRONX — BROOKLYN — NEW YORK — QUEENS

І ОКОЛИЦЯХ

**ПОНАД 76 РОКІВ СОЛІДНОЇ ОБСЛУГИ
КОНТРОЛЬОВАНА ТЕМПЕРАТУРА
МОДЕРНА КАПЛИЦЯ ДО УЖИТКУ**

Phone (212) 674-2568

Established over 76

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

OVER 70 YEARS OF DIGNIFIED SERVICE

AIR CONDITIONED CHAPELS ■ CHAPELS AVAILABLE IN ALL LOCATION

OVER 76 YEARS OF DIGNIFIED SERVICE

A FAMILY CONCERN SERVING

ALL COMMUNITIES

129 East 7th Street

New York City, N.Y. 10009

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО

South Bound Brook Monument Co.

РАЇСА ХЕЙЛИК, *Власник*

**Приймаємо замовлення і ставимо пам'ятники, мавзолеї, статуї
з різних гранітів, марморів і бронзи на цвинтарі св. Андрія в С.
Бавнд Бруку, Н. Дж. та інших цвинтарях в ЗСА.**

Address.

**45 Mountain Avenue, Warren, N.J. 07060
(201) 647-7221**

(201) 647-3492

— CUSTOM DESIGNER —

Phone: (201) 964-4222

LYTWIN & LYTWIN
Ukrainian Funeral Directors

UNION FUNERAL HOME

1600 Stuyvesant Avenue (corner Stanley Terr.)
Union, N.J. 07083

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА І ЧЕСНА

- Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавнд Бруку і перенесенням Тлінних Останків з різних країн світу.

VINCENT KULINSKI MEMORIALS

809 S. Main Street

Manville, N.J. 08835

MONUMENTS ERECTED IN ALL CEMETERIES

Tel.: (201) 722-3130

Evenings: (201) 469-0299

ПАМ'ЯТНИКИ

з різних гранітів, ставимо на цвинтарях св. Андрія в Бавнд
Бруку, св. Духа в Гемптонбургу, та інших.

ВІДОМА СОЛІДНА ФІРМА

Cypress Hills Monuments

**ВЛАСНИК — УКРАЇНЕЦЬ
ВОЛОДИМИР БІЛЯНСЬКИЙ**

К. М. КАРДОВИЧ і О. ЛОБАЧЕВСЬКА

800 Jamaica Avenue ■ Brooklyn, N.Y. 11208

Tel.: (718) 277-2332

(718) 277-2392

- Відкрито кожного дня, в суботу включно, від 9-5 по пол., в неділю від 10-4 по пол.
- На бажання і для вигоди клієнтів радо заїдемо до Вашого дому з проектами й порадами.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПОМІЧ” в Ньюарку, Н. Дж.

існує для добра і користей своїх членів.

- платить 6% дивіденди від ошадностей
- видає коротко- та довготермінові сертифікати на високих відсотках
- уділює різного рода позички на догідних умовах сплати
- оплачує життєве забезпечення для членів до висоти 2,000 дол. на ошадностях та 10,000 дол. на позичках
- провадить щадничі пенсійні конта

ЩАДІТЬ ТА ПОЗИЧАЙТЕ У СВОЇЙ УСТАНОВІ

За інформаціями телефонуйте (201) 373-7839
Адреса:

SELF RELIANCE (NEWARK, N.J.) FEDERAL CREDIT UNION
734 Sanford Avenue ■ Newark, N.J. 07106

YEVSHAN CORPORATION

Established in 1972

Ukrainian Record & Tape Company

Yevshan Corporation — Since 1972 has been offering the Ukrainian community the best of Ukrainian Contemporary Music and mail order service.

Services include complete production of recording, manufacturing and distribution.

For FREE Catalogue

Write to:

YEVSHAN CORPORATION
Box 125
Station St. Michel
Montreal, Quebec H2A 3L9
Canada

1987 Ukrainian CATALOGUE

A New Complete Edition

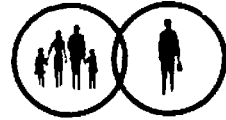

Children's Books & Records

Records
Cassettes
Books & Gifts **250
ITEMS!**

(201) 548-4365

Д-р ПЕТРО РІВЕС

(PETER A. RIVES, M.D.)

**РОДИННА МЕДИЦИНА
(FAMILY PRACTICE)**

78 Amboy Avenue

Metuchen, N.J. 08840

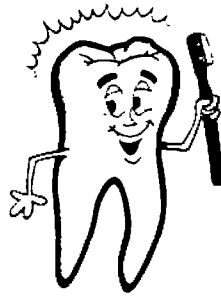
Медична опіка для цілої родини, медичні тести, знімки, мала хірургія, шпитальна опіка і догляд в домах для старших (Nursing Home). Д-р Петро Рівес є в медичній управі (Faculty) шпиталю і є медичним директором для дому старших.

- **BULLDOZER & SHOVEL SERVICE**
- **EXCAVATING**
- **TOP SOIL**
- **DRIVEWAYS INSTALLED**

GEORGE & BILL DWORETZKY, INC.
LANDSCAPING AND GRADING

(201) 796-5134

**8-01 Lake Street
Fair Lawn, N.J. 07410**

BOHDANA A. SWYSTUN-RIVES
D.M.D., D.D.S.

One Portland Avenue (corner Lexington Avenue)
Clifton, N.J. 07011
(201) 546-6697

Д-р РОМАН
ОЛЕСНИЦЬКИЙ
АВОКАТ

Кергонксон, Н. Й. 12446
1-914-626-7041

*Урядовий перекладач усіх
слов'янських мов.*

ROMAN
OLESNICKI, Dr. Jur.
ATTORNEY AT LAW

P.O. Box 127
Kerhonkson, N.Y. 12446
Telephone: 1-914-626-7041

*Official Translator for all Slavic
languages, certified Albany.*

HOURS BY APPOINTMENT

M. MILOSEVIC, M.D.
OBSTETRICS AND GYNECOLOGY

30 Central Park South
Suite 1 A
New York, N.Y. 10019

and

30-78 38th Street
Apartment 1 C
Astoria, N.Y. 11103

Tel. in both offices: (718) 721-5515, (212) 980-6919

SCOTT BERLINER, R.Ph.

(212) 254-7760

138 Second Avenue, nr. 8th Street
New York, N.Y. 10003

**Т-во „ПРОСВІТА”
16-ий Відділ УНСоюзу
в Спрінґ Валлей, Н. Й.**

*клонить голови перед
1000-ЛІТТЯМ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ
та вітає
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ і „СВОБОДУ”*

За УПРАВУ ВІДДІЛУ:
Іван Дарнобід, *предсідник*
Василь Лучків, *секретар* **Іван Смолій, *касир***

GALANS

in the Ukrainian Village

**2212 W. CHICAGO AVE. / CHICAGO, IL 60622
(312) 292-1000**

KOBASNIUK TRAVEL INC.

Your leading Ukrainian-American Travel Agency

Established 1920

68th Business Year

WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS □ CRUISES □ HOTELS
FOREIGN & DOMESTIC TOURS □ CAR RENTALS

Immigration and Visitor Documentation
Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists

SEND FOR OUR 1988 BROCHURES

FOR ROME MILLENNIUM CELEBRATIONS, UKRAINE AND OTHER DESTINATIONS

Vera Kowbasniuk Shumeyko
President

Anthony Shumeyko
Insurance Broker

(212) 254-8779

157 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

„...Нема музики без

ТЕМПО
Music for all occasions

IRYNEY KOVAL
(201) 464-5806

UKRAINIAN ART GALLERY

FINE ART & HERITAGE CRAFTS

Daria Chaikovsky

CERAMICS ■ ENAMELS ■ GRAPHICS ■ ICONS ■ JEWELRY ■ OILS
OCCAS CARDS ■ PYSANKY ■ WATER COLORS ■ WOODCRAFT

4315 Melrose Ave. ■ Los Angeles, Calif. 90029 ■ (213) 668-0172

Hours: Tues. through Sat. 11 a.m. — 3 p.m. or by appointment

OVER "69" YEARS OF FAITHFUL SERVICE

MUZYKA & SON

FUNERAL HOME

Established 1915

278-7767
227-1222

2157 W. Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

25-літній Ювілей
**Української Баптистської
Бібліотеки**

У Бібліотеці можна набути новий каталог, а також українські духовні книжки різних авторів, українські Біблії та Нові Заповіти, довгограючі платівки українських пісень, касети з піснями й проповідями.

Замовляти в бібліотекаря Української Баптистської Бібліотеки в Чикаго у **брата Ярослава Биленя**. Пишіть на адресу:

UKRAINIAN BAPTIST CHURCH LIBRARY

Tel.: (312) 788-0999

6751 Riverside Drive
Berwyn, Ill. 60402

20-літній Ювілей
17-го Відділу УНСоюзу
при Українській Баптистській Церкві у Чикаго

Відділ засновано у грудні 1966-го р. Стефаном Гавришем.

УПРАВА ВІДДІЛУ

Голова **Антін Коцепула**
Скарбник **Василь Волот**
Секретар **Ярослав Билень**

Адреса Відділу:

UKRAINIAN BAPTIST CHURCH LIBRARY
JAROSLAW BYLEN, secretary

Tel.: (312) 685-4348

6751 Riverside Drive
Berwyn, Ill. 60402

(215) 544-9292

Est. 1947

UNA Supreme Advisor

**WILLIAM J. PASTUSZEK
REAL ESTATE**

UNA Champion 1982-1987

9 S. Chester Road

Swarthmore, Pa. 19081

(215) 328-2777

Est. 1981

**ALEXANDER R. PASTUSZEK
CONTRACTOR**

**CONCRETE SIDEWALKS & CURBS
BLACKTOP DRIVEWAYS & SEALING
NEW STREETS AND RECONSTRUCTION
NEW GARAGES & COMMERCIAL BUILDINGS**

415 Dartmouth Avenue

Swarthmore, Pa. 19081

ARKA Company

26 First Avenue
New York, N.Y. 10009
U.S.A.

ARKA Co., 26 1st Ave. (between 1st & 2nd Sts.)
(212) 473-3550 ■ Mon.-Sun. 10-6

*Embroidery threads and fabrics, blouses, egg decorating kits,
Ukrainian tapes, records, newspapers, books, scarves,
ceramics, paintings, 3-D pictures.*

NEEDHAM FUNERAL SERVICE INC. MEMORIAL CHAPEL

Telephone: 434-9141

520 Dundas Street
London, Ont. Canada N6B 1W6

ЯРОСЛАВ І ЙОГО ВАРЕНИКИ

*Вже є в продажі
дві форми:
на малі і великі
вареники.*

Чудовий винахід для господинь!
Прекрасний подарунок для знайомих,
для дочки, невістки чи внучки!
При замовленні не забудьте подати
Вашу адресу!

Форму можна набути, висилаючи \$10.00
до:

JERRY CHLYPNIA CZ
6353 W. School Street
Chicago, Ill. 60634
Tel.: (312) 286-6675

Tax Consulting and Financial Planning

Holding on to your money, reducing your taxes, and arranging your finances to meet present and future goals is a complicated and demanding task in today's world. Fireside provides comprehensive tax consulting and financial planning services geared especially to professionals, homeowners, and small businesses.

FIRESIDE TAX CONSULTING

909 UNION STREET
BROOKLYN, NEW YORK 11215-1401
718-622-1560

MICHAEL ZAPLITNY, E.A., C.F.P.

ВЕСЕЛКА

*Журнал
для
української
дітвори.*

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У ВИДАВНИЦТВІ „СВОБОДА” ЗАХОДАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 доларів, у інших країнах — рівноарність цієї суми. Для членів УНС — 5.00 доларів. Ціна окремого числа 75 центів. Ціна подвійного числа — 1.00 долар.

Адреса:

“SVOBODA” — “VESELKA”

P.O. Box 346

JERSEY CITY, N.J. 07303

U.S.A.

Губиться мова... Тратиться Народ...

ДРУКУЙТЕ ПО-УКРАЇНСЬКИ!

ВИКОНУЄМО ВСЯКІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ:

Книжки ♦ Журнали ♦ Летючки ♦ Шкільні матеріали
Білету ♦ Афіші ♦ Програмки ♦ Стрічки
Фірмові друки ♦ Візитівки ♦ Образці

Наша спеціальність — гравіровані весільні запрошення з українськими взорами.

Trident Associates Printing
P.O. Box 614
Buffalo, New York 14240

Українська Друкарня
„ТРИЗУБ” ®
у Бюфало, Нью Йорк

Phone: 716-691-8404

UKRAINIAN PRINTERS

Personal and Commercial Printing:

Books ♦ Journals ♦ Newsletters ♦ Educational Material
Tickets ♦ Posters ♦ Program Books ♦ Ribbons
Office Forms ♦ Business Cards ♦ Memorium Cards

Our Specialty:

Engraved wedding invitations with Ukrainian designs.

We Deliver — U. S. and Canada

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Об'єднує українців міста Лондону і околицю;
- Побудував власними силами та працею дім, що служить усій громаді;
- Дає приміщення: Відділові Комітету Українців Канади, Курсам Українознавства, Молодечій Танцювальній Групі, Українській Кредитовій Спілці та іншим організаціям;
- Вдержує велику українську бібліотеку;
- Влаштує культурні та товариські імпрези;
- Піддержує морально й матеріально всі акції, спрямовані на добро української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

Адреса:

London Ukrainian Center

247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7

Tel.: (519) 686-9811

BEST WISHES TO THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION
from

ANGELO'S

SERVING THE UKRAINIAN
COMMUNITY IN LONDON

ITALIAN BAKERY FOR ALL SPECIAL OCCASIONS

ANGELO'S ITALIAN BAKERY

Owned & Operated by FIRENZE BAKING LTD

438-9863

130 THOMPSON IF BUSY CALL 438-9101

LONDON, ONT., CANADA N5Z 2Y6

(201) 674-3727

**NEWARK TRADE
TYPOGRAPHERS**

**177 Oakwood Avenue
Orange, N.J. 07050**

JOHN WISLOCKY

ROBERT WISLOCKY

Tel.: 276-4575

KAPPA FUNERAL HOME

PETER KAPPA, Director

2321 W. Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622

**200-ий Відділ Українського Народного Союзу
Товариство „ВІЛЬНА УКРАЇНА” в Озон Парку, Н. Й.**

сердечно вітає
**ЧЛЕНСТВО УНСОЮЗУ, ГОЛОВНИЙ УРЯД УНСОЮЗУ
ТА ЧИТАЧІВ „СВОБОДИ”**

Проф. Тиміш Білостоцький
предсідник

Іван Пригода
секретар

З приводу 1000-ліття Хрищення Руси-України

106-ий Відділ УНСоюзу Братства св. Николая

найстарший Відділ в Чикаго у стейті Іллиной, оснований в 1906 році

вітає
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД З ЙОГО ЦЕРКВАМИ І ЇХ ДУХОВЕНСТВОМ.

**Управа 106 Відділу УНСоюзу в Чикаго
з усім його Членством**

*ПРИВІТ УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ
ТА ВСІМ ЙОГО ЧЛЕНАМ*

З НАГОДИ ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ!

засипає

**96-ий Відділ УНС Братства св. Івана Хрестителя
у Піттсбургу, Па.**

За УПРАВУ ВІДДІЛУ:

Володимир Гуменецький — *предсідник*

Никола Драпала, *фін. секретар*

Осип Полатайко, *рек. референт*

**Товариство „Запорожська Січ” — Відділ УНС ч. 234
в Елизабет, Н Дж.**

ЗАСНОВАНЕ в 1909 році

*сердечно вітає членство УНСоюзу, Головний Уряд та читачів
„Свободи” і „Українського Тижневика”.*

УПРАВА в 1987 р.

Михайло Іванців, *предсідник* **Михайло Федецький**, *заступник предсідника*

Михайло Хитра, *Фін. і рек. секретар*

Едвард Мельничук, *скарник*

Контрольна Комісія: Мирон Пінковський, Іван Кабасовський, Петро Штабальюк

З величним і неповторним Ювілеєм Тисячоліття Хрищення України вітаємо український нарід в 70-ліття проголошення відновлення самостійності, Український Народний Союз і щоденник „Свобода”, що відзначає своє 96-річчя.

**Відділ УНС ч. 500 ім. ген. Тараса Чупринки
Калгарі, Альберта, Канада**

(ОСНОВАНІЙ 1950 РОКУ)

Д-р М. Гладишевський, *предсідник*

Іван Павлюк, *секретар*

LEO W. KAZANIWSKYJ
ATTORNEY AND COUNSELOR AT LAW

2236 West Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

(312) 384-0036

*В ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ
ЩИРО БАЖАЮТЬ КРАЩОЇ ДОЛІ УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДОВІ*

**Д-р ХРИСТИНА РАКОЧА-ЦВІЛЬ
з чоловіком Д-ром ОЛЕКСІЄМ**

ВЛАСНИЦЯ ОПТОМЕТРИЧНОГО ЗАВЕДЕННЯ

PENN EYE ASSOCIATES, P.C.

Tel. (215) 335-4949

8100 Roosevelt Boulevard, Philadelphia, Pa. 19152

КОРИСТАЙТЕ З УСЛУГ

ГРАФІЧНОЇ СТУДІЇ ТРИЗУБ

ЯКА НАБИРАЄ І ДРУКУЄ

УКРАЇНСЬКОЮ, АНГЛІЙСЬКОЮ І ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВАМИ

- КНИЖКИ • ЖУРНАЛИ • БРОШУРИ • ВЕСІЛЬНІ ЗАПРОШЕННЯ ТА ІН.
- ВИПРАВЛЯЄМО МОВУ • НАЙМОДЕРНІШЕ КОМП'ЮТЕРНЕ УСТАТКУВАННЯ
- 20 РОКІВ ДОСВІДУ • БЕЗДОГАННЕ І ВЧАСНЕ ВИКОНАННЯ ПРАЦІ

2501-85 Emmett Avenue, Toronto, Ont., Canada M6M 5A2 ■ (416) 248-5001

By Appointment

Diplomate The American
Board of Ophthalmology

ROMAN DWORECKI, M.D., P.C.

DISEASES AND MICROSURGERY OF THE EYE LASER SURGERY
CONTACT LENSES

Telephone:

(212) 677-3200

Suite 403

247 Third Avenue

New York, N.Y. 10010

J. GEORGE BRAUN, M.D.

OTOLARYNGOLOGY — HEAD AND NECK SURGERY
FACIAL PLASTIC AND RECONSTRUCTIVE SURGERY

232 East 12th Street
New York, N.Y. 10003
(212) 674-9535

133 East 73rd Street
New York, N.Y. 10021
(212) 861-9000

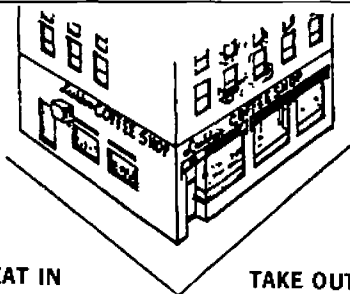
C

CHUPA INSURANCE AGENCY

REAL ESTATE & INSURANCE

BARBARA CHUPA
Lic. Insurance Broker

240 East 6th Street
New York, N.Y. 10003-9998
Tel.: (212) 674-5340

EAT IN

TAKE OUT

LESHKO'S COFFEE SHOP RESTAURANT

PIROGI — KIELBASY — STUFFED CABBAGE
BLINTZES — BORSCHT

(212) 473-9208
Mon. to Sun.

5 a.m. to 10 p.m.

111 Avenue A
(Corner 7th St.)

New York, N.Y. 10009

REALTOR

BOHDAN HOLOWID

LICENSED REAL ESTATE BROKER

501 - 90th AVE N.

ST. PETERSBURG, FLORIDA 33702

(813) 577-3848

653-5793

CEBULA FUEL SERVICE

PLUMBING ■ HEATING ■ FUEL OIL

State Plumbing License: Theodore #434 — Michael #6844

Member of N.J. State League Master Plumbers; Gold Seal Associates Inc.;

Fuel Merchants Association of N.J.

163 Tonnele Avenue

Jersey City, N.J. 07306

FIRST AVENUE MEAT PRODUCTS

**HOMEMADE POLISH KIELBASY
AND COLD CUTS**

Open Monday — Saturday 8 AM — 6:30 PM

Sunday 9 AM — 3 PM

140 — 1st Avenue
(between 8—9 Streets)
New York, N. Y. 10009

(212) 777-4583

BLOCK DRUG STORE

Est. 1885: The Landmark Pharmacy

Second Ave. Chemists Inc.

101 2nd Ave. NYC, N.Y. 10003

212-473-1587

Carmine J. Palermo and Family

(201) 533-0014

OSYP HOLYNSKYJ, President

EXPERT ELECTRICAL SERVICE INC.

INDUSTRIAL-COMMERCIAL-RESIDENTIAL
TELEPHONE & COMPUTER RELATED WIRING
NJ Lic. 511 — Bus Permit 511-A

224 West Mt. Pleasant Avenue

Livingston, N.J. 07039

“ISAS-ELECTRON” ELECTRICAL CONTRACTOR INC.

IVAN BILOBRON, President

116 Cresthill Avenue

Clifton, N.J. 07012

FLYNN AND SON FUNERAL HOMES, INC.

“A Family Tradition since 1900”

Dennis S. Flynn

Brendan J. Flynn

PERTH AMBOY
424 East Avenue

EDISON — FORDS
23 Ford Avenue, Fords

826-0358

(914) 647-9100 ■ (914) 626-3971

Established 1867

SPRAGUE AND KILLEEN, INC. REAL ESTATE — GENERAL INSURANCE — LIFE

116 Canal Street
Ellenville, New York 12428

Route 209
Kerhonkson, New York 12446

Compliment from Family

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC ■ TAXATION ■ LIFE, ACCIDENT & HEALTH
GENERAL INSURANCE AGENT ■ BROKER

ES 3-1688

173 Stuyvesant Avenue
Newark, N.J. 07106

MACO OFFICE SUPPLIES

(201) 867-3309

1000 Kennedy Blvd.
Union City, N.J. 07087

B/NORTH-WEST
Realty & Investments

1802 W. Grant Rd. Suite 110
Tucson, AZ 85745

MLS
1-602 624-4604
629-9629

Wasy Bobjak, Broker

ЗА ІНФОРМАЦІЯМИ ПРО АРІЗОНУ І ТУКСОН, ПРОШУ ЗАТЕЛЕФОНУВАТИ АБО НАПИШИТЬ ДО НАС.

A. L. Moore and Sons, Inc.

Adams Street at Fourth Avenue
PHOENIX, ARIZONA 85003
252-3411
A FAMILY HELPING FAMILIES SINCE 1906

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИК
У ВІЛЬНОМУ СВІТІ

„ С В О Б О Д А ”

Річна передплата для членів \$15.00
Річна передплата для не-членів \$40.00

ЗАМОВЛЯТИ:

SVOBODA

30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302
Tel.: (201) 434-0237

Phone: 384-5562

ANN'S BAKERY

W. DMYTRASH, prop.

FINE PASTRIES □ DECORATED BIRTHDAY CAKES □ UKRAINIAN BREAD & EUROPEAN TORTES

2158 W. Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622

Phones: AR 6-1414-1415

FREE DELIVERY

OAKLEY

Rexall **PHARMACY** *Inc.*

I. CHASEN, R.Ph. — K. KAPUSTKA, R. Ph.

2252 W. Chicago Avenue
Near Oakley

Chicago, Ill.
DEA. AO 3874268

**ST. JOHN THE BAPTIST
UNA BRANCH 230**

of Youngstown, Ohio
is proud to be a part of the Millennium
of Christianity in Ukraine, 70th Anniversary
of the Fourth Universal
and 95th Anniversary of Svoboda.

Branch Secretary
Annabelle Borovitcky

У Ювілейному році 1000-річчя
Християнства в Україні
ЩИРИЙ ПРИВІТ!

**МГР ОЛЕКСАНДЕР
ЛУЦЬКИЙ**

Філадельфія, Па.

**UKRAINIANS
IN PENNSYLVANIA**

*A 100-year tale of Ukrainians who settled in the
coal mines and big cities. Collector's Copy
(1976). Mail \$10.00 to*

MIKE ELKO
2923 Aramingo Avenue
Philadelphia, Pa. 19134

Д-р ОЛЕГ МАРИНЯК
СПЕЦІАЛІСТ ФІЗИЧНОЇ МЕДИЦИНИ
І РЕГАБІЛІТАЦІЇ
Професор медицини на університеті
західного Онтаріо

DR. O. MARYNIAK, M.D., F.R.C.P.C.
Chief, Dept. of Physical Medicine
and Rehabilitation
ST. MARY'S HOSPITAL
35 Grosvenor St., London, Ont., Canada
N6G 1P3. Tel.: (519) 471-0185

Get free copy

**THE POPE SPEAKS UKRAINIAN,
WHY DON'T YOU?**

Back in 1979 Pope John Paul II visited the
United States. He participated in the Holy
Liturgy at the Ukrainian Cathedral of the
Immaculate Conception in Philadelphia.

He spoke to the Ukrainian people to a
crowd of 2,000. Get a free copy of this article
by mailing \$1.00 to the author:

**MIKE ELKO, 2923 Aramingo Avenue
Philadelphia, Pa. 19134, U.S.A.**

Tel.: (201) 478-7416

DR. PETRUSIA G. KOTLAR

Chiropractic Physician

Office hours by appointment

LEXINGTON CHIROPRACTIC CENTER
297 Lexington Ave., Passaic, N.J. 07055

Буваєте в Нью Йорку
Відайте Сурму.

Сурма Українська книгарня.

Сурма Український Музей.

Сурма Українська Інституція.

Сурма відчинена сім день в тиждень.

Властители: Мирон Сурмач, старший,

Мирон Сурмач, син Маркіян і Дарія

Сурмач, внуки. Три генерації, всі Вам раді
послужити. Просимо заходити.

SURMA

тел.: (212) 477-0729
11 East 7th Street, New York, N.Y. 10003

ВАСИЛЬ ЯЩУН

3 НИВ І ДОРІГ ЖИТТЯ

ПОЕЗІЇ

Вступ Володимира Жили. 212 стор., твер-
да оправа, 12 дол. з пересилкою.

Замовляти:

WASYL JASZCZUN
1415 N. Euclid Avenue
Pittsburgh, Pa. 15206 U.S.A.

*Oak Ridge
Realty*

**REAL ESTATE
Members & Multiplelisting Services**

MARIE DOMARATZKY
Realtor Associate

372 Morris Avenue Bus. (201) 376-4822
Springfield, N.J. 07081 Res. (201) 467-8918

PHONE: (212) 533-1379
(212) 982-3488

Sobor

ICON - ANTIQUE GALLERY
WATCH AND JEWELER REPAIRS

230 EAST 14TH STREET
140 2ND AVE.
BORIS KOBULEVSKY NEW YORK, NY 10003
OLEG KOBULEVSKY

Telephone 673-3318

FRIENDLY PERSONALIZED SERVICE

Freipac Pharmacy, Inc.

118 Second Avenue
Corner Seventh Street
New York, N.Y. 10003

Irwin M. Pachter

Tel.: (212) 533-6250

**SUPERIOR
DISCOUNTS INC.**

91 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

For all your health and beauty aid
requirements at discount prices.

Ellenville 647-5111 Area Code 914

**FRESKEETO
FROZEN FOODS, INC.**

Frozen Juices Meats and Seafood
Fruits and Syrups — Condiments
Martinson Coffee — Groceries

P.O. Box 547 Ellenville, N.Y. 12428

Tel.: (212) 674-3941

**PHILBEE
CLEANING CORP.**

74 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

SAME DAY SERVICE

УКРАЇНСЬКА М'ЯСАРНЯ
та
ХАРЧОВА КРАМНИЦЯ
B.L.B.

841 Elizabeth Avenue
Tel.: (201) 353-4689 Elizabeth, N.J.

Phone: Office (914) 794-5900

**SCHMIDT'S
WHOLESALE, INC.**
WHOLESALE PLUMBING, HEATING,
PUMPS, ELECTRICAL, WATER WORKS
& SUPPLIES

P.O. Box 471, Monticello, N.Y. 12701

З М І С Т

I. КАЛЕНДАРІОМ	5
II. 1000-ЛІТТЯ: „ХРИСТОС ВЗЯВ КИЇВ НАШ І НАРІД НАШ ПІД СВІЙ ПОКРОВ”...	
1. <i>Іван Лєськів</i> : Християнство в житті українського народу	17
2. <i>Уляна Кравченко</i> : „Під покровом Пречистої Діви”	25
3. <i>Олександр Домбровський</i> : Універсалізм християнізму на фоні психоісторії України	27
4. <i>Яр Славутич</i> : Христос	40
5. <i>Адольф Гладилевич</i> : „Князь русів, могутній і багатий володар, тримав мене місяць у себе”	41
6. <i>Микола Щербак</i> : Пам’ятник св. Володимирові	47
7. <i>Олександр Домбровський</i> : Месіяністичний аспект генези християнізму	48
8. <i>Іван Франко</i> : Рука Івана Дамаскина	58
9. <i>Андрій Дар’ян Сольчаник</i> : Християнство на Україні в світлі поштових випусків	60
10. <i>Михайло Паламар</i> : Торговельні зв’язки і християнство на Русі-Україні	80
11. <i>Віра Вовк</i> : Стіна нерушима (з поеми „Іконостас України”)	86
12. <i>Максим Бойко</i> : Слідами слов’янського християнства на українському заході	87
13. <i>Микола Щербак</i> : Княгиня Ольга	104
14. <i>Святополк Шумський</i> : Чужі назви народу древньої Русі-Україні	105
15. <i>Яр Славутич</i> : Славень Христові	110
III. „ЯКА КРАСА — ВІДРОДЖЕННЯ КРАЇНИ” — 70-РІЧЧЯ ЧЕТВЕРТОГО УНІВЕРСАЛУ	
1. <i>Володимир Трембіцький</i> : За правильне розуміння вартости української революції (1917-18) та Держави 1918-24 років	111
2. <i>Євгенія Бойко-Дімер</i> : Хрест над Дніпром	126
3. <i>Наталія Кібець</i> : Придорожній Хрест	127
4. <i>Наталія Лівіцька Холодна</i> : Mal du Pays (з поеми „Сім літер”)	131

5. <i>Іван Кедрин: 70-ліття новітньої української держави</i>	132
6. <i>Яр Славутич: Київська весна</i>	138
IV. ЛЕСЯ УКРАЇНКА ВІДІЙШЛА ВІД НАС 75 РОКІВ ТОМУ...	
1. <i>Леся Українка: Що дасть нам силу? (апокриф)</i>	140
2. <i>Леся Українка: І ти колись боролась, мов Ізраїль</i>	144
V. „СВОБОДІ” — ЄДИНОМУ ЩОДЕННИКОВІ У ВІЛЬНОМУ СВІТІ — 95 РОКІВ	
1. <i>Ольга Кузьмович: П'ять перед дванадцятю</i>	146
2. <i>Ірина Дибко: Молитва</i>	150
3. <i>Юліян Мовчан: В альбом «Свободі»</i>	151
VI. ОПОВІДАННЯ, НАРИСИ, СПОГАДИ	
1. <i>Любов Коленська: Коли восени розквітають черемхи</i>	157
2. <i>Ольга Кузьмович: Being a Widow</i>	161
3. <i>Василь Наконечний: На канві спогадів із студентського життя 1941/1942</i>	164
4. <i>Василь Ящун: Іскра</i>	167
5. <i>М. Костка-Понятовський: Клин (гумореска)</i>	168
6. <i>Олекса Стефанович: Істина</i>	172
7. <i>Із Книг сивої давнини: Серце і розум</i>	173
VII. РІЗНЕ	
1. <i>Роман Борковський: Празька весна 1968 року</i>	174
2. <i>Василь Ящун: Вінниця</i>	184
3. <i>Михайло Кучер: Боротьба шестидесятників за душу українського народу</i>	185
4. <i>Михайло Кучер: Мова утопії</i>	193
5. <i>Світлана Кузьменко: Чорнобильська слава</i>	197
VII. ОГолошення	198
Зміст	254

Керівник друкарні: *Степан Чума*
Складач: *Данута Рігальська*
Верстальник: *Ярослав Сидоряк*
Друкарня „Свободи”, 30 Монтгомері вул., Джерзі Сіті, Н. Дж. 07302, ЗСА
Наклад 15,000 примірників — 1988

**Український
Народний
Союз**

**Ukrainian
National
Association**

**НАЙСТАРША І НАЙБІЛЬША БРАТСЬКА
ЗАБЕЗПЕЧЕНЕВА ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНЦІВ
В АМЕРИЦІ І КАНАДІ**

• Має 19 клас модерного забезпечення;• Сума забезпечення не має обмежень;• Виплачує найвищу дивіденду;• Видає щоденник „Свободу“;• „Український Тижневик“ і журнал для дітей „Веселку“;• Уділяє стипендії студіюючій молоді;• Удержує вакаційну оселю „Союзівку“.	• Offers 19 types of life insurance protection;• There is no limit to the amount of insurance;• Pays out high dividends on certificates;• Publishes the "Svoboda" daily, the English-language "Ukrainian Weekly" and the children's magazine "Veselka" (The Rainbow);• Provides scholarships for students;• Owns the beautiful estate Soyuzivka.

**ЗАПРОШУЄ ВАС ТА ЧЛЕНІВ ВАШОЇ РОДИНИ
ЗАБЕЗПЕЧИТИСЯ В УКРАЇНСЬКОМУ
НАРОДНОМУ СОЮЗІ !**

Ukrainian National Association

30 Montgomery Street, P.O. Box 17A — Jersey City, N.J. 07303
Telephone: (201) 451-2200